

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ

**ПРОЦЕСУАЛЬНЕ
ТА ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ**

Тези доповідей всеукраїнської
науково-практичної конференції

(м. Харків, 28 листопада 2019 р.)

Харків
2019

*Друкується згідно з рішенням оргкомітету
за дорученням Харківського національного університету
внутрішніх справ від 12.09.2019 № 118*

Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення
П84 досудового розслідування : тези доп. всеукр. наук.-практ.
конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.) / МВС України, Харків.
нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2019. – 312 с.

Збірник містить результати досліджень провідних учених
у галузі кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи, а також практичних працівників вітчизняних правоохоронних органів та експертних установ, що стосуються теоретичних питань кримінального процесу на сучасному етапі розвитку правової системи, актуальних проблем досудового розслідування, проблем криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, а також сучасних тенденцій розвитку судової експертизи.

УДК [343.1:343.98](477+100)

Приклад посилання на видання в цілому згідно з міжнародними стандартами:
Kharkiv National University of Internal Affairs, 2019. *Procedural, Technical and Forensic Provision of Pre-Trial Investigation [Protsesualne ta tekhniko-kryminalistyчне zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia]*. Kharkiv, 28 November 2019. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav.

Матеріали друкуються за рішенням оргкомітету конференції, викладені в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори. Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Харківського національного університету внутрішніх справ (<http://www.univd.edu.ua>) у розділі «Видавнича діяльність».

Матеріали науково-практичних конференцій, семінарів тощо), а також у репозитарії ХНУВС (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>).

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

ШВЕЦЬ Д. В.

Актуальні проблеми процесуального
та техніко-криміналістичного забезпечення
досудового розслідування13

МОГЛЕВСЬКИЙ Л. В.

Проблемні питання вдосконалення підготовки
та підвищення кваліфікації інспекторів-криміналістів,
слідчих і дізнавачів.....15

АМЕЛІНА А. С.

Огляд документів при розслідуванні злочинів
у сфері оподаткування.....18

АНДРОНОВ К. Ю., ГУРЕНКО Є. В.

Проблематика обігу та дослідження переспоряджених
і несертифікованих травматичних патронів.....20

БАБАКІН В. М.

Проблемні питання визначення поняття
та сутності оперативно-розшукової
протидії злочинам, що вчиняються молоддю22

БАННА Т. В., ПОЛУНІНА Л. В.

Тактичне забезпечення проведення огляду місця події.....27

БЕЗНОСЮК Т. Є., ДОБРАЦЬКА К. О., АМЕЛІНА А. С.

Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові)
дії як інструменти виявлення неправомірної вигоди.....29

БЕЗСОННА Т. Ф., НЕКРАСОВА О. В.

Окремі аспекти використання спеціальних
медичних знань під час освідування малолітнього.....33

БИВАЛІНА О. О.

Використання ефірів ціаноакрилової кислоти
при виявленні слідів дактилоскопічного походження
в лабораторних умовах.....35

БОГОМОЛОВА О. С.

Межі спеціальних знань експерта
під час проведення економічного дослідження 38

БУЗИНА С. О., СІДАК І. О.

Дослідження якості косметичних мийних засобів
для волосся під час проведення судово-товарознавчих
експертиз 41

ГАРБУЗ М. В.

Проблемні аспекти використання методики визначення
залишкової вартості майна Збройних сил України
й інших військових формувань 44

ГРИЩЕНКО Д. О., КУЗНЕЦОВ В. А.

Розповсюдження наркотичних речовин
за допомогою мережі Інтернет 46

ГУСЕВА В. О.

Особливості тактики обшуку під час розслідування
злочинів, пов'язаних із посяганням
на життя працівників правоохоронних органів 49

ДІКЕВИЧ К. Г.

Особливості судово-експертної
профілактики злочинності 51

ДМИТРІЄВА К. С.

Актуальні напрями розвитку міжнародного
судово-експертного співробітництва 54

ЄВДОКІМЕНКО С. В.

Судова експертиза розрахунку ринкової
вартості нерухомості під час діджиталізації 57

ЄФИМЕНКО О. В., САФОНОВА Т. В.

Класифікація годинників як об'єкта дослідження
в судовій товарознавчій експертизі 60

ЄФІМОВ М. М.

До питання типових слідчих ситуацій розслідування
створення, утримання місць розпусти та звідництва 62

ЖЕРЕБКО О. І.

Значення криміналістичної характеристики
в розслідуванні злочинів 64

ЗАГУМЕННИЙ О. О.

Співвідношення понять «кіберзлочинність»
і «комп'ютерні злочини» 67

ЗАЯЦЬ Д. Д.	
Деякі аспекти моделювання під час розслідування злочинів	70
ЗОЗУЛЯ Є. В.	
До питання структури та змісту характеристики особи потерпілого як елемента криміналістичної характеристики примушування до виконання чи невиконання цивільно- правових зобов'язань, учиненого групою осіб	73
ЗОЛОТАРЬОВ С. О.	
Дослідження розумних годинників.....	75
КАНАВА О. Ю.	
Особливості ідентифікації безвісти зниклих осіб за допомогою молекулярно-генетичних досліджень	77
КІКІНЧУК В. В.	
Поняття техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження.....	79
КНИЖЕНКО С. О.	
Окремі аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти правосуддя.....	82
КОВАЛЕНКО І. О.	
Деякі аспекти проведення допиту потерпілого при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.....	84
КОРЖ В. П.	
Тактичні особливості огляду службового приміщення банківської установи, на яку здійснено озброєний напад.....	86
КОРНЕВ О. В.	
Щодо методико-криміналістичного забезпечення розслідування порушення недоторканності житла	89
КОСМИНА Н. Н.	
О необходимости создания криминалистической методики исследования сильнодействующих и ядовитых лекарственных веществ	92
КОТЕНКО С. О., ТАЛИПОВА Л. А.	
Прийоми та методи фотографування речових доказів під час проведення судової товарознавчої експертизи	94
ЛОЗОВА С. М., ЧЕРНОЛОГОВА С. М.	
Медичний канабіс: користь і ризики його легалізації в Україні.....	97

ЛУК'ЯНЕНКО С. В.

Завдання та можливості судової економічної експертизи
під час розслідування злочинів у бюджетній сфері..... 99

МАЛЯРОВА В. О.

Тактико-криміналістичний аспект вирішення питань
боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів..... 102

МАТЮШКОВА Т. П.

Способи перешкоджання здійсненню виборчого права
або права брати участь у виборчому процесі
(аналіз судової та слідчої практики) 105

МАТВІЄНКО С. А.

Про помилки у проведенні ідентифікаційних судово-
балістичних досліджень нарізної вогнепальної зброї..... 108

МАЧОНИС Т. С.

Особливості вилучення, пакування та транспортування
речових доказів для проведення експертизи
нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів..... 111

МЕЛЬНИК С. В., ЛАВРИНЕНКО О. В.

Проблематика дослідження та класифікації
зброї калібру 4 мм для стрільби патронами Флобера..... 114

МІЛЛЕР Д. С.

Визначення справності (працездатності) замків..... 116

ОРЛОВА Т. А.

Прояви ксенофобії як мотиву вчинення злочинів 120

ПАВЛОВА Н. В., ШКУТ А. С.

Щодо важливості використання спеціальних знань
під час розслідування кримінальних проваджень 123

ПЕРЛІН В. С.

Особливості залучення експерта під час розслідування
самовільного присвоєння владних повноважень
або звання службової особи..... 125

ПЕРЛІН С. І.

Становлення та розвиток молекулярно-генетичної
експертизи в Україні 127

ПИРИГ І. В.

Можливості проведення огляду місця події групою
спеціалістів 129

ПЛЕТЕНЕЦЬ В. М.

Можливості використання фактора раптовості
в подоланні протидії розслідуванню..... 132

ПОЛУНІНА Л. В.

Спеціальні знання як інструмент криміналістичного
забезпечення розслідування незаконного збирання
або використання відомостей, що становлять
комерційну або банківську таємницю 135

ПРИХОДЬКО В. О.

Інформаційні системи Департаменту інформаційно-
аналітичної підтримки Національної поліції України –
важливе джерело інформації в ході розслідування
злочинів 137

ПРОЦЕНКО А. М.

Експертні ситуації під час судового кримінального
провадження 140

РИБІН І. В.

Використання неруйнуючих методів
під час дослідження печаток (штампів) 142

РЯБОШАПКА К. В., ЄФІМОВ М. М.

Окремі питання проведення огляду місця події
під час розслідування вбивств через необережність 145

САВЧУК Т. І.

Щодо протидії розслідуванню корупційних злочинів..... 147

САМОЙЛОВА О. Ф.

Особливості дослідження документів,
що піддалися впливу високих температур 150

СВІТЛИЧНИЙ В. А.

Особливості судово-експертного дослідження
ідентифікаційних номерів транспортних засобів
за допомогою вихрострумів пристроїв..... 153

СОКУРЕНКО В. В.

Окремі проблеми криміналістичного забезпечення
досудового розслідування 155

СТАРОВА Т. А., ЄФІМОВ М. М.

До питання типових слідчих ситуацій
під час розслідування торгівлі людьми..... 157

СТЕПАНЮК Р. Л.

Дослідження ДНК як галузь криміналістичної техніки:
становлення та напрями розвитку 159

СТРАТОНОВ В. М.

Правові цінності в основі діяльності слідчих..... 162

ТИЩЕНКО Г. В., СЕРЕДА Д. Ю.

Деякі аспекти ідентифікації джемів
у контексті впровадження системи НАССР в Україні..... 167

ТІТОЧКА Т. І., РУСАНОВА В. В.

Суб'єктивний фактор під час проведення
досліджень холодної зброї 170

ТКАЧЕНКО Я. В.

Деякі особливості криміналістичного
дослідження грошових знаків 172

ТУЩЕНКО А. Д., ЄФІМОВ М. М.

Особливості початкового етапу розслідування
хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної,
холодної зброї чи спеціальних засобів..... 174

ФЕДОСОВА О. В.

Підстави криміналістичної класифікації корисливо-
насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми . 177

ЦАРИННИЙ Є. О., КАНІВЕЦЬ П. П.

Перевірка якості продукції під час проведення судової
товарознавчої експертизи 180

ЧОРНИЙ Г. О.

Питання формування слідчих ситуацій
при розслідуванні терористичних актів..... 182

ШЕЛЕНІНА К. Г.

Особа злочинця як елемент криміналістичної
характеристики вбивств, вчинених
у місцях позбавлення волі 184

ШЕРСТЮК М. П., ЄФІМОВ М. М.

Окремі питання допиту під час розслідування умисного
вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини 187

ШКЛЯРУК О. В., ХОМ'ЯК М. Б., АМЕЛІНА А. С.

Профілактика економічної злочинності
в сучасних умовах 190

ЩЕРБАКОВСЬКИЙ М. Г.

Проблеми формулювання висновків
молекулярно-генетичної експертизи 193

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

БАНДУРКА О. М.

Законодавчі проблемні питання подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства України 196

АБЛАМСЬКИЙ С. Є.

Правове забезпечення взаємодії органів досудового розслідування Національної поліції при розслідуванні кримінальних правопорушень..... 199

БАЛАЦ Р. М.

Особливості вивчення особи неповнолітнього у кримінальному провадженні 201

ВЕЛЬМОЖНА-СИДОРОВА А. С.

Окремі питання укладення угод про визнання винуватості..... 204

ГЛОБЕНКО Г. І.

Окремі аспекти недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування..... 206

ГОРЛОВА О. В., ЗАВОРИНА О. П.

Деякі особливості огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією 209

ГУРТІЄВА Л. М.

До питання про участь законного представника неповнолітнього підозрюваного 212

ДЕМЕНТЬЄВ М. В.

Принципи оцінки доказів у кримінальному провадженні 214

ДУДКО О. В.

Захист адвокатом права власності на арештоване майно у кримінальному провадженні 216

ЖУРАВЕЛЬ О. О.

Забезпечення слідчим суддею засади законності під час розгляду клопотань про проведення обшуку 220

ЗАВОРИНА О. П.

Деякі особливості порядку кримінального провадження щодо неповнолітніх..... 225

ІВАНОВА О. В.

Напрями адаптації податкового законодавства України до законодавства ЄС..... 227

КОЧУРА О. О., ДАНИЛЕНКО А. В.

Про окремі аспекти імплементації міжнародних правових стандартів щодо забезпечення прав неповнолітніх потерпілих у кримінальному процесі України..... 231

МАХТУРА К. С., СОЛДАТЕНКО О. А.

Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи під час проведення обшуку 233

МИХАЙЛЕНКО С. В., СОЛДАТЕНКО О. А.

Проблемні питання проведення слідчої (розшукової) дії – огляду житла чи іншого володіння особи..... 236

МОГИЛА В. С.

Повноваження слідчого судді під час розгляду та вирішення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій: зміст і класифікація..... 238

НАЙДА В. О., МАРТОВИЦЬКА О. В.

Процесуальний статус органів досудового розслідування в Німеччині..... 241

НАУМОВА А. О.

Деякі теоретичні аспекти реабілітації особи..... 243

НЕЇЗЖАЛА Т. О., РОМАНЮК В. В.

Деякі аспекти застосування домашнього арешту у кримінальному провадженні..... 246

НЕЧАЄВА І. О.

Проблемні питання залучення законного представника неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні 248

НІКОЛАЄНКО В. О., ТУРЧИНА Є. Ю., АМЕЛІНА А. С.

Суб'єкти доказування у кримінальному провадженні..... 252

ПУГАЧ І. О., ФЕДОРЯКА М. Ю., АМЕЛІНА А. С.

Основні фактори зниження ефективності діяльності правоохоронних органів України та напрями їх подолання..... 255

ПЧОЛКІН В. Д.

Сутність і завдання оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження 259

РОЗУМОВСЬКИЙ О. С.

Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування в Україні 262

РОМАНЕНКО Є. С.	
Проблемні аспекти проведення експертиз під час розслідування кримінальних проваджень	265
РОМАНЮК В. В.	
Деякі аспекти вивчення особи неповнолітнього учасника кримінального провадження	267
РОСЬ А. В.	
Окремі аспекти реалізації засади гласності й відкритості судового провадження та його повного фіксування технічними засобами	269
САЛМАНОВ О. В.	
Щодо проведення слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи	272
САПЕЙКО І. І., ГЛОБЕНКО Г. І.	
Окремі питання щодо залучення інших осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій	275
СИЧОВ С. О.	
Окремі аспекти процесуальної самостійності слідчого	277
СЛОБОДЯНИК О. П., САЛМАНОВ О. В.	
Особливості тактики проведення допиту іноземців.....	281
СОЛДАТЕНКО О. А., БОЙКО О. В.	
Судовий контроль на стадії досудового розслідування.....	283
СОЛОВЙОВА О. Є.	
Щодо вдосконалення норм про допит експерта у кримінальному провадженні	286
ФОМІНА Т. Г.	
Custody Records: нова система обліку всіх дій стосовно затриманих осіб	288
ЧИЖ С. А.	
Прикладні проблемні питання застосування чинного КПК України в досудовому розслідуванні	292
ЧИЧА Р. П.	
Призначення та проведення судових експертиз: останні зміни до КПК України.....	296
ШЕСТАКОВ В. І.	
Проблеми формування механізму оскарження рішень, дій чи бездіяльності органу досудового розслідування або прокурора в підготовчому судовому провадженні	299

ЮХНО М. О.

Регулювання права особи на захист у міжнародному
законодавстві та окремих зарубіжних країнах..... 301

ЮХНО О. О.

Запровадження дізнання як форми досудового
розслідування в діяльність правоохоронних органів
України..... 306

РОЗДІЛ 1

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

УДК 343.1

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,
кандидат педагогічних наук, доцент,
ректор Харківського національного
університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-1999-9956>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Розпочатий в Україні курс євроінтеграції вимагає реформування різних сфер діяльності нашої держави. Найважливішими реформами є реформи органів, що здійснюють правоохоронну функцію та забезпечують правосуддя, а також реформа кримінального процесу взагалі. Важливим кроком на шляху такого реформування було ухвалення нового Кримінального процесуального кодексу України. Однак, крім спроби демократизації вітчизняного кримінального процесу, його поспішне прийняття принесло ще низку проблем для реалізації швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду кримінального провадження, які потребують нагального вирішення.

Неабияке значення на шляху до раціонального й обдуманого вирішення проблем кримінального процесу є спільний їх аналіз і дослідження практичними працівниками та науковцями на різних заходах наукового характеру, одним з яких є наша конференція. Крім того, залучення до обговорення представників різних правоохоронних і судових органів, а також науковців дасть можливість як знайти найоптимальніші шляхи вирішення теоретичних питань реформування, так і практично реалізувати їх під час досудового розслідування.

У першу чергу вважаємо за необхідне окреслити окремі актуальні проблеми процесуального забезпечення кримінального

провадження. Так, потребує усунення проблема перевантаження органів досудового розслідування надмірною кількістю матеріалів кримінальних проваджень, що пов'язано з унесенням до Єдиного реєстру досудових розслідувань фактично будь-яких заяв і повідомлень, навіть тих, які не містять ознак кримінального правопорушення. Результатом цього є наявність в одного слідчого сотень проваджень, розслідувати які своєчасно та якісно він явно не в змозі. Отже, є потреба в запровадження інституту проведення до-слідчої перевірки заяв і повідомлень. Також попереду значна робота з організації впровадження у практику інституту кримінальних проступків, що значно розвантажить слідчих і зменшить процесуальні витрати, дасть можливість залучити працівників інших служб і підрозділів Національної поліції України до правозастосовної діяльності. Доцільність та ефективність цього підтверджується багаторічним попереднім досвідом слідчих та оперативних підрозділів.

Іншою актуальною процесуальною проблемою досудового розслідування є надання слідчим реальних можливостей у здійсненні профілактичної діяльності під час ведення кримінальних проваджень, оскільки в державі відсутній закон «Про профілактику злочинів». Обов'язок з виконання такої діяльності за результатами розслідування законодавчо ні за ким не закріплений, при цьому саме слідчий має можливості встановити реальні причини й умови, що сприяли вчиненню конкретних злочинів, і своєчасно звернутися з поданням із пропозиціями до керівників, від яких залежить ужиття заходів щодо реагування на них та усунення причин і умов.

Однією з актуальних проблем криміналістики на сьогодні є виявлення слідів біологічного походження, проведення їх молекулярно-генетичних досліджень і використання в доказуванні обставин кримінального провадження. Зокрема, ДНК-аналіз має важливе значення для вирішення завдань з ідентифікації людей за слідами біологічного походження, встановлення особи невідомих трупів, родинних зв'язків і біологічного батьківства. Можливості судової молекулярно-генетичної експертизи використовуються для вирішення завдань кримінального судочинства у провадженнях про тяжкі злочини, зокрема вбивства, зґвалтування, розбої, терористичні акти тощо. Тому постійний розвиток і вдосконалення ДНК-аналізу в діяльності з розкриття та розслідування злочинів є запорукою підвищення рівня протидії злочинності.

Застосування сучасних методів дослідження надає органам правопорядку значних можливостей для пошуку злочинців, збирання та

використання доказів під час досудового розслідування і судового розгляду. Проте багато питань потребують належного законодавчого регулювання, оскільки збирання зразків, використання відомостей з відповідних баз даних має відбуватися з неухильним дотриманням прав і свобод людини. Обговорення цих проблем і відповідне вдосконалення нормативно-правової бази також є вкрай важливим і своєчасним.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що наука та практика повинні тісно взаємодіяти з метою найбільш раціонального і законного вирішення проблем, які виникають під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. Така взаємодія може забезпечуватися як спільним обговоренням проблем науки і практики кримінального процесу та криміналістики під час наукових заходів, так і активним залученням до наукових розробок практичних працівників як експертів або рецензентів. Окрім того, напрацьовані під час наукових обговорень шляхи вирішення актуальних проблем кримінального процесу та криміналістики мають використовуватися під час підготовки курсантів і студентів юридичних вишів, а також професійної підготовки правоохоронців.

Одержано 05.10.2019

УДК 343.1:349.22(477)

Леонід Володимирович МОГІЛЕВСЬКИЙ,

*доктор юридичних наук, професор,
проректор Харківського національного
університету внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0002-6994-6086>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ІНСПЕКТОРІВ- КРИМІНАЛІСТІВ, СЛІДЧИХ І ДІЗНАВАЧІВ

Згідно з наказом МВС України від 06.11.2015 у слідчих відділах (починаючи з районних підрозділів поліції) введено нові посади інспекторів-криміналістів. На них покладено обов'язки з надання професійної техніко-криміналістичної допомоги під час огляду місць події та виконання окремих слідчих (розшукових) дій. Харківський національний університет внутрішніх справ є одним із

провідних закладів вищої освіти системи МВС України, який має висококваліфікований науково-педагогічний склад і належну матеріально-технічну базу. Тривалий час університет здійснює підготовку працівників Національної поліції за різними напрямками. Одним з основних напрямів професійного навчання поліцейських є післядипломна освіта. Відповідно до Положення про організацію післядипломної освіти працівників Національної поліції, затвердженого наказом МВС України від 24.12.2015 № 1625, основними завданнями післядипломної освіти є навчання необхідним знанням і спеціальним навичкам для успішного виконання обов'язків із забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидії злочинності й інших службових завдань.

Інспектори-криміналісти вже певний час виконують свої обов'язки, беруть безпосередню участь у протидії злочинності, залучаються до роботи зі слідами злочину на місці події, а коло їх завдань досить широке, залежить від виду слідів, з якими необхідно працювати, тому рівень підготовки таких спеціалістів вимагає вдосконалення теоретичних знань і практичних навичок, які можуть бути отримані під час підвищення кваліфікації, первинної професійної підготовки та підготовки у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання. Однак злочинність змінюється, і рівень розвитку науково-технічного прогресу також стрімко росте. Це зумовлює виникнення як нових слідів злочинів і способів їх приховання, так і нових науково-технічних засобів, способів і методів їх використання під час виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину. Тому післядипломна освіта є важливим засобом поглиблення й оновлення теоретичних знань і набуття практичних навичок. Відповідно до Положення про організацію післядипломної освіти працівників Національної поліції її видами є: спеціалізація – складова спеціальності, що передбачає профільну спеціалізовану освітньо-професійну чи освітньо-наукову програму підготовки працівників поліції; перепідготовка – професійне навчання, спрямоване на оволодіння працівниками поліції іншою професією; підвищення кваліфікації – підвищення рівня готовності працівника поліції до виконання професійних завдань та обов'язків або набуття здатності виконувати додаткові завдання й обов'язки шляхом набуття нових знань і вмій у межах професійної діяльності або галузі знань; стажування – набуття працівником поліції досвіду виконання завдань і обов'язків певної професійної діяльності або галузі знань.

Найбільш доцільними для поглиблення й оновлення знань і навичок інспекторів-криміналістів є такі види післядипломної

освіти, як спеціалізація та підвищення кваліфікації, що успішно може бути забезпечено нашим навчальним закладом. Університет володіє: по-перше, достатнім матеріально-технічним забезпеченням, зокрема сучасними спеціалізованими навчальними аудиторіями, обладнаними мультимедійними засобами, навчальним криміналістичним полігоном, який укомплектований достатньою кількістю криміналістичної техніки, й іншим навчально-тренувальними полігонами; по-друге, висококваліфікованим науково-педагогічним складом, який має не лише глибоку теоретичну підготовку та педагогічну майстерність, а і практичний досвід роботи у правоохоронних органах. По-третє, для поліцейських, які прибули з територіальних підрозділів Харківської області й інших областей України, на території університету є гуртожиток. Завдяки ресурсам і територіальному розташуванню університет може забезпечити післядипломну освіту інспекторів-криміналістів, дізнавачів, слідчих, керівників органів дізнання підрозділів Національної поліції Харківської та прилеглих до неї областей. Тематичний план спеціалізації та підвищення кваліфікації вказаних категорій може включати нормативну частину, яка забезпечить отримання знань із загальних теоретичних питань, та варіативну, що міститиме теми з особливостей застосування різних видів криміналістичних знань і положень чинного КПК України у процесі розслідування злочинів та кримінальних проступків.

Із січня 2020 року в Національній поліції **вводяться** нові посади для розслідування кримінальних проступків – **дізнавачів та керівників органів дізнання**. Враховуючи можливе задіяння до цього процесу оперативних працівників та офіцерів громади, слід прогнозувати необхідність у підвищенні кваліфікації понад 50 тис. працівників поліції – 40 тис. оперативних працівників, 10 тис. офіцерів громади, слідчих, які мають певний досвід слідчої роботи, а також працівників поліції різних служб і підрозділів середньої ланки, які проходять спеціалізацію. Підвищення кваліфікації матиме суттєві особливості, оскільки з процесуальним порядком проведення розслідування кримінальних поступків, як і злочинів, претенденти на посади дізнавачів і ті, хто буде вже призначений, не ознайомлені. У стислі терміни потрібно буде вирішувати завдання щодо оволодіння працівниками поліції знань, умінь і практичних навичок у цій галузі. Особливу увагу слід приділити керівникам органів дізнання, оскільки це, ймовірно, будуть працівники з досвідом роботи в органах досудового розслідування. У цьому сенсі певну частину уваги під час такого підвищення кваліфікації слід приділити специфіці вдосконалення управлінської діяльності як такої.

Враховуючи викладене, можна стверджувати, що Харківський національний університет внутрішніх справ має теоретичну та практичну можливість забезпечення якісної післядипломної освіти інспекторів-криміналістів Національної поліції України.

Одержано 20.10.2019

УДК 343.13(477)

Анна Сергіївна АМЕЛІНА,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри фінансових розслідувань

Університету державної фіскальної служби України

ОГЛЯД ДОКУМЕНТІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Як відомо, огляд є однією з найбільш поширених слідчих (розшукових) дій. Найбільш поширеним видом слідчого огляду при розслідуванні злочинів в сфері оподаткування є огляд документів.

Огляд – це слідча (розшукова) дія, в ході якої виявляють, безпосередньо сприймають, оцінюють і фіксують стан, властивості та ознаки матеріальних об'єктів з метою отримання фактичних даних, що мають значення для встановлення істини у матеріалах кримінального провадження. Огляд проводиться слідчим, прокурором з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 237 КПК України) [1].

Оскільки одним з основних процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях щодо вчинення злочинів у сфері оподаткування є документи, то відповідно і першочергові слідчі (розшукові) дії та заходи забезпечення кримінального провадження у їх досудовому розслідуванні мають бути спрямовані на якнайшвидший та найбільш повний збір всіх документів.

У зв'язку з цим важливу роль відіграє проведення ретельного огляду та вивчення вилучених документів бухгалтерського та податкового обліку з метою їх систематизації, визначення ознак підробки тощо. Таким чином, досягнення результатів при розслідуванні податкових злочинів, можливе лише при проведенні своєчасного і в повному обсязі слідчого огляду та вилучення документів. Характерною особливістю даної категорії злочинів є те, що особи, які їх вчиняють, вимушені використовувати різного роду документи. Документи по цій категорії кримінальних проваджень можуть виступати і процесуальними джерелами доказів, і речовими доказами.

Н. А. Потомська, В. П. Бобік зазначають, що під час розслідування злочинів, вчинених у сфері оподаткування, огляд документів бухгалтерського та податкового обліку є найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією. Без проведення огляду документи податкового та бухгалтерського облік не можуть мати статусу речових доказів у матеріалах кримінального провадження [2, с. 117].

Проведення слідчого огляду документів у справах про ухилення від сплати податків дозволяє визначити: 1) осіб, які брали участь у складанні документів і в безпосередньому здійсненні фінансово-господарських операцій; 2) зміст і характер виконаних фінансово-господарських операцій; 3) перелік документів, за допомогою яких можлива перевірка фактичного змісту фінансово-господарської операції; 4) перелік документів, які підлягають вилученню; 5) суб'єктів підприємництва, у яких необхідно провести обшук; 6) необхідні експертні дослідження [3, с. 196].

Під час огляду слід звернути увагу на почерк у різних частинах документа або різних документах, підписи від імені різних осіб [4, с. 391]. У ході слідчого огляду документів необхідно особливу увагу звертати на встановлення: 1) зовнішніх ознак (реквізитів), особливостей виготовлення документа; 2) ознак інтелектуальної і матеріальної підробки (з цього приводу існують спеціальні наукові дослідження); 3) ознак, що характеризують автора і виконавця документів [3, с. 197].

Одним із головних напрямів дослідження документальних даних є встановлення невідповідності первинних документів, документів бухгалтерського оформлення, податкової звітності. Такі невідповідності можуть мати прояв у: 1) суперечностях у змісті одного або декількох документів; 2) невідповідності декількох документів, які відображають виконання однієї фінансово-господарської операції [3, с. 198].

Враховуючи, що при вчиненні податкових злочинів зовнішні ознаки як правило відсутні, їх можна виявити лише за допомогою спеціальних методів дослідження – перевірки чи експертизи. В. В. Лисенко зазначає, що слідчий огляд документів має спрямування на встановлення: зовнішніх ознак (реквізитів) змісту документів, особливостей механізму його виготовлення; ознак інтелектуальної та матеріальної підробки документів; ознак, які характеризують особу автора чи виконавця документа; переліку документів, які підлягають вилученню; необхідних матеріалів для проведення експертних досліджень [5, с. 202–203].

У результаті аналізу вищезазначених положень можна зробити висновок, що найбільш поширеним видом слідчого огляду при розслідуванні злочинів в сфері оподаткування є огляд документів.

Досягнення результатів при розслідуванні податкових злочинів, можливе лише при проведенні своєчасного і в повному обсязі слідчого огляду та вилучення документів.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінально-процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88. 2. Потомська Н. А., Бобік В. П. Поняття і види слідчого дослідження документів у справах про злочини у сфері оподаткування. *Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансово-юридичної академії*. 2011. № 1. С. 114–120. 3. Лисенко В. В., Задорожний О. С., Дзісяк О. П. Ухилення від сплати податків: виявлення та розслідування : монографія. Київ : Істина, 2008. 216 с. 4. Дмитрів Р. М. Особливості проведення окремих слідчих дій у сфері господарської діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 1. 2012. С. 388–397. 5. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (теорія та практика) : монографія. Київ : Логос, 2004. 324 с.

Одержано 20.10.2019

УДК 343.983.22

Костянтин Юрійович АНДРОНОВ,

*судовий експерт сектору досліджень зброї
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України;*

Євген Віталійович ГУРЕНКО,

*судовий експерт сектору досліджень зброї
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ПРОБЛЕМАТИКА ОБІГУ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕСПОРЯДЖЕНИХ І НЕСЕРТИФІКОВАНИХ ТРАВМАТИЧНИХ ПАТРОНІВ

На сучасному етапі розбудови України як європейської демократичної держави та проблема перебування нашої держави в збройному конфлікті, ставить питання обігу зброї та боєприпасів в нашому суспільстві на одне з перших місць.

Питання самозахисту громадян від нападу на їх власність та захист власного життя спонукає їх на придбання власної вогнепальної зброї травматичної дії. Але у зв'язку з досить низькою суспільною

культурою поводження зі зброю, на даний час ми стикаємося з низкою проблем, однією з яких є бажання власників травматичної зброї мати у власному розпорядженні патрони зі збільшеною уражаючою здатністю, що на їх думку збільшить їх шанси на самозахист. Але переслідуючи таке бажання, вони не замислюються над наслідками, а саме пошкодження їх зброї, нанесення шкоди власному здоров'ю, або навіть можливість притягнення їх до кримінальної відповідальності. Розглянемо можливі варіанти як уникнути даних проблем в нашому суспільстві.

Першим етапом вирішення даної проблеми є підвищення рівня обізнаності недосвідчених власників зброї у питаннях вибору патронів для їх зброї самозахисту. А саме роз'яснення того, що на даний час в державі розроблена система якості для виробників патронів травматичної (несмертельної) дії. Згідно даних стандартів уражаюча здатність патронів такого типу не повинна перевищувати 50 Дж/см³ [2, с. 3], на гільзі повинна міститися інформація про калібр даного патрона (наприклад 9 mm P.A.), що відносить його до патронів несмертельної (травматичної) дії [2, с. 10]. У разі виявлення на гільзах патронів, які має намір придбати особа, маркування у вигляді «Knall» або «Blanc» та наявності еластичного метального снаряда, потрібно розуміти, що дані патрони з великою вірогідністю виготовлені з використанням вже вживаних гільз холостих (шумових) патронів, що вже не відповідає вимогам стандартів нашої країни. Також можливо зустріти патрони з маркуванням інших калібрів таких як «.223Rem» або будь яких інших, що не відповідають калібру травматичної зброї. Дані факти можуть ставити під сумнів якість даних патронів, що може виражатися у вазі порохового заряду, що використовується у даних патронах та якості та утомленості металу гільз, що може призвести до вище перерахованих наслідків.

З точки зору судово-експертної практики треба зазначити, що дуже часто в патронах з вище зазначеними маркуваннями вага порохового заряду перевищує загально прийняті стандарти для даного типу патронів у десятки разів, металний снаряд може важити більше ніж у сертифікованому патроні, що є небезпечним як для стрільця так і для того, до кого зброя застосовується.

Другим етапом вирішення даної проблеми є створення загально доступної офіційної бази даних, щодо патронів які є безпечними (сертифікованими) і відповідають вимогам стандартів якості. Створення такої бази дозволить вирішити одразу декілька проблемних питань, а саме: власники зброї будуть повністю обізнані у тому, за які патрони несе відповідальність виробник і держава, і в

подальшому якщо власник зброї все ж захоче придбати або самостійно снарядити патрон зі збільшеною вражаючою здатністю, вже не зможе уникнути відповідальності у зв'язку з імовірною необізнаністю. Другою проблемою яку можливо вирішити із створенням такої бази даних є проблема безпосередньо дослідження таких патронів несмертельної (травматичної) дії судовими експертами. Адже на сучасному етапі розвитку в методиці встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби вказано, що вимірювання швидкості польоту еластичних куль СЕРТИФІКОВАНИХ патронів травматичної (несмертельної) дії здійснюється на відстані 3,5 м від дульного зрізу ствола зброї [1, с. 14], але у судових експертів установ Міністерства внутрішніх справ України не має доступу до інформації відносно сертифікатів патронів, що є в обігу на території України, що викликає певну правову колізію.

Отже, підбиваючи підсумок під вищезазначеним доходимо до висновку про те, що створення інформаційної бази сертифікації патронів несмертельної дії може вирішити низку вищеперерахованих проблем які є на даний момент у нашій державі.

Список бібліографічних посилань: 1. Гамов Д. Ю. Методика встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби / ДНДЕКЦ МВС України ; ДЕЗП Мінюсту України. Київ, 2012. 25 с. 2. СОУ 78-19-016:2013 Патрони несмертельної дії / В. Власов, М. Бакал ; ДНДЕКЦ МВС України. Київ, 2013. 18 с.

Одержано 12.10.2019

УДК 343.123.12:343.91-053.065(477)

Вадим Миколайович БАБАКІН,

кандидат юридичних наук, доцент,

науковий співробітник відділу організації

науково-дослідної роботи науково-дослідного центру

Національного університету цивільного захисту України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ МОЛОДДЮ

За результатами дослідження встановлено, що у практичній діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України існуює система заходів впливу на злочинність, зокрема, що вчиняється

молоддю, за допомогою якої здійснюється: запобігання, попередження виявлення, розкриття, припинення, нейтралізація та розслідування злочинів, а також розшук чи затримання злочинців. У сукупності така діяльність оперативних підрозділів поліції направлена на постійний моніторинг і швидке реагування та здійснення ефективного впливу оперативно-розшукових заходів на рівень злочинності на лінії, напрями та на території оперативного обслуговування. Ці питання піднімаються ученими у дискусії по теоретичним і практичним напрямом оперативно-розшукової діяльності.

Протидія злочинності складається із системи і комплексного впливу на злочинність та окремі її чинники. З цим погоджуються й інші вчені. Зокрема, А. А. Майоров, визначає, що існуючі способи реагування на злочинність можна представити у вигляді певної системи, а саме системи протидії злочинності, яка включає в себе заходи профілактичного впливу, одним з елементів якого є попереджувальний вплив, як на окремі види злочинів, так і на злочинність в цілому. Така система має включати в себе засоби, форми, способи і прийоми, що застосовують не тільки правоохоронні органи, але й органи місцевого самоврядування, громадські та інші організації, а також самі громадяни. Очікуваний результат протидії злочинності може бути досягнуто тільки на основі використання широкого комплексу загально-соціальних і спеціальних заходів попередження [1, с. 57], що ми підтримуємо і це підтверджує актуальність обраної теми нашого дослідження. Досліджуючи використання терміну «боротьба зі злочинністю», який раніше застосовувався у нормативно-правових актах МВС України, а сьогодні пропонують замінити на «протидію злочинам», встановлено що він був у свій час дуже містким поняттям та у широкому розумінні означав політику, діяльність державних органів влади, правоохоронних органів, громадських організацій, міждержавних інституцій та інших структур щодо попередження, виявлення, розкриття і розслідування злочинів [2]. Учений Д. А. Шестаков визначає, що поняття «боротьба зі злочинністю» передбачає активне зіткнення суспільства зі злочинністю, наступальну діяльність на причини та умови злочинності, що «пов'язано з прагненням до перемоги, тобто до знищення злочинності, до повної її ліквідації, що є завідомо нездійсненним» [3, с. 245–246], що ми підтримуємо. З цих питань А. І. Долгов зазначив, що боротьба зі злочинністю це активне зіткнення суспільства зі злочинністю, а протидія – недопущення порушень закону, а також своєчасне виявлення цих порушень [4, с. 209]. Ми схилиємось до наукової позиції застосовувати термін «протидія злочинам». З метою недопущення вчинення кримінальних

правопорушень особами молодого віку необхідно також проводити й наполегливу та ефективну індивідуальну профілактику серед такої категорії осіб. На нашу думку, у оперативно-розшуковій діяльності повинна постійно здійснюватися система профілактики серед молоді за схемою: загальна профілактика – індивідуальна – запобігання – припинення. Так, згідно наукової позиції О. В. Кириченка та О. А. Шевченка специфічність оперативно-розшукової профілактики виявляється у тому, що вона: веде оперативно-профілактичне спостереження за особами, які поставлені на профілактичний облік у зв'язку з високим ступенем вірогідності їх злочинної поведінки; забезпечується успіх індивідуальної профілактики завдяки наявності оперативної інформації щодо контингенту осіб, які можуть стати на злочинний шлях, та особливостях кожної особи, яка допустила антигромадську поведінку; фіксується середовище місцевих кримінально активних мешканців, в якому здійснюються оперативно-розшукові заходи щодо розкриття злочинів; негласно перевіряється причетність осіб до вчинення злочинів, які знаходяться під оперативним спостереженням; вивчаються окремі категорії осіб, які становлять оперативний інтерес, їх зв'язки, спосіб життя, поведінка та минуле для отримання підстав щодо застосування до неї заходів профілактики [5, с. 203], що ми підтримуємо, але, до вказаного, на нашу думку, слід додати ще й здійснення постійного моніторингу з вказаних питань, а також виявлення і встановлення оперативної та іншої інформації про можливі злочинні зв'язки, оточення та інші чинники, які б могли позитивно вплинути на молодих осіб та неповнолітніх з метою планування й реалізації оперативно-розшукових заходів щодо вилучення їх з негативного криміногенного впливу та оточення. В той же час перекладання завдань профілактики державними і соціальними інституціями на плечі оперативних підрозділів поліції, є недоцільним, і це питання продовжує бути дискусійним.

Розглядаючи сутність терміну «протидія» в етимологічному значенні її слід розглянути як дію, що спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй [6, с. 92]. За дослідженням, в останній час на практиці під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, працівниками оперативних підрозділів поліції все більш застосовується термін «протидія кримінальним правопорушенням», оскільки він охоплює всі сфери, види й рівні протидії цим явищам, зокрема серед молоді. Раніше в нормативно-правовій базі МВС України що регламентували діяльність оперативних підрозділів використовувався в основному термін «боротьба зі злочинами», але на сучасному етапі розвитку науки, практики та законотворчості, на нашу

думку, доцільно використовувати термін «протидія», оскільки з цих питань продовжує вестись широка дискусія, зокрема серед різних галузей права. Дослідження поняття і сутності «протидії злочинів» визначає що її елементи: профілактика, запобігання, попередження, припинення та швидке, повне і неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, такої категорії мають свою мету. Аналізуючи законодавчу базу України відносно питань протидії злочинності, слід зазначити, що питаннями запобігання і протидії займаються виключно суб'єкти правоохоронних органів України, на які покладається зобов'язання по нейтралізації злочинності, зокрема і серед неповнолітніх та молоді. Враховуючи різнопланові наукові позиції учених та практиків слід визначити, що під терміном «протидія злочинності» окремі вчені розуміють такі елементи, як: «профілактика», «запобігання», «попередження», «боротьба», «контроль над злочинністю», «превенція злочинності», «припинення злочинів». На нашу думку, необхідно запропонувати у законотворчій діяльності, особливо з протидії злочинам, більш поширено використовувати започатковану практику щодо застосування терміну «протидія злочинам». Дослідження наукової літератури з цих питань свідчать про те, що протидію злочинам, що вчиняються молодими особами, слід розглядати як соціальне негативне явище, що потребує розроблення оптимального і ефективного комплексного впливу за допомогою ранніх профілактичних заходів, запобігання, виявлення, припинення, розкриття і ефективного досудового розслідування кримінальних правопорушень. Розглядаючи такі комплексні заходи впливу, їх можна, на нашу думку, визначити терміном «протидія». Результати дослідження показують, що за останній час термін «протидія злочинності» замість «боротьби зі злочинністю» в оперативнорозшуковій науці є науково-обґрунтованим і прийнятним для використання у її понятійному апараті, яке застосовується з метою зниження ступеня криміногенної ситуації на лінії, напрями та на території оперативного обслуговування, з своєчасного розроблення і втілення оперативнорозшукових заходів спрямованих на зниження рівня протиправних діянь з боку кримінальних осіб і підвищення рівня захищеності громадян від протиправних діянь, суспільства і держави в цілому. Запропоноване нами використання терміну протидія злочинам підтверджується на сьогодні й прийнятим за останній час чинних законів України. За результатами нашого дослідження, протидія злочинів серед молоді є і в подальшому повинна бути одним із пріоритетних напрямів оперативних підрозділів поліції, що за останні часи характеризується активізацією цих підрозділів у виявленні і припиненні злочинної

діяльності молодих осіб, зокрема відносно учасників молодіжних злочинних груп та злочинних організацій. Досвід практичних підрозділів поліції, у тому числі й зарубіжних, свідчить про те, що одним із способів досягнення мети у протидії злочинам, що вчиняються молоддю є рання профілактика, що спрямована на виявлення попередження, розкриття, припинення і проведення досудового розслідування злочинів з подальшим усунення причин протиправної (злочинної) активності кримінально налаштованої частини молоді.

Висновки. Таким чином, за результатами дослідження ми пропонуємо авторське визначення поняття оперативно-розшукової протидії злочинам, що вчиняються молоддю, яку слід визначати, як розробку і реалізацію ефективної та оптимальної системи комплексу заходів, направлених на проведення оперативними підрозділами поліції постійно діючого моніторингу і оперативно-розшукових заходів, ефективного використання засобів і методів з метою розвідки, виявлення, проведення раннього попередження та індивідуальної профілактики щодо запобігання, попередження, припинення і нейтралізації злочинної діяльності та розслідування кримінальних проваджень, що вчинено особами молодого віку та сумісної реалізації із посадовими особами зацікавлених установ, відомств і тих органів та їх керівників від яких залежать дії щодо усунення причин і умов, що сприяли або сприяють, вчиненню кримінальних правопорушень серед молоді. Утім підняті питання не є остаточними і потребують окремого дослідження, або наукового вивчення. Пропоную учасникам конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань: 1. Майоров А. В. Виктимологическая модель противодействия преступности : моногр. М. : Юрлитинформ, 2014. С. 57. 2. Боротьба зі злочинністю та забезпечення прав людини // Referat Central : сайт. URL: http://referatcentral.org.ua/theory_state_law_load.php?id=582&starttext=11 (дата звернення: 17.10.2019). 3. Шестаков Д. А. Криминология. Новые подходы к преступлению и преступности. Криминогенные законы и криминологическое законодательство. Противодействие преступности в изменяющемся мире : учеб. 2-е изд., перераб. и доп. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2006. С. 245–246. 4. Долгова А. И. Криминология. М. : Норма – Инфра-М, 1999. С. 209. 5. Кириченко О. В., Шевченко О. А. Оперативно-розшукова профілактика злочинів як вид діяльності ОВС України. *Вісник Запорізького інституту*. 2009. № 2. С. 203. 6. Харабєрюш І. Ф., Мацюк В. Я., Некрасов В. А. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій : монографія. Київ : КНТ, 2007. С. 92.

Одержано 20.10.2019

УДК 343.977

Тетяна Валеріївна БАННА,

здобувач вищої освіти

Університету державної фіскальної служби України;

Лілія Валентинівна ПОЛУНІНА,

старший викладач кафедри фінансових розслідувань

факультету підготовки, перепідготовки

та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції

Університету державної фіскальної служби України

ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

За останні декілька років значно підвищились вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій слідчими органів досудового розслідування як з боку держави, так і з боку суспільства. Злочинність в Україні постійно трансформується, що супроводжується ростом протидії органам досудового розслідування.

Саме тому, проведення такої слідчої (розшукової) дії, як огляд місця події потребує ретельного його планування, організації та забезпечення криміналістичною технікою.

Одним із важливих способів отримання доказової інформації з матеріальних джерел, належить огляду, як слідчій (розшуковій) дії. Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 Кримінального процесуального кодексу України).

Відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК, з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів) [1].

Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення огляду осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням огляду особам, які беруть у ньому участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, а також відповідальність, встановлена законом (ч. 3 ст. 223 КПК) [1].

Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду.

При плануванні проведення огляду місця події слід враховувати його науковий формальний поділ на чотири основні етапи, які реалізуються за допомогою різноманітних тактичних прийомів.

1) На етапі орієнтування слідчий повинен зробити загальний попередній огляд місця події (приміщення, ділянки відкритої місцевості та ін.). На цьому етапі також окреслюються найбільш реальні межі ділянки огляду, приймаються заходи по захисту слідів від непогоди та інших негативних впливів, розподіляються ролі між учасниками огляду, вносяться корективи до плану проведення огляду [2, с. 215].

2) На етапі загального огляду слідчий більш детально вивчає загальну обстановку місця події, весь комплекс його вузлів в цілому і загальний взаємозв'язок між ними. Слідчий визначає, які вузли являються центральними, з якого доцільно продовжити подальший огляд всіх вузлів і якими методами. На цьому етапі здійснюється фотографування місця події за правилами орієнтуючої і об зорної фотозйомки.

3) Детальний етап являється основним при проведенні огляду місця події, бо в його рамках не тільки сприймаються, вивчаються і аналізуються кожна окремих вузол і його окремі деталі (сліди, об'єкти), а і здійснюється сам пошук слідів і речових доказів із застосуванням криміналістичної техніки. Проводиться вузлова і детальна (масштабна) фотозйомка або відеозапис.

4) На заключному етапі підводяться загальні висновки огляду, виявляється, що було пропущено, не охоплено оглядом. При необхідності ці недоліки усуваються. Результати огляду фіксуються в протоколі та інших документах [2, с. 216]. Під іншими документами слід розуміти плани, схеми, фототаблиці та ін.

При проведенні додаткового огляду необхідно мати матеріали первинного, у яких чітко позначене місце розташування трупа, слідів, виявлених при первинному огляді, викладена інформація, добыта в ході первинного огляду. Додатковий огляд доцільно проводити за участю осіб, які брали участь у первинному огляді [3, с. 15].

Отже, розглянута процесуальна слідча (розшукова) дія є спрямованою на безпосереднє виявлення та фіксацію обстановки місця події, слідів злочину й інших фактичних даних, що мають значення для встановлення обставин події кримінального правопорушення. Ефективність огляду місця події під час розслідування злочинів зумовлена такими факторами: своєчасним виїздом на місце події, кваліфікованими діями слідчого та залучених спеціалістів, суворим дотриманням вимог кримінального процесуального

законодавства та використанням розроблених криміналістикою рекомендацій із застосуванням криміналістичної техніки.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4652-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 07.10.2019). 2. Яблоков Н. П. Криміналістика : учеб. М. : ЛексЭст, 2003. 376 с. 3. Іщенко В. М. Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2001. 20 с.

Одержано 10.10.2019

УДК 343.135(477)

Тетяна Євгеніївна БЕЗНОСЮК,

курсант Університету державної фіскальної служби України;

Катерина Олегівна ДОБРАЦЬКА,

курсант Університету державної фіскальної служби України;

Анна Сергіївна АМЕЛІНА,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри фінансових розслідувань

Університету державної фіскальної служби України

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ЗАХОДИ ТА НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ВИЯВЛЕННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій в системі кримінального процесу законодавцем здійснюється не так давно, адже раніше порядок провадження досудового розслідування злочинів здійснювався в інших організаційно-правових формах, де вказані дії мали статус оперативно-розшукових заходів і могли проводитись тільки уповноваженими на те оперативними підрозділами.

Актуальність теми дослідження полягає в першу чергу у відсутності цілісного комплексного підходу до розуміння даної теми.

Теоретичною базою для розробки нових методик організаційно-тактичних принципів проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів є праці вітчизняних та зарубіжних учених в сфері криміналістики, кримінального процесу й теорії оперативно-розшукової діяльності, а саме: С. В. Албула,

Р. С. Белкіна, О. А. Білічак, В. І. Василичука, О. М. Джужі, В. О. Глушкова, М. Л. Грібова, С. М. Гусарова, М. В. Корнієнка, Д. Й. Никифорчука, Ю. Ю. Орлова, Д. Б. Сергєєвої, Є. Д. Скулиша, М. А. Погорецького, В. В. Топчія, О. Ю. Татарова, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, С. С. Чернявського, М. Є. Шумила, О. М. Юрченка та ін. В роботах даних науковців найбільше увага приділялася загальнотеоретичним питанням впровадження негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшуковим силам, засобам, заходам та методам з метою виявлення та розкриття злочинів.

Згідно з нормами нового Кримінального процесуального кодексу України, досудове розслідування кримінальних правопорушень в Україні здійснюється шляхом провадження гласних і негласних слідчих (розшукових) дій під процесуальним керівництвом прокурора [1].

Слід відмітити, що порівняння закордонного законодавства говорить про те, що в Україні був впроваджений найбільш прогресивний світовий досвід використання у досудовому розслідуванні негласних форм і методів для здобуття інформації про злочин що готується або вчинений злочин, що викликає дуже великий науковий інтерес до дослідження даного питання.

Варто зазначити, що у органів досудового розслідування тепер є здатність самостійно приймати рішення з приводу того, які дії потрібно вчинити для того щоб розкрити, та розслідувати злочин, у зв'язку з чим має стати менш актуальною досить болюча проблема взаємодії оперативних і слідчих підрозділів [2, с. 17]. Також окрім цього, проведення негласних слідчих (розшукових) дій забезпечуватиме виявлення та розкриття найбільш складних і латентних злочинів, розслідування яких класичними засобами кримінально-процесуального провадження, які до цього часу реалізувалися в Україні, є дуже складним або просто неможливим [3, с. 189].

Також важливим є те, що негласні слідчі (розшукові) дії, розрізняються за своєю організаційною приналежністю, змістом проваджуваних дій, суб'єктним складом, і розглядаються як одне ціле, що являє її систему, а саме систему об'єктів, що розглядається як єдине ціле.

Розгляд слідчої та судової практики наголошує на тому, що однією із негативних рис, яка впливає на дієвість протидії злочинності а саме неправомірної вигоди, є відсутність у чинному законодавстві України нормативно визначеного поняття ОРЗ, чітко визначених правових підстав для їх проведення, не дивлячись на те, що поняття ОРЗ у теорії оперативно-розшукової діяльності, контррозвідки й розвідки, кримінального процесу, криміналістики,

а також у законодавстві й практиці належить до фундаментальних категорій [4, с. 226–230].

Неоднозначний підхід до розуміння поняття ОРЗ у теорії призводить до того, що в законодавстві, відомчих нормативно-правових актах а також на практиці досить часто до ОРЗ відносять такі заходи, які зовсім не відповідають їх змісту (до прикладу, організаційні заходи, які здійснюються в рамках ОРД, оперативно-розшукові операції, які за своєю ґносеологічною й правовою природою мають іншу змістовну базу). Отже, наукова й правова невизначеність поняття ОРЗ та їх переліку популяризує теоретичну і законодавчу розробку даної проблеми, що має практичне значення для збільшення дієвості правозастосовного процесу органів, які намагаються протидіяти злочинам в секторі економіки зокрема неправомірній вигоді.

У правовій літературі під засобами розуміють предмети (явища, процеси), при допомозі яких забезпечується одержання результату юридичної діяльності.

З даного приводу М. М. Трубніков справедливо визначив, що «предмет взагалі може бути визнаний засобом лише остільки, оскільки цей предмет слугує меті, оскільки має призначення бути засобом певної мети» [5, с. 72].

Слід зауважити, що в чинному Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» відсутня й окрема стаття, що встановила б вичерпний перелік ОРЗ з поясненням їх змісту, підстав і порядку проведення як це існує наприклад, у законодавстві про оперативно-розшукову діяльність окремих країн СНД та Балтії [6, с. 196–352].

Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії є однорідними за організаційно-правовим критерієм і розрізняються за власною організаційною сутністю, правовим статусом, змістом проваджуваних дій, суб'єктним складом.

За організаційно-правовим критерієм негласні слідчі (розшукові) дії слід поділити на три групи, а саме: а) заходи, які проводяться з дозволу слідчого судді, за рішенням слідчого, прокурора, що провадить процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, та, які реалізуються виключно за рішенням прокурора.

За критерієм тяжкості вчиненого злочину, маючи на меті розкриття та розслідування злочину, проводяться негласні слідчі (розшукові) дії, які можна поділити на такі групи: а) ті, що проводяться за тяжкими, особливо тяжкими злочинами, а також ті, що проводяться за будь-якими злочинами, незалежно від ступеню тяжкості.

За суб'єктним складом в оперативно-розшуковій діяльності проведення оперативно-розшукових заходів може проводитись

тільки уповноваженими оперативними підрозділами, а негласних слідчих (розшукових) дій – слідчим, прокурором, або, за їх дорученням, уповноваженим оперативним підрозділом. а) оперативно-розшукові заходи проводяться з метою виявлення, попередження та розкриття злочину, що готується, а негласні слідчі (розшукові) дії направлені на виявлення та перевірку інформації, що є необхідною для розслідування вже вчиненого злочину [7].

Отже, дана інформація приводить до виключного висновку а саме до того, що необхідне вдосконалення, законодавства з приводу проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, а саме проведення заходів для усунення на законодавчому рівні існуючої правової колізії, через яку неможливо чітко розмежувати права оперативних підрозділів та оперативно-розшукові заходи і негласні слідчі (розшукові) дії, які вони можуть застосовувати під час виявлення та фіксації неправомірної вигоди.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.09.2019). 2. Ковальова О. В. Використання науково-технічних засобів та методів у розшуковій роботі слідчого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 20 с. 3. Кузнецов В. В., Савченко В. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник. Київ : КНТ, 2011. 317 с. 4. Берназ В. Д. Правова природа, поняття та загальна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 226–230. 5. Трубников Н. Н. О категориях «цель», «средство», «результат» М. : Высшая шк., 1968. 148 с. 6. Моисеев Є. М., Джужа О. М. Оперативно-розшукова діяльність : навч. посіб. Київ : Правова єдність, 2009. 309 с. 7. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. Кримінальний процес : підручник. Харків : Право, 2013. 824 с.

Одержано 17.10.2019

УДК 343.985

Тетяна Федорівна БЕЗСОННА,

*старший викладач кафедри криміналістики
та судової експертології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0002-2482-9564>;

Олена Володимирівна НЕКРАСОВА,

*викладач вищої категорії циклової комісії
«Педіатричних дисциплін»
Харківського обласного медичного коледжу*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС ОСВІДУВАННЯ МАЛОЛІТНЬОГО

Стаття 3 Конституції України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Незважаючи на це в Україні продовжує збільшуватися кількість посягань на життя та здоров'я, статеvu свободу та статеvu недоторканність. Крім того, останнім часом об'єктом таких посягань стають малолітні діти. Насправді статистика вражає, адже злочини проти життя та здоров'я, статевої недоторканності дитини вчиняються не сторонніми особами, а людьми з її близького оточення і місцем злочину виступає не вулиця або інше незнайоме місце, а саме дім в якому живе дитина. Це обумовлено декількома факторами: низький соціальний статус, економічне становище сім'ї, вживання алкогольних та наркотичних речовин. Такі факти породжують латентність даних злочинів, що ускладнює їх виявлення, розкриття та розслідування, також запобігання ним. Розслідування жодного із вказаних злочинів не може обійтись без використання спеціальних медичних знань в різних формах.

Спеціальні медичні знання – знання, набуті під час навчання та медичної практики. Метою їх використання є отримання доказів, а також іншої інформації, що має значення для прийняття правильного рішення у справі. Суб'єктами спеціальних медичних знань можуть бути судово-медичні експерти, які мають вищу медичну освіту і пройшли спеціальну підготовку по напрямкам судової експертизи та лікарі інших медичних спеціальностей.

Залучення таких спеціалістів в галузі медицини може відбуватися в різних процесуальних та непроцесуальних формах. Однією

із таких форм є залучення медика для участі у проведенні освідування малолітньої дитини.

Згідно із ст. 241 КПК України, освідування – це слідча (розшукова) дія, що полягає в огляді підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Ч. 2 ст. 241 КПК України передбачає проведення освідування на підставі постанови прокурора та за необхідності з залученням судово-медичного експерта або лікаря.

Метою освідування є виявлення на тілі малолітньої особи слідів кримінального правопорушення. При проведенні даної слідчої (розшукової) дії відносно малолітньої особи, яка зазнала фізичного впливу, необхідні спеціальні знання в галузі медицини, оскільки вирішенню підлягають спеціальні питання: наявність тілесних ушкоджень на тілі дитини, їх локалізацію, можливі причини і давність спричинення тілесних ушкоджень, а також вилучення з тіла дитини слідів біологічного походження підозрюваного та малолітнього (крові, слини, вагінального вмісту та сперми підозрюваного тощо). Такий медичний огляд потерпілого слідчий може доручити керівнику медичної установи, судово-медичному експерту або лікарю. У деяких випадках існує необхідність залучення дитячих лікарів вузької спеціалізації: хірург, гінеколог, неонатолог, психолог.

У зв'язку з тим, що освідування це огляд тіла живої людини, а зважаючи на те, що мова йде про малолітню дитину, слід враховувати й емоційний стан дитини та її вік, тож дану слідчу (розшукову) дію необхідно проводити якомога раніше. Проведення освідування через значний проміжок часу, особливо якщо були спричинені дії проти особистості у вигляді побоїв або спричинення (нанесення) легкої шкоди здоров'ю дитини, призводить до того, що тілесні ушкодження у вигляді синяків, саден та подряпин до моменту проведення освідування виявити складно або взагалі не можливо. Окрім цього, для більш ефективного результату проведення освідування, необхідно встановити з малолітнім психологічний контакт, адже дитина, що зазнала фізичного та психологічного впливу з боку дорослої людини, може отримати додаткове навантаження на психіку під час проведення освідування сторонньою особою. Так, ч. 4 ст. 241 КПК України забороняються дії, що пригнічують гідність особи, або небезпечні для її здоров'я. Не допускаються дії, що можуть завдати біль та можуть негативно впливати на самопочуття малолітнього освідуваного. Тож, медичний працівник, який буде проводити освідування повинен встановити контакт з освідуваним, якщо дозволяє вік, пояснити необхідність та важливість проведення тієї чи іншої дії.

Під час проведення слідчої (розшукової) дії складається протокол, згідно з вимогами КПК України, в якому буде зазначено час та місце проведення освідування, вказуються дані залучених медичних працівників, зазначається що саме було виявлено. Медичний працівник допомагає слідчому в складанні описової частини протоколу для більш правильного і точного опису слідів злочину на тілі освідуваного. Протокол підписується всіма учасниками слідчої (розшукової) дії. Якщо для фіксації освідування використовувались технічні засоби, результати їх застосування оформлюються як додатки до протоколу і додаються до матеріалів провадження.

Таким чином, залучення медичних працівників під час розслідування злочинів проти життя і здоров'я, статевої недоторканності малолітньої особи має велике значення. Залежно від вчиненого злочину виникає необхідність у використанні спеціальних медичних знань на різних етапах розслідування, як на етапі виявлення злочину так і на етапі його розслідування.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 08.10.2019). 2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 08.10.2019).

Одержано 10.10.2019

УДК 343.982.347

Олена Олексіївна БИВАЛІНА,

*старший судовий експерт відділу дактилоскопічних досліджень
лабораторії криміналістичних видів досліджень
Дніпропетровського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ВИКОРИСТАННЯ ЕФІРІВ ЦІАНОАКРИЛОВОЇ КИСЛОТИ ПРИ ВИЯВЛЕННІ СЛІДІВ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ЛАБОРАТОРНИХ УМОВАХ

В умовах становлення і розвитку сучасного українського суспільства та глобалізації науково-технічного прогресу, актуальними є питання, що виникають у зв'язку із забезпеченням провадження надбань науки та техніки у практику розслідування та

розкриття злочинів [1, с. 4]. Важливу роль в розкритті та розслідуванні злочинів має криміналістичне дослідження слідів рук, що дозволяє встановити особу, яка їх залишила.

На даний час при виявленні слідів рук закордонними колегами широко застосовується метод, заснований на використанні ефірів ціаноакрилової кислоти, що входять до складу багатьох клейових композицій. Даний метод був розроблений у 1978 р. Д. М. Норкусом і докладно описаний у роботах багатьох авторів. Разом з тим, на Україні цей метод лише в останні кілька років знайшов належне місце в методологічній системі криміналістичних наук. Суть методу укладається в наступному. Досліджуваний об'єкт поміщають у замкнутий обсяг, де випаровують ефіри ціаноакрилової кислоти (ЦАК). У результаті на відкладеннях потожирової речовини відбувається інтенсивна реакція полімеризації молекул ціаноакрилата, каталізатором якої є амінокислоти, що входять до складу потожирової речовини [2, с. 2].

Ефіри ціаноакрилової кислоти взаємодіють з потожировою речовиною сліду, знаходячись в паровій фазі. Цим обумовлюється загальні положення методики роботи з ними: об'єкт, що досліджується, розміщується в замкнутому об'ємі, де концентруються випаровуючі ефіри ціаноакрилової кислоти; випаровування протікає активніше, якщо ціаноакрилова композиція підігріта; впродовж часу процес полімеризації починає протікати не тільки на потожировій речовині сліду, але й на всіх поверхнях всередині замкнутого об'єму, що може привести до «забиття» папілярних ліній сліду.

Парами ціаноакрилата найбільш ефективно виявляються сліди рук на таких поверхнях, як поліетиленові (пластикові) плівки, целофан, різні види металів та сплавів, пластмаси та пластик, глянцевий щільний картон, папір (білий, кольоровий, глянцевий), гладкий шкірозамінник і т. п. Він дозволяє виявити як свіжі сліди, так і сліди значної давнини (до декількох місяців). Даний метод не використовується на пористих поверхнях (нещільний папір, нелакований картон, деревина і т. п.) Слід також мати на увазі, що після його застосування стає неможливим медико-біологічне дослідження потожирової речовини [3, с. 232 – 234].

Виявлення слідів папілярних узорів у ціаноакриловій камері без використання вакууму: ціаноакрилову камеру приводять у робочий стан; об'єкти розміщають у камері таким чином, щоб вони не торкалися один до одного (за наявності значної кількості об'єктів, обробку доцільно проводити в кілька етапів); металеву, бляшану або виготовлену з фольги посудину з потрібною кількістю ціаноакрилу поміщають на нагрівальний елемент; на дно камери

ставлять ємність з гарячою водою, якщо будовою камери не передбачене автоматичне зволоження внутрішнього простору, і камеру зачиняють. Або після того, як дверцята камери щільно зачиняють, вмикають вбудований у камеру зволожувач; після досягнення потрібного рівня вологості вмикають нагрівач для випаровування ціаноакрилу та фіксують час. Температура нагрівального елемента залежить від технічних характеристик камери, зазвичай, становить 80–120 °С; процес виявлення слідів у середньому триває 20–40 хв., проте потрібно постійно спостерігати, перевіряючи рівень полімеризації ціаноакрилу через кожні 3–5 хв. Час виявлення слідів залежить від давності слідів, кількості об'єктів, кількості ціаноакрилу, конструкції камери; коли сліди проявилися достатньо чітко, вмикають нагрівач і вмикають примусову витяжну систему для очищення внутрішнього простору камери від парів (час залежить від конфігурації певної ціаноакрилової камери).

Виявлення слідів у вакуумній ціаноакрилової камері: досліджувані об'єкти поміщають до вакуумної камери; у металеву ємність наливають ціаноакрил і також поміщають у камеру (залежно від моделі – на нагрівальний елемент чи спеціально передбачений майданчик для ємності з ціаноакрилом). Камеру герметично зачиняють, вмикають вакуумний насос і відкачують повітря до тиску 1–3 мм рт. ст. (сучасні вакуумні камери часто оснащуються пристроєм, що підтримує вакуум усередині автоматично). Насос вмикають (або від'єднують, залежно від моделі камери) і об'єкти «обкурюють» паром ціаноакрилу упродовж 2–3 год і більше. За ступенем полімеризації, зазвичай, слідкують крізь невеликі оглядові вікна, якими обладнано більшість камер. Після закінчення обкурювання в камеру плавно запускають атмосферне повітря (якщо передбачено конструкцією, то внутрішній простір камери очищують від залишків пари ціаноакрилу) та вилучають оброблені об'єкти. Перевагою вакуумної ціаноакрилової камери є те, що виявлені сліди не «забиваються».

Підвищення контрастності слідів, виявлених за допомогою ефірів ціаноакрилової кислоти, можливе із застосуванням таких реагентів, як дактилоскопічні порошки (у тому числі люмінесцентні), розчин кристалвіолету, реактив Basic Yellow тощо [4, с. 84–86].

Враховуючи, що в камерах можуть одночасно досліджуватися декілька об'єктів, важливо правильно підібрати їх поєднання таким чином, щоб усі носії, що оброблюються, мали приблизно схожу сприйнятливості до парів ціанакрилата. У зв'язку з цим виробники камер не рекомендують одночасно оброблювати об'єкти з різних за характером матеріалів (наприклад, лакована деревина та метал),

а також об'єкти з гладкою поверхнею (полірований пластик, скло) та поверхні з шорсткого матеріалу (мерея, парафін і т. п.). Час реакції цих матеріалів з парами ціаноакрилата відрізняється, тому вони повинні досліджуватися окремо [3, с. 234].

Таким чином, на теперішній час ціаноакриловий метод можна кваліфікувати як універсальний метод по виявленню латентних слідів рук та найбільш доречний при дослідженні об'єктів з імовірною наявністю слідів папілярних ліній на них, за умови якщо такі об'єкти були вилучені та упаковані належним чином та направлені на дослідження до експертних установ в розумні строки.

Список бібліографічних посилань: 1. Чудінова А. В. Досвід використання дактилоскопії в різних країнах світу, у тому числі різних країнах Європи : інформ. лист. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2011. 19 с. 2. Аністратенко В. В., Кузнецов В. А., Щавелев А. В., Димитрова Ю. В. Світовий досвід використання ефірів ціаноакрилової кислоти в криміналістиці : метод. лист. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2006. 11 с. 3. Селезнев В. М., Червяков М. Э. Особенности выявления следов рук с применением эфиров цианакриловой кислоты. *Вестник Красноярского государственного аграрного университета*. 2014. Вып. 9. С. 232–238. 4. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність 4.6 «Дактилоскопічні дослідження» / уклад.: І. І. Жолтанська, В. А. Кузнецов, А. В. Щавелев та ін. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2014. 119 с.

Одержано 10.10.2019

УДК 343.98

Олена Сергіївна БОГОМОЛОВА,

судовий експерт відділу економічних досліджень

Харківського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру МВС України

МЕЖІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Судово-економічні експертизи являють собою окремий клас експертних досліджень, об'єднаних спільністю знань економічних наук. Ґрунтуючись на спеціальних знаннях, в процесі проведення судово-економічних експертиз експерти можуть встановити і оцінити ознаки викривлень економічної (бухгалтерської) інформації, і визначити економічні наслідки таких фактів, в тому числі виявити ступінь їх впливу на результати фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарування.

Слід підкреслити, що виключно важливе значення має своєчасне і повне вилучення у суб'єктів підприємницької діяльності всіх необхідних бухгалтерських і фінансових документів, що відображують господарські операції. Які цікавлять слідство, оскільки висновки експерта обґрунтовуються бухгалтерськими документами (первинними документами та обліковими регістрами).

До безпосередніх об'єктів економічної експертизи, на яких ґрунтується висновок експерта, відносяться:

- первинні та зведені бухгалтерські документи (прибутково-видаткові накладні, ордери, звіти матеріально відповідальних осіб, накопичувальні та оборотні відомості);
- облікові регістри (картки або книги матеріального обліку, касові книги, журнали-ордери, відомості, головна книга);
- звітність (квартальні та річні бухгалтерські баланси з додатками, статистична звітність);
- інвентаризаційні описи та порівняльні відомості, акти інвентаризації.

Таким чином, об'єктом судово-економічних експертиз є документальні дані – носії економічної інформації про фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання.

Слід також зазначити, що всі необхідні для дослідження матеріали повинні подаватися на експертизу систематизованими і згрупованими за призначенням в хронологічному порядку, а матеріали провадження пронумерованими і підшитими, та повинні містити опис. Однак на практиці слідчі не в повній мірі дотримуються даних вимог, направляють матеріали не тільки не згрупованими, але і не пронумерованими.

Це значно ускладнює роботу експерта, не дозволяє йому робити в своєму висновку посилання на конкретні документи, вказуючи їх розташування у відповідних томах провадження. З цієї ж причини експертом витрачається додатковий час на вивчення представлених матеріалів і проведення досліджень. Більш того, часто на етапі підготовки об'єктів для експертизи ініціатори досить часто допускають непоправні помилки, пов'язані з прилученням до провадження не всіх необхідних документів, які характеризують конкретну фінансово-економічну операцію, а тільки окремих фрагментів документального підтвердження майнових злочинів.

Разом з документами про призначення (або залучення експерта) експертизи, експерту слід надавати документи бухгалтерського та податкового обліку, які містять відомості, а саме вихідні дані для вирішення поставлених питань. Якщо призначено експертизу на перевірку висновків акту ревізії, водночас у документі

про призначення експертизи (ухвалі, постанові про залучення експерта) необхідно зазначити, які висновки і з яких причин викликають сумнів, або суперечать іншим матеріалам провадження, або необхідно підтвердити або спростувати.

Дотримання основних рекомендацій і правил при призначенні економічних експертиз, ділові контакти слідчих з експертами на стадії підготовки відповідних постанов, своєчасне задоволення клопотань про надання необхідних матеріалів сприятимуть більш раціональному використанню робочого часу експерта, поліпшенню якості досліджень і формулюванню об'єктивних висновків по поставленим питанням.

На вирішення судової економічної експертизи ставляться наступні запитання:

– Чи є факти нецільового витрачання бюджетних коштів посадовою особою за період 2014–2015 років, якщо так, то в якій сумі, на які цілі і яким способом здійснено нецільове витрачання бюджетних коштів?

– Чи підтверджуються документально висновки ревізії в частині нецільового витрачання посадовою особою Особа 1 бюджетних коштів, виділених в якості субсидії на загальну суму 500 000 гривень?

– Яким чином були витрачені зазначені кошти? На підставі чий їх розпоряджень здійснювалося витрачання зазначених коштів? Чи були допущені порушення при їх витрачанні?

До компетенції судового експерта також відносяться наступні запитання:

– Чи підтверджуються висновки акту ревізії (вказати номер) в частині або в цілому (вказати саме висновки акту ревізії) і з яких причин викликають сумнів (суперечать іншим матеріалам справи, або непереконливо обґрунтовані тощо) ?

– Чи дотримані умови витрачання бюджетних коштів, встановлені діючими нормативними актами? Які умови витрачання бюджетних коштів, передбачені діючими нормативними актами, порушені? Який механізм порушень?

За рамками проведення економічної експертизи знаходяться вирішення наступних задач:

– відновлення обліку, проведення виїзних зустрічних перевірок, інвентаризації, контрольних обмірів обсягів виконаних робіт, ревізій суб'єктів підприємницької діяльності;

– проведення рахункових робіт, де не потрібні спеціальні знання експерта-економіста, а саме: в постановці і веденню обліку,

складанні фінансової та податкової звітності, оцінці фінансового стану суб'єкта підприємницької діяльності і т. п.;

- встановлення обґрунтованості, правильності складання і реальності виконання бізнес-планів суб'єктів підприємницької діяльності;
- визначення ринкової вартості рухомого і нерухомого майна;
- встановлення за первинними бухгалтерськими документами окремих фактів, обставин, які для їх виявлення та визначення не вимагають спеціальних знань;
- систематизація та впорядкування бухгалтерських і фінансових документів, вилучених в ході слідчих дій;
- з'ясування інших обставин і фактів, що не входять в компетенцію експерта.

Експерт проводить дослідження виключно на науковій та практичній основі в межах своєї спеціалізації (спеціальних знань).

Спеціальні знання – це знання не загальновідомі, не загальнодоступні, які не мають масового поширення, це знання, якими володіє обмежене коло спеціалістів [1, с. 91].

Список бібліографічних посилань: 1. Шиканов В. И. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса. Иркутск : Иркутск. гос. ун-т, 1978. 190 с.

Одержано 12.10.2019

УДК 661.185

Сергій Олександрович БУЗИНА,

*судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України;*

Ігор Олександрович СІДАК,

*судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ КОСМЕТИЧНИХ МИЙНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ВОЛОССЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО- ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

Ринок косметики та засобів гігієни – один з найпрогресивніших. Незважаючи на економічну кризу він продовжує розвиватися. Зараз його частка від загального прибутку всіх виробничих галузей України налічує менше 1 %. Проте, цей напрям має великі

перспективи. Про це свідчать швидкі темпи розвитку світового ринку косметики та засобів гігієни.

Одним із основних засобів по догляду за волоссям є шампунь і від правильності його вибору залежить не тільки краса, а й здоров'я волосся і людини в цілому.

За останні 10–15 років шампуні зазнали істотну еволюцію і в якісному, і у функціональному плані. Більша увага до дерматологічної м'якості, естетичного оформлення і косметичних аспектів спричинила певні зміни в складі поверхнево-активній основі, розширило набір кондиціонерів і біологічно активних компонентів.

Проте наразі на ринку зустрічається косметична продукція, яка, окрім того, що має на маркуванні недостовірну, неповну, неточну інформацію щодо складу та властивостей товару, не відповідає вимогам нормативної документації, що діє на території України. Такі товари відносять до фальсифікованих.

Проблеми встановлення справжності, ідентифікація, визначення рівня якості косметичних товарів є одними із основних завдань, що постають перед експертами-товарознавцями [1–4].

Одним із засобів запобігання недопущення неякісної продукції на ринок України є проведення експертизи. Експертиза косметичних товарів може проводитися з метою: визначення відповідності якості товарів діючим нормативним документам; оцінки конкурентоспроможності товарів; виявлення причини дефекту косметичних товарів через порушення правил пакування, неправильне зберігання, транспортування; встановлення фальсифікованої продукції.

Проведення досліджень потрібно розпочинати із аналізу товарної інформації. Залежно від призначення товару інформацію поділяють на три види: основну; комерційну; споживчу.

Як було встановлено, вимоги до маркування шампунів в Україні регламентують ДСТУ 4315:2004 [5] та ГОСТ 28303-89 [6].

Аналіз реквізитів маркування шампуню Schauma Schwarzkopf&Henkel anti-dandruff intensive (Німеччина) показав, що на пакуванні нанесений повний обсяг інформації, що відповідає п. 2.1 ГОСТ 28303-89 [6].

На сайті meganavigator.com був перевірений штриховий код, зазначений на пакуванні шампуню проти лупи Schauma Schwarzkopf&Henkel anti-dandruff intensive – 3838824208985. Дані чітко вказують на те, що країною-виробником шампуню проти лупи Schauma Schwarzkopf&Henkel anti-dandruff intensive є Словенія. Проте на упакуванні даного косметичного компактного засобу зазначено, що виробник Schwarzkopf&Henkel Production GmbH&Co KG Henkelstrasse 67, 40589 Dusseldorf, Germania (Німеччина), що не збігається з кодом країни-виробника (383), вказаного на штрих-кодi.

Вимоги до маркування шампунів в Україні регламентують ДСТУ 4315:2004 [5] та ГОСТ 28303-89 [6], в яких зазначається, що склад косметичного виробу наводиться у порядку зменшення масової частки інгредієнтів у рецептурі виробу. Аналіз реквізитів маркування шампуню показав, що інгредієнти з найвищим індексом безпеки за класифікацією Meganavigator мають невелику масову частку в складі, тобто ризик виникнення алергічних реакцій, хімічних опіків, зменшення або пригнічення основного запаху продукту тощо не високий. Згідно з The International Nomenclature of Cosmetic Ingredients, серед перелічених інгредієнтів немає жодного, що позиціонується за функціональним призначенням як засіб проти лупи. Серед решти інгредієнтів відсутні ті, що мають дуже високий індекс безпеки.

Проведеними дослідженнями встановлено, що органолептичні показники якості шампуню проти лупи Schauma Schwarzkopf & Henkel anti-dandruff intensive відповідають нормативним значенням п. 5.3 ДСТУ 4315:2004 [5].

Проведення товарознавчих досліджень під час експертизи якості косметичних мийних засобів дозволяє запобігати надходженню на внутрішній ринок України продукції, що має неналежний рівень якості або фальсифікованої, тим самим запобігти нанесенню шкоди здоров'ю українських споживачів.

Під час проведення досліджень встановлено, що реквізити маркування шампуню проти лупи Schauma Schwarzkopf & Henkel anti-dandruff intensive подані у повному обсязі та відповідають вимогам ГОСТ 28303-89 [6] та ДСТУ 4315:2004 [5].

Список бібліографічних посилань: 1. Журихіна Я. Как выбрать полезный шампунь и на что обращать внимание? // Современная фармация : сайт. URL: <http://modern-pharmacy.com.ua/kak-vy-brat-polezny-j-shampun-i-na-chto-obrashhat-vnimanie> (дата звернення: 09.10.2019). 2. Шампуни для мытья волос. Матрица-продакшин Плюс : сайт. 29.02.2016. URL: <http://www.matrixplus.ru/formula04.htm> (дата звернення: 09.10.2019). 3. Косметика и гигиена: Чего хочет рынок? // TradeMasterGroup : сайт. 30.06.2017. URL: https://trademaster.ua/ryinki_nonfood/312460 (дата звернення: 09.10.2019). 4. Петрова І. А. Дослідження маркування при проведенні судово-товарознавчих експертиз. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 296–308. 5. ДСТУ 4315:2004. Засоби косметичні для очищення шкіри та волосся. Загальні технічні умови. Київ, 2005. 15 с. 6. ГОСТ 28303-89. Изделия парфюмерно-косметические. Упаковка, маркировка, транспортирование и хранение. М., 1990. 6 с.

Одержано 12.10.2019

УДК 343.983.2

Марія Володимирівна ГАРБУЗ,

*судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗАЛИШКОВОЇ ВАРТОСТІ МАЙНА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ Й ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ

На сьогоднішній день одним з основних завдань, які вирішуються судовою товарознавчою експертизою є визначення фактичного стану та вартості (початкової, залишкової, ринкової) товарів. Важливим напрямком таких досліджень є визначення залишкової вартості специфічного за своїм призначенням майна, в тому числі майна, яке використовується військовими формуваннями, що визначає необхідність звернути увагу на відповідну методика, яка використовується при оцінці військового майна.

До вказаних товарів можуть належати засоби зв'язку, медичне, авіаційне, лабораторне обладнання, різні види майна військового призначення (зброя, боєприпаси, військова техніка) та інше. Крім цього, дані вироби досить часто давно зняті з виробництва. У своїй сукупності вказані обставини становлять певні методичні труднощі для експертів-товарознавців та інших суб'єктів оціночної діяльності.

Методика [1] використовується не лише Збройними силами України, а і іншими, утвореними відповідно до законів військових формувань для цілей відчуження, реалізації, утилізації, списання та оренди рухомого військового майна. Вона відображає витратний підхід до оцінки майна за методом прямого відтворення і містить відповідні розрахунки.

В цілому, порядок визначення залишкової вартості майна за вказаною Методикою складається з двох окремих етапів: завдання першого з них – це встановлення первинної вартості товару на визначений день, другого – встановлення сукупного коефіцієнту зносу. На вимогу вказаної Методики органами забезпечення Збройних сил України у 2000–2001 роках складались преїскуранти (каталоги) з первинними цінами на майже всі матеріальні цінності, які використовувалися військовими формуваннями, в тому числі на майно, виготовлене до 1991 року.

Так, визначення первинної вартості товарів на певну дату здійснюється за допомогою такого показника, як індекс інфляції.

Первинна вартість товарів на певну дату визначається шляхом помноження розрахованого індексу інфляції за період з часу виготовлення товару та вартості відповідного товару за прейскурантом цін.

У разі, коли оцінюється недоукомплектоване майно, з його первинної вартості виключається первісна вартість комплектуючих виробів, агрегатів, систем, яких не вистачає.

Під час розрахунку залишкової вартості майна вказана Методика передбачає використання первинної вартості майна, встановленої шляхом використання ціни придбання з урахуванням індексів інфляції.

Наведемо приклад використання зазначеної Методики для визначення первинної та залишкової вартості лісопильної рами ЛРВ-1 1975 року виготовлення, яка має працездатний стан, капітальний ремонт вказаного майна не проводився.

Згідно Методики, залишкова вартість лісопильної рами ЛРВ-1 складала 16 888,73 грн.

За своїми технічними характеристиками лісопильна рама ЛРВ-1 має масу 8,9 т, вартість лісопильної рами за ціною вторинних ресурсів складатиме близько 50 000,00 грн.

Дослідженням цінових пропозицій на лісопильну раму ЛРВ-1 на внутрішньому ринку України встановлено, що вартість подібної за станом лісопильної рами коливається в межах 260 000,00 грн [2], тобто більше ніж у 15 разів залишкової вартості, обчисленої за Методикою. Виходячи з отриманих результатів на даному прикладі можна дійти обґрунтованого висновку про те, що Методика визначає залишкову вартість на рівні, значно нижчому ніж ринкові ціни.

Разом з цим, на сьогоднішній день лісопильна рама ЛРВ-1 є морально та фізично застарілим зразком військового майна та поступово виводиться з забезпечення Збройних сил України, тому реалізація вказаного майна у справному стані за цінами, близькими до ринкових, а не за ціною брухту металів, є економічно обґрунтованою.

Методика визначення залишкової вартості майна, яка на даний момент використовується збройними формуваннями України для визначення вартості матеріальних цінностей, є єдиною зареєстрованою на території України, але має, на наш погляд, ряд недоліків: ринкова вартість майна перевищує вартість, отриману за розрахунками відповідно до вказаної Методики, вартість справного майна може відповідати лише вартості вторинних ресурсів у його

складі. Враховуючи вказані недоліки, зауважимо, що вказана методика потребує подальшого вдосконалення.

Список бібліографічних посилань: 1. Методика визначення залишкової вартості майна Збройних Сил України та інших військових формувань : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.05.1998 № 759 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/759-98-п> (дата звернення: 08.10.2019). 2. Цена двигателя ГТД-350. URL: https://www.made.ru/transport/zapchasti-i-komplektuyushhie/too-aviaservisaktobe-imeet-vozmozhnost-predlozhit-vam-sleduyushhuyu-aviaczionnuyu-produkcziyu_87509.html (дата звернення: 26.05.2019).

Одержано 12.10.2019

УДК 343.575.4

Денис Олександрович ГРИЩЕНКО,
*старший викладач кафедри кібербезпеки факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

Владислав Анатолійович КУЗНЕЦОВ,
курсант Харківського національного університету внутрішніх справ

РОЗПОВСЮДЖЕННЯ НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН ЗА ДОПОМОГОЮ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Від соціальних мереж – до сплати комунальних платежів. Сьогодні інтернет проник і тісно в'язався у наше життя і діяльність. Мало хто з нас зараз уявляють своє життя без інтернету. Окрім комп'ютерів та ноутбуків, ми підключаємо до інтернету все – мобільні телефони, планшети, годинники, телевізори й багато інших портативних пристроїв. Саме тому дуже важливо знати якомога більше про безпеку у Всесвітній мережі. Кількість кіберзлочинів і спроб їх вчинити з кожним роком зростає. Також актуальності набуває тема щодо розповсюдження наркотичних і психотропних речовин в мережі Інтернет.

Виходячи із статистики в Україні близько 346 тисяч осіб вживають ін'єкційні наркотики. Що стало причиною розповсюдження такої кількості наркотичних препаратів? Можливість кожного придбати їх не виходячи з дому, через комп'ютер або телефон. Наприклад, «Темні майданчики» в інтернеті і шифроване листування роблять покупку і доставку наркотиків «до дверей будинку» досить безпечною і простий процедурою. Найпопулярнішими субстанціями

наркотичного характеру виявилися алкоголь, тютюн, марихуана, МДМА, кокаїн, амфетаміни, галюциногенні гриби і ЛСД, що при цьому виникає стійка фізична та психічна залежність від них, що проявляється ураженнями внутрішніх органів, розладами психіки, розвитком абстинентного синдрому. Споживання наркотиків викликає наркотичну ейфорію, досягнення якої вимагає з часом усе більшої їхньої кількості, усі бажання зводяться до одного – дістати все більше й більше наркотичної речовини. Наркодилери почали використовувати, так званий, метод «закладок», що дозволяє злочинцям безкарно займатися розповсюдженням заборонених речовин. Нова схема полягає у тому, що продавець наймає спеціальну людину, яка закладає наркотики у різних частинах міста. Покупець через мережу зв'язується з оператором і, перерахувавши гроші, отримує інформацію про знаходження жаданої дози. Для безпеки «ділки» пропонують спілкуватися лише через спеціальний протокол обміну повідомленнями в інтернеті, який шифрує листування.

Більшість, так званих «керівників» цих сайтів знаходяться далеко за межами країни і тому їх знаходження і притягнення до кримінальної відповідальності спричиняє працівникам поліції багато клопоту.

На мою думку шляхом вирішення проблеми є підвищення рівня обізнаності населення, щодо вживання наркотичних речовин, їх загроза життю та здоров'ю людини, які бувають наслідки. В Україні дослідження провела ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» [1] за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркоманії (EMCDDA). Щодо даних стало відомо, що біля 50 % українських підлітків мають досвід куріння, 86 % вживали алкоголь та 18 % – наркотики.

Згідно дослідження, 12,3 % підлітків мають доступ до марихуани, 7,1 % – до транквілізаторів, 5,8 % та 5,7% опитаних підлітків заявили, що їм легко дістати амфетамін та крек, 5,2 % – екстазі, 4,9 % – метамфетамін, 4,3 % – кокаїн та 4,2 % – метадон. Люди, що розповсюджують наркотики, вдаються до самого різного обману, щоб своїми діями чи словами переконати до вживання наркотиків. Найпоширенішими твердженнями є: «це вирішить твої проблеми, зменшить тривожність; у житті все треба спробувати...»; вживання наркотиків – твоя власна справа».

Вживання наркотиків не вирішує проблем, це просто відмова від сприйняття справжнього життя, коли треба мобілізувати свої сили та вирішити проблему без дурману.

Також згідно зі статтею 307 КК України Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів [2]. Але не визначені аспекти боротьби з розповсюдженням наркотичних речовин в мережі Інтернет. Потрібно чітко сформулювати і реалізувати державну політику і сфері наркозлочинності, на засадах і підходах, які зумовлені змінами технологій та прогресу. Створення нормативно-правової бази, що унеможливила б витік наркотиків у незаконний обіг, та як б сприяла ефективній роботі державних органів, що виконують функцію контролю.

Висновок. Для ефективної протидії кіберзлочинності в сфері обігу наркотиків потрібна чітка централізована координація зусиль для забезпечення злагодженої взаємодії. Також потрібно визначити основні пріоритети розвитку державних структур по боротьбі з розповсюдженням наркотиків в мережі Інтернет такі як: реорганізація та удосконалення законодавчої і нормативно-правової бази; створення єдиного інформаційного простору в загальній та організації і удосконалення динамічної взаємодії із зарубіжними органами; впровадження сучасних новітніх інформаційних технологій в органи державної влади, технічна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації фахівців по боротьбі з кіберзлочинністю [3].

Список бібліографічних посилань: 1. Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин (ESPAD) / UNICEF // Громадська організація «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка»: сайт. 10.10.2019. URL: <http://www.uisr.org.ua/news/173.html> (дата звернення: 10.10.2019). 2. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.10.2019). 3. Про затвердження плану заходів на 2019–2020 роки з реалізації Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 № 56-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-p> (дата звернення: 10.10.2019).

Одержано 13.10.2019

УДК 343.98

Влада Олександрівна ГУСЕВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики

та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0001-6489-2384>

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОБШУКУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОСЯГАННЯМ НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Згідно з кримінально-процесуальним законодавством України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ст. 234 КПК України) [1].

Підставою для провадження обшуку є наявність достатніх даних вважати, що в місці чи в будь-якої особи можуть знаходитися знаряддя злочину, предмети, документи і цінності, які можуть мати значення для розкриття та розслідування кримінального провадження. При оцінці обґрунтованості такого припущення можуть бути прийняті до уваги негласні дані, отримані оперативно-розшуковим шляхом, але самостійною підставою для провадження обшуку вони бути не можуть.

Під час розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних з посяганнями на життя працівників правоохоронних органів, завданнями обшуку є: відшукування і вилучення знарядь злочину, тобто предметів, спеціально використаних для його здійснення (зброя, вибухові пристрої, ніж тощо); відшукування і вилучення слідів та іншого відображення вчиненого злочину (одяг зі слідами крові або слідами пострілу, записки з погрозами про намір вчинити злочин, тощо).

Згідно з КПК обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді [1]. Проведення обшуку повинно бути вмотивованим. В описовій частині постанови обов'язково має зазначатися, що у певній особі або в певному приміщенні знаходяться конкретні предмети і документи, які мають значення для справи. Джерело інформації може не згадуватися у постанові в інтересах слідства. Однак у всіх випадках повинні бути вказані причини і мета обшуку.

Якщо планується провести обшук у службовому приміщенні (кабінеті, опорному пункті поліції тощо), то вказується найменш вантаж закладу, в якому розташоване дане приміщення.

Залежно від шуканих предметів вирішується питання про притягнення до обшуку спеціаліста та кінолога зі службово-розшуковою собакою. Так, при відшуканні зброї доцільно використання металошукача, а пошук вибухових речовин здійснює спеціально навчений собака. Крім цього, фахівець може давати рекомендації про правильність опису речей у протоколі.

Питання про наявність предметів і речей, що мають значення для розслідування, може носити і гаданий характер. Однак не слід скидати з рахунків значення розглянутої слідчої (розшукової) дії. Цінні речові докази можуть бути отримані при проведенні обшуку в службовому приміщенні працівника правоохоронного органу. Метою проведення обшуку в зазначеному приміщенні є відшукання листів та записок, що свідчать про намір вчинити злочин стосовно працівника правоохоронного органу. Враховуючи особливість обшуку, обов'язкова особиста участь слідчого при виробництві обшуку.

Зокрема проведення обшуку в службовому приміщенні потерпілого, доцільно за участі керівника чи заступника керівника органу, в будівлі де буде проводитися обшук. Його участь у процесі обшуку необхідно, так як з його допомогою слідчий з'ясує, де знаходиться робоче місце потерпілого. Об'єктом обшуку в даному випадку будуть: робочий стіл потерпілого, його сейф, шафа, полиці, тобто ті предмети обстановки службового приміщення, де знаходження шуканого найімовірніше.

Виявлені документи слідчий пред'являє понятим, а також керівнику підрозділу, присутнього при виробництві обшуку. Цілком можливо, що в його процесі в службовому приміщенні можуть бути оглянуті документи, що носять службовий характер і віднесені до категорії «для службового користування». Щоб уникнути розголошення відомостей, отриманих в процесі обшуку, слідчий до початку виробництва даної слідчої дії попереджає присутніх про неприпустимість розголошення інформації, що стала їм відомою.

У тому випадку, якщо у керівника немає запасного ключа від сейфа потерпілого, слідчий приймає рішення про відкриття дверцят сейфа з застосуванням інструментів. Про це робиться відмітка в протоколі обшуку. Тоді при проведенні даної слідчої дії в обов'язковому порядку повинні бути присутні члени комісії із забезпечення режиму секретності, якими, в свою чергу, складається опис документів, що знаходяться в сейфі на момент його відкриття.

При вилученні записок і листів з погрозами в протоколі обшуку слідчий вказує першу та останню фразу кожної сторінки, а також

вказується місце їх виявлення. Копія протоколу обшуку вручається під розписку керівнику органу, присутнього при виробництві обшуку.

Зокрема, допустимо проведення обшуку за місцем проживання потерпілого. Враховуючи процесуальне і посадове становище потерпілого, істотну допомогу при відшуканні записок або листів з погрозами на його адресу можуть надати близькі. При обшуку за місцем проживання потерпілого слідчий вживає заходів до того, щоб не були оголошені виявлені в ході обшуку обставини приватного життя особи, особиста та сімейна таємниця, а також обставини приватного життя інших осіб.

Проведення обшуку у підозрюваного здійснюється з метою виявлення знярядь злочину та інших предметів (речей з плямами крові, слідів пострілу). Крім цього, підлягають вилученню предмети, заборонені до обігу, незалежно від того, відносяться вони до справи чи ні (вогнепальна зброя, наркотики тощо). Крім цього, як самим підозрюваним, так і його близькими може здійснюватися протидія встановленню процесуально значущої інформації.

Результати проведеного обшуку можуть мати велике значення для отримання додаткових доказів по кримінальному провадженню. Тому проведення обшуку повинно здійснюватися суворо в рамках закону.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.10.2019).

Одержано 20.10.2019

УДК 343.9

Кристина Геннадіївна ДІКЕВИЧ,

*судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень,
технічного дослідження документів та обліку
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ

Експертно-профілактична діяльність є суспільно значущим елементом, так як при належній реалізації здатна запобігати скоєнню злочинів. Але на теперішній час теорії експертної профілактики

приділяється недостатньо уваги з боку дослідників науки. При цьому під час вирішення проблем правового регулювання експертно-профілактична робота в цілому може значно підвищити рівень роботи правоохоронної системи.

Можна виокремити дві форми профілактичної діяльності експертно-криміналістичних установ: процесуальну і непроцесуальну. До процесуальної форми профілактичної діяльності співробітників експертних установ відносять участь експерта у слідчих діях як спеціаліста, а також участь в огляді місця події та відтворенні обстановки та обставин події. Консультації спеціаліста щодо припинення злочинів іноді можуть надаватися спеціалістом в процесі проведення оперативно-розшукових заходів (наприклад, рекомендації щодо фотографування оперативним шляхом безтоварних документів) [1, с. 148].

Основною особливістю участі судового експерта у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях є те, що мета такої участі обмежується, підпорядковується та визначається завданнями експертизи, проведення якої доручено даному експерту. З цього випливають інші характерні риси участі експерта у процесуальних діях. Судовий експерт, на відміну від спеціаліста, є самостійним суб'єктом кримінального провадження, наділеним процесуальною самостійністю під час проведення процесуальних дій. Тому, беручи участь у слідчих (розшукових) діях, експерт керується власним переконанням, виходячи із завдань дорученої йому експертизи, а тому діє на власний розсуд, не обмежений думкою інших учасників, у тому числі слідчого. Важливим моментом є і те, що виходячи з профілактичної діяльності процесуальних суб'єктів, перш за все, слідчого та експерта, формуються закономірності, які проявляються в їх взаємодії, завдяки якій відбувається взаємне збагачення новими знаннями. Експерт, виконуючи функцію помічника-консультанта з метою отримання якомога більшої інформації слідчим про місце події чи речей, які розташовано чи знайдено під час огляду, надає інформацію про найбільш оптимальні способи її огляду, виявлення, опису (фіксації) та вилучення, а також надає інформацію про можливі експертизи, які слід назначити слідчому, формулює доцільні питання, які слід ставити перед експертом для отримання найбільш дієвого результату [2, с. 94].

Непроцесуальна форма експертної профілактики має істотне значення для оптимізації судово-експертної діяльності та включає в себе аналіз та узагальнення судово-експертної практики з метою підготовки профілактичних рекомендацій.

В цілому можна виділити такі стадії профілактичної діяльності:

- 1) виявлення і аналіз обставин, що сприяли скоєнню злочину;

2) розробка профілактичних заходів та пропозиції по вдосконаленню вже існуючих;

3) впровадження розроблених заходів у практичну діяльність.

Таким чином, судово-експертна профілактика може проводитись шляхом вказівки на обставини, що сприяли вчиненню злочину (правопорушення), у висновку експерта, складання повідомлення експерта про обставини, що сприяли вчиненню злочину (правопорушення), або профілактичної рекомендації; складання повідомлення компетентним органам про виявлені в результаті узагальнень практики і (або) наукових досліджень обставин, що сприяли вчиненню злочину (правопорушення), і можливі заходи щодо їх усунення, а також (або) участі експерта у правовій пропаганді.

Отже, в першу чергу значимість експертної профілактики полягає у виявленні обставин, що сприяли вчиненню злочинів, а також у виробленні профілактичних заходів у вигляді пропозицій і рекомендацій, спрямованих на запобігання злочинам. В окремих випадках саме використання спеціальних знань дозволяє встановити причини і умови, що сприяли вчиненню злочинів. Експертна профілактика, будучи однією з підсистем криміналістичної превенції, активно сприяє реалізації загальнодержавного завдання попередження злочинності.

Рівень взаємодії з ініціатором і організатором проведення експертного дослідження впливає на ефективність профілактичної діяльності, так як компетенція експерта не дозволяє запустити і реалізувати механізм профілактичних заходів, експерт компетентний лише виробити пропозиції, реалізація яких, у багатьох випадках, залежить від рішення інших посадових осіб, наприклад, слідчого. При цьому пропозиції повинні ґрунтуватися тільки на встановлених в рамках експертного дослідження фактичних даних, при необхідності підтверджених результатами експертних експериментів; бути економічно обґрунтованими, реально здійсненими на даному рівні розвитку науки і техніки. Наочність, обґрунтованість запропонованих заходів підвищує наявність відповідної детальної інформації, схем, креслень, фотознімків, іншого ілюстративного матеріалу.

Список бібліографічних посилань: 1. Гуріна Д. П. Експертна профілактика: форми реалізації та способи фіксації. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). С. 146–151. 2. Азаров Ю. І., Рафальський Є. О. Особливості взаємодії слідчого з експертом (спеціалістом) на початковому етапі досудового розслідування. *Юридична наука*. 2014. № 10. С. 87–96.

Одержано 12.10.2019

УДК 343.98

Кристина Сергіївна ДМИТРИЄВА,

*старший судовий експерт відділу економічних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Національним законодавством передбачено, що державні спеціалізовані установи, які виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозиуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики.

Так, останній розділ IV «Міжнародне співробітництво в області судової експертизи» Закону України «Про судову експертизу» присвячений міжнародному співробітництву державних судово-експертних установ України у галузі судово-експертної діяльності.

У статтях 22 і 23 розглянуто порядок проведення судових експертиз за дорученням правомочної сторони чи органу іноземної держави, а також залучення для спільного проведення судових експертиз фахівців інших держав. Остання, 24 стаття, передбачає можливість міжнародного співробітництва державних СЕУ в сфері не тільки практичної, а й наукової діяльності [1].

Також ці питання розглядаються в розділі 6 «Міжнародне співробітництво в галузі судово-експертної діяльності» законопроекту «Про судово-експертну діяльність в Україні» [2].

Однак питання міжнародного співробітництва представлені лише найбільш загальними положеннями, що не містять конкретних приписів, що стосуються важливих аспектів діяльності судових експертів.

У зв'язку з цим, з урахуванням практики міжнародного співробітництва та чинного законодавства України, пропонується доповнити розділ 4 «Міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи» Закону України «Про судову експертизу» наступними положеннями:

Доповнити ч. 1 ст. 22 «Проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави» текстом наступного змісту: *«Діяльність судово-експертної установи по організації і проведенню судової експертизи для іноземних держав і*

міжнародних організацій здійснюється відповідно до міжнародних договорів та згідно з процесуальним законодавством України». Таке доповнення обумовлено тим, що в процесуальному законодавстві України (зокрема, в КПК), є норми, що регулюють взаємодію з іноземними судовими та іншими органами, в тому числі і з питань проведення судових експертиз.

При реалізації завдань міжнародного співробітництва слід наголосити про дотримання положень міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Виходячи з подальшого змісту глави IV Закону України «Про судову експертизу», стаття 23 передбачає можливість залучення фахівців інших держав для спільного проведення судових експертиз і визначає суб'єктів СЕД та процедуру проведення й оплати спільної експертизи. При цьому, стаття 23 не передбачає можливості залучення державних судових експертів, які є працівниками судово-експертних установ України для проведення судової експертизи за кордоном.

В зв'язку з чим, пропонується доповнити ст. 23 «Залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз» текстом наступного змісту: *«Відповідно до чинного процесуального законодавства та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, державні судові експерти, включені до державного реєстру судових експертів, можуть бути залучені на добровільних засадах в якості судових експертів для виконання судової експертизи за кордоном одноосібно або в складі комісії судових експертів. При цьому, судові експерти проводять свої дослідження і оформляють їх результати за правилами, встановленими міжнародним договором або процесуальними правилами країни перебування дотримуючись принципів судово-експертної діяльності, викладених в статті 3 цього Закону».*

Стаття ст. 24 Закону України «Про судову експертизу» визначає право спеціалізованих державних СЕУ на встановлення міжнародних наукових зв'язків з відповідними установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав.

Поряд з цим, з метою поглиблення міжнародної співпраці в галузі судово-експертної діяльності пропонуємо розширити положення ст. 24 «Міжнародне наукове співробітництво», доповнивши текстом наступного змісту: *«Судові експерти, які є працівниками державних спеціалізованих установ, вправі вступати в члени і брати участь в діяльності міжнародних та іноземних неурядових професійних об'єднань судових експертів з метою підвищення своєї кваліфікації і отримання необхідної науково-методичної інформації».*

Важливим напрямом співробітництва у сфері судово-експертної діяльності є міжнародна правова допомога. Таке співробітництво здійснюється як у сфері криміналістики, так і безпосередньо у сфері судової експертизи.

Законом України «Про судову експертизу» (ст. 22) передбачено, що міжнародне співробітництво у галузі судової експертизи може здійснюватися у формі проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави, з якою Україна має угоду про взаємну правову допомогу і співробітництво. Однак, за відсутності угоди, слід при вирішенні окреслених питань керуватися принципом взаємності [3, с. 150].

З огляду на вищезазначене, пропонуємо доповнити главу 4 Закону України «Про судову експертизу» окремою новою статтю **«Проведення судової експертизи за запитом про взаємну правову допомогу компетентного органу іноземної держави»** наступного змісту:

«1. Судова експертиза може бути проведена за запитом про правову допомогу зацікавленим органом влади і посадових осіб іноземних держав відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, міжнародними угодами або на основі принципу взаємності.

2. При виконанні такої експертизи застосовуються норми відповідного процесуального законодавства, проте можуть бути застосовані процесуальні норми законодавства іноземної держави відповідно до міжнародних договорів, міжнародними угодами або на основі принципу взаємності, якщо це не суперечить законодавству і міжнародним зобов'язанням України.

3. При виконанні судової експертизи за запитом іноземної держави можуть бути присутніми представники іноземної держави, якщо це передбачено міжнародними договорами України або письмовим зобов'язанням про взаємодію на основі принципу взаємності».

Реалізація вищенаведених пропозицій матиме наслідком гармонізацію та удосконалення експертного національного законодавства, отримання міжнародного визнання експертних висновків в цілому, підвищення професійної майстерності працівників судово-експертних установ.

Список бібліографічних посилань: 1. Про судову експертизу : закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 10.10.2019). 2. Про судово-експертну діяльність в Україні : проект закону України від

30.03.2017 № 6264 / ініціатор І. О. Лапін // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=61469 (дата звернення: 10.10.2019).
З. Лопата О. А. Міжнародне співробітництво експертної служби МВС України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2–3 (6–7). С. 262–263.

Одержано 14.10.2019

УДК 343.983(477)

Світлана Вікторівна ЄВДОКІМЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових

дисциплін та адміністративного права

Харківського економіко-правового університету;

 <https://orcid.org/0000-0003-2924-6621>

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА РОЗРАХУНКУ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ НЕРУХОМОСТІ ПІД ЧАС ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Діджиталізація, переведення інформації в цифрову форму, – це нова ера розвитку цифрової економіки в Україні, що зачіпає всі області сучасної економіки.

Першим комплексним кроком у напрямку розбудови цифрової економіки в Україні є Розпорядження Кабінету Міністрів України № 67-р від 17 січня 2018 року «Про концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» [1].

Діджиталізація (цифрові технології) приходять на заміну старим засобам електронної комунікації – телефону, факсу, телеграфу. І діджиталізація означає зміну не тільки в тому, **як** ми комунікуємо, але й **що** ми комунікуємо. Нові цифрові технології дозволяють створювати і поширювати величезні обсяги інформації майже необмеженому колу осіб [2].

Але для запровадження таких цифрових технологій в економіці на державному рівні необхідна багаторічна відповідна підготовка: розробка методичних алгоритмів розрахунків, системи збору інформації, їх періодична актуалізація та багато іншого. На розгляд Верховної Ради України внесено законопроект № 2047-1 від 13.09.2019 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ліквідації корупційних схем у сфері оцінки об'єктів нерухомості шляхом діджиталізації розрахунку податкової вартості нерухомості», у якому пропонується «*дворівнева система*»: приватний

електронний майданчик, що розраховує вартість об'єкту за невідомо яким алгоритмом без залучення оцінювача і Єдина база ФДМУ, що автоматично її перевіряє (модуль перевірки). При такому правовому «регулюванні» для судових експертів не буде реальної можливості фахової перевірки дотримання законодавства щодо визначення ринкової вартості нерухомості, а для правоохоронних органів – це неможливість боротьби зі злочинністю, що не тільки не усуватиме корупцію, а зробить її ще й безкарною.

Крім того, абзац 4 «...в Законопроекті запропоновано дворівневу систему, яка відповідає міжнародним стандартам...», що не відповідає відповідним міжнародним стандартам та існуючій міжнародній практиці [3].

Стаття 172 Податкового кодексу України присвячена оподаткуванню операцій з нерухомим майном на ринку або прирівняним до нього за суттю операціям. Отже, в основі такого податку – перевірка на відповідність *ринковим цінам* обсягу отриманого доходу громадянином від такої операції [4].

В міжнародній практиці оподаткування подібних операцій з нерухомим майном та в діючому законодавстві України не визначено поняття «податкова вартість», що залишає широке поле для спекуляцій цим поняттям. Системі організації визначення вартості нерухомого майна шляхом незалежної оцінки та державними органами присвячені спеціальні закони. Міжнародний досвід свідчить, що тільки ринкова вартість нерухомого майна є базою, на основі якої визначається розмір податків на доходи громадян від продажу такого майна.

Крім того, таку «податкову вартість» буде розраховувати приватний електронний майданчик за невідомо яким алгоритмом без залучення оцінювача, а потім Єдина база ФДМУ автоматично її перевіряє. Хто буде відповідачем при оскарженні такої «податкової вартості»? Оскільки законопроектом 2047-1 запропоновано виключити порядок визначення «податкової вартості» з-під дії всього українського законодавства, яким керуються оцінювачі, а також судові експерти в межах цивільного та кримінального судочинства, то за яким методичним алгоритмом буде формування «податкової вартості»? Наслідками такого ціноутворення на різні типи об'єктів нерухомості, впливу значної кількості чинників на їх ринкову ціну, будуть маніпуляції з окремими, скоріше за все елітними об'єктами, розрахована податкова вартість яких не буде мати жодної ознаки відповідності ринковим цінам.

При такому правовому «регулюванні» громадянин буде позбавлений фактичної можливості звертатися до суду за захистом

своїх прав, а судові експерти – не будуть мати реальну можливість фахової перевірки дотримання законодавства щодо визначення ринкової вартості нерухомості. Тому що при автоматичному розрахунку та автоматичній перевірці результатів необхідно, в першу чергу перевірити цифрові технології та їх відповідність встановленому завданню, змісту методичного алгоритму формування ціни, та діючому законодавству. А по-друге, відсутність конкретних осіб при неправильному визначенні ринкової вартості нерухомості, які повинні відповідати за виконані розрахунки призведе до безкарності.

Запровадження стандартизованих способів оцінки для окремих (типових) видів нерухомого майна, без залучення оцінювача, цілком можливе на типові стандартні об'єкти, наприклад уніфіковану житлову нерухомість – квартири, для оподаткування нерухомості (податок на майно), а не для оподаткування угод з нерухомістю (податок на дохід від продажу). Алгоритмізація оцінки, аналіз та налаштування вихідних даних таких об'єктів як магазини, офіси, АЗС, готелі, заводи та інших об'єктів в умовах непрозорого ринку України є проблематичними на теперішній час. Стандартизований спосіб оцінки працює в країнах з досить стабільним рівнем ринкових цін протягом останніх десяти років, наприклад, в Німеччині. Але для запровадження такого інформаційного продукту необхідна багаторічна відповідна підготовка: розробка методичного і математичного алгоритмів розрахунків та їх фахова незалежна повноцінна експертиза, налагодження системи збору достовірної ринкової інформації та періодичної актуалізації цін, створення потужної та достовірної єдиної геоінформаційної системи для усіх без виключення населених пунктів країни, що дозволить зробити регіональну та локальну прив'язку кожного об'єкта нерухомості, як об'єкта угоди, до локального місця розташування та аналогів продажу (пропозиції), а також «заведена» до неї відповідна повна технічна характеристика кожного будинку, будівлі, споруди.

Оскільки на теперішній час такі умови не забезпечено і стабільний рівень ринкових цін в Україні впродовж тривалого часу не встановлено, то система, що прописана у законопроекті 2047-1 для нашої країни неможлива. При такому правовому «регулюванні» для судових експертів не буде реальної можливості фахової перевірки дотримання законодавства щодо визначення ринкової вартості нерухомості, а для правоохоронних органів – це неможливість боротьби зі злочинністю, що не тільки не усуватиме корупцію, а зробить її ще й безкарною.

Список бібліографічних посилань: 1. Про схвалення Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p> (дата звернення: 15.10.2019). 2. Кібенко О. Діджиталізація як нова ера розвитку корпоративного права // Судебно-юридическая газета : сайт. 16.07.2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/145948-didzhitalizatsiya-yak-nova-era-rozvitku-korporativnogo-prava> (дата звернення: 15.10.2019). 3. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ліквідації корупційних схем у сфері оцінки об'єктів нерухомості шляхом діджиталізації розрахунку податкової вартості нерухомості : від 13.09.2019 № 2047-1 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66851 (дата звернення: 15.10.2019). 4. Податковий кодекс України : закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 15.10.2019).

Одержано 18.10.2019

УДК 681.114

Олеся Володимирівна ЄФИМЕНКО,

*судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України;*

Тетяна Валеріївна САФОНОВА,

*судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

КЛАСИФІКАЦІЯ ГОДИННИКІВ ЯК ОБ'ЄКТА ДОСЛІДЖЕННЯ В СУДОВІЙ ТОВАРОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

На сьогоднішній день в судово-експертній практиці все частіше виникають питання щодо визначення ринкової вартості викраденого майна, для визначення матеріальних збитків потерпілому. У тому числі викраденим майном стають годинники. Класифікація та сучасний асортимент годинників є досить актуальним питанням у товарознавстві при визначенні загальних характеристик

та властивостей даної групи товарів. Сучасні годинники відносяться до товарів складного асортименту, які є досить різноманітними за своїми матеріалами та способами виробництва і включають велику кількість видів та різновидів.

Стан ринку годинників за останні роки в Україні спостерігає тенденції осучаснення, збільшення асортименту та модернізації. Тому необхідний комплексний розгляд визначення асортименту годинників представлених у товарознавстві на сьогодні.

Класифікація годинників досить різноманітна, тому що є досить багато нормативної документації за якою класифікують різні види годинників за різними ознаками, такі класифікації годинників можна розглянути у таких нормативних документах, як ДСТУ на різні годинники, також існує класифікація годинників за ДКПП ДК – 016 – 97 [6], а також класифікація годинників відображена в різноманітних підручниках стосовно цієї теми [5].

За принципом дії годинники підрозділяються на механічні, електронно-механічні, електронні [5].

Годинники класифікують: за призначенням згідно стилю життя споживача, за функціональним призначенням, за умовами використання, за джерелом енергії, за типом коливальної системи, за ступенем захисту корпусу від зовнішнього впливу, за калібром, за наявністю та типом звукового сигналу, за видом дисплею тощо [3].

Маркування годинників складається з одного найменування, товарного знаку підприємства – виробника, заводського номера і шифру механізму або електронного блока. Єдине найменування наносять на лицьову сторону або циферблат, товарний знак підприємства – на механізм або електронний блок [5].

Транспортування годинників може проводитися різними видами транспорту. При цьому важливо забезпечити зберігання ящиків з годинниками від механічних пошкоджень і атмосферних осадків [5].

Зберігання годинників допускається в чистих провітрюваних приміщеннях при температурі від 10 до 35 градусів за Цельсієм, і відносній вологості повітря до 80 %. На годинники не повинні падати прямі сонячні промені. Не можна зберігати годинники в одному приміщенні з речовинами, які викликають корозію [1, с. 172; 5].

Асортимент годинників дуже різноманітний і постійно поповнюється новими різновидами, що викликано сучасними потребами споживачів, які постійно зростають, а також технічним прогресом та появою новітніх технологій, тому розглянувши формування споживчих властивостей сучасних годинників та проаналізувавши питання класифікації та асортименту годинників запропоновано

включити до існуючої класифікації годинників асортимент сучасних годинників які представлені сьогодні на ринку.

При проведенні товарознавчої експертизи, експерт повинен зрозуміти до якого класу, групи, виду належить об'єкт дослідження.

Класифікація дозволяє ретельніше досліджувати споживчі властивості однорідних груп товарів, розробляти групові методи дослідження та оцінки рівня якості товарів.

Список бібліографічних посилань: 1. Логинов В. Д. Ювелирные товары и часы. Товароведение : учеб. 4-е изд., перераб. М. : Экономика, 1989. 205 с. 2. Попова Т. В. Товароведение непродовольчих товаров : конспект лекцій. Миколаїв, 2013. 12 с. 3. Наручні годинники виробництва Київського годинникового заводу ТМ «KLEYNOD» // allbest : сайт. URL: <https://otherreferats.allbest.ru/marketing/d00550367.html> (дата звернення: 09.10.2019). 4. ДК-016:2010. Державний класифікатор продукції та послуг. Київ, 2010. 741 с.

Одержано 12.10.2019

УДК 343.98

Микола Миколайович ЄФІМОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ДО ПИТАННЯ ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ РОЗСЛІДУВАННЯ СТВОРЕННЯ, УТРИМАННЯ МІСЦЬ РОЗПУСТИ ТА ЗВІДНИЦТВА

Стосовно проблемних завдань розслідування створення або утримання місць розпусти і звідництва слід зазначити, що вони характеризуються необхідністю подолання небажання свідків або потерпілих повідомляти про вчинений злочин, створення умов для дачі правдивих показань, пошуком матеріальних слідів злочину.

Досудове розслідування зазначеної категорії злочинів починається в більшості випадків у результаті проведення перевірочних дій: слідчих, оперативно-розшукових, адміністративних. Аналіз матеріалів цих перевірок, дозволив виявити декілька типових ситуацій, основою формування яких служить інформація, що міститься в них, про обставини, що утворюють предмет доказування. На відміну від більшості типових ситуацій початкового етапу розслідування, властивим іншим видам злочинів, досліджувані кримінальні правопорушення характеризуються тим, що на початок кримінального

провадження, як правило, є відомості про підозрюваних, або вони безпосередньо встановлені (підозрювані затримані).

Ситуаційні особливості розслідування створення або утримання місць розпусти і звідництва відбивають в більшості своїй в першу чергу типові ситуації, що пов'язані з діями організованої злочинної групи. Так, за способом розміщення слід виділити місця розпусти, що розміщуються в житловому секторі, та ті, які розміщуються поза житлового сектора. За способом прийому замовлень слід виокремити місця, в яких: а) замовлення бере адміністратор місця надання послуг інтимного характеру (умовно кажучи, резидент злочинної організації); б) замовлення приймає будь-яка з повій; в) замовлення приймає спеціально залучений оператор. По виду послуг, що надаються місця для заняття проституцією, можна виділити наступні: з наданням традиційних сексуальних послуг і місця з наданням нетрадиційних послуг сексуального характеру. По механізму підбору осіб, які займаються проституцією, місця розпусти поділяються: з принципом добровільної вербування; пов'язані з залученням в проституцію з елементами примушування або обману. Специфічний спосіб вербування – втягнення в заняття проституцією неповнолітніх, яке може носити зовні добровільний характер, але в дійсності, звичайно, злочинці використовують вік неповнолітніх для залучення їх в антигромадську діяльність [3, с. 9].

На момент початку досудового розслідування слідчому відомі лише деякі фактичні дані, що вказують на ознаки злочину. У зв'язку з цим виникає природне протиріччя між знанням, і незнанням, специфічне співвідношення відомого і невідомого в кримінальному провадженні, при якому шукане прямо не дано і безпосередньо у вихідній інформації не міститься, але знаходиться в неоднозначному, можливо зв'язку з вже встановленими фактами, якоюсь мірою обмежуючому пошук рішення слідчим. Така ситуація отримала назву проблемної і є властивою більшості справ на початковому етапі розслідування [2, с. 13].

Типізація слідчих ситуацій можлива за умови виділення інформації про окремі найбільш значущі елементи і таких компонентів, що часто зустрічаються, які науковець поділяє на дві групи. До першої належать відомості про окремі обставини злочинної діяльності (особу, котра вчинила злочин, спосіб, сліди злочину, предмет посягання і розмір заподіяної злочином шкоди, зв'язки з іншими злочинами). Другу групу складає сукупність інформації про найбільш значущі обставини розслідування (стан доказової бази, можливості слідства, лінію поведінки підозрюваних та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, котрі намагаються втручатися у процес розслідування тощо). Типові слідчі ситуації несуть основне

інформаційне й організаційно-методичне навантаження у побудові методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із умисним введенням на ринок України небезпечної продукції, а самі типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування взаємопов'язаними [2].

Підсумовуючи, зазначимо, що на початковому етапі розслідування виникають такі типові слідчі ситуації: а) злочинець відомий, є достатні фактичні дані, що свідчать про конкретні обставини злочину; б) злочинець відомий, але доказів недостатньо для повідомлення про підозру. Це найбільш складна слідча ситуація; в) злочинець відомий, але він переховується від слідства і суду; г) злочинець невідомий.

Список бібліографічних посилань: 1. Драпкин Л. Я. Общая характеристика следственных ситуаций // Следственная ситуация : сб. науч. тр. М. : Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. С. 11–16. 2. Качковський М. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%CA> (дата звернення: 15.10.2019). 3. Цыркун С. А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2004. 21 с.

Одержано 20.10.2019

УДК 343.98

Олександр Іванович ЖЕРЕБКО,

*кандидат юридичних наук,
завідувач відділу нормативно-методичної
діяльності та стандартизації
лабораторії організації наукової,
методичної діяльності, нормативного
забезпечення та міжнародного співробітництва
Київського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції України*

ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Боротьба зі злочинністю є одним із головних державних завдань на будь-якій стадії суспільного розвитку. Зріст злочинності в Україні може бути зупинений поєднанням законодавчих і організаційних

заходів та наукових розробок. Основні завдання, які повинна вирішувати наука у вказаному напрямку – актуалізація наукового і методичного забезпечення боротьби зі злочинністю, підвищення її результативності шляхом впровадження в діяльність правоохоронних органів найновіших наукових досліджень і передового досвіду. У зв'язку з цим, виконання завдань по боротьбі зі злочинністю неможливе без проведення криміналістами наукових досліджень, результати яких безумовно можуть сприяти підвищенню ефективності роботи органів попереднього слідства і дізнання в розкритті і розслідуванні злочинів.

Однією з причин неефективної боротьби з окремими видами злочинів є недостатнє дослідження криміналістичного аспекту пошуково-пізнавальної діяльності, зокрема, по встановленню осіб, що вчинили злочини в умовах неочевидності. Невипадково слідчі одностайно відмічають, що наявні у їх розпорядженні методичні рекомендації мають суттєві недоліки, не вміщують у достатньому об'ємі інформацію, що необхідна для їх практичної діяльності. Все це висуває вказану багатопланову проблему в коло актуальних напрямків, як теоретичних, так і прикладних криміналістичних досліджень. До вказаних досліджень і слід віднести роботи, пов'язані з розробкою теоретичних засад криміналістичної характеристики; формуванням криміналістичних характеристик окремих видів злочинів і їх використання для оптимізації попереднього слідства, підвищення його ефективності.

У теоретичному аспекті криміналістична характеристика – це наукова категорія криміналістики. У зв'язку з цим вона повинна мати своє загальне поняття, визначення (дефініцію), внутрішню структуру, посідати певне місце у системі криміналістики та виконувати певні функції.

У прикладному аспекті криміналістична характеристика повинна бути подана у вигляді описів, таблиць, схем, графіків, комп'ютерних програм тощо.

На даний час серед вчених-криміналістів єдиного погляду на теоретичні питання криміналістичної характеристики немає. В основному дискутуються такі питання: загальне поняття, визначення (дефініція), кількісний та якісний склад елементів, місце криміналістичної характеристики злочинів у системі криміналістики.

У криміналістичній літературі сформувалася основа для окреслення загального поняття «криміналістична характеристика злочинів».

Поняття – цілісна сукупність суджень, думок, які що-небудь стверджують про відмінні ознаки об'єкту, що досліджується, виділяючи найбільш загальні і в той же час суттєві його ознаки [1, с. 33].

Ознака – все те, в чому предмети, явища схожі один з одним або в чому вони відрізняються один від одного; показник, зовнішня сторона предмета або явища, за якою можна впізнати, визначити або описати предмет або явище. Кожний предмет, кожне явище мають різноманітні ознаки. За своїм значенням для предмета всі ознаки поділяються на суттєві і несуттєві [2, с. 122–123].

Таким чином, з навколишньої реальності потрібно вичленити об'єкт вивчення та його відмінні ознаки, і ці ознаки повинні бути найбільш суттєвими.

Вчені-криміналісти не дійшли єдиної думки про те, сукупність чого саме складає криміналістична характеристика виду (групи) або конкретного злочину. Ряд вчених вважає, що це повинна бути сукупність «відомостей», «даних» або «інформації» (Р. С. Белкін, І. Є. Биховський, А. В. Дулов та ін.), інші вчені вважають, що це сукупність «рис» (Л. В. Вінницький, С. І. Медведев та ін.).

Заслугують уваги наступні визначення криміналістичної характеристики злочинів: О. Н. Колесніченка – «Криміналістична характеристика – це система відомостей про криміналістично значимі ознаки злочинів даного виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і служить побудові і перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань розслідування» [1, с. 35]; М. В. Салтевського – «Криміналістична характеристика – це інформаційна модель, що являє собою якісно-кількісний опис типових ознак конкретного виду (групи) злочинів» [3, с. 310] та запропоноване В. Г. Гончаренком, Г. А. Кушніром, В. Л. Подпалім – «Криміналістична характеристика – ідеальна сукупність криміналістично значимих елементів і їх ознак про закономірності механізму конкретного виду злочинів і закономірностей формування джерел доказової інформації, що сприяють швидкому і ефективному розкриттю та розслідуванню злочинів» [4, с. 5].

На нашу думку, криміналістична характеристика – це модель системи зведених відомостей про криміналістично значимі ознаки виду, групи або конкретного злочину.

Список бібліографічних посилань: 1. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений : учеб. / под ред. В. К. Лисиченко. Киев : Вища шк., 1988. 405 с. 2. Гавло В. К. К вопросу о криминалистической характеристике преступлений. *Вопросы повышения борьбы с преступностью*. 1980. С. 122–123. 3. Специализированный курс криминалистики / под ред. М. В. Салтевского. Киев, 1987. 384 с. 4. Гончаренко В. И., Кушнир Г. А., Подпальй В. Л. Понятие криминалистической характеристики преступлений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1986. Вып. 33. С. 5.

Одержано 16.10.2019

УДК 343.3

Олександр Олександрович ЗАГУМЕННИЙ,
*ад'юнкт Харківського національного
університету в внутрішніх справах*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ» І «КОМП'ЮТЕРНІ ЗЛОЧИНИ»

З розвитком інформаційних комп'ютерних технологій з'являються нові види злочинів, об'єктом злочинного посягання яких є інформаційна безпека, нормальне функціонування електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж, комп'ютерної інформації, права на неї, а також мереж електрозв'язку. Попри велику кількість злочинних посягань у сфері інформаційних технологій, загрози, що постійно виникають у цій сфері, на сьогодні в Україні відсутнє єдине розуміння поняття «кіберзлочинність» і, відповідно, немає офіційного уніфікованого нормативно-правового його закріплення. Поряд із поняттям «кіберзлочинність» у повсякденному та, подекуди, у науковому обігу активно використовуються такі поняття, як «комп'ютерна злочинність», «ІТ злочинність», «злочинність у сфері інформаційних відносин», «віртуальна злочинність».

Будь-які терміни із частиною «кібер-» на сьогодні ще не отримали сформованого визначення ні на науковому, ні на нормативно-правовому рівнях та залишаються предметом наукової дискусії. Поняття «кіберзлочинність» є найширшим у сфері інформаційних злочинів проти систем, мереж і комп'ютерних даних та охоплює найбільшу кількість злочинних посягань у віртуальному середовищі. Також використання поняття саме «кіберзлочинність» передбачає міжнародне законодавство [1, с. 173]. Відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кіберзлочин (комп'ютерний злочин) – суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України [2]. У Конвенції «Про кіберзлочинність» від 23 листопада 2001 року містяться вказівки на: 1) правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем; 2) правопорушення, пов'язані з комп'ютерами, 3) правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав [3]. Таким чином, кіберзлочинність на міжнародному рівні розуміється як сукупність зазначених злочинів.

Законодавча невизначеність поняття кіберзлочинності викликала не однозначну думку із цього питання серед науковців, які по різному тлумачать ці поняття, деякі їх чітко розмежовують, інші – ототожнюють, у зв'язку з чим, гостро постає питання щодо законодавчого визначення поняття кіберзлочинності, що сприятиме чіткому теоретичному, науковому розумінню генези розглядуваного суспільного феномену і виробленню на цій основі ефективних і оптимальних практичних заходів протидії.

Проаналізувавши роботи вітчизняних науковців можна резюмувати, що в Україні кіберзлочинність пов'язується передусім із віртуальним простором. На думку Д. П. Біленчука, кіберзлочинність є злочинність у змодельованому за допомогою комп'ютера інформаційному просторі, в якому перебувають відомості про осіб, предмети, факти, події, явища і процеси, представлені в математичному, символічному або будь-якому іншому виді, й рухи, що перебувають у процесі, по локальних і глобальних комп'ютерних мережах, або відомості, що зберігаються в пам'яті будь-якого фізичного або віртуального устрою, а також іншого носія, спеціально призначеного для їхнього зберігання, обробки й передачі [4, с. 32]. Таке поняття є найбільш адаптованим та наближеним до української кримінально-правової доктрини, оформленої Кримінальним кодексом України [5], але воно не повністю розкриває всю сутність поняття «злочинність». О. М. Литвак, зазначає, що злочинністю є відносно масове явище кожного суспільства, що складається з сукупності окреслених кримінальним законом вчинків, вчинених на тій чи іншій території протягом певного часу [6, с. 9]. Таким чином, Д. П. Біленчук не врахував ознаки масовості кіберзлочинності, територіальності та хронологічності. Це означає, що сукупність кіберзлочинів повинні мати масовий характер, здійснюватися на території України протягом встановленого відрізка часу для того, щоб бути окресленими загальною категорією кіберзлочинності. Питання територіальності у кіберзлочинах є спірним поняттям, адже вони здійснюються у віртуальному просторі. Проте, якщо об'єкт кібератаки знаходиться в Україні, або ж кіберзлочинець здійснює свою деструктивну діяльність на території України, такі діяння у сукупності варто відносити до категорії вітчизняної кіберзлочинності. О. Ю. Іванченко розуміє кіберзлочинність таким чином, як сукупність злочинів, що вчиняються у віртуальному просторі за допомогою комп'ютерних систем, шляхом використання комп'ютерних мереж чи інших засобів віртуального простору, в межах комп'ютерних мереж, а також проти комп'ютерних систем, комп'ютерних мереж і комп'ютерних даних [7, с. 173].

Автори підручника «Криміналістика» надають наступне визначення поняттю «комп'ютерні злочини, а саме: «Комп'ютерні злочини – криміналістичне поняття, яке об'єднує різноманітні кримінально карані діяння. У вузькому значенні слова до комп'ютерних можна віднести злочини, вказані у Розділі XVI Кримінального кодексу України «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку». У широкому значенні слова до комп'ютерних належать і злочини, в яких використання комп'ютерних засобів – спеціалізована частина протиправних дій. Що важливо, то акцентується ашука на тому, що ключову роль у механізмі названої категорії злочинів відіграють комп'ютерні технології. Саме їх специфічні властивості використовуються злочинцями для досягнення протиправної мети [8, с. 261]. Спільною рисою, і відповідно недоліком, концепцій тлумачення явища кіберзлочинності є нехтування авторами ознак злочинності у цілому, акцентуючи увагу на специфіці кіберзлочинів та кіберпростору, як осередку їх вчинення. Термін «кіберзлочинність» часто вживається поряд з терміном «комп'ютерна злочинність», причому нерідко ці поняття використовуються як синоніми. Дійсно, ці терміни дуже близькі, але все-таки не синонімічні. Поняття «кіберзлочинність» (в англійському варіанті – *cybercrime*) ширше, ніж «комп'ютерна злочинність» (*computer crime*), і більш точно відображає природу такого явища, як злочинність в інформаційному просторі. Таким чином, «*cybercrime*» – це злочинність, пов'язана як з використанням комп'ютерів, так і з використанням інформаційних технологій і глобальних мереж. У той же час термін «*computer crime*» в основному відноситься до злочинів, направлених проти комп'ютерів або комп'ютерних даних [9]. Кіберзлочинність – найбільш об'ємне та містке поняття для означення злочинів, що вчиняються з використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь в обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань: 1. Іванченко О. М. Кримінологічна характеристика кіберзлочинності, запобігання кіберзлочинності на національному рівні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 172–177. 2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 09.10.2019). 3. Конвенція про кіберзлочинність : від 23.11.2001. *Офіційний вісник*

України. 2007. № 65. Ст. 2535. **4.** Біленчук Д. П. Кібрешахраї – хто вони? *Міліція України*. 1999. № 7–8. С. 32–34. **5.** Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. **6.** Литвак О. М. Злочинність, її причини та профілактика. Київ : Україна, 1997. 168 с. **7.** Іванченко О. Ю. Кримінологічна характеристика кіберзлочинності, запобігання кіберзлочинності на національному рівні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 3. С. 172–177. **8.** Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярвої ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с. **9.** Діордіца І. В. Поняття та зміст кіберзлочинності // Глобальна організація союзницького лідерства : сайт. URL: <http://goal-int.org/ponyattya-ta-zmist-kiberzlochinnosti> (дата звернення: 09.10.2019).

Одержано 20.10.2019

УДК 343.985

Дмитро Дмитрович ЗАЯЦЬ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0002-2196-6301>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Слідчому при ухваленні правильного рішення необхідно передбачати розвиток ситуації розслідування в цілому і ситуації слідчої дії, поведінку учасників слідчої дії, за участю яких вона проводиться.

Передбачення результатів прийнятого рішення базується на методах наукового і практичного прогнозування, тобто застосуванні положень загальної теорії прогнозування, сукупності зовнішніх стосовно об'єкта прогнозування обставин злочину й елементів слідчих ситуацій

Особливо результативно при прогнозуванні використовується метод моделювання. З урахуванням способу моделювання у криміналістиці виділяють матеріальні й уявні (ідеальні) класи моделей, які тісно взаємопов'язані. Так, приміром, зв'язок матеріальних і уявних моделей обумовлений тим, що ще до початку розслідування

слідчий буде модель події, що сталася, з наявного первинного матеріалу, її обґрунтовує, розраховує, усвідомлює і мислено уявляє.

Матеріальні моделі відтворюються в матеріально фіксованому вигляді і використовуються в ході розслідування злочинів в основному при проведенні слідчих (розшукових) дій і експертиз. Ці моделі можуть бути просторово-подібними, до яких можна віднести зліпок зі сліду, макет приміщення, предмета, муляж трупа; фізично подібними, приміром, фотознімки, відеозапис слідчої дії; математично подібними, здатними за допомогою математичного апарата і комп'ютерної техніки відтворити структуру, динаміку процесів та явищ і характер зв'язку між елементами об'єктів, що вивчаються.

Сукупність даних моделей може бути виражена в особливому вигляді матеріального моделювання – реконструкції, при якій у розслідуванні відтворюються окремі, що інтересують слідчого, об'єкти і ситуації за збереженими залишками, описами, фотознімками та іншими даними.

Яскравим прикладом застосування даного моделювання служить досвід підрозділів англійської поліції [1, с. 24–25].

Так, реконструкція місця події з використанням можливостей програмного забезпечення персональних комп'ютерів дозволяє слідчому повернутися на місце вчинення злочину за кілька хвилин до його вчинення і відтворити картину події в умовах, близьких до віртуальних, у тривимірному вимірі на моніторі комп'ютера. Дана система дозволяє успішно вирішувати всілякі задачі при розслідуванні і надає значну допомогу при розгляді справи в суді. Вона дозволяє: «розрізати» будинки, відновлювати приміщення, зруйновані вогнем; відтворювати обстановку, у якій відбулися зміни; програвати заново хід злочинних дій зловмисника; показувати «лінію погляду» очевидців; визначати траєкторію польоту кулі та ін.

Уперше така реконструкція використовувалася Скотленд Ярдом при розслідуванні вбивства 16 дітей в одній із середніх шкіл Лондона Томасом Хенманом у 1996 році. Дана реконструкція дозволила відтворити будинок школи і пройти весь шлях разом з убивцею. Для такого відтворення використовувалася відеозйомка і матеріали, на яких зафіксоване місце події, а також безпосереднє вивчення будинку архітектором. Усе це дозволило відтворити зображення будинку школи зсередини в тривимірному просторі з дотриманням масштабів. Необхідність у цьому виникла через те, що протягом 6–8 тижнів після трагедії спортзал, у якому відбулася подія, був зруйнований. Реконструкція, як доказ у кримінальному провадженні, не використовувалася в суді, але зіграла значну тактичну роль у ході розслідування, оскільки показала картину того,

що відбувалося так, як за допомогою відеозапису і фотозйомки це зробити неможливо, і дозволила сприймати інформацію в більш повному обсязі.

Реконструкція використовується при розслідуванні особливо складних, незвичайних чи особливо тяжких злочинів. Її можливості дозволяють пов'язувати один з одним усі речові докази, а також висновки судових експертиз у провадженні; відтворювати прилеглу територію, взаємозв'язок між доказами; наочно показати, що могло трапитися з жертвою на основі зіставлення всіх отриманих доказів і наявної в розпорядженні слідчого інформації.

Відтворення місця злочину на відкритій місцевості, навіть якщо воно зруйновано, розташування всіх речових доказів на місці події далеко не єдина перевага програми реконструкції. Вона дозволяє також моделювати можливості сприйняття очевидцем того, що відбувалося в умовах певного освітлення, установити взаємне розташування очевидця і злочинця на місці події, а також змодельовати будинок у розрізі. Так, при розслідуванні вбивства була змодельована частина будинку – квартира, у якій було скоєно вбивство, і квартира, у якій знаходився свідок, виходячи з показань якого, він нічого не чув. За допомогою моделювання слідчим було встановлено, що кімната, у якій знаходився свідок, розташована відразу під квартирою, де відбулося вбивство, тому він не міг не чути того, що відбувалося. Комп'ютер може використовуватися для показу візерунків, форми крапель крові, що потрапили на стіну, сліди пальців рук, що залишилися на шпалерах, але не були зафіксовані за допомогою фото. Далі ці дані заносяться в обстановку події, що відбувалася, на ту ділянку, де ці сліди були виявлені. Все це дозволяє більш наочно вивчити механізм вчинення злочину.

Моделювання події злочину може бути успішно використане при реконструкції механізму дорожньо-транспортної пригоди. На основі вивчення матеріалів, за допомогою яких відтворюється графічне зображення ДТП, результати моделювання дозволять наочно, більш повно і чітко побачити картину того, що відбувалося, і надалі дати можливість використання їх при розгляді справи в суді.

Резюмуючи вищевикладене, вважаємо, що реконструкція місця події з використанням можливостей програмного забезпечення персональних комп'ютерів є ефективним методом у практиці розслідування злочинів й перспективним у науці криміналістики.

Список бібліографічних посилань: 1. Adams D. Setting the scene. *Police review*. 3 April 1998. P. 24–25.

Одержано 15.10.2019

УДК 343.98

Євген Вікторович ЗОЗУЛЯ,

викладач кафедри криміналістики

та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-1444-0408>

**ДО ПИТАННЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО ЯК ЕЛЕМЕНТА
КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ПРИМУШУВАННЯ ДО ВИКОНАННЯ ЧИ НЕВИКОНАННЯ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ,
УЧИНЕНОГО ГРУПОЮ ОСІБ**

Кримінально-процесуальне законодавство (ст. 55 КПК України) визначає потерпілого як особу, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди.

Потерпілий виступає об'єктом дослідження різних наук: кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, судової медицини, кримінології та ін. Кожна з наук розглядає цю проблему в специфічному для неї напрямі. Існує думка, що дослідження, об'єктом яких є жертва злочину, відносяться до проблем чисто кримінології. Кримінологічне дослідження даного питання, звичайно ж, має важливе значення. Проте вивчення особи потерпілого дозволяє також оптимізувати процес розкриття і розслідування злочинів. Бачиться, що розробка якнайповніших, і таких, що відповідають вимогам практики, криміналістичних характеристик злочинів окремих видів (найчастіше злочинів проти особи і власності) повинна містити криміналістично-значущі ознаки, що характеризують особу потерпілого. Відповідно, особа потерпілого повинна бути включена в криміналістичну характеристику примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, як необхідний структурний елемент.

Потерпілий від злочинного посягання, особливо на первинному етапі розслідування, є основним джерелом інформації про скоєний злочин і про осіб, що його скоїли. Специфіка здійснення примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань полягає у тому, що потерпілий безпосередньо стикається з особами, що скоїли злочин. Вказаний контакт продовжується тривалий час. Відповідно, уміння одержати інформацію про обставини злочину, сприятиме швидшому у якісному розслідуванню.

При розслідуванні даного злочину встановленню і аналізу підлягають не тільки особисті якості потерпілого, але й інші дані. У число відомостей, що характеризують особу потерпілого можуть бути включені ознаки віктимності (аморальне, протиправне, що провокує потерпілого), що для розслідування даної категорії злочинів має важливе значення, Окрім вказаного вище вивчення і аналізу підлягає:

- роль потерпілого в скоєнні злочину;
- поведінка потерпілого до, під час, та після вчинення примушування;
- зв'язки, взаємостосунки між злочинцем та потерпілим;
- дані про дії потерпілого по вчиненню опору щодо дій злочинців;
- вплив особливостей поведінки потерпілого на кваліфікацію злочину та індивідуалізацію кримінальної відповідальності злочинця;
- можливість перестановки в положенні потерпілого і злочинця в процесі скоєння злочину(наявність ситуацій, коли потерпілий стає злочинцем).

Представляється, що для повнішої характеристики особи потерпілого і підвищення ефективності досудового слідства, окрім вказаного вище, встановленню і аналізу підлягає психічний стан особи, потерпілої від злочинного посягання. Психічний стан потерпілого розділяється на наступні три види:

- безпосередньо при вчиненні примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань;
- при прийнятті рішення про звернення до правоохоронних органів із заявою про факт примушування (в деяких випадках це викликає досить сильний вплив на поведінку потерпілого оскільки злочинці, як правило, обумовлюють ті несприятливі наслідки, які можуть наступити в результаті невиконання вимог або ж звернення до правоохоронних органів. Перед ним виникає питання, чи варто звертатися до правоохоронних органів, якщо можливе настання певних негативних для нього наслідків);
- при провадженні досудового слідства.

Третій етап виникнення психічного стану характеризується тим, що сам процес досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи надає стресову дію на потерпілого. Це викликано, наприклад, зустріччю при провадженні слідчих дій з особами, що примушували його виконати чи не виконувати зобов'язання. Сильний вплив також надає боязнь розправи з боку злочинців, а також те, чи досить буде доказів для притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Як бачимо, вивчення особи потерпілого – це достатньо багатогранний процес, який має достатньо вагоме значення для ефективного розслідування примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань

Одержано 10.10.2019

УДК 004.008

Сергій Олександрович ЗОЛОТАРЬОВ,

*головний судовий експерт відділу комп'ютерно-технічних
та телекомунікаційних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗУМНИХ ГОДИННИКІВ

Розумний годинник (англ. Smartwatch) – комп'ютеризований наручний пристрій, який окрім вимірювання часу виконує додаткові функції: прийом сповіщень та дзвінків зі стільникового (мобільного) телефону (у разі наявності розніму для SIM-карт), відстеження маршрутів, збір інформації з вбудованих та зовнішніх датчиків, наприклад акселерометра, відтворення мультимедіа контенту, тощо.

За цільовим призначенням розумні годинники умовно можна розділити на годинники для загальних потреб та спортивні годинники. Пристрої для загальних потреб можуть виконувати функції камери, GPS навігатора, мультимедійного плеєра, мати доступ до мережі Інтернет, тощо. Спортивні годинники, окрім названих функцій, мають додаткові, призначені для поглибленого контролю та аналізу фізичної активності користувача, як приклад можна привести моніторинг серцевого ритму, підрахунок пройденої дистанції у кроках, кілометрах та інше.

Якщо на початку можливості розумних годинників були тісно пов'язані зі стільниковими (мобільними) телефонами, то вже на даному проміжку часу удосконалення існуючих функцій розумних годинників та впровадження нових все більше роблять ці пристрої повноцінними та незалежними від інших пристроїв. Вже зараз дослідження розумних годинників виділяють у окрему категорію у цифровій криміналістиці, а стрімко зростаючий інтерес до цих пристроїв з боку правоохоронних органів є виправданим, адже серед вмісту пам'яті розумних годинників можуть зберігатися унікальні дані користувача.

Більшість випущених після 2013 року розумних годинників керуються операційними системами Wear OS (раніше – Android Wear), Tizen, watchOS, а також збільшується кількість розумних годинників, які керуються повноцінною операційною системою Android.

Керовані операційними системами Wear OS, Tizen OS та watchOS розумні годинники тісно поєднані зі стільниковим (мобільним) телефоном власника, та без постійної взаємодії один із одним (синхронізації) розумний годинник має обмежений функціонал на відміну від розумних годинників, які керуються операційною системою Android. Здебільшого розумні годинники на базі операційної системи Android позиціонуються як самостійний пристрій, який схожий у порівнянні зі стільниковим (мобільним) телефоном, адже також мають рознім для SIM-карт, який може бути використаний для прийняття/здійснення дзвінків, бездротові інтерфейси Bluetooth та Wi-Fi для доступу до мережі Інтернет, а також достатні об'єми внутрішньої пам'яті для зберігання та створення файлів (у деяких випадках з можливістю розширення картами пам'яті формату microSD) тому є найбільш цікавими для дослідження.

В залежності від особливостей встановленої операційної системи, розумні годинники можуть містити унікальні дані мережевої активності користувача, файли користувача або їх фрагменти, інформацію про додатки та їх налаштування, та іншу інформацію, яка може бути досліджена за окремих умов, які у цьому випадку є важливими, а саме: наявності спеціального програмно-апаратного забезпечення, поглибленого знання алгоритмів захисту, схематехніки та інше.

Таким чином, очевидно, що розумний годинник відносно новий об'єкт дослідження в Україні, тому потребує часу для поглибленого вивчення та можливостей для взаємодії/обміну досвідом з колегами з інших країн для швидкого розвитку.

Список використаних джерел: 1. Epifani M., Stirparo P. Learning iOS Forensics. Packt Publishing, 2015. 220 p. 2. Epifani M., Stirparo P. Learning iOS Forensics. 2nd ed. Packt Publishing, 2016. 330 p. 3. Tindall D., Tamma R. Learning Android Forensics: Analyze Android devices with the latest forensic tools and techniques. Packt Publishing, 2018. 328 p.

Одержано 07.10.2019

УДК 343.148

Олена Юріївна КАНАВА,

*судовий експерт сектору молекулярно-генетичних досліджень
відділу біологічних досліджень та обліку
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ОСІБ ЗА ДОПОМОГОЮ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На сьогодні, у зв'язку з загостренням воєнного конфлікту на сході України та підвищенням рівня злочинності в Україні, зростає кількість судових молекулярно-генетичних експертиз, пов'язаних з ідентифікацією безвісти зниклих осіб. Одним із засобів ідентифікації є судова молекулярно-генетична експертиза. За її технологіями можливо: досліджувати практично всі тканини, які містять ДНК; біологічні об'єкти, які забруднені мікрофлорою; мікрокількості біологічного матеріалу (для встановлення якісного ДНК-профілю потрібні лише 6–9 ядровмісних клітин); змішані сліди, особливо у випадках дослідження об'єктів за фактом вчинення злочинів на ґрунті [1, с. 5].

За допомогою судової молекулярно-генетичної експертизи можливо ідентифікувати біологічні зразки (кісткові рештки) та біологічні сліди безвісти зниклої особи.

Для встановлення генетичних ознак безвісти зниклої особи, необхідно вилучити особисті речі даної особи та направити їх на дослідження. Для встановлення генетичних ознак людини та отримання повного та якісного ДНК-профіля безвісти зниклої особи краще вилучати такі речі як: щітки для волосся, зубні щітки, станки для гоління. Після проведення дослідження та отримання якісного ДНК-профілю, його поміщують до регіональних або центральних обліків генетичних ознак людини.

Центральний облік генетичних ознак людини (ЦОГОЛ) формується з ДНК-профілів осіб, які проходять по у кримінальних провадженнях, слідів з місць нерозкритих злочинів, невпізнаних трупів, безвісно зниклих осіб та їх прямих родичів. Завдяки створенню даного обліку можливо перевірити поміщені ДНК-профілі на збіги та таким чином встановити родинні зв'язки [2].

У разі відсутності особистих речей безвісти зниклої особи можливо отримати біологічні зразки (слину або кров) від близьких

родичів (матері, батька або дітей). При відібранні на молекулярно-генетичне дослідження зразків крові, необхідно дотримуватися умов стерильності в медичних установах та проводити відібрання за участю медичного працівника. Оскільки залучення медичного працівника в кожному випадку є витратним у часі і трудомістким, тому на практиці найбільш розповсюдженим є відібрання букального епітелію. Даний метод є безпечним, він проводиться з використанням стерильних ватних паличок та щіточок або зонд-тампонів. Найсучаснішим способом відбору зразків є використання FTA- карт (Flinders Technology Associates), які виготовлені з целюлозного паперу на бавовняній основі, який оброблений хімічним реактивом, що сприяє руйнуванню клітин, денатурації білків і захисту ДНК від пошкодження, не допускаючи при цьому ризику контамінації (забруднення іншим біологічним матеріалом) зразка, відібраного для молекулярно-генетичного дослідження [4, с. 12]. Отримані (ДНК-профілі) поміщуються до ЦОГОЛ та перевіряються на збіги, з раніше отриманими генетичними ознаками.

Після завершення процедури відбирання зразків букального епітелію складається відповідний акт, якщо її проводить працівник Експертної служби МВС. Якщо відбирання зразків проводиться слідчим, складається протокол. Крім протоколу відбору зразків, слідчому для поміщення біологічних зразків до Центрального обліку генетичних ознак людини (ЦОГОЛ) та в подальшому для перевірки та встановлення збігів з генетичними ознаками невстановлених осіб, необхідно направити запит на їх поміщення, а також дозволити близьких родичів на обробку персональних даних та поміщення їх до ЦОГОЛ [2].

Незважаючи на те, що ДНК є однією з найбільш стійких біомолекул, при недотриманні умов зберігання ДНК може зруйнуватися за декілька діб. У зв'язку з вищезазначеним вкрай важливо створити оптимальні умови для зберігання об'єктів дослідження: за необхідності висушувати об'єкт при кімнатній температурі, без доступу прямих сонячних променів та використання нагрівальних приладів; в якості пакувального матеріалу використовувати щільні паперові конверти. При вилученні біологічних зразків, особливо крові, на молекулярно-генетичне дослідження краще направляти матеріал у висушеному вигляді на фрагменті марлевої серветки [3, с. 8]

Судова молекулярно-генетична експертиза займає вагоме місце в ідентифікації безвісти зниклих осіб. Успішне її проведення та встановлення генетичних ознак людини (ДНК-профілю) залежить від низки факторів: правильний вибір об'єкта дослідження, дотримання умов їх вилучення та зберігання.

Список бібліографічних посилань: 1. Пименов М. Г., Культин А. Ю., Кондрашов С. А. Научные и практические аспекты криминалистического ДНК-анализа : учеб. пособие. М. : МГУ ЭКЦ МВД России, 2001. 144 с. 2. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС : затв. наказом МВС України від 10.09.2009 № 390 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09> (дата звернення: 16.10.2019). 3. Єрмолаєва А. О., Лагус В. І. Особливості збирання, зберігання та направлення біологічних слідів людини на молекулярно-біологічну експертизу : метод. рек. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2006. 23 с. 4. Методичні рекомендації з організації проведення відбору зразків біологічного походження в близьких осіб зниклих безвісти та призначення молекулярно-генетичної експертизи, проведення заходів з розшуку зазначених громадян та реагування за фактами зникнення безвісти людей у районах проведення антитерористичних операцій / МВС України ; Держ. наук.-дослід. експерт-криміналіст. центр ; Нац. поліція України, Головне слідче управління, Департамент карного розшуку. Київ, 2016. 15 с.

Одержано 17.10.2019

УДК 343.98

Василь Васильович КІКІНЧУК,

кандидат юридичних наук,

завідувач кафедри криміналістики

та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-2241-6384>

ПОНЯТТЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Термін «техніко-криміналістичне забезпечення» почали вживати вчені-криміналісти в своїх наукових дослідженнях у 80-х роках минулого століття. Воно набуло широкого розголосу у працях Р. С. Белкіна «Криміналістичне забезпечення діяльності кримінальної міліції і органів попереднього розслідування», В. Л. Лохова «Застосування спеціальних знань криміналіста на досудовому слідстві», О. Ф. Волинського «Концептуальні основи техніко-криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів» та інших вчених-криміналістів.

Існує множинність думок з приводу саме змістовного наповнення зазначеної наукової категорії. Так, прибічники теорії техніко-

криміналістичного забезпечення конкретного виду службової діяльності розуміють його як завдання саме криміналістичної служби. Зокрема, на думку З. І. Кірсанова, така діяльність полягає в безпосередній участі спеціалістів-криміналістів в слідчих діях і оперативно-розшукових заходах, в наданні допомоги слідчому й оперативному працівнику в ефективному застосуванні криміналістичної техніки та в наданні їм відповідної інформації, отриманої в результаті виявлення і дослідження матеріальних об'єктів [1, с. 19–20]. Безперечно, така позиція є неактуальною в сучасних умовах реформування правоохоронних органів та, як результат, відомче підпорядкування Експертної служби до МВС України, а відділів криміналістичного забезпечення органів досудового розслідування до Національної поліції України. Окрім цього, автор залишає поза увагою такий функціональний напрям техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження як використання інформаційно-пошукових систем, що дозволяють підвищити рівень інформаційної підтримки діяльності слідчих, інспекторів-криміналістів та спеціалістів-криміналістів.

Загалом, одним із аспектів формування таких систем відіграв технічний прогрес. Йдеться, насамперед, про процес комп'ютеризації діяльності органів досудового розслідування. В даному контексті доречно відзначити думку О. О. Ексархопуло. Вчений зауважив, що сучасний рівень технічного оснащення органів досудового розслідування дає можливість лише умовно говорити як про досягнення науково-технічного прогресу, оскільки намагання розробників до все більшого насичення комплексів технічних засобів все новішими зразками не узгоджується з вирішенням правових, організаційних проблем використання техніки в процесі розкриття злочинів [2, с. 10].

Станом на сьогодні, вказане твердження виглядає дещо розмитим. Це викликано обов'язковою сертифікацією технічних засобів та приладів, що використовуються фахівцями Національної поліції України та спеціалістами Експертної служби МВС України. Що ж торкається питання процесуального аспекту їх використання та застосування, відповідно до положень чинного Кримінального процесуального кодексу України за спеціалістом закріплено право користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням. Більше того, однією із форм фіксації кримінального провадження є застосування саме технічних засобів. У Положенні про органи досудового розслідування Національної поліції України, затвердженому наказом МВС України від 06.07.2017 № 570, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст)

у своїй службовій діяльності використовує науково-технічні засоби і спеціальне обладнання для проведення вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису. Тоді як робота слідчого-криміналіста полягає у наданні слідчому допомоги в частині застосування техніко-криміналістичних засобів, залучення спеціалістів, використання можливостей криміналістичних, оперативно-довідкових та інших обліків поліції тощо. Крім того, окремі нормативно-правових актів затверджують положення щодо ефективного функціонування інформаційних комплексів та обліків, а саме Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС, затверджена наказом МВС України від 10.09.2009 № 390, Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему, затверджене наказом МВС України від 12.10.2009 № 436 та ін.

Як слушно звертає увагу І. В. Гора, часто у визначення забезпечення включають не лише власне криміналістичне забезпечення, а й усі інші види забезпечення діяльності правоохоронних органів стосовно криміналістичних засобів і методів. Таке широке трактування терміносполучення «криміналістичне забезпечення» приводить до того, що в нього включають навіть удосконалення законодавства, покликаного сприяти раціоналізації застосування криміналістичних засобів і методів у практичній діяльності, що полягає у створенні умов для його реалізації [3, с. 121].

Таким чином, під техніко-криміналістичним забезпеченням кримінального провадження варто розуміти систему законодавчо-регламентованих та науково-обґрунтованих технічних, методологічних, організаційних та інформаційних можливостей спеціально уповноважених на те суб'єктів розкриття та розслідування злочинів, що реалізуються з метою виявлення, фіксації, вилучення та дослідження криміналістично-значущої слідової інформації про злочин.

Список бібліографічних посилань: 1. Кирсанов З. И. Система общей теории криминалистики : науч.-метод. пособие. М., 1992. 32 с. 2. Эксахорпуло А. А. Основы криминалистической теории. СПб : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1992. 210 с. 3. Гора И. В. Криминалистическое обеспечение оперативно-розыскной деятельности // Актуальні проблеми сучасної криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Сімферополь – Алушта, 19–21 верес. 2002 р.) : у 2 ч. Сімферополь : Доля, 2002. Ч. 2. С. 120–125.

Одержано 14.10.2019

УДК 343.98

Світлана Олександрівна КНИЖЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри криміналістики

та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-1944-4256>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Підвищення ефективності та якості розслідування злочинів проти правосуддя безумовно нерозривно пов'язано з використанням спеціальних знань та активним впровадженням в діяльність правоохоронних органів сучасних досягнень науки і техніки.

Спеціаліст допомагає слідчому вирішити надзвичайно важливі завдання щодо отримання і залучення до провадження судових доказів, які мають значення для розслідування та визначають напрямки подальшої роботи слідчого.

Злочини проти правосуддя різняться між собою за способом вчинення, особливо злочинця, наслідками та іншими криміналістичними ознаками. Тому нами була запропонована їх криміналістична класифікація [1, с. 116–117]. Залежно від виду злочинів проти правосуддя визначаються й особливості використання спеціальних знань при їх розслідуванні.

Зауважимо, що однією із особливостей розслідування досліджуваних кримінальних проваджень є те, що слідчий потребує допомоги спеціалістів вже на стадії відкриття кримінального провадження. Так, під час огляду місця події спеціаліст в межах своєї компетенції досліджує речові докази з метою виявлення слідів, їх фіксації, вилучення та опису; застосовує технічні засоби й використовує, насамперед, неруйнівні методи виявлення слів. Важливим аспектом, як вірно відмічає А. С. Ямашкін, є також застосування методів польової криміналістики, до якої відносяться такі техніко-криміналістичні засоби та методи роботи, які можуть бути використані не в кабінеті слідчого чи в лабораторних умовах експерта, а безпосередньо на місці події чи інших слідчих (розшукових) діях [2, с. 159].

Слідчий використовує допомогу спеціаліста при проведенні й інших слідчих (розшукових) дій (обшуку, слідчого експерименту, інших). Проведення судових експертиз при розслідуванні злочинів проти правосуддя також мають певні особливості. В даній роботі розглянемо лише окремі питання призначення судових експертиз,

які викликають у слідчого низку запитань та не знайшли однозначного вирішення серед науковців.

На даному етапі розвитку криміналістики, враховуючи нинішні можливості й здобутки медицини, науки та техніки з'являються фальсифіковані об'єкти дактилоскопічного дослідження, які в юридичній літературі були розподілені на декілька груп: 1) способи, пов'язані зі змінами папілярного узору безпосередньо на шкірі рук людини; 2) способи, пов'язані з виготовленням штучних папілярних узорів у вигляді муляжів або плоских копій; 3) способи, пов'язані із підкиданням об'єктів із слідами іншої людини або з переносом слідів папілярних узорів з одних об'єктів на інші [3, с. 466].

Такий факт вимагає від слідчого більш повного та ретельного огляду об'єктів, на яких виявлені відбитки пальців рук. Окрім того, ми погоджуємося з Р. В. Якименком у тому, що при призначенні дактилоскопічних експертиз необхідно задавати перед експертом питання про можливість фальсифікації вказаних слідів. В свою чергу, це вимагає розроблення методики проведення дактилоскопічного дослідження з урахуванням можливої фальсифікації відбитків [4, с. 238].

При розслідуванні злочинів проти правосуддя, що вчиняються шляхом насильства, знищення (пошкодження) майна осіб, діяльність яких пов'язана зі здійсненням правосуддя слідчому досить часто доводиться аналізувати різноманітні тексти з погрозами, закликами тощо. У таких ситуаціях слідчий повинен призначити експертизу тексту, яка дозволяє встановити: чи є в ньому погрози, зміст цих погроз. Коло питань, які ставляться перед експертом дуже різноманітні й вирішуються не лише за допомогою спеціальних знань у галузі лінгвістики, а й інших (в тому числі соціопсихолінгвістики, нейролінгвістики та суміжних наук).

Серед видів досліджень, які проводять під час психолінгвістичної експертизи дослідники виділяють: аналіз однозначності чи неоднозначності тлумачення терміна відповідно до мовленнєвої ситуації та у зв'язку із контекстом; аналіз семантичного поля слова, словосполучення та його значення, інші [5, с. 158].

На сьогодні відсутні чіткі рекомендації щодо стандартизованих методик здійснення психолінгвістичної експертизи, а тому вірно відмічає О. В. Кихтюк, що перспективами прийдешніх доробок є напрацювання науково-методологічного інструментарію щодо проведення психолінгвістичної експертизи, вивчення зарубіжного досвіду та адаптація методичного інструментарію [6].

При розслідуванні злочинів проти правосуддя слідчому також доводиться призначати експертизу телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів. Серед її видів розрізняють такі підвиди:

1) експертизу мережених пристроїв; 2) експертизу програмних продуктів, що застосовуються в телекомунікаційних технологіях; 3) експертиза мобільних телекомунікаційних пристроїв [7, с. 98–99].

Підсумовуючи зазначимо, що ефективне розслідування злочинів проти правосуддя можливе за умови використання допомоги спеціалістів, в тому числі й шляхом призначення судових експертів, які в свою чергу, потребують подальшого теоретичного осмислення та розроблення експертних методик з врахуванням потреб сьогодення.

Список бібліографічних посилань: 1. Книженко С. О. Криміналістична класифікація злочинів проти правосуддя. *Право і Безпека*. 2013. № 1 (48). С. 113–118. 2. Ямашкин А. С. Методика расследования побегов с мест лишения свободы. М. : Юрлитинформ, 2012. 208 с. 3. Якименко Р. В. Щодо способів фальсифікації слідів капілярних узорів рук людини та можливостей їх виявлення при проведенні дактилоскопічної експертизи. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 464–480. 4. Гайдук О. Г. Особливості проведення дактилоскопічної експертизи з урахуванням можливості фальсифікації слідів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2006. Вип. 7. С. 237–238. 5. Богословська М. О. Деякі аспекти судово-лінгвістичної експертизи. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). С. 152–158. 6. Кихтюк О. До методологічної проблеми психолінгвістичної експертизи // inforum : сайт. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/19/46/319> (дата звернення: 12.10.2019). 7. Практикум з криміналістики : навч. посіб. / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2013. 128 с.

Одержано 15.10.2019

УДК 343.98

Ілля Олександрович КОВАЛЕНКО,

*аспірант кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії,
викладач кафедри кримінально правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛОГО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ

Вивчення судової та слідчої практики показує, що одним з найпоширеніших та складних в тактичному відношенні слідчих (розшукових) дій у справах про шахрайство, вчинене у сфері використання

банківських електронних платежів, є допит потерпілих та свідків. Провівши аналіз кримінальних правопорушень про шахрайство у сфері банківських електронних платежів, допит потерпілого проводиться практично у кожному випадку. Як зазначають ряд авторів, допит спрямований на встановлення безпосереднього предмета розкрадання, його кількості, види та стану, способу розкрадань чи зловживань, осіб, які брали участь у цих операціях, їх спосіб життя, майнового стану, оточення та іншої інформації, яка може зацікавити слідство [2, с. 19].

Для досягнення більшої ефективності слід заздалегідь скласти перелік питань, що підлягають з'ясуванню, це дозволить уникнути проведення повторного допиту. В ході допиту потерпілого або свідка, за умови повного усвідомлення нею того, що сталося, і бажанні допомогти, встановленні істини, використовуються наступні тактичні прийоми, розроблені в криміналістиці: бесіда, відновлення в пам'яті забутого, уточнення і деталізація показань. Як правило, слідчі при підготовці до допиту звертаються за допомогою до фахівців-криміналістів в галузі ІТ-безпеки, яких, на превеликий жаль, не вистачає.

Кримінальні правопорушення у вигляді шахрайства у сфері банківських електронних платежів відносять до злочинів з використанням інформаційних технологій, які здійснюються, як правило, віртуально за допомогою всесвітньої мережі інтернет, і в криміналістиці характеризуються як комп'ютерні злочини (кіберзлочини) з економічним напрямом.

Серед науковців, які періодично пропонують різні правки і доповнення щодо удосконалення організаційно-правових засад протидії кіберзлочинності в Україні, є: С. С. Чернявський, О. М. Бандурка, Ю. М. Батурін, В. Б. Вехов, В. А. Голубев, М. Д. Діхтяренко, Ю. В. Онищенко, О. В. Орлов, Б. В. Романюк.

Такі злочини, як правило, здійснюються за допомогою спеціальних програм, які маскують реальне місце знаходження особи злочинця, так званих анонімайзерів, таких як: VPN – скорочена назва від англ. Virtual Privat Network – віртуальна приватна мережа, Socks – скорочена назва від англ. Socked Secure – мережевий протокол, та ін. Здебільшого такі злочини вчиняються організованими злочинними групами та кваліфікуються за ознаками ч. 3 ст. 190 КК України [1].

Якщо брати міжнародний досвід таких розвинутих країн як США, шахрайство в сфері банківських електронних платежів також відносять до комп'ютерних злочинів і входять в програму NTCP, а органи які розслідують такі види злочинів відносяться до спеціального відділу FBI [3, с. 9].

Підводячи висновки, зазначимо, що допит потерпілих є важливою складовою при розкритті шахрайства, вчиненого в сфері банківських електронних платежів, і спрямований на встановлення безпосереднього предмета розкрадання. Головною проблемою є нестача відповідних фахівців- криміналістів в галузі IT-безпеки, які б пришивидшували розкриття даних злочинів та розробляли відповідні методики для протидії.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінально процесуальний кодекс України : закон України від 18.10.2019 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.10.2019). 2. Пчеліна О. В., Корнієнко В. В. Особливості розслідування злочинів, вчинених шляхом кредитнофінансових операцій : метод. рек. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 36 с. 3. Преступления, связанные с компьютерной информацией. *Зарубежный опыт*. 2000. Вып. 5. С. 7–12.

Одержано 12.10.2019

УДК 343.1

Валентина Павлівна КОРЖ,

доктор юридичних наук, професор,

почесний працівник прокуратури України,

професор кафедри кримінального процесу,

криміналістики та експертології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-9431-8727>

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ СЛУЖБОВОГО ПРИМІЩЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ, НА ЯКУ ЗДІЙСНЕНО ОЗБРОЄНИЙ НАПАД

Найбільш розповсюдженими видами бандитизму є озброєні напади членів банди на банківські, фінансові установи. Місцем події у цій ситуації є приміщення, офіси банківських установ.

Завдання огляду:

- вивчити обстановку події озброєного нападу на банківську установу;
- з'ясувати характер і механізм нападу;
- встановити час, спосіб вчинення нападу, зброю, знаряддя злочину, його наслідки, ймовірну кількість злочинців;
- встановити особу потерпілого;

- з'ясувати обстановку на місці події, зокрема, чи було місце події пов'язане з одиничним застосуванням зброї (один постріл), чи з кількома пострілами (два – п'ять пострілів), чи з великою кількістю пострілів (більше п'яти пострілів);
- оглянути за участю судового медика труп (трупи);
- виявити за участю криміналіста-балістика кулі, гільзи, картечі, сліди застосування зброї, вибухових речовин, вибухових пристроїв та ін.;
- виявити за участю хіміка, біолога сліди мікрооб'єктів на місці нападу;
- скласти психологічний портрет членів банди за участю спеціаліста з юридичної психології;
- організувати розшук членів банди по «гарячих» слідах;
- організувати проведення оперативно-розшукових заходів.

Своєчасному розкриттю злочину, виявленню членів банди сприятиме додержання слідчим, прокурором тактичних правил огляду банківської установи, на яку здійснено озброєний напад. У зв'язку з цим слідчий, прокурор зобов'язані:

Рекомендація 1. Провести загальний огляд банківської установи і визначити межі огляду, обстановку на місці події.

Рекомендація 2. Визначити шляхи прибуття та відходу членів банди в установу.

Рекомендація 3. Обрати, з урахуванням ситуації, концентричний чи ексцентричний методи огляду.

Рекомендація 4. В ситуації коли є труп – оглянути за участю судового медика.

Рекомендація 5. Виявити ознаки переміщення потерпілого після отримання ним вогнепальних пошкоджень (під трупом можуть бути незначні сліди крові).

Рекомендація 6. Оглянути за участю спеціалістів предмети, що знаходяться на трупі чи недалеко від трупа.

Рекомендація 7. Перевірити наявність слідів волочиння трупа.

Рекомендація 8. Забезпечити захист слідів від пошкодження і руйнування.

Рекомендація 9. В ситуації, коли злочинці залишили зброю на місці події, то за участю криміналіста-балістика, керуючись криміналістичними правилами, оглянути зброю, сфотографувати її, описати в протоколі, накреслити схему розташування зброї. Вилучити зброю і та упакувати її відповідно до криміналістичних рекомендацій.

Рекомендація 10. За участю спеціалістів організувати пошук слідів пострілу, вибухових речовин, пристроїв, куль, гільз, тощо.

Рекомендація 11. В ситуації, коли виявлено вогнепальне пошкодження на предметах, одязі, автотранспорті, інших об'єктах, то необхідно їх оглянути, сфотографувати, описати їх у протоколі, скласти схему та вилучити предмети, одяг і об'єкти.

Рекомендація 12. Дати доручення спеціалісту-криміналісту організувати фотозйомку, відео зйомку місця події та речових доказів.

Рекомендація 13. Скласти протокол огляду місця події.

Протокол огляду оголошується учасникам огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій слідчого про це зазначається у протоколі, який підписується всіма учасниками слідчої дії

Вивчення кримінальних справ про нерозкриті озброєні напади на інкасаторів, дозволяє проаналізувати слідчі помилки, що мали місце при огляді місця події та окремі недоліки в організації роботи оперативно-розшукових органів.

Типові причини низького рівня розкриття озброєного нападу на інкасаторів. Насамперед це:

- низький рівень професійної підготовки оперативних співробітників;
- порушення законності при розкритті злочинів, використання неправомірних методів з метою розкриття злочинів;
- високий рівень корумпованості оперативних працівників кримінальної поліції;
- низький рівень організації оперативно-розшукової діяльності з виявлення ОЗГ, членів бандоформування та запобігання їх злочинній діяльності;
- низький рівень професійної підготовки та підвищення кваліфікації слідчих;
- низький рівень професійної підготовки та перепідготовки спеціалістів експертно-криміналістичних підрозділів;
- руйнування слідів на місці події поліцейськими патрульної поліції, оперативними працівниками;
- незалучення хіміка, спеціаліста з юридичної психології, біолога, одоролога, балістика, інших спеціалістів до огляду місця події з метою виявлення слідів озброєного нападу;
- високий рівень корупції при підготовці та підборі кадрів, їх перепідготовці та підвищенні кваліфікації в системі Міністерства внутрішніх справ України;
- несвоєчасна організація переслідування злочинців по «гарячих» слідах;
- формальний підхід до підготовки та перепідготовки слідчих, оперативних працівників кримінальної поліції, поліцейських оперативної служби;

- підвищення кваліфікації слідчих, оперативних працівників кримінальної поліції, поліцейських оперативної служби без застосування сучасних технологій, без залучення викладачів з досвідом роботи в правоохоронних органах;
- безсистемний внутрішньовідомчий контроль і прокурорський нагляд за розкриттям злочину;
- нездатність керівного складу відділу кримінальної поліції, слідчого відділу на належному рівні організувати роботу підлеглих на місці огляду озброєного нападу в банківській установі з використанням криміналістичних рекомендацій та правил;
- низький рівень координації правоохоронних органів у розкритті злочину та взаємодії оперативних підрозділів із СОГ.

Використання слідчим загальних процесуальних вимог та криміналістичних рекомендацій при огляді місця події забезпечує своєчасність розкриття та розслідування бандитизму.

Одержано 14.10.2019

УДК 343.98

Олексій Володимирович КОРНЕВ,

*аспірант Харківського науково-дослідного інституту
судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса*

ЩОДО МЕТОДИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА

Право особи на недоторканність житла відноситься до числа вагомих прав людини у демократичному суспільстві. Зокрема, ст. 30 Конституції України гарантує кожному недоторканність житла, встановивши, що не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. Згідно загальноєвропейських правил кожен має право на повагу до житла, що визначено у ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Отже, держава повинна належним чином захищати житло громадян від протиправних посягань.

Статтю 162 КК України встановлено кримінальну відповідальність за порушення недоторканності житла. Зокрема кримінально-караними вважаються такі діяння, як незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення

в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян.

Згідно даних офіційної статистики протягом останніх років в нашій країні реєструється близько 2 тис. кримінальних проваджень за ст. 162 КК України щороку (2016 рік – 1971 провадження, 2017 – 1661; 2018 – 2055, 9 місяців 2019 – 1846). Зазначені цифри, на нашу думку, свідчать про наявність підстав і можливостей розроблення окремої криміналістичної методики розслідування вказаного виду кримінальних правопорушень. Проте до цього часу відповідне наукове завдання залишається не вирішеним, отже дієвих методико-криміналістичних рекомендацій з протидії таким посяганням досі не існує. Цю прогалину необхідно заповнити шляхом здійснення належного наукового аналізу, а також узагальнення емпіричного матеріалу та створення видової методики розслідування.

У науковій літературі представлено лише кілька наукових публікацій з даної проблематики М. М. Стебелевої, які не претендують на вирішення відповідного наукового завдання, а лише окреслюють його актуальність. У підручниках і навчальних посібниках з криміналістики та відповідних спецкурсів зазначена тематика відсутня, що не йде на користь практичній діяльності органів досудового розслідування. Тому існує нагальна потреба в обґрунтуванні структури методики розслідування порушення недоторканності житла та змісту кожного її елемента, аналізу сучасної практики слідчої діяльності щодо організації розслідування цього виду кримінального правопорушення та проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Важливе значення для формування окремої методики розслідування порушення недоторканності житла має криміналістична характеристика цього кримінального правопорушення, яка включає систему відомостей про типові ознаки його механізму, зокрема, способів, слідів, особи злочинця і потерпілого, місця, часу, обстановки та інших обставин злочинної події.

У даному сенсі слід відзначити, формування такої криміналістичної характеристики потребує узагальнення значної кількості емпіричного матеріалу. Проте, здійснений нами вибірковий аналіз матеріалів кримінальних проваджень за ст. 162 КК України дає підстави для виокремлення трьох основних різновидів цих кримінальних правопорушень, які суттєвим чином відрізняються за механізмом вчинення, тому мають бути враховані при побудові їхньої криміналістичної класифікації.

Основним критерієм цієї класифікації є ознаки суб'єктивної сторони діяння і особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, зокрема мета і мотив протиправних дій.

Так, переважна кількість порушень недоторканності житла вчиняється на побутовому ґрунті особами, котрі діють з метою досягнення певних протиправних або нейтральних цілей, проникаючи до житла певної особи. Мова йде про такі мотиви, як ревнощі, помста, намагання отримати відшкодування від боржників, з'ясувати особисті стосунки з особою, яка проживає в приміщенні, тощо. Досить поширеними також є випадки проникнення до житла у стані сп'яніння особами, які діють спонтанно, втративши здатність орієнтування у часі та просторі. Такі кримінальні правопорушення є менш кваліфікованими, не характеризуються підготовкою та приховуванням протиправних дій і загалом є простішими для розслідування.

Друга група кримінальних правопорушень вчиняється працівниками органів правопорядку під час виконання службових функцій. Мотиви протиправних дій можуть бути різними, зокрема, корисливими, невірним розумінням інтересів служби, зумовленими поганою професійною кваліфікацією тощо. Такі злочини є менш поширеними, проте набагато складнішими для виявлення та розслідування. Правопорушники самі володіють знаннями та навичками у сфері правоохоронної діяльності, застосовують кваліфіковані способи підготовки та приховування злочину, можуть чинити активну протидію розслідуванню. Ці обставини значно ускладнюють процес розслідування і вимагають застосування ефективних організаційних заходів, тактичних прийомів і операцій під час розслідування.

Третій різновид злочинного порушення недоторканності житла має місце у випадках застосування агресивних силових заходів щодо вирішення цивільних або сімейних спорів щодо прав власності та користування житлом. Крім того, дані злочини можуть бути частиною складних технологій злочинної діяльності, пов'язаної з рейдерським захопленням об'єктів нерухомості. У таких випадках мова може йти як про відносно нескладні для розслідування діяння, вчинені у зв'язку з цивільно-правовими спорами, які тим не менш вимагають врахування відповідних обставин, так і про складні справи про злочини, вчинені злочинними групами або злочинними організаціями.

Підсумовуючи викладене відзначимо, що формування основ криміналістичної методики розслідування порушення недоторканності житла сприятиме поліпшенню рівня наукової розробленості цього напряму слідчої діяльності та підвищенню ефективності практичної роботи у сфері протидії відповідній злочинності. При побудові такої методики розслідування необхідно враховувати криміналістичну класифікацію зазначених кримінальних правопорушень.

Одержано 10.10.2019

УДК 34.343.6

Наталія Николаевна КОСМИНА,

*кандидат юридических наук, старший научный сотрудник,
заведующая отделом исследования материалов, веществ и изделий
Харьковского научно-исследовательского
экспертно-криминалистического центра МВД Украины*

О НЕОБХОДИМОСТИ СОЗДАНИЯ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ МЕТОДИКИ ИССЛЕДОВАНИЯ СИЛЬНОДЕЙСТВУЮЩИХ И ЯДОВИТЫХ ЛЕКАРСТВЕННЫХ ВЕЩЕСТВ

Среди преступлений против личности наибольшую опасность представляют преступления, которые совершаются с помощью сильнодействующих либо ядовитых лекарственных веществ. К сожалению, пока не наблюдается тенденции к уменьшению количества совершаемых преступлений, что всегда сказывается на состоянии социальной защищенности граждан, усиливает напряженность в обществе, подрывает авторитет государства.

Преступления, совершаемые с помощью наркотиков, сильнодействующих и ядовитых веществ включают в себя изнасилование или другие виды насильственных действий сексуального характера, ограбление, разбой, вымогательство денежных средств.

Раскрытие этих преступлений сопряжено со значительными трудностями и очень большим объемом работы, что позволяет говорить о том, что данные преступления относятся к категории повышенной сложности.

Данные преступления предполагают использование лекарственных средств – это преступления, совершаемые посредством введения в организм человека какого-то вещества с намерением нарушить его нормальное поведение, восприятие или способность принимать решения, без его согласия после того, как он добровольно принял вещество, лишаящее его способности к самостоятельным действиям.

Распространенным способом незаконного сбыта сильнодействующих веществ, является введение их в организм потерпевшего с целью приведения его в бессознательное состояние. При осуществлении других корыстно-насильственных преступлений, в первую очередь при совершении разбоев в целях изъятия чужого имущества, к ним отнесены препараты обезболивающего, успокаивающего, снотворного действия (клофелин, буторфанол, тетракаин, миорелаксанты), а также: – соли этих веществ, когда существование таких солей возможно [1, с. 21]:

- изомеры этих веществ;
- эфиры сложные и простые, перечисленные в списке;
- все лекарственные формы, какими бы фирменными (торговыми) названиями они не обозначались, в состав которых входят перечисленные в списке вещества в сочетании с фармакологическими неактивными компонентами;
- все смеси и растворы, содержащие перечисленные вещества независимо от их концентрации.

Часто жертвами разбоев с использованием клофелина становятся пассажиры железнодорожных поездов.

Как, правило, сильнодействующие вещества, в первую очередь клофелин, тайно подливают жертве преступления в бокалы с алкогольными напитками. Как свидетельствует судебно-следственная практика, после употребления клофелина (через 10–40 мин) потерпевшие отмечают наличие у них слабости, вялости, сонливости, тошноты, тяжести в голове [2 с. 407–408, 3, с. 27].

Применяемые в рамках этого рода преступлений психоактивные вещества, могут изменять состояния жертвы и ориентацию в действительности, способность принимать решения, а также коротковременную потерю памяти. Подобные вещества могут сделать жертву уязвимой и неспособной оказывать сопротивление нападающему. Кроме того, они могут использоваться в целях оказания седативного воздействия на жертву, для того чтобы преступнику было легче ее транспортировать [4, с. 435].

Чаще всего жертвами отравления «наркотиками изнасилования» становятся молодые девушки. Дискотеки и бары становятся поиском «легкой добычи». Все проходит по наработанной схеме – в напиток выбранной жертве добавляют «наркотик изнасилования», который через несколько минут вызывает временную амнезию, потерю сознания, недостаток мышечного контроля. Жертва оказывается не в состоянии защититься от насильника.

Расследование преступлений, совершаемых с помощью наркотиков осложняется следующими факторами:

- отсутствие опыта следователей, медицинского персонала;
- сотрудников лабораторий и прокуроров в расследовании случаев преступлений данной категории;
- непризнанием факта преступления правоохрнительными органами;
- задержка в информировании о произошедших фактах;
- не признание факта преступления – правоохрнительными органами;
- задержками в информировании о произошедшем;

– наявністю широкого діапазона речовин придатних для використання в цих цілях.

В даний час відсутня загальноприйнята методика виявлення цих речовин і відсутні стандарти для ідентифікації та виявлення сильнодіючих і отруйних речовин. Ряд країн зосереджується на збільшенні кількості злочинів з використанням сильнодіючих і отруйних речовин. Існують окремі наукові статті про дослідження сильнодіючих і отруйних речовин в біологічних об'єктах, тому ми вважаємо, що необхідно створити загальноприйнятну методику для дослідження сильнодіючих і отруйних речовин.

Список бібліографічних посилань: 1. Drug Pharmacology. 2nd ed. Фармакологія наркотических і інших препаратів / під ред. Дж. М. Смита ; переклад Е. Савранського. Белгород, 1998. 94 с. 2. Большая медицинская энциклопедия : в 3 т. / глав. ред. Б. В. Петровский. Изд. 3-е. М. : Сов. энцикл., 1975. Т. 2. С. 407–408. 3. Еремін С. К., Ізотов Б. Н., Веселовська Н. В. Руководство по химико-токсикологическому анализу наркотических и других одурманивающих средств : метод. рек. М. : Мысль, 1993. 271 с. 4. Машковский М. Д. Лекарственные средства : в 2 т. 10-е изд. М. : Медицина, 1986. Т. 1. 435 с.

Одержано 14.10.2019

УДК 343.982.57

Світлана Олександрівна КОТЕНКО,

*старший судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України;*

Лариса Анатоліївна ТАЛИПОВА,

*судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ПРИЙОМИ ТА МЕТОДИ ФОТОГРАФУВАННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

В діяльності експерта товарознавця велике значення має якісна фіксація об'єктів дослідження, оскільки вона відображає обґрунтованість висновку, а разом з тим і його правильність. На дослідження надходить велика кількість різноманітних об'єктів, від

великогабаритних до дрібних, від нових до непридатних до подальшої експлуатації (машини, обладнання, сировина, техніка, ювелірні та хутрові вироби, продукти харчування, алкогольні напої тощо). Тому, експерту товарознавцю дуже важливо мати базу теоретичних та практичних навичок, щоб в своїй діяльності орієнтуватися, які з вищезазначених методів та прийомів судової фотографії обрати.

Судово-дослідницька фотографія – це система спеціальних методів, прийомів та засобів, що застосовуються для одержання нових фактів при проведенні судових експертиз. Судово-дослідницьку фотографію іноді називають експертною через те, що її методи і засоби застосовують експерти під час своїх досліджень [1, с. 84].

Об'єктами судово-дослідницької фотографії є речові докази, які піддаються експертному дослідженню, порівняльні зразки та матеріали, що використовуються під час експертизи [1, с. 88].

Судово-дослідницька фотографія використовується в трьох основних цілях: для одержання фотографічним шляхом матеріалів для порівняльного дослідження, для проведення порівняльного дослідження об'єктів по фотозображенням, для виявлення невидимого (погановидимого) і розходжень деталей в об'єктах [2, с. 65].

В судовій фотографії існують такі методи: панорамний, вимірвальний, макрозйомки, сигналетичний, репродукційний і стереоскопічний [2, с. 64].

З метою наочності використання прийомів і методів судово-дослідницької фотографії розглянемо декілька прикладів. На дослідження надійшли ювелірні вироби (каблучка, золотий ланцюг, браслет). Задача експерта товарознавця відобразити в ілюстративній таблиці до висновку експерта не тільки сам об'єкт дослідження, його форму, плетіння, стан (наявні пошкодження чи ні) плетіння, а й наявність на ньому державного пробірнього клейма. Наявність дефектів виробу, або відсутність клейма впливає на висновок судового експерта. Тому при фотографуванні такого об'єкту дослідження найбільш доцільним є застосування детальної зйомки (загальний вигляд об'єкта дослідження), оскільки вона виявляє найважливіші типові особливості, що стосуються форми, розміру, взаємного розташування частин, структури об'єкту дослідження, а також макрозйомки (загальний вигляд плетіння та державного пробірнього клейма), оскільки вона дозволяє одержати зображення дрібних об'ємних предметів в більш великому, ніж при звичайній зйомці масштабі. Також дані методи та прийоми зйомки можуть бути застосовані при дослідженні харчових продуктів та алкогольних напоїв (штрих-коди, терміни придатності,

відповідність ГОСТам та ДСТУ), мобільних телефонів та іншої техніки в справному та пошкодженому стані (загальний вид, наявні пошкодження та інформаційні написи виробника: марка, модель). Тому як, при дослідженні великогабаритних об'єктів, наприклад, токарний верстат (який як правило знаходиться в цеху на місці скоєння злочину), доцільно буде застосовувати такі методи та прийоми: вимірювальний метод зйомки – дозволяє встановити справжній розміри об'єкту дослідження, прийом оглядової зйомки, дає змогу отримати загальний вид самого місця події (місця знаходження об'єкту), прийом вузлової зйомки – відображає загальний вигляд та стан токарного верстату, прийом детальної – дозволяє зафіксувати окремі частини та інформативні написи на ньому.

При надходженні об'єктів дослідження з пошкодженням або в непридатному для подальшого використанні стані важливу роль відіграє вимірювальний метод. Оскільки він дозволяє одержати знімки, які відображають справжній розмір пошкодження і найбільш розповсюдженим при цьому є фотографування з масштабною лінійкою.

Зважаючи на вищевикладене, слід зауважити, що при проведенні судової товарознавчої експертизи для покращення наочності дослідження і вирішення питань, поставлених перед нею, слід використовувати наступні методи та прийоми судової фотографії, а саме: для зйомки дрібних деталей (ювелірних виробів, продуктів харчування, дрібної побутової техніки) доцільно використовувати детальну зйомку. При фотографуванні великогабаритних об'єктів використовується орієнтуюча (панорамний метод), вузлової та детальної фотозйомки. Також, при фотографуванні таких об'єктів не можна ігнорувати можливості сучасної техніки та новітніх технологій (використання квадрокоптерів при панорамній зйомці великих об'єктів). При фотозйомці об'єктів дослідження з пошкодженням слід застосовувати метод вимірювальної фотозйомки з використанням масштабною лінійки.

Список бібліографічних посилань: 1. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко та ін. Київ : Центр учб. літ., 2015. 544 с. 2. Удовенко Ж. В. Криміналістика : конспект лекцій. Київ : Центр учб. літ., 2016. 320 с.

Одержано 12.10.2019

УДК 343.983

Світлана Миколаївна ЛОЗОВА,

*кандидат психологічних наук, доцент,
провідний фахівець з наукової роботи
відділу забезпечення діяльності центру
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України;*

 <https://orcid.org/0000-0002-3348-3331>

Світлана Миколаївна ЧЕРНОЛОГОВА,

*головний судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів,
психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів
відділу дослідження матеріалів, речовин і виробів
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

МЕДИЧНИЙ КАНАБІС: КОРИСТЬ І РИЗИКИ ЙОГО ЛЕГАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Одним із обговорюваних сучасних питань в колі працівників медицини, правоохоронних органів, різних експертів і науковців, пересічних громадян є питання легалізації канабісу для його медичного споживання. Слід зауважити, що за результатами дослідження соціологічної групи «Рейтинг», яке проводилося в Україні 21–29 травня 2019 року, більше половини українців підтримують легалізацію медичного канабісу. Зокрема, 30 % повністю, і 28 % певною мірою підтримують можливу легалізацію медичної марихуани для пацієнтів, у яких виявлені певні проблеми зі здоров'ям, і в їхньому випадку марихуана може полегшити симптоми або/та полегшити біль [1]. Означене питання в Україні і дотепер є невирішеним.

Канабідіол – один з багатьох алкалоїдів канабісу. Близько 40 % екстракту марихуани містить канабідіол. Існують дослідження [2, 3], які підтверджують властивості канабідіолу як протизапальної речовини, його вплив на нудоту, особливо у пацієнтів, які отримують хіміотерапію.

Канабіс ефективний у пацієнтів з невропатичним болем, спастичним склерозом, анорексією, терапевтично стійкою глаукомою, а також у пацієнтів на хіміотерапії, у хворих на СНІД (втрата ваги). При деяких станах тривоги, особливо соціальної фобії, а також у дітей з множинними епілептичними нападами.

Основні медичні ефекти канабісу пояснюються концентрацією канабідіолів, які не мають психоактивних властивостей, а не ТГК.

Вживання медичних препаратів на основі канабісу врегульовано законами Канади, США, Австрії, Бельгії, Чехії, Данії, Хорватії, Фінляндії, Франції, Німеччини, Ірландії, Люксембургу, Нідерландів, Португалії, Словаччини, Іспанії, Швеції, Швейцарії, Великобританії, Таїланду, Кореї, Польщі та деяких інших країн.

Серед відомих лікарських засобів, виготовлених на основі канабіноїдів: Набілон (таблетки), синтетичний канабіноїд, протиблювотний та знеболюючий засіб, дозволений для використання в США, Канаді, Бельгії та Іспанії (виробник: Канада); Дронабінол (масляниста речовина у капсулах), оптичний ізомер тетрагідроканабінолу, стимулятор апетиту та протиблювотний засіб, дозволений в США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії, Німеччині (виробник: Бельгія); Набіксимолс (пероральний спрей), екстракт рослин канабісу, для лікування спастичності та болю, пов'язаного з розсіяним склерозом та болем при онкологічних захворюваннях, дозволений у Великій Британії, Канаді, Чехії, Німеччині, Польщі, Франції, Данії, Швеції (виробник: Британія) [4, с. 3]. Жоден з вказаних лікарських засобів не зареєстрований в Україні.

При вирішенні питань законодавчого врегулювання медичного споживання канабісу безумовно важливим є врахування зарубіжного досвіду. Підходи до правового регулювання, якими дозволяється медичне застосування канабісу у світі загалом є різними: повний дозвіл на використання канабісу як в медичних, так і в рекреаційних (не медичних) цілях (Канада, Уругвай); для медичного застосування дозволено продукти, що містять обмежений відсоток канабіноїдів (Мексика); придбання канабісу або продуктів, що містять канабіноїди дозволено за рецептом лікаря або без нього (Швейцарія); дозволено використання лише лікарських засобів, що містять певний канабіноїд (наприклад, препарат Sativex дозволений у Бразилії та Франції) [4, с. 3].

Слід зауважити, що думки українських науковців щодо безпеки вживання канабісу в медичних цілях достатньо суперечливі. На наш погляд, для безпеки вживання медичного канабісу потрібно провести його додаткові дослідження.

За останні кілька років багато країн (Хорватія, Чехія, Фінляндія, Німеччина, Греція, Італія) легалізували використання канабісу для медичних цілей. Проведено багато досліджень (National Center for Complementary and Integrative Health, National Institutes of Health, 10 Center Drive, Bethesda), якими було доведено, що лікування такими препаратами як «Набілон», «Дронабінол», «Набіксимолс» і багатьма іншими є дієвим для людей, які страждають від певних серйозних захворювань. Водночас, ми погоджуємося з думкою

українських фахівців, що на теперішній час існує недостатньо даних, щоб зробити однозначні висновки про безпеку канабісу, навіть у разі застосування його лише у медичних цілях і, перш, ніж легалізувати медичний канабіс, слід провести відповідні детальні дослідження. Відносно ж законодавчого врегулювання медичного споживання канабісу, на наш погляд, доцільно використовувати досвід Франції або Швейцарії, де придбання канабісу або продуктів, що містять канабіноїди дозволено за рецептом лікаря або дозволено використання лише лікарських засобів, що містять певний канабіноїд.

Список бібліографічних посилань: 1. Погуляєвський М. Більше половини українців повністю або певною мірою підтримують легалізацію медичної марихуани – «Рейтинг» // Hromadske : сайт. 23.06.2019. URL: <https://hromadske.ua/posts/bilshe-polovini-ukrayinciv-povpnistyu-abo-pevnoyu-miroyu-pidtrimuyut-legalizaciyu-medichnoyi-marihuani-rejting> (дата звернення: 13.10.2019). 2. Marijuana and Medicine: Assessing the Science Base / Institute of Medicine. Washington, DC : The National Academies Press, 1999. 3. Walitt B., Klose P., Fitzcharles M. A., Phillips T., Häuser W. Cannabinoids for fibromyalgia. *Cochrane Database Syst Rev.* 2016 Jul 18;7:CD011694. DOI: <https://doi.org/10.1002/14651858.CD011694.pub2>. 4. Інформація щодо петиції «Законодавчо врегулювати канабіс для науки та медицини – захистити конституційні права громадян» : Відповідь опубл.: 28 берез. 2019 р. // Верховна Рада України. Електронні петиції : офіц. сайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/services/Petition/Index/4871> (дата звернення: 10.10.2019).

Одержано 15.10.2019

УДК 343.98

Світлана Василівна ЛУК'ЯНЕНКО,

судовий експерт відділу економічних досліджень

Харківського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру МВС України

ЗАВДАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

Основні загрози економічній безпеці держави визначено в «Стратегії національної безпеки України», що затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, [1]. На сьогоднішній день в Україні в структурі корупційних проявів все

більше значення набувають злочини, пов'язані з незаконним витрачанням цільових бюджетних коштів та подальшої їх легалізації. Найчастіше таке незаконне і необґрунтоване витрачання цільових бюджетних коштів стає результатом діяльності злочинних груп, що складаються здебільшого з певних посадових осіб. Розслідування за такими кримінальними провадженнями буває досить складним.

Серед наукових досліджень, присвячених питанням судової економічної експертизи в криміналістичному забезпеченні досудового розслідування необхідно виділити роботи Р. Л. Степанюка [2] та С. В. Євдокіменко [3]. Використання спеціальних знань під час розслідування розкрадань майна і пов'язаних з ними злочинів висвітлювалось А. Ф. Волобуєвим [4]. Питанням розробки практичних рекомендацій щодо криміналістичного забезпечення розслідування економічних злочинів присвячені праці О. В. Шаповал [5]. Водночас, попри наявність наукових доробків, присвячених розгляду зазначеної проблеми, можна констатувати однозначність теоретичних позицій щодо змісту поняття «спеціальні знання» та їх використанні при розслідуванні злочинів. Однак залишаються проблеми щодо вирішення практичних завдань при криміналістичному забезпеченні протидії корупції в бюджетній сфері. Головною проблемою використання спеціальних знань при криміналістичному забезпеченні розслідування економічних злочинів є віддаленість результатів наукових пошуків у цій сфері (монографій, дисертацій, наукових статей тощо) від суб'єкта забезпечення – особи, що здійснює досудове розслідування економічних злочинів. З огляду на зазначене, доцільно систематизувати й розширити коло проблем, а також з'ясувати способи їх розв'язання під час застосування спеціальних знань у розслідуванні економічних злочинів.

Тому важливо охарактеризувати типовий перелік завдань, що можуть бути вирішені проведенням економічної експертизи під час досудового розслідування злочинів у бюджетній сфері, виокремити деякі причини можливого невизнання судом доказами у кримінальних провадженнях про економічні злочини висновків експерта за проведеними економічними експертизами при застосуванні останнім права на експертну ініціативу, запропонувати шляхи вирішення проблемних аспектів у сфері розробки експертних методик і забезпечення ними практичних працівників.

Судово-економічна експертиза, в сфері державних закупівель, дозволяє при необхідності допомогти органам розслідування виявити схеми наявного взаємного збагачення чиновників і постачальників, а також схеми отримання злочинної вигоди.

При аналізі скоєних певних дій, спрямованих на незаконну приватизацію державного та комунального майна, судово-економічна експертиза дозволяє встановити тривалість користування даним майном, яка передувала приватизації; джерело фінансування коштів, виділених юридичною особою на вчинення даної дії; а також подальший рух грошових коштів, отриманих державним або муніципальним органом за приватизацію державного або комунального майна.

Окремо слід виділити експертне дослідження операцій з державної інвестиційної діяльності, яке сприяє найбільш раціональному використанню майнових та інтелектуальних цінностей при створенні і модернізації основних фондів, реалізації цільових комплексних програм економічного і соціального розвитку через капітальні вкладення.

Також недоцільним є виключення зі змісту ч. 2 ст. 40 КПК України [6] повноваження слідчого призначати ревізії та перевірки в кримінальному провадженні (п. 4), оскільки призначення економічних експертиз без попереднього проведення документальної перевірки або за умов неякісного її проведення не є можливим, а проведення ревізійних дій не належить до завдань економічної експертизи.

Нажаль, в той час як, з одного боку, КПК дає право експерту давати висновок з питань, які не поставлені особою, яка призначила експертизу (п. 4 ч. 3 ст. 69 КПК України), з іншого боку, законодавче формулювання висновку експерта як самостійного доказу виключає з переліку доказів відомості про питання, хоча і не поставлені в постанові про призначення судової експертизи, але які мають значення для кримінального провадження.

Наслідком зазначеного протиріччя є затягування процедури призначення судово-економічної експертизи та, як результат, затягування термінів розслідування злочинів і направлення кримінального провадження до суду.

В статті окреслено типовий перелік завдань, що можуть бути вирішені проведенням економічної експертизи під час досудового розслідування злочинів у бюджетній сфері та причини можливого невизнання судом доказами у кримінальних провадженнях про економічні злочини висновків експерта за проведеними економічними експертизами при застосуванні останнім права на експертну ініціативу, запропоновано шляхи вирішення деяких проблемних аспектів у сфері застосування спеціальних економічних знань при проведенні досудового розслідування. Підсумовуючи, слід зазначити, що судово-економічна експертиза в криміналістичному

забезпеченні протидії корупції в бюджетній сфері має величезне значення, так як дозволяє встановити основні для кваліфікації злочину факти – розмір економічного збитку.

Список бібліографічних посилань: 1. Стратегія національної безпеки України : затв. указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 09.10.2019). 2. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і Безпека*. 2013. № 3 (50). С. 110–115. 3. Євдокіменко С. В. Судово-економічна експертиза: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.09. Харків, 2016. 44 с. 4. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с. 5. Шаповал О. В. Криміналістичне забезпечення розслідування економічних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.09. Київ, 2017. 328 с. 6. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 09.10.2019).

Одержано 12.10.2019

УДК 343.98

Валерія Олегівна МАЛЯРОВА,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри криміналістики

та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-0766-0752>

ТАКТИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ БОРТЬБИ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

На сучасному етапі людство зіткнулося з низкою серйозних проблем, які впливають на подальше здорове існування всього світового суспільства. При цьому деякі аналітики та науковці називають ці проблеми нерозв'язними, вважаючи що повністю їх побороти неможливо. Зате, цілком ймовірно зменшити їх негативний вплив на світову спільноту. Для цього необхідні цілеспрямовані дії на державному рівні всіх учасників світового процесу.

Серед таких проблем найбільшу тривогу викликає поширення наркоманії. Наркоманія представляє пряму і явну загрозу здоров'ю не тільки окремої особистості, але й суспільства в цілому. Масштаби цього явища викликають тривогу кожного мислячого громадянина. Поширення та вживання наркотиків супроводжують поширення хвороб, зростання злочинності, корупція, насильство. Незаконний оборот наркотиків чинить негативний вплив на економічні, культурні та політичні основи держави.

Науково-практичний інтерес представляють слідчі ситуації, які формуються при затриманні учасників злочинної групи, що вчинює злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. На практиці виникають такі слідчі ситуації: 1) одночасне затримання всіх учасників злочинної групи, що дозволяє забезпечити раптовість дій, не дає злочинцям можливості знищити сліди злочину або зникнути; 2) затримання спочатку декількох осіб, які становлять одну із ланок злочинної групи. Затримання застосовується у випадках, коли виявлено і задокументовано протиправні дії не всіх, а лише декількох її учасників, причому застосування цього заходу не повинно перешкоджати викриттю інших співучасників; 3) затримання спочатку одного з учасників злочинної групи, яке проводиться таємно від інших. Цей тактичний прийом полягає в тому, що поміж підозрюваних вибирається той, чий злочинні дії виявлені, задокументовані і є підстави припускати, що він дасть правдиві показання не тільки про себе, але й про інших учасників; 4) затримання спочатку одного з учасників злочинної групи за скоєння ним іншого злочину. Тактична операція проводиться так, щоб інші члени групи знали, що їх співучасник притягується до кримінальної відповідальності за злочин, не пов'язаний з їх спільними кримінальними діями. Усе це дозволяє не тільки викрити затриманого, але й зібрати докази, що є підставою для затримання інших учасників угруповання; 5) затримання на місці злочину застосовується, як правило, у тих випадках, коли злочинні дії певних осіб в основному виявлені, але задокументувати їх практично неможливо. Затримання проводиться також для одержання додаткових незаперечних доказів проти тих осіб, чий злочинні дії задокументовані лише частково.

Виділення ситуацій затримання має важливе значення для розробки його тактики. Йдеться про можливість типізації ситуацій затримання, виявлення типових ситуацій, що повторюються в певних умовах. Можливість розгляду типових ситуацій затримання дозволяє сформулювати відповідні системи тактичних прийомів, як найбільш ефективні.

Найбільш повний алгоритм діяльності слідчого щодо затримання особи, яка скоїла злочин, складається з таких дій:

- встановлення підстав та мети затримання особи;
- прийняття рішення про доцільність затримання;
- клопотання за згодою з прокурором перед слідчим суддею щодо ухвали про затримання особи;
- підготовка до затримання;
- безпосереднє затримання підозрюваного;
- особистий обшук затриманого для виявлення і вилучення слідів злочину, речових доказів тощо;
- доставка особи в службове приміщення МВС;
- складання протоколу затримання;
- з'ясування обставин і правова кваліфікація злочину;
- повідомлення сім'ї підозрюваного про його затримання;
- перепроводження підозрюваного в ізолятор тимчасового тримання (ІТТ);
- звільнення затриманого з ІТТ чи доставка його до слідчого судді з поданням про обрання затриманому запобіжного заходу.

Слід відзначити загальну тактичну рису затримання злочинця, яка обумовлена тим, що ця дія, яка є тимчасовим запобіжним заходом, носить примусовий характер. Тобто важливою рисою затримання є притаманний йому конфліктний характер. Конфліктна ситуація є однією з найважливіших особливостей затримання. Тому психологічна характеристика затримання визначається конфліктністю ситуації, у якій воно здійснюється, а звідси – і стресовими станами учасників затримання. Проведення затримання характеризується конфліктністю, навіть за відсутності активної фізичної протидії.

Для успішної протидії незаконному обігу наркотиків та поширенню наркоманії необхідно враховувати всі аспекти цієї проблеми.

Одержано 16.10.2019

УДК 343.415

Тетяна Петрівна МАТЮШКОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики

та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0001-7973-4581>

СПОСОБИ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗДІЙСНЕННЮ ВИБОРЧОГО ПРАВА АБО ПРАВА БРАТИ УЧАСТЬ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ (АНАЛІЗ СУДОВОЇ ТА СЛІДЧОЇ ПРАКТИКИ)

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі, станом на вересень 2019 року органами досудового розслідування обліковано 209 кримінальних проваджень за злочини проти виборчих прав громадян. Серед яких за перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача відкрито 52 кримінальні провадження. З них до суду з обвинувальним актом направлено 1 кримінальне провадження, розслідування у ще одному припинено, у решті – 50 – рішення не прийнято. Водночас, за досліджуваними кримінальними правопорушеннями з числа тих, у яких рішення про закінчення або зупинення не було прийнято на кінець попереднього звітного періоду, за п. 1, 2, 4 і 6 ст. 284 КПК України припинено 182 кримінальних провадження [1]. Таким чином, розслідування у більшості кримінальних проваджень закрито через відсутність події кримінального правопорушення, складу кримінального правопорушення в діянні, набрання чинності закону, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою, а також через існування вироку по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлення ухвали суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню.

На наш погляд, зазначене свідчить про необхідність вдосконалення методики розслідування досліджуваних злочинів, підставою якого стануть знання про способи їх підготовки, вчинення і приховання. Аналіз матеріалів слідчої і судової практики дозволяє визначити, що способи перешкоджання здійсненню виборчого права спрямовані на:

1) виборців (як конкретних, так і на широке, невизначене коло виборців (як правило, об'єднаних тільки місцем проживання);

Зокрема, як перешкодження здійсненню виборчого права кваліфіковано дії з непрямого підкупу конкретних виборців шляхом висловлення пропозиції проголосувати на користь конкретного кандидата в обмін на купони, що дають право придбати продукти харчування на пільгових умовах, чим вони скористались [2].

Також як перешкодження здійсненню виборчого права кваліфіковано і вчинене під виглядом представників певних політичних партій розповсюдження листівок із неправдивою інформацією проти конкретних кандидатів, представників інших політичних партій, у тому числі, із відомостями, спрямованими на розпалювання ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності конкретних осіб. У цьому випадку дії причетних осіб додатково кваліфіковані за ч. 2 ст. 161 КК України – порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками [3].

2) кандидатів (як конкретних фізичних осіб, так і політичних партій, як правило, фаворитів виборчих перегонів);

Так, судом встановлено факт внесення керівником територіальної виборчої комісії завідомо неправдивої інформації до поданих кандидатом документів про його реєстрацію у депутати по певному виборчому округу (шляхом виправлення номерів виборчих округів та реєстрації таким чином особи в якості кандидата по іншому виборчому округу, ніж зазначено у її заяві), а також введення в оману членів виборчої комісії стосовно дійсних намірів кандидатів та подача підроблених документів на її розгляд. Дії службової особи з перешкодження здійсненню виборчого права у цьому випадку додатково кваліфіковано за ч. 1 ст. 366 КК України – службове підроблення [4].

Проти певної політичної партії був спрямований і обман, пов'язаний із використанням у агітації, що розповсюджував на свою користь самовисуванець, графічних елементів, схожих на офіційну символіку політичної партії – лідера виборчого процесу. При цьому, на етапі підготовки до вчинення злочину зазначений кандидат навіть зареєстрував ТОВ «Слуга народу Біла Церква» та, будучи його керівником, в подальшому вказував на рекламних щитах поруч зі своїм прізвищем скорочену назву ТОВ, видаючи себе таким чином за кандидата від політичної партії «Слуга народу» [5].

3) діяльність членів виборчих комісій, спостерігачів або роботу комісії в цілому.

Так, на одній з виборчих дільниць зареєстроване масове включення до списків членів виборчих комісій осіб, що проживають на тимчасово окупованій території, осіб, що померли та осіб, які не надавали своєї згоди на включення до списків членів виборчих комісій [6], на іншій виборчій дільниці члени окружної виборчої комісії без відома представників однієї з політичних партій безпідставно замінили членів дільничних виборчих комісій [7].

Розповсюдженням способом перешкодження здійсненню виборчого права є і тимчасове призупинення роботи виборчої дільниці, зокрема, через невідповідність номеру на її печатці [8], і втручання службової особи з використанням службового становища у здійсненні виборчою комісією чи комісією з референдуму їх повноважень, установлених законом, вчинене шляхом незаконної вимоги чи вказівки з метою вплинути на рішення виборчої комісії чи комісії з референдуму [9].

Таким чином, подальше дослідження способів перешкодження здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача, сприятиме вдосконаленню методики їх розслідування.

Список бібліографічних посилань: 1. Статистична інформація // Генеральна прокуратура України : офіц. сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113895&libid=100820&c=edit&c=fo# (дата звернення: 18.10.2019). 2. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської обл. від 10.02.2015 : справа № 183/721/15, провадження № 1кп/183/208/15 // Єдиний державний реєстр судових рішень (ЄДРСР). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42636190> (дата звернення: 18.10.2019). 3. Вирок Хотинського районного суду Чернівецької обл. від 10.01.2013 : справа № 1/724/10/13 // ЄДРСР. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28613387> (дата звернення: 18.10.2019). 4. Вирок Краматорського міського суду Донецької обл. від 02.03.2016 : справа № 234/19675/15-к, провадження № 1-кп/234/101/16 // ЄДРСР. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56599159> (дата звернення: 18.10.2019). 5. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської обл. від 26.09.2019 : справа № 1-кс/357/4272/19, провадження № 1-кс/357/4272/19 // ЄДРСР. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84818366> (дата звернення: 18.10.2019). 6. Вирок Обухівського районного суду Київської обл. від 26.07.2019 : справа № 372/2729/19, провадження № 1-кс-1380/19 // ЄДРСР. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83441215> (дата звернення: 18.10.2019). 7. Поліція відкрила провадження за фактом перешкодження здійсненню виборчого права в окрузі № 94 // Interfax Ukraine :

сайт. 21.07.2019. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/election2019/602015.html> (дата звернення: 18.10.2019). 8. Поліція порушила провадження через перешкодження здійсненню виборчого права на Одещині // Тиждень.ua : сайт. 31.03.2019. URL: <https://tyzhden.ua/News/228488> (дата звернення: 18.10.2019). 9. ДБР відкрило провадження щодо можливого перешкодження Парубієм здійсненню виборчого права // Громадське Радіо : сайт. 03.09.2019. URL: <https://hromadske.radio/news/2019/09/03/dbr-vidkrylo-provadhennya-protu-parubiya> (дата звернення: 18.10.2019).

Одержано 20.10.2019

УДК 343.98

Сергій Андрійович МАТВІЄНКО,

*завідувач сектору криміналістики та експертної роботи
Територіального управління Державного бюро розслідувань,
розташованого у м. Миколаєві*

ПРО ПОМИЛКИ У ПРОВЕДЕННІ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ СУДОВО-БАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАРІЗНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Станом на кінець 2019 року на території України залишається тенденція зростання кількості кримінальних правопорушень скоєних із застосуванням вогнепальної зброї [1, 2].

І якщо застосування (стрільба з) мисливської вогнепальної зброї подекуди ускладнене її власними габаритами – передбачена довжина стволів близько 60 см, колодка з ударно-спусковим механізмом та приклад для упору в плече – отже загальна довжина середньостатистичної гладкоствольної рушниць починається саме від 1 метра.

Маневрувати такою габаритною зброєю заради 1–5 пострілів і важко, і недоцільно. Саме тому у правопорушників завжди є попит на 10–12-зарядні пістолети, 20–30-зарядні пістолети-кулемети чи нарізні карабіни. Саме їх використання завжди призводить до тяжких наслідків – тілесні ушкодження або ж заповідання смерті потерпілому.

Внаслідок застосування вогнепальної зброї звісно, що у матеріальному світі завжди залишається слідова інформація: або ж це самі матеріальні об'єкти – вистріляні кулі та стріляні гільзи; або це другорядні сліди балістичного походження: осадження кіптяви, пошкодження, сліди термічного впливу, чи механічного розриву тканин і структури предметів тощо.

Вилучені з місць скоєння злочинів основні об'єкти балістичного походження (кулі та гільзи, або їх фрагменти чи складові) завжди підлягають направленню слідчим до науково-дослідних підрозділів експертно-криміналістичного напрямку у МВС, Міністерства юстиції чи СБУ з метою встановлення тотожності між ними (чи стріляні / вистріляні з одного екземпляру зброї) та встановлення ідентифікації стосовно екземпляру зброї з якого вони були вистріляні/стріляні.

Саме під час таких ідентифікаційних судово-балістичних досліджень нарізної вогнепальної зброї судові експерти дуже часто припускаються помилок на стадії порівняльного дослідження та на стадії експертного експерименту, коли отримують зразки для проведення ідентифікаційних досліджень, адже порівнюється не зброя із гільзою, а сама гільза, вилучена під час проведення слідчих дій, із гільзами експериментально відстріляними з вилученого/знайденого екземпляру зброї, що як наслідок може призвести до грубої помилки (підсумкове відхилення у судженні) під час формування та викладення остаточного висновку у резолютивній частині висновку експерта.

Безпосереднє отримання якісного та інформативного порівняльного матеріалу для проведення ідентифікаційного дослідження (зіставлення наявних виявлених ознак, оцінка їх механізму утворення, визначення загальної слідової картини та її аналіз) – є запорукою забезпечення об'єктивності і повноти дослідження, як самих принципів судово-експертної діяльності визначених саме Законом України «Про судову-експертизу» [3].

Дана можливість отримання придатного для ідентифікації порівняльного матеріалу, і не лише тільки такого, що володіє достатньою інформативністю, а і відповідає очікуванням судового експерта (тобто містить наочне відображення всіх слідоутворюючих деталей що наявні у зброї), і тій слідовій інформації, що на момент проведення судової експертизи міститься на досліджуваних об'єктах – гільза чи куля.

З цією метою (отримання порівняльного матеріалу) експерт має провести серію контрольних експериментальних пострілів зі зброї, що ідентифікується.

Традиційні правила поведінки у даній ситуації (на жаль, досі не закріплені ні в якому нормативно-правовому документі українського законодавства) передбачають не чистити зброю перед проведенням експертного експерименту, і не оцінювати її стан забруднення/корозії на можливість відтворення ідентифікаційно-значимих особливих ознак слідів деталей зброї. Загальні правила

здорового глузду так само підказують брати для отримання порівняльних зразків патрони аналогічні тим, складові частини яких (куль чи гільзи) є досліджуваними. Але у разі відсутності, наприклад, серед наданих слідчим для проведення експериментальної стрільби патронів, ідентичних патронам, складові частини яких досліджуються, чи має це впливати на формування висновку експертом? – На думку автора, так – це має впливати у частині можливо його «не категоричності» чи взагалі у питанні формування висновку про неможливість надання відповіді експертом, адже:

- різні патрони навіть одного типу чи виробника, можуть мати різний матеріал виготовлення гільз чи куль, м'якший від досліджуваного чи жорсткіший, що впливатиме на слідосприйняття від слідоутворюючих деталей зброї;

- різна навіска пороху у патронах різних виробників надасть різний внутрішній тиску процесу вибухового горіння у корпусі гільзи і як наслідок вплине на слідоутворення у процесі контакту мікрорельєфу робочої поверхні деталей зброї – бійка (ударника), відбивача, зачепу викидача та ін.;

- при неповному відображенні слідової картини на експериментально-отриманих гільзах, який має вплив у відсотковому значенні на формулювання негативного висновку чи так званого «НПВ» – 10 %, 50 % чи всі 100% ?

Вирішення даних проблем вбачається у створенні та прийнятті єдиною Координаційною радою МВС, СБУ та Мініюсту (секцій «традиційних» загальних криміналістів) «Методики проведення ідентифікаційних судово-балістичних досліджень нарізної вогнепальної зброї».

В такій «Методиці...» була б можливість викласти:

- послідовність дій судового експерта при проведенні даного виду експертиз;

- рейтинг оцінювання інформативної значимості різних груп слідів і їх вплив на остаточне формування категоричного висновку судового експерта;

- порядок отримання та вимоги до зразків порівняльного матеріалу для проведення ідентифікаційних досліджень та інше.

Список бібліографічних посилань: 1. В Днепре застрелили мужчину: задержаны четыре человека // ЛігаНовости : сайт. 17.10.2019. URL: https://news.liga.net/region_news/photo/v-dnepre-zastretili-mujchinu-zaderjany-chetyre-cheloveka---foto (дата звернення: 18.10.2019). **2.** В Киеве на улице застрелили мужчину // Украинская правда : сайт. 13.10.2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2019/10/13/7228967/> (дата звернення: 18.10.2019). **3.** Про судову

експертизу : закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 18.10.2019).

Одержано 20.10.2019

УДК 343.98

Томас Сігітасович МАЧОНІС,

*головний судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів,
психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів
відділу дослідження матеріалів, речовин і виробів
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЛУЧЕННЯ, ПАКУВАННЯ ТА ТРАНСПОРТУВАННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ НАФТОПРОДУКТІВ І ПАЛИВНО-МАСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ

Криміналістичне дослідження нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів проводиться при розслідуванні різних категорій кримінальних проваджень, що обумовлює актуальність даного виду криміналістичної експертизи. Найбільша потреба в даній експертизі виникає при розслідуванні підпалів та інших злочинів, пов'язаних з виникненням пожеж.

В кримінальних провадженнях про пожежі (підпали, спалення живих людей і трупів), розкрадання паливно-мастильних матеріалів (бензин, дизельне паливо, газ, мастильні матеріали моторні масла та інше), дорожньо-транспортні події, нафтопродукти і паливно-мастильні матеріали розглядаються як речові докази. Типовими слідами на місці події є як сліди (плями на виробих з волокнистих матеріалів, деревини, пластику, нашарування на деталях будь-яких поверхонь), так і конкретні об'єкти (каністри з бензином, скляні пляшки, пластикові ємності з паливно-мастильними матеріалами). Доказове значення цих об'єктів визначається можливістю встановлення істотних фактичних обставин у кримінальному провадженні за результатами їх криміналістичного дослідження.

Експертиза нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів є одним з родів експертизи матеріалів, речовин і виробів. Її проводять з метою встановлення наявності нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів, котрі неможливо виявити звичайними

органолептичними методами, а також для їх наступної ідентифікації. Такі дослідження проводять для встановлення факту підпалу або вибуху – шляхом пошуку слідів легкозаймистих речовин на обвуглених або пошкоджених рештках тіла людини чи предметах навколишньої обстановки. Окрім того експертиза дає можливість визначити вид і сорт нафтопродукту (НП) або паливно-мастильного матеріалу (ПММ). відповідність досліджуваної речовини наданому зразку, ідентифікувати сліди нафтопродуктів або ПММ у зв'язку з вирішенням різноманітних завдань [1, с. 437].

Ефективність експертного дослідження НП та ПММ значною мірою залежить від вилучення, упакування та транспортування речових доказів.

Отже для того щоб виявити легкозаймисті речовини (ЛЗР) та горючі речовини (ГР) на місцях пожежі, слід з початку провести зовнішній огляд, встановити ймовірне місце виникнення вогню. Після ймовірної локалізації пожежі (їх може бути декілька), сліди ЛЗР та ГР слід шукати в місцях, що піддавалися мінімальному тепловому впливу. Такими місцями можуть бути підлога, внутрішні поверхні не обвуглених дерев'яних конструкцій (тріщини, пази), ґрунт біля основи підпалу. Також потенційним носієм є тканини, шерстяні та бавовняні вироби, які чудово вбирають рідини і зберігають їх залишки, незважаючи на те, що самі запалюються і в значній мірі обгорають.

Виявлені при огляді місця пожежі краплі або калюжі рідини з характерним запахом НП, можна зібрати шприцом, скляним капілярком, в крайньому випадку, марлевым тампоном або фільтрувальним папером. В такому випадку на дослідження додається контрольний зразок чистого тампону або фільтрувального паперу.

При виявленні на місці пожежі залишків горючої рідини в пляшці, каністрі або в якійсь ємності, слід її закрити та герметично упакувати в полімерний пакет. Якщо не можливо герметично закрити, то слід рідину перелити в чисту, суху скляну ємність та герметично упакувати.

При відбиранні твердих НП та ПММ їх слід поміщати в спеціалізовані експертні пакети або полімерні пакети.

Також при виявленні ЛЗР та ГР, слід приділяти увагу запахам на поверхнях, адже ЛЗР (нафтопродукти) мають характерний специфічний запах і можуть бути таким чином локалізовані, навіть якщо візуально їх не видно.

При упакуванні речових доказів слід пам'ятати що тара повинна бути чистою, хімічно інертною та герметичною. При упакуванні рідини слід використовувати скляну тару, яка герметично

закривається полімерними, дерев'яними або металевими кришками. Закупорювання гумовими, паперовими затичками категорично не допускається.

Для упакування предметів носіїв (тканини, деревини, ґрунту, тампону), можна використовувати скляні тари, спеціалізовані експертні пакети або щільні полімерні пакети, які герметично запаковують об'єкти дослідження. Упакування з паперу, картону та деревини не допускається.

Після вилучення речових доказів та їх герметичного упакування, слід як можливо швидше направити їх експертне дослідження, при цьому упаковка не повинна бути пошкоджена. Адже чим менше проходить часу після їх вилучення, тим більша вірогідність виявлення та ідентифікації речовин НП та ПММ на їх поверхах. При порівняльному дослідженні рідин та речовин НП та ПММ, це також може впливати на їх дослідження, адже з плином часу їх відносно груповий состав може змінюватися, особливо якщо вони зберігалися в різних умовах і може призвести до помилкового висновку експерта.

Останнім часом почастишали підпали автомобілів, спалювання трупів з метою приховування злочинів, підпали місця злочину (кіоск, магазин), з метою приховання окремих слідів злочину, використання під час проведення демонстрацій, мітингів запальних сумішей, в тому числі так званих «коктейлів Молотова». Саме експертиза нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів дозволяє встановити наявність тих чи інших слідів нафтопродуктів, що могли спричинити підпал і є досить затребуваною при розслідуванні окремих категорій злочинів. Ефективність даної експертизи залежить від правильного вилучення, упакування та транспортування речових доказів.

Список бібліографічних посилань: 1. Експертизи у судочинстві України : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та І. В. Гори ; Акад. адвокатури України. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 502 с.

Одержано 12.10.2019

УДК 343.983.22

Сергій Валерійович МЕЛЬНИК,

*завідувач сектору балістичного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України;*

Олексій Віталійович ЛАВРИНЕНКО,

*головний судовий експерт сектору дослідження зброї
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ЗБРОЇ КАЛІБРУ 4 ММ ДЛЯ СТРІЛЬБИ ПАТРОНАМИ ФЛОБЕРА

Револьвери під патрон Флобера калібру 4 мм дуже популярні в Україні через доступність та відсутність реєстрації. На просторах інтернету багато матеріалів про застосування цієї зброї проти людини та про збільшення потужності патронів до неї. Відомі випадки спричинення значних ушкоджень людині із проникненням у внутрішні органи крізь значний шар шкірно-м'язового покрыву та тяжкими наслідками при використанні цієї зброї навіть зі стандартними патронами. Водночас, досі не вирішене питання криміналістичної класифікації револьверів калібру 4 мм під патрон Флобера.

Ці револьвери мають усі конструкційні ознаки вогнепальної зброї і, згідно інформації виробників, призначені для тренувальної та розважальної стрільби поза спеціальних приміщень і майданчиків (тирів, стрільбищ), тобто, призначені для ураження цілей на відстані за рахунок сили тиску газів, які утворюються при згорянні металльної речовини. Конструкція цих револьверів дозволяє використовувати камори барабана в якості зарядних камер для роздільного заряджання із використанням значної кількості металльного заряду, а патрони до цих револьверів дозволяють легко додавати у них значну кількість металльного заряду, навіть без використання будь-яких інструментів. Надійність конструкції цієї зброї при неодноразовому проведенні пострілів із забезпеченням снарядам енергетичних характеристик, достатніх для ураження живої цілі підтверджена багатьма дослідженнями. Таким чином, ця зброя має усі ознаки вогнепальної. Але, по-перше, відповідно до методики [1, п. 7.4.4], при дослідженні, для експериментальної стрільби повинні використовуватися стандартні патрони (без додавання заряду), по-друге, методика [1, п. 7.4.5] не передбачає

застосування при дослідженні цієї зброї способу роздільного заряджання, що унеможливує отримання достатніх для ураження живої цілі енергетичних характеристик вистріляних снарядів і визнання цієї зброї вогнепальною.

Трапляються випадки вилучення та надходження на дослідження патронів Флобера калібру 4 мм у гільзах яких збільшена кількість металної речовини. Для визначення уражаючих властивостей цих патронів, використовуються стандартні револьвери під патрон Флобера калібру 4 мм. При експериментальній стрільбі такими патронами зафіксована швидкість вистрілених снарядів у діапазоні 202–292 м/с і їх питома кінетична енергія сягає від 0,67 Дж/мм² до 1,39 Дж/мм², що дає підставу визнавати такі патрони нестандартними боєприпасами. Виникає колізія – зі зброї проведена стрільба патронами, які є боєприпасами, отримані характеристики вистрілених снарядів достатні для ураження живої цілі, а зброя, з якої вони вистрілені і завдяки якій отримані ці енергетичні характеристики вистрілених снарядів – не вогнепальна, бо для вирішення питання щодо віднесення її до категорії вогнепальної, ці результати не можна врахувати, а потрібно стріляти виключно стандартними патронами.

Для вирішення викладеного питання пропонується за аналогією до положень методики [2] два доповнення у методику [1]. Перше – у п. 7.4.4 додати абзац наступного змісту: «Якщо конструктивні особливості штатних патронів до досліджуваної зброї дозволяють збільшувати кількість заряду, при недостатності енергетичних характеристик вистрілених снарядів, експериментальну стрільбу необхідно продовжувати зі збільшенням кількості заряду у патронах до отримання достатніх для ураження живої цілі енергетичних характеристик вистрілених снарядів або до повного заповнення гільзи патрону». Друге – у п. 7.4.5 додати абзац наступного змісту: «Спосіб роздільного заряджання застосовується у випадку, якщо при стрільбі штатними патронами енергетичні характеристики вистрілених снарядів недостатні для ураження живої цілі, а конструктивні особливості зброї дозволяють використовувати для стрільби спосіб роздільного спорядження із використанням усіх частин штатних патронів та збільшенням кількості заряду».

У разі прийняття запропонованих доповнень до методики [1], одночасно із їх прийняттям необхідно розглянути питання щодо розширення переліку категорій вогнепальної зброї новою категорією, наприклад, «тренувально-розважальна зброя», до якої має бути віднесена зброя калібру 4 мм під патрони Флобера, призначена для тренувальної та розважальної стрільби поза спеціальних приміщень і майданчиків (тирів, стрільбищ).

Крім викладеного, враховуючи реальну небезпеку такої зброї, важливим є питання контролю за обігом, використанням та зберіганням цього виду зброї і патронів до неї, для чого можливо запропонувати для реалізаторів та власників: ввести облік продажу-придбання та простої реєстрації цієї зброї (лише паспортні дані та модель і номер зброї, без оформлення будь-яких дозволів), визначення та застосування санкцій за неправильне використання, зберігання і внесення змін у конструкцію цього виду зброї і патронів до неї, а також для виробників: встановлення додаткових вимог до конструкції цієї зброї, направлених на послаблення конструкції, наприклад, виготовлення барабанів з менш міцних матеріалів, зменшення зовнішньої товщини стінок камор барабанів, зменшення довжини барабану до довжини штатних патронів, збільшення діаметру камор барабану в передній частині тощо.

Список бібліографічних посилань: 1. Гамов Д. Ю. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності для стрільби (проведення пострілів) / ДНДЕКЦ МВС України ; ДЕЗП Мін'юсту України. Київ, 2012. 34 с. 2. Методика криміналістичного дослідження газових пістолетів та револьверів / ДНДЕКЦ МВС України ; ДЕЗП Мін'юсту України. Київ, 2000. 10 с.

Одержано 12.10.2019

УДК 343.982.358:683.33

Денис Сергійович МІЛЛЕР,

*старший судовий експерт відділу трасологічних досліджень
лабораторії криміналістичних видів досліджень
Дніпропетровського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ВИЗНАЧЕННЯ СПРАВНОСТІ (ПРАЦЕЗДАТНОСТІ) ЗАМКІВ

У криміналістиці, питання справності (працездатності) замків виникають у багатьох випадках при їх дослідженні. Розглянемо три найбільш поширені визначення справності замку, викладені у наукових працях.

Розпочнемо з визначення, викладеного авторським колективом у складі В. Е. Бергер, Г. В. Прохоров-Лукин, Н. П. Молибога [1, с. 59], які у своїх працях надають наступне визначення – «під справністю промислових виробів (у тому числі замків) прийнято розуміти відповідність технічних характеристик усіх деталей і механізмів конкретного об'єкту вимогам ДСТУ, ТУ, які відносяться до

визначеного виду та моделі для забезпечення його надійного функціонування в різних умовах експлуатації». Слід зазначити, що вказане визначення, містить цілий ряд недоліків: у наші часи відповідність ДСТУ, ТУ, майже не контролюється, отримати доступ до відповідної технічної документації, експерту практично неможливо і т. п.

Друга, вже більш сучасна та досить розповсюджена точка зору на визначення справності замку, викладена авторами И. В. Кантор, В. А. Ярмак, Н. Ю Жигалов., П. П. Смольяков [2, с. 182], де поняття «справність» характеризує той стан замку, при якому його відмикання та замикання забезпечується штатним ключем у повній відповідності з конструкцією. Авторі також перераховують ряд необхідних для цього умов: цілісність корпусу і відсутність у ньому отворів та зазорів, які дозволяють впливати на засув, минаючи шпарину для ключа; наявність у замку усіх деталей запірної механізми; відсутність їх несправностей, деформацій, правильна їх взаємодія; надійна фіксація засуву замку у зачиненому його положенні. Вказана точка зору також викладена і у Методиці трасологічного дослідження замків [3, с. 13–14], де зазначено, що замок може бути визнаний справним у разі одночасної наявності наступних умов: вільно відмикається і замикається, тобто відповідні його деталі рухливі і механізм забезпечує їх переміщення, пов'язане з відмиканням і замиканням; не має дефектів, які б негативно впливали на надійність його роботи, що передбачена конструкцією механізму». Вказана точка зору, більш відповідає сучасному стану речей, однак вона має суттєвий недолік – виходячи з визначення, вирішити питання про справність замку, у разі відсутності штатного ключа до вказаного замку (чи іншого ключа, що відмикає замок), неможливо. Але ключ не являється деталлю замку, а є скоріше штатним носієм коду, тому його фактична наявність чи відсутність, не може об'єктивно впливати на стан замку.

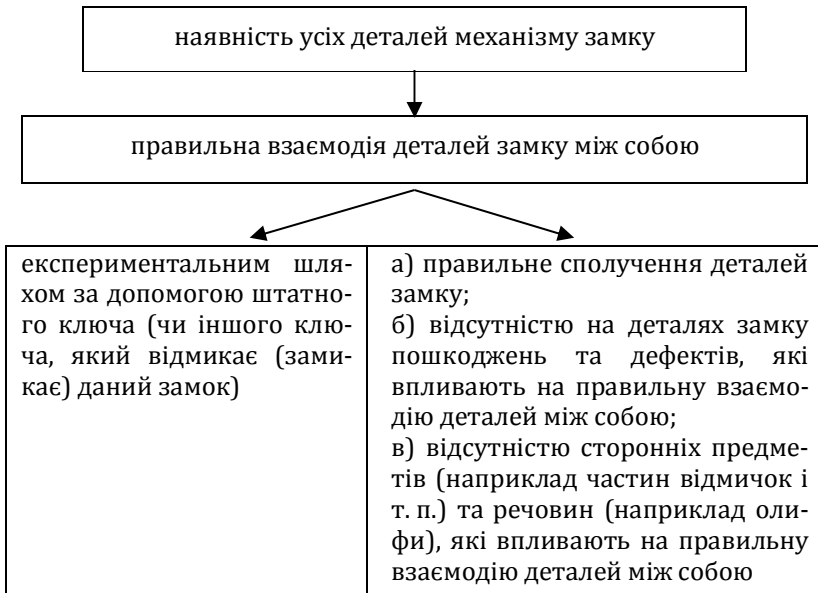
Третя точка зору викладена у підручнику «Трасология и трасологическая экспертиза» (А. Г. Сухарев, А. В. Калякин., А. Г. Егоров, А. И. Головченко) [4, с. 195] – під справністю замку розуміється такий його стан, при якому його експлуатація можлива у відповідності із заявленими заводом виробником характеристиками: наявність усіх необхідних деталей механізму таємності, фіксуючого пристрою та їх правильне функціонування, причому для визначення справності замку допускається проведення експериментального впливу на механізм замку за допомогою штатного ключа.

То чому ж при визначенні справності замку, акцентується увага на наявності ключа? Річ у тім, що безвідмовне переміщення ригелю

замку та надійна його фіксація у положенні «зачинено», в результаті експертного експерименту з ключем, є свідченням правильної взаємодії деталей замку між собою. Однак, у деякій криміналістичній літературі [5, с. 149–150; 6, с. 182–183], зазначені і інші способи встановлення наявності чи відсутності такої вимоги до справності замку як «правильність взаємодії деталей замку між собою». Так, при дослідженні замків простих конструкцій (безсувальдних замків, сувальдних замків загального призначення і т. п.) можуть бути використані такі способи як: перевірка взаємодії деталей замку від руки; застосування підібраного ключа; виготовлення дослідного зразку ключа.

Системним аналізом та узагальненням перерахованих точок зору, на вирішення питання про справність замку та проблемних моментів, що виникають при вирішенні вказаного питання у експертній практиці, розроблено ряд пропозицій щодо уніфікованого підходу у вирішенні даного питання.

Замок може бути визнаний справним у разі одночасної наявності наступних умов:

Викладення умов справності замку саме у такій редакції обумовлене тим, що необхідність проведення експертного експерименту зі штатним ключем, для встановлення правильності взаємодії

деталей замку між собою, винесене за межі обов'язкового, а вирішення доцільності вказаного експерименту покладено виключно на судового експерта, виходячи з умов дослідження.

Такі випадки трапляються, наприклад, при одночасно поставлених запитаннях про факт відмикання замку з циліндровим штифтовим механізмом, наявності на його поверхнях слідів дії стороннім предметом та про справність замку. Повне розбирання циліндрового механізму замку, що супроводжується розпилюванням циліндрів (необхідна умова для дослідження внутрішніх поверхонь), унеможливує подальше проведення експериментів з ключем, а першочергове проведення вказаного експерименту, без дослідження внутрішніх поверхонь циліндрів, може призвести до втрати слідової інформації. Тож, у випадку одночасного вирішення зазначених питань, проведення експериментів з ключем, до дослідження всіх поверхонь (у тому числі поверхонь каналів для ключа циліндрів) замку, є неприпустимим.

Порушення перерахованих вище умов (наявність всіх деталей замку та правильна їх взаємодія), однієї або всіх, є достатнім для висновку про несправність наданого на дослідження замку. При відсутності ключових деталей чи вузлів замку, значних поломок та дефектів його деталей, наявності сторонніх предметів чи речовин, які виключають взаємодію деталей замикаючого механізму, формується висновок про несправність наданого на дослідження замку (обов'язково вказується причина несправності) та неможливість експлуатації його за прямим призначенням. Однак, необхідно додати, що несправний замок може бути придатний до експлуатації (працездатний). Отже, при виявленні в досліджуваному замку дефектів, які не перешкоджають подальшій його експлуатації, формується висновок про несправність наданого на дослідження замку (де також обов'язково вказується причина несправності), однак зазначається про можливість подальшої його експлуатації за прямим призначенням (можливе формулювання висновку «замок надійшов на дослідження у несправному, але працездатному стані, тобто даний замок можливо використовувати для замикання»).

Підсумовуючи, слід зазначити, що велика кількість проблемних та суперечливих моментів, у сучасній криміналістичній науці, ще не висвітлені та неврегульовані, тож сподіваємось, що викладені матеріали допоможуть у практичній діяльності судових експертів.

Список бібліографічних посилань: 1. Методика трасологічного дослідження замків. Експертна спеціальність 4.2 «Дослідження

знарядь. Агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами» / уклад.: А. М. Коструб, О. В. Грищенко, Д. Є. Щербина та ін. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 40 с. **2.** Трасологическое исследование механических замков : метод. пособие / В. Е. Бергер, Г. В. Прохоров-Лукин, Н. П. Молибога и др. Киев : РИО МВД Украины, 1998. 147 с. **3.** Трасология и трасологическая экспертиза : учеб. / И. В. Кантор (отв. ред.), В. А. Ярмак, Н. Ю. Жигалов, П. П. Смольяков (отв. секретарь). М. : ИМЦ ГУК МВД России, 2002. 269 с. **4.** Сухарев А. Г., Колякин А. В., Егоров А. Г., Головченко А. И. Трасология и трасологическая экспертиза : учеб. Саратов : Сарат. юрид. ин-т МВД России, 2010. 195 с. **5.** Кофанов А. В., Волошин О. Г., Літвінова О. В. Трасологічні дослідження : курс лекцій. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 304 с. **6.** Криминалистическая экспертиза : курс лекцій. Вып. 1 : Трасологическая экспертиза / под общ. ред. Б. М. Смагоринского. Волгоград : ВЮИ МВД России, 1996. 300 с.

Одержано 12.10.2019

УДК 343.98

Тетяна Анатолівна ОРЛОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики та судової

експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

ПРОЯВИ КСЕНОФОБІЯ ЯК МОТИВУ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ

Прояви агресії та нетерпимого ставлення окремих осіб до представників суспільства, які відрізняються за кольором шкіри, формою очей, національністю, релігійними переконаннями, сексуальною орієнтацією тощо є соціальною і політичною проблемою майже кожної країни. Для України останнього часу ця проблема постає особливо гостро.

В сучасному суспільстві прояви нетерпимості до людей, які відрізняються за кольором шкіри, формою очей, національністю, релігійними переконаннями тощо характеризуються доволі емким загальним терміном – «ксенофобія». Розуміння даного терміну знаходиться на стику психології, політології, соціології та кримінального права. Походження слова ксенофобія має грецьке коріння: «xenos» від грецького – чужий, сторонній, і «phobos» – прояв нав'язливого страху, ненависті, ворожості, злості.

Ксенофобія – це стійке нав'язливе почуття страху, ненависті, ворожості стосовно чужинців чи чужоземного, нетерпимості та неприязні до представників іншої нації, віросповідання, культури, національності, іноземців чи представників інших регіонів, а також до чогось незнайомого, незвичного, чужого. Цей психоемоційний стан особи, який виражається в негативному відношенні до іншого – «чужого» суб'єкта, ґрунтується на певному негативному *стереотипі*. Він формується у особи (або у певної соціальної групи) на основі її знань, переконань і досвіду.

В залежності від певних стереотипів, можна виділити наступні основні прояви ксенофобії (нетерпимості).

1. Расизм – це переконання у тому, що одна раса за своєю природою краща ніж інша. Виражається у почуттях неприязні, ворожості, страху, ненависті представників європеоїдної раси до негроїдної, і навпаки.

2. Етнофобія – це нетерпиме ставлення до людей іншої нації, народу.

Різновидами етнофобії виступають наступні прояви.

Шовінізм – проголошення однієї нації головнішою над іншими. Проявляється, як правило, у формі неповаги і принизливого ставлення народу однієї держави до народу іншої держави (вважаються більш слабкими, менш розвиненими тощо). Історичним прикладом шовінізму і крайньої форми націоналізму була політика фашизму.

Антисемітизм – це вороже ставлення до представників єврейського народу і їх культури.

Фашизм – ідеологія проголошення однієї нації головнішою, що заснована на політичній диктатурі та масовій пропаганді культу ненависті до інших представників націй. Як правило, супроводжується застосуванням насильства до окремих представників і груп населення, та встановленням крайніх форм дискримінації у всіх сферах життя.

Геноцид – це крайня форма (стадія) фашизму, сутність якої полягає у повному або частковому знищенні окремих груп населення або цілих народів. Геноцид може здійснюватись владними представниками відкрито, наприклад, через застосування зброї (в тому числі масового знищення), або завуальовано. Прикладом останньої форми може служити політика керівництва ВКП(б) та уряду СРСР у 1932–1933 роках, яка призвела до організації штучного голоду і багатомільйонних смертей серед сільського населення на території Української СРР та Кубані.

3. Релігійна нетерпимість – це активна неприязнь до цінностей, поглядів і традицій прибічників інших релігійних вірувань,

течій. Проявлятися вона може як на рівні особистісному у формі ворожого ставленні представників один до одного, так і у міжконфесійній боротьбі і протистоянні, появи релігійних, агресивно налаштованих фанатиків. Прикладом може бути розповсюдження у сучасному суспільстві нетерпимого ставлення мусульман до християн.

4. Мовна антипатія – це вороже ставлення та неповага до особи, яка не володіє мовою місцевого населення.

5. Сексизм – це упереджене ставлення чоловіків до жінок, яке засноване на ідеології нерівності прав. Це стереотип домінування осіб однієї статі над іншою.

6. Нетерпимість за віковою ознакою або станом здоров'я – принизливе ставлення, неповага і упередженість до осіб похилого віку, інвалідів, ВІЧ-інфікованих, психічнохворих людей тощо.

7. Гомофобія – почуття ненависті по відношенню до гомосексуалістів; часто супроводжується внутрішніми страхами власних сексуальних фантазій та імпульсів.

Розглядаючи расову, національну чи релігійну нетерпимість, як мотив вчинення насильницьких злочинів (в тому числі вбивств), необхідно виходити з того, що основою його виступає один із вказаних негативних *стереотипів* у особи. Відповідно до нього особа сприймає будь-яку іншу людину (в даному випадку, яка характеризуються ознаками іншої раси, національності, релігійних поглядів), її зовнішність, поведінку негативно і упереджено. Якщо це *упереджене ставлення* особи при певних обставинах обумовлює *вираз агресії* до іншої людини (групи людей) у вигляді завдання їй тілесних ушкоджень, умисного спричинення смерті, мордуванні тощо, має місце кваліфікуюча ознака – вчинення злочину з мотиву нетерпимості.

Підводячи підсумок, хотілось би зазначити, що однією з актуальних проблем сьогодення є потреба ретельного дослідження природи ксенофобії в суспільстві, аналізу особливостей механізмів вчинення злочинів на її ґрунті. Адже вони несуть особливу небезпеку для людства. На відміну від інших, від них потерпають не поодинокі жертви. Їх особливість в тому, що вони сіють розбрат і ворожнечу серед цілих груп населення, і поміж державами. Вони стають підґрунтям некерованих масових акцій, терористичних актів і, навіть, війн. Вкрай необхідно, на нашу думку, зараз приділити увагу формуванню низки концептуальних положень щодо методик розслідування злочинів, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ненависті, і виробленню механізму протидії цьому явищу.

Одержано 14.10.2019

УДК 343.98

Наталія Валеріївна ПАВЛОВА,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;*

Анастасія Сергіївна ШКУТ,

*курсант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЩОДО ВАЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

В Україні дослідження проблем взаємодії слідчого зі спеціалістами є дуже актуальною, адже у слідчого немає в різних сферах наукових знань та передової технічної думки. Постійно розширюється коло завдань, які можна виконати лише за допомогою спеціальних знань, що застосовуються під час слідчих (розшукових) дій за участю спеціаліста.

Передусім треба зазначити, кого слід розуміти під спеціалістом. Відповідно до ст. 71 Кримінально-процесуального кодексу України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [1].

Розглянувши наявні в науці пропозиції щодо розподілу форм взаємодії слідчого зі спеціалістом, можна дійти висновку, що доцільніше поділити їх на процесуальну та не процесуальну взаємодію. До процесуальної форми можна віднести безпосередню участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій. До не процесуальних: 1) консультації у вигляді усних пояснень, порад із спеціальних знань тощо; 2) обмін інформацією та обговорення зібраних у провадженні доказів, висунення обґрунтованих версій і визначення шляхів їх розв'язання [2, с. 14–15].

Надання слідчому права долучати для участі в провадженні слідчої дії спеціаліста відкриває можливості для глибокого вивчення предметів і явищ, які відносяться до сфери досудового розслідування. Використання спеціальних знань розширює обсяг і збільшує якість отриманих фактичних даних, дозволяє більш повноцінно і всебічно оцінити взаємозв'язок предметів і явищ, що мають значення для кримінального провадження.

Слід зазначити, що потрібно відмежовувати експерта від спеціаліста, адже у них різний процесуальний статус. Спеціаліст використовує свої спеціальні знання, надає допомогу слідчому у проведенні слідчих дій, а саме: у пошуку, виявленні, фіксації та вилученні доказів, застосування технічних засобів, а експерт досліджує направленні до нього на експертизу докази і формує висновки за поставленні перед ним питання, які мають значення для кримінального провадження. Тобто експерт досліджує одержані докази і робить з цього висновок та яке має доказове значення, а щодо спеціаліста то він лише надає допомогу збиранні доказів.

Слідчому варто ретельно продумати, які саме функції буду виконувати спеціаліст та у який спосіб буде він надавати допомогу. На практиці відомі поодинокі випадки залучення спеціаліста захисником, а також слідчим особисто. Хоча в КПК України зазначено, що відмова слідчого у залученні спеціаліста повинна бути обґрунтована та викладена у протоколі слідчої (розшукової) дії. Так як в Україні впроваджено змагальність сторони обвинувачення і захисту є рівні можливості залучення спеціалістів при проведенні слідчих (розшукових) дій.

На сьогодні у слідчого є широкі можливості для обрання спеціалістів, які працюють у підрозділах науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів, науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, судово-експертних установ Міністерства охорони здоров'я України, Експертної служби СБ України тощо. Відповідно до Інструкції «З організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» № 575 від 07.07.2017 р. зазначено, що технік-криміналіст входить до складу слідчо-оперативної групи та його обов'язки [3].

На нашу думку, участь спеціаліста у кримінальному провадженні дозволить більш якісно провести досудове розслідування. Слідчий, який планує проведення слідчої (розшукової) дії повинен з'ясувати: які види спеціальних знань будуть необхідні для допомоги при проведенні слідчої (розшукової) дії; що спеціаліст може здійснити під час проведення слідчих (розшукових) дій; чи є необхідність у залученні одного спеціаліста чи групи спеціалістів; із якого підрозділу, установи залучати спеціаліста; у який спосіб буде забезпечено прибуття спеціаліста, а також яке обладнання необхідне тощо; за необхідності ознайомлення його з матеріалами кримінального провадження та інше.

Отже, реальне поліпшення якості розслідування кримінальних правопорушень можливе за умови залучення до провадження

слідчих дій із метою виявлення, фіксації, вилучення та дослідження матеріальних об'єктів відповідних спеціалістів і застосування останніми сучасних науково-технічних засобів.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 12.10.2019). 2. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 20 с. 3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 12.10.2019).

Одержано 17.10.2019

УДК 343.98

Владлен Станіславович ПЕРЛІН,
*кандидат юридичних наук,
юрисконсульт АТ «Харківобленерго»*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ПРИСВОЄННЯ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ АБО ЗВАННЯ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ

Розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи перед особою, яка здійснює таке провадження, за певних умов не може бути ефективним без застосування спеціальних знань для вирішення окремих питань з метою з'ясування всіх обставин, що підлягають доказуванню. При цьому не завжди достатньо залучити спеціаліста до проведення окремих слідчих (розшукових) дій або отримати консультації з приводу питань, що потребують спеціальних знань. У більш складних випадках необхідно призначати судові експертизи.

Підстави та порядок залучення експерта закріплені у ст. 242–244 КПК України, а ефективність проведення судової експертизи перебуває у прямій залежності від діяльності органів досудового розслідування, які її ініціюють.

Що стосується використання можливостей судових експертиз під час розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи, то аналіз слідчої та судової практики їх досудового розслідування показав, що найчастіше використовуються спеціальні знання в галузі товарознавчих досліджень; технічних досліджень документів; технічних досліджень матеріалів та засобів відео-, звукозапису; дослідження почерку і підписів; судової медицини; трасологічних досліджень; досліджень наркотичних засобів та інші.

Оскільки у переважній більшості самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової діяльності вчинюється для полегшення вчинення корисливого чи корисливо-насильницького суспільно небезпечного діяння, то ним завдається матеріальна шкода потерпілій особі. Це означає, що під час розслідування вказаних правопорушень перед слідчим стоїть завдання зі з'ясування розміру завданих злочином збитків. Тому приймається рішення про доцільність залучити експерта для проведення судово-товарознавчої експертизи.

Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи пов'язане з використанням підроблених документів, у зв'язку з чим призначаються та проводяться технічна експертиза документів (експертиза реквізитів документів, експертиза друкарських форм та експертиза матеріалів документів), почеркознавча експертиза, а в разі використання для підробки документів комп'ютерно-розмножувальної техніки – експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів. Окрім того, в ході розслідування вказаних кримінальних правопорушень застосовується тимчасовий доступ до інформації, яка міститься на технічних засобах системи відеоспостереження (записувальних пристроях). Тому залучаються експерти для проведення експертизи відеозвукозапису для дослідження зафіксованих відеофонограм та їх фрагментів.

Під час досудового розслідування насильницьких і корисливо-насильницьких злочинів, вчинених за допомогою самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи обставини, які дозволяють з'ясувати причину смерті, тяжкість і характер тілесних ушкоджень, встановлюють за допомогою судово-медичних експертів.

Таким чином, розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи потребує активного використання спеціальних знань у вигляді залучення експерта для забезпечення його всебічності та достовірності. Залучаються

експерти з різних галузей науки в залежності від механізму вчинення основного суспільно небезпечного діяння, вчиненого шляхом самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи, та способів останнього.

Одержано 11.10.2019

УДК 343.98

Станіслав Ігорович ПЕРЛІН,

кандидат юридичних наук,

директор Харківського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру МВС України

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

Розшифрування структури ДНК в 50-х роках минулого століття започаткувало нову еру в біології та створило передумови для пошуку можливостей ідентифікації конкретного живого організму за його генетичними ознаками. Вперше можливість дослідження індивідуальних ознак людини за ДНК встановив англійський генетик Алек Джеффріс у 1984 році, виявивши в структурі цієї молекули індивідуальні для кожної особи відмінні за кількістю та довжиною ділянки, які можна виділити та порівняти. Це дозволило розробити техніку виявлення та дослідження ДНК людини з метою її ідентифікації, яка була названа ДНК-дактилоскопія (англ.: «DNA fingerprinting»).

В Україні молекулярно-генетичні експертизи почали проводити у 1992 році в Державному науково-дослідному експертно-криміналістичного центрі МВС України та в Одеському обласному бюро судово-медичної експертизи.

Свого часу термін «DNA fingerprinting» (ДНК-дактилоскопія) був обраний з огляду на термінологію криміналістичної науки, в якій дактилоскопія є розділом, що вивчає поверхні долонь та їх відбитки з метою ідентифікації людини. Це не є випадковим і пояснюється схожістю концептуального підходу до ототожнення об'єктів за залишеними слідами. Використання явища поліморфізму довжини фрагментів рестрикції (RFLP), тобто відмінності у кожній особі розмірів певних фрагментів ДНК, розрізаних бактеріальними ферментами (рестриктазами), дозволило встановлювати індивідуальний генетичний профіль людини шляхом порівняння довжини самих ділянок та їхньої кількості.

В судовій експертизі відповідний вид дослідження прийнято називати молекулярно-генетичним. Його місце в системі експертиз до цього часу залишається до кінця не з'ясованим. Цю експертизу відносять і до біологічної (як різновиду криміналістичної), і до судово-медичної (як напрям, який виокремився з судово-медичних імунологічних досліджень). Отже, не дивлячись на багаторічний досвід використання молекулярно-генетичної експертизи, в Україні поки що не вироблено єдиного бачення її сутності та місця в системі судових експертиз.

В інструкції Міністерства юстиції України про призначення та проведення судових експертиз молекулярно-генетична експертиза не регламентована. В установах даного відомства судово-експертна діяльність за цим видом експертизи не здійснюється.

В судово-експертних установах Міністерства охорони здоров'я України молекулярно-генетичні дослідження проводяться як різновид судово-медичної експертизи. У Головному Бюро судово-медичної експертизи МОЗ України, Одеському, Дніпропетровському обласному і Київському міському бюро судово-медичної експертизи функціонують відділення судово-медичної генетики. Проте дане питання також не має належного нормативно-правового регулювання.

Експертні установи системи МВС України мають найбільш широку мережу лабораторій судової генетики. Зокрема, молекулярно-генетична експертиза проводиться фахівцями Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, Науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України в Київській, Харківській, Вінницькій, Запорізькій, Львівській, Миколаївській, Івано-Франківській областях. Здійснюються заходи, спрямовані на розширення цієї мережі. Це є цілком логічним, оскільки функції з ведення автоматизованих криміналістичних обліків генетичних ознак людини виконують саме експертно-криміналістичні підрозділи МВС України.

Молекулярно-генетична експертиза як вид експертної спеціальності з біологічних видів експертиз закріплена в Переліку видів судової експертизи та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта працівникам Експертної служби МВС України.

Методика проведення молекулярно-генетичних досліджень була розроблена фахівцями Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України в 2017 році, державну реєстрацію отримала 18 січня 2019 року.

Підсумовуючи викладене слід відзначити, що судова молекулярно-генетична експертиза є найбільш ефективним, сучасним і точним методом дослідження слідів біологічного походження, який використовується в експертно-криміналістичних установах України для встановлення походження біологічного сліду від конкретної особи, біологічної спорідненості й ідентифікації невпізнаних трупів, статевої приналежності біологічного матеріалу. Основними тенденціями розвитку цього класу судової експертизи видаються: 1) подальше розширення мережі лабораторій судової генетики в системі Експертної служби МВС України; 2) вдосконалення технічної оснащеності лабораторій з метою розширення спектру можливих експертних досліджень; 3) вдосконалення системи наповнення та використання криміналістичних об'єктів генетичних ознак людини; 4) вдосконалення експертних технологій з урахуванням передового світового досвіду в цій галузі.

Одержано 12.10.2019

УДК 347.985.4

Ігор Володимирович ПИРІГ,

доктор юридичних наук, доцент,

*професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

МОЖЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ГРУПОЮ СПЕЦІАЛІСТІВ

Відповідно до ст. 237 КПК України «з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів». За змістом цієї статті метою огляду місця події є тільки «виявлення та фіксація відомостей ...». Але майже всі науковці зазначають, що завданнями огляду є виявлення, фіксація, вилучення та дослідження матеріальних об'єктів на місці події. Наслідком виконання цих завдань є отримання інформації про механізм вчинення злочину та його учасників. Пропонується розглянути учасників огляду місця події і, відповідно, функції, що виконуються кожним з них.

Відповідно ст. 237 КПК України огляд проводиться безпосередньо слідчим чи прокурором. Але на практиці прокурор приймає участь у проведенні огляду місця події лише у випадках вчинення

резонансних особливо тяжких злочинів та, як правило, разом зі слідчим. Аналізуючи практику розслідування злочинів, підслідних Національній поліції, можна зазначити, що на місце події виїжджає слідчо-оперативна група у складі слідчого, працівників оперативного підрозділу та спеціаліста-криміналіста.

Завданням працівників оперативного підрозділу є встановлення свідків, очевидців злочину, отримання від них інформації, що може бути використана для переслідування злочинця по гарячих слідах, проведення інших пошукових заходів. Безпосередньо на місці події працівники оперативних підрозділів ніяких дій не виконують.

Виникає питання щодо того, хто саме виконує основну роботу на місці події, а саме виявлення, фіксацію, вилучення та дослідження матеріальних об'єктів. Ретельний аналіз практики розслідування злочинів дозволяє стверджувати, що виявлення, фіксацію, вилучення а, більш того, дослідження об'єктів проводить, в основному, спеціаліст-криміналіст. Слідчий здійснює лише протоколювання, тобто фіксацію обстановки на місці події. Безумовно, це стосується складних оглядів місця події, що передбачають значний об'єм роботи та використання широкого кола спеціальних знань, науково-технічних засобів та відповідних спеціалістів.

Спеціаліст-криміналіст, який приймає участь в огляді місця події повинен виконувати величезний об'єм роботи: починаючи з фото- та відео фіксації місця події, що, доречі, неможливо робити одночасно; виявляє та вилучає сліди злочину, упаковує їх; проводить експрес-аналіз вилучених об'єктів за необхідністю; допомагає слідчому з описом об'єктів у протоколі; на основі отриманої інформації моделює механізм вчинення злочину тощо. Зважаючи на різноманітність слідів злочину: трасологічних, мікрочасток, біологічних, запахових тощо, та багатоплановість роботи спеціаліст-криміналіст не в змозі виконати всі ці завдання. Мова йде про необхідність залучення до огляду місця події не лише спеціаліста-криміналіста, а групи спеціалістів у різних вузькопрофільних галузях знань.

Пропонується наступний алгоритм дій на місці події слідчо-оперативної групи у складі якої є група спеціалістів. Першим починає огляд слідчий з фіксації у протоколі загальної обстановки місця події на статичній стадії. Одночасно з цим проводиться фото та відео фіксація. Важливим є обрання тактики або методів проведення огляду та території місця події, де можливо пересування учасників без порушення обстановки та слідів злочину. Загалом це визначає слідчий. Однак, зважаючи на різноманіття слідів і особливості їх розташування на місці події, слідчий приймає рішення

після консультацій зі спеціалістами. Далі спеціалісти збирають і досліджують сліди та після їх вилучення надають дані про вчинені ними дії слідчому для фіксації у протоколі. Важливим елементом заключного етапу огляду місця події є ймовірне встановлення послідовності дій злочинців при вчиненні злочину. Відтворення події злочину проводиться на основі висунутих версій спеціалістів, що ґрунтуються на дослідженні виявлених слідів.

Позитивним є досвід проведення огляду місця події поліцією США. Детектив працює з групою спеціалістів, у складі якої є фотограф, який здійснює фото-, відео зйомку; спеціалістів з вилучення доказів в залежності від їх виду: трасологічних, біологічних, балістичних тощо; аналітик; спеціаліст з реконструкції місця події. Кожний спеціаліст проходить сертифікацію за своїм напрямком діяльності у спеціалізованих установах, що мають право підготовки відповідних спеціалістів. Наприклад, спеціаліст-фотограф отримує сертифікат від Evidence Photographers International Council, Inc., спеціаліст-дактилоскопіст від International Association for Identification [1]. Зазначені спеціалісти не є співробітниками поліції та залучаються до проведення огляду місця події за домовленістю.

Іншим аргументом на користь пропозиції щодо проведення огляду місця події групою спеціалістів, є вдосконалення засобів криміналістичної техніки, якими слідчий самостійно не в змозі оволодіти. Також одночасне їх застосування з складанням протоколу огляду практично неможливе і недоцільне. Для успішного використання сучасної криміналістичної техніки потрібно мати не тільки спеціальні знання, а і певні навички. Наприклад, для фіксації місця події застосовується відеокамера з можливістю безперервної відеозйомки кругової панорами місця події. Використання даної камери на різних рівнях дозволяє охопити всі можливі місця розташування доказів, а програмне забезпечення дозволяє наближення до об'єктів та визначення відстані між ними. У перспективі, на нашу думку, з використанням зазначеної відеозйомки взагалі можливо відмовитись від складання протоколу огляду. Для фіксації обстановки значного за розміром місця події на відкритій місцевості (наприклад, місця пожежі чи аварії) можливе використання мультикоптерів (квадрокоптерів), оснащених відеокамерами з відповідним програмним забезпеченням.

Запропонований нами алгоритм дій СОГ при огляді місця події, на сьогодні здійснити досить складно з багатьох причин, серед яких потрібно зазначити наступні: відсутність вузькопрофільних спеціалістів у складі НП, недосконалість системи підготовки інспекторів-криміналістів слідчих підрозділів НП та, як наслідок, їх

неналежна кваліфікація про що нами зазначалось раніше [2]; розрізненість спеціалістів різних напрямків, оскільки вони працюють у різних організаціях та відомствах: науково-дослідних інститутах судових експертиз Міністерства юстиції України, НДЕКЦ в областях МВС України, експертних установах Міністерства охорони здоров'я України, НП, приватних експертних установах; недостатнє матеріально-технічне забезпечення НП, яка не в змозі на достатньому рівні забезпечити оплату відповідних спеціалістів; неналежне техніко-криміналістичне забезпечення органів НП.

Підсумовуючи, слід зазначити, що зважаючи на зміни структури злочинності, підвищення рівня організації злочинців, застосування ними сучасних способів маскуванню злочинів та враховуючи досвід поліції зарубіжних країн, введення у практику розслідування злочинів тактики огляду місця події групою спеціалістів є перспективним напрямом в діяльності поліції.

Список бібліографічних посилань: 1. A Simplified Guide to Crime Scene Investigation. National Forensic Science Technology Center, September 2013. URL: <http://www.forensicsciencesimplified.org/csi/how.html> (дата звернення: 17.10.2019). 2. Коротчаєв В. М., Пиріг І. В. Проблемні питання підготовки кадрів для експертних підрозділів МВС // Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 16 трав. 2018 р.) / МВС України, Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2018. С. 5–8.

Одержано 19.10.2019

УДК 343.98

Віктор Миколайович ПЛЕТЕНЕЦЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФАКТОРА РАПТОВОСТІ В ПОДОЛАННІ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає, що в ході розслідування кримінального провадження вирішуються такі завдання, як захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був

притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1, с. 3].

Виконання завдань КПК України вимагає від правоохоронців належної організації розслідування та готовності до його проведення.

Початкова інформація про злочин, що потребує виїзду на місце події, як зазначає І. О. Возгрін, досить часто надходить раптово, звідси, всю підготовку до огляду потрібно проводити в максимально стислі строки, визначаючи, що і як потрібно робити [2, с. 54].

Подолання імовірних проявів протидії є можливим, у тому числі, шляхом мінімізації часу організації розслідування взагалі та проведення процесуальних дій (допитів, обшуків та інших) зокрема. Варто наголосити, що саме на етапі планування окремих слідчих (розшукових) дій має бути мінімізована кількість поінформованих про наміри їх проведення осіб. Зазначена специфічна особливість підготовки до обшуку обумовлена необхідністю забезпечити елемент раптовості, який грає виключно важливу роль при здійсненні даної слідчої дії [2 с. 125]. При цьому в криміналістичній літературі фактор раптовості виділяється як ключовий у проведенні результативних обшуків.

У той же час використання досліджуваного фактора не повинно обмежуватись лише проведенням обшуків, а повною мірою має враховуватись й при проведенні інших слідчих (розшукових) дій.

Як зазначено в Академічному тлумачному словнику з української мови раптовий – це той, який відбувся, настав несподівано, непередбачено [3].

Не меншої уваги фактор раптовості потребує й при допиті підозрюваного. Показання підозрюваного, як правило, одержуються на початковому етапі розслідування. У цей момент підозрюваний ще не знає, якими доказами володіє слідчий. Він практично не в змозі протиставити слідчому свою лінію захисту [4, с. 193].

Допит злочинця одразу після затримання дозволить використати: фактор раптовості. Це не тільки унеможливить передчасний витік наявної доказової інформації, а й сприятиме спростуванню неправдивого алібі, подоланню протидії розслідуванню з їх боку. Таку думку підтримують 92 % опитаних слідчих.

Свідчення підозрюваного, допитаного одразу після затримання, без попереднього обмірковування ним обставин, що стали причиною

його затримання та підставами підозри, суттєво відрізняються від тих, котрі він дає під час допиту, через певний час [5, с. 408].

Це обумовлено у тому числі тим, що затримані одразу після вчинення злочину особи можуть перебувати у стані збудження та неочікуваного здивування або розпачу. Як наслідок у них може бути відсутня, добре спланована лінія захисту. При ретельному допиті на початку розслідування у сформованому злочинцями алібі будуть виявлені прогалини, невідповідності зі змістом події. Це, значною мірою, може вплинути на відмову від зайнятої лінії захисту та зізнанні у кримінальному правопорушенні.

Раптовість в ході здійснення кримінального судочинства може виступати не тільки як тактична рекомендація, і об'єктивна умова проведення тієї чи іншої процесуальної дії, але і безпосередній чинник, що спонтанно виникає в певних ситуаціях, пов'язаних із розслідуванням і розглядом кримінальної справи, і здатний впливати на всіх суб'єктів кримінального судочинства [6].

При цьому використання фактора раптовості має обумовлюватись умовами розслідування. В іншому випадку правоохоронці можуть стикнутися із ситуацією, коли його застосування не буде мати очікуваного від нього ефекту, а розслідування – результату.

Таким чином, використання фактора раптовості є складною, у той же час, важливою умовою підготовки та проведення розслідування. Це, на нашу думку, значно зменшить вплив проявів протидії на кримінальне провадження з боку зацікавлених осіб. Наведене, у свою чергу, сприятиме мінімізації строків розслідування, підвищенню його якості, та як наслідок, забезпеченню виконання завдань кримінального провадження, визначених КПК України.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 16 березня 2017 року : офіц. текст. Київ : Алерта, 2017. 290 с. 2. Возгрин И. А. О первоначальном этапе расследования хулиганства // Вопросы теории и практики борьбы с хулиганством. Л., 1975. 361 с. 3. Раптовий // Академічний тлумачний словник (1970–1980) : сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/raptovuj> (дата звернення: 14.10.2019). 4. Шепитько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. 2-е изд., перераб. и доп. Харьков : Одиссей, 2005. 368 с. 5. Криміналістика / под ред. Р. С. Белкина, Г. Г. Зуйкова. М. : Юрид. лит., 1968. 696 с. 6. Савельева М. В. Теоретические и практические основы использования фактора внезапности в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Саратов, 2003. 22 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-i-prakticheskie-osnovy-ispolzovaniya-faktora-vnezapnosti-v-ugolovnom-sudoproj> (дата звернення: 14.10.2019).

Одержано 16.10.209

УДК 343.977

Лілія Валентинівна ПОЛУНІНА,

*старший викладач кафедри фінансових розслідувань
факультету підготовки, перепідготовки
та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції
Університету державної фіскальної служби України*

СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБИРАННЯ АБО ВИКОРИСТАННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ КОМЕРЦІЙНУ АБО БАНКІВСЬКУ ТАЄМНИЦЮ

Розслідування незаконного збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, а також розголошення комерційної таємниці здійснюється з використанням спеціальних знань, тобто залучення спеціалістів та експертів.

Залучення спеціалістів до участі у проведенні слідчих (розшукових) дій обумовлене об'єктивними причинами: підвищенням складності слідчих (розшукових) дій у зв'язку із загальними розвитком науки, техніки; значним розвитком криміналістичної техніки; появою нових видів експертиз, заснованих на дослідженні об'єктів, відшукування, фіксація і вилучення яких пов'язані із застосуванням спеціальних знань і навиків.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України говорить, що спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду (ч. 2 ст. 71 КПК) [1].

На нашу думку, залучення спеціаліста при розслідуванні злочинів повинно здійснюватися у двох випадках:

1) у випадках обов'язкового залучення спеціаліста про проведенні слідчих (розшукових) дій. Наприклад законодавець передбачив обов'язкову участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи (ч. 1 ст. 226, ч. 1 ст. 227 КПК України) [1]. Не використання спеціальних знань у вказаному випадку вважається суттєвим процесуальним порушенням яке призводить до втрати доказового значення результатів таких слідчих (розшукових) дій.

2) у випадках залучення спеціаліста з огляду доцільності, тобто в оптимальному використанні спеціальних знань при розслідуванні злочинів, виходячи із інтересів наукової організації праці. Так факультативними є випадки використання спеціальних знань при проведенні обшуку (ст. 234 КПК), огляду (ст. 237 КПК), слідчого експерименту (ст. 240 КПК), освідчення особи (ст. 241 КПК), отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК) та в інших слідчих (розшукових) діях. В цих випадках рішення про залучення спеціаліста приймає слідчий за власним розсудом.

Особливості залучення спеціаліста при розслідуванні незаконного збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю обумовлена специфікою розслідування злочинів вказаної категорії. При проведенні огляду і інших слідчих дій не виключена можливість модифікації або знищення комп'ютерної інформації, яка становить інтерес для слідчого і може бути доказом у кримінальному провадженні. Ситуація може бути ускладнена наявністю спільних мереж, коли, наприклад, інформація, що має значення для розслідування злочину, за секунди пересилається або модифікується, видаляється віддаленим комп'ютером в іншому приміщенні або місті. Тому, у випадку вчинення незаконного збирання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю шляхом перехоплення інформації, що циркулює у технічних засобах, під час проведення огляду місця події, огляду відповідних технічних засобів, необхідним є використання допомоги спеціалістів, зокрема, електриків, фахівців у галузі кабельного господарства, інженерів зв'язку, програмістів, фахівців із захисту інформації та інформаційних комп'ютерних систем.

За вказаних обставин із врахуванням складності проведення слідчих (розшукових) дій, особливо огляду місця події, було б доцільно доручити огляд місця події спеціалісту самостійно, попередньо надавши йому відповідні рекомендації: повідомити мету використання спеціальних знань і поставити задачі, які повинні бути виконаними з їх допомогою; створити необхідні умови для застосування спеціальних знань; попередити спеціаліста про кримінальну відповідальність за надання слідчому завідомо неправдивих результатів досліджувальної діяльності.

Огляд приміщень, в яких розташована комп'ютерна техніка, а також окремих комп'ютерів, робочих станцій, серверів, телекомунікаційних засобів та ін. також необхідно проводити слідчим за участі спеціаліста.

У вказаних випадках керівна роль залишається за слідчим, він же здійснює забезпечуючі заходи, складає протокол проведення слідчої (розшукової) дії та додатки до нього.

У деяких випадках, відповідно до вищесказаного, доцільним є використання спеціальних знань даних осіб без залучення їх до проведення слідчих (розшукових) дій. Наприклад, огляд важкодоступних місць (водойми, гори та ін.), де неможливо провести слідчі (розшукові) дії із дотриманням всіх процесуальних правил. В таких випадках мова іде не про усунення слідчого від проведення слідчої (розшукової) дії, а про розширення кола учасників слідчої дії. В такій ситуації спеціаліст буде лише надавати допомогу слідчому, використовуючи свої спеціальні знання і навички. Та обставина, що слідчий не є присутнім при здійсненні деяких операцій з пошуку і вилучення доказів, не означає, що він зовсім не має відношення до проведення даної слідчої (розшукової) дії.

З огляду на викладене вище, необхідно виробити нову тактику проведення слідчих (розшукових) дій за участю спеціаліста, врахувати його права, розширити обов'язки та передбачити відповідальність із детальним процесуальним відображенням в КПК України.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4652-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 13.10.2019).

Одержано 16.10.2019

УДК 343.982.327

Владлена Олександрівна ПРИХОДЬКО,

викладач кафедри криміналістики

та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

 <https://orcid.org/0000-0002-4408-6948>

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ДЕПАРТАМЕНТУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ПІДТРИМКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ – ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Інформаційні системи Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України (далі – ДІАП) набувають особливого значення під час розслідування кримінальних проваджень в умовах дефіциту відомостей, коли у слідчого недостатньо необхідних йому даних, як для організації розслідування,

так і для виявлення слідів злочину, встановлення винних у вчиненні злочину, з'ясування механізму злочинної діяльності та інше.

Підрозділи ДІАП адмініструють функціонування інформаційних систем оперативно-розшукового та довідково-інформаційного призначення. Вони представлені територіальними управліннями інформаційно-аналітичної підтримки ГУНП (далі – УІАП), секторами інформаційно-аналітичної підтримки (далі – СІАП) та окремими працівниками інформаційної підтримки районних органів поліції. Вказані інформаційні системи ведуться у формі автоматизованої бази даних, масиви якої складають записи стосовно певних об'єктів обліку в базах даних певної автоматизованої інформаційної системи (далі – АІС), а відомості щодо об'єктів обліку вносяться до певних реквізитів електронних карток. Вони об'єднані в межах інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – ІПНП), яка є складовою частиною єдиної інформаційної системи МВС (далі – ЄІС МВС).

ІПНП включає в себе такі підсистеми: «Особа», «Розшук», «Пізнання», «Номерні речі», «Адміністративна практика», «Гарпун», «Доставлені», «Єдиний облік», «Кримінальна зброя», «Зареєстрована зброя», «ДТП», «Угон», «Культурні цінності», «Документ», «Домашній арешт», «Корупція», «Атріум», «Дактилоскопічний облік», «Аналітика». Користувачі ІПНП в ході розслідування злочинів можуть отримувати відомості щодо подій, правопорушень, осіб, речей, документів, цінностей та іншого майна, що були внесені до тієї чи іншої підсистеми та зв'язків між ними.

Інформаційні системи ДІАП є автоматизованими, що позитивним чином відображається на процесах введення, опрацювання інформації та формування відповідей на запити. У деяких системах ці процеси мають автоматизований і навіть автоматичний характер – введення інформації пристроями сканування, автоматичне опрацювання з можливістю коригування оператором тощо. Можливості автоматизованих інформаційно-пошукових систем забезпечують швидкий пошук та порівняння інформації про конкретний об'єкт або групи об'єктів з визначеними параметрами.

Доступ до інформаційних ресурсів Інформаційного порталу Національної поліції України є обмеженим. Право безпосереднього доступу до інформаційних підсистем (далі – ІП) ІПНП мають лише авторизовані користувачі виключно в рамках їх функціональних обов'язків та наданого їм рівня доступу до відповідних ІП ІПНП. Для користувачів встановлюються чотири рівні доступу до інформаційних ресурсів ІПНП для пошуку чи перегляду інформації та один рівень для внесення інформації до відповідних ІП ІПНП.

Кожен користувач може мати тільки один рівень доступу для пошуку чи перегляду.

Інформація з інформаційних підсистем ІПНП надається у формі витягів лише за офіційними запитами (письмова вимога, телеграма, телефонограма, шифротелеграма, мотивований лист-запит довільної форми) суду, органів прокуратури, досудового розслідування, оперативних підрозділів НП інших регіонів (областей), органів державної влади (посадових осіб), правоохоронних органів інших держав у зв'язку зі здійсненням ними повноважень, визначених чинним законодавством. Направлення офіційних запитів та їх одержання здійснюється: поштою або через спеціально виділені працівників (кур'єрів), які є уповноваженими особами; через спецвідділ (шифром); електронною поштою, факсом, телеграфом; через канцелярію органу НП.

Впровадження високо розвинутих інформаційних технологій в діяльність з накопичення, обробки та використання криміналістично-значущої інформації забезпечило інтеграцію автоматизованих інформаційно-пошукових систем, а також їх консолідацію в єдиному інформаційному просторі – ІПНП. Спеціальне програмне забезпечення дозволяє аналізувати інформацію всієї сукупності баз даних, що входять до ІБнД, встановлювати зв'язки між певними системами, в яких відображено інформацію про один об'єкт, але за різними параметрами, а також зв'язки різних об'єктів, що мають спільні інформаційні поля. Це поставило функціонування криміналістичних інформаційних систем на принципово новий рівень. Завдяки ІПНП можливим стало виділення дублюючої інформації розрізнених систем у центральну частину ядра, внаслідок чого виключається повтор даних і в той же час автоматично встановлюються взаємозв'язки між об'єктами.

Таким чином, усі підсистеми ІПНП є інтегрованими в єдиний інформаційний банк даних, що забезпечує можливість отримувати різноманітні розгорнуті дос'є на осіб чи події, та цілеспрямованими на високу ефективність використання внесеної до них інформації співробітниками правоохоронних органів в ході розслідування кримінальних правопорушень.

Одержано 17.10.2019

УДК 343.98

Анна Миколаївна ПРОЦЕНКО,

*аспірант Харківського науково-дослідного інституту
судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса*

ЕКСПЕРТНІ СИТУАЦІЇ ПІД ЧАС СУДОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Під час судового провадження виникає різна за ступенем складності обстановка кримінально-процесуальної діяльності, на основі оцінки якої суддя вибирає відповідні засоби, прийоми, приймає організаційні, тактичні та процесуальні рішення. Зазначене обумовлено тим, що кримінально-процесуальна діяльність залежить від найрізноманітніших чинників: конкретних умов і часу, поведінки учасників, інформаційної визначеності, взаємозв'язків з іншими процесами об'єктивної дійсності. Складна система взаємодій і взаємообумовленостей, що утворює конкретний стан, положення, певний розклад сил, в яких доводиться діяти відповідному суб'єкту кримінально-процесуальної діяльності іменується криміналістичною ситуацією.

У великому класі юридично значимих ситуацій особливості ситуацій, які відносяться до експертних ситуацій, що виникають у суді, розглядались вкрай обмежено.

Можна визначити, що судово-експертна ситуація – це обстановка та сукупність об'єктивних й суб'єктивних умов, в яких протікає діяльність ініціатора проведення експертизи та судового експерта, що включає підготовку об'єктів, провадження експертизи, дослідження, оцінку та перевірку висновку експерта. Тому експертні ситуації, що пов'язані із залученням експерта (експертів), виникають ще до початку експертного дослідження, а завершуються після прийняття судом висновку експерта як джерела доказів.

В якості найбільш важливих компонентів, які формують структуру експертних ситуацій в суді необхідно включити такі компоненти: наявність та стан об'єктів дослідження; сукупність інформаційних даних; матеріально-технічне забезпечення із збирання слідів злочину, зразків для експертизи; процесуальні умови; організаційні умови, наявність відповідних суб'єктів

Експертиза проведена під час досудового розслідування:

1) експерт, який залучався на досудовому слідстві, викликається до початку судового розгляду, бере участь у дослідженні доказів, проголошує свій висновок, допитується, йому доручається проведення нової експертизи;

2) експерт, який залучався на досудовому слідстві, викликається після початку судового розгляду, проголошує свій висновок, допитується, йому доручається проведення нової експертизи. В обох ситуаціях після провадження експертизи експерт проголошує висновок нової експертизи та при необхідності допитується;

3) експерт не викликається. Проведення експертизи доручається тому ж або іншому експерту, експертам, експертній установі, які знаходяться поза межами суду. Після виконання завдання висновок експертом або керівником експертної установи направляється до суду.

Експертиза вперше проводиться в суді.

1) виклик в суд спеціаліста (ст. 71 КПК України), який бере участь під час судового розгляду в дослідженні доказів, надає консультації та роз'яснення (ст. 360 КПК України), йому доручається проведення експертизи, як експерту. Після провадження дослідження експерт проголошує висновок нової експертизи та при необхідності допитується;

2) проведення експертизи доручається експерту, експертам, експертній установі, які знаходяться поза межами суду. Після виконання завдання висновок направляється до суду.

Таким чином, експертні ситуації в суді залежать від таких обставин:

- судова експертиза проведена або не проведена під час досудового розслідування;
- висновок експерта прийнятий або не прийнятий як джерело доказів без додаткових процесуальних заходів;
- допит експерта проводиться або не проводиться в суді;
- під час судового розгляду встановлені або не встановлені нові обставини, що впливають на результати експертного дослідження або вимагають проведення нової експертизи;
- ініціатива проведення експертизи належить суду або сторонам процесу;
- залучений або не залучений спеціаліст до проведення експертизи або після проведення експертизи в для роз'яснення висновку;
- експертиза проводиться в приміщенні суду або в експертній установі.

Кожна обставина обумовлює виникнення відповідної судово-експертної ситуації та впливає на вибір тактичних прийомів для її розв'язання.

Одержано 16.10.2019

УДК 343.982.48

Ігор Васильович РИБІН,

провідний фахівець відділу забезпечення діяльності центру

Харківського науково-дослідного

експертно-криміналістичний центру МВС України

ВИКОРИСТАННЯ НЕРУЙНЮЮЧИХ МЕТОДІВ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕЧАТОК (ШТАМПІВ)

Жодна з наявних методик установлення віку документів із застосуванням фізико-хімічних методів не є загальноприйнятою. Такі дослідження є руйнівними, що не завжди допустимо з певними документами, також такі дослідження вимагають дорогого устаткування й мають ряд інших обмежень і недоліків. Універсального методу встановлення віку документа також не існує.

Для визначення віку документа необхідно найбільш повно вивчити обставини провадження й зіставити їх з наданими для дослідження матеріалами.

У процесі проведення технічної експертизи документів відомості про відносний вік документа можна отримати:

- при вивченні відбитків печаток (штампів) шляхом установлення відносного часу їх нанесення;
- при вивченні реквізитів документа шляхом установлення хронологічної послідовності нанесення їх штрихів.

Експертиза відбитків печаток (штампів) з метою встановлення відносної давності їх нанесення на документи проводиться за загальною методологічною схемою, яка передбачає такі стадії:

- попереднє дослідження; роздільне дослідження; експертний експеримент; порівняльне дослідження; оцінка результатів проведеного дослідження та формулювання висновків; оформлення результатів проведеного дослідження [1, с. 15–19].

Для з'ясування питання щодо встановлення відносного часу нанесення відбитків печаток (штампів) на експертизу повинні бути надані:

- вільні зразки відтисків печатки (штампу), максимально наближені до часу датування досліджуваного документа;
- зразки відтисків печатки (штампу), нанесені за рік-два до й через рік-два після ймовірного часу нанесення відтиску в досліджуваному документі (часовий період зразків може бути й меншим);
- експериментальні зразки відтисків печатки (штампу) або друк (штамп). Документи з вільними зразками відбитків печаток (штампів) повинні бути датовані й не викликати сумнівів щодо

дати їх складання (завірені відбитками печаток або штампів відповідних підприємств, організацій тощо).

У разі надходження на дослідження в якості порівняльного матеріалу кліше печатки (штампу), з нього виготовляються експериментальні зразки, після чого вони досліджуються [2, с. 5–9].

Подальші дослідження проводяться тільки в разі встановлення факту нанесення відбитка печатки (штампа) на досліджуваному документі контактним способом за допомогою кліше (у разі вилучення факту відтворення зображення відбитка печатки за допомогою комп'ютерної техніки, шляхом малювання тощо).

На наступній стадії дослідження вирішується питання: одним або різними кліше нанесені досліджуваній відбиток і відбитки в наданих зразках? Застосовується традиційна схема проведення ідентифікації печаток і штампів за їх відбитками, що передбачає роздільне й порівняльне дослідження з вивченням загальних і приватних ознак, формулювання висновку про тотожність (або про відсутність тотожності) [2, с. 9–13].

Якщо ж в ході проведення порівняльних досліджень встановлено, що досліджуваний відбиток печатки (штампа) і зразки нанесені одним кліше, то експерт приступає до порівняння ознак, що свідчать про тимчасові зміни у відображенні відбитків. Для цього в досліджуваному відбитку й зразках вивчають дефекти експлуатаційного походження й випадкові (тимчасові) засмічення кліше [3, с. 39–41].

Дефекти експлуатаційного походження (наприклад, подряпини, перерви в штрихах, відсутність елементів знаків, деформація окремих знаків або їх частин) свідчать про період між часом виникнення певного дефекту кліше й часом появи іншого дефекту. Такий період залежно від частоти використання печатки (штампа) і порушення правил використання може обчислюватися днями, місяцями, а іноді й роками.

Випадкові (тимчасові) засмічення кліше (наприклад, налипання волокон паперу, піщинок, нашарування барвника) дозволяють точніше визначити час нанесення відбитків, оскільки вони зберігаються в печатках і штампах порівняно короткий час. Ці ознаки дозволяють установити час нанесення відбитка печатки (штампа) на документ з відхиленням у межах часу в кілька днів, тижнів.

Таким чином, процес наступних досліджень складається з таких етапів:

- досліджуваний відбиток вивчають на предмет виявлення сукупності ознак тимчасового характеру (дефектів експлуатаційного походження й сторонніх мікрочастинок, які потрапили на друковані елементи);

- зразки досліджують на предмет виявлення тієї сукупності ознак тимчасового характеру, які є в досліджуваному відбитку і визначають період появи цих ознак за допомогою вивчення зразків з урахуванням часу складання документів (за наявними на них датами);

- зразки досліджують на предмет виявлення нової ознаки тимчасового характеру, відсутньої в досліджуваному відбитку, який утворився після утворення сукупності ознак тимчасового характеру в досліджуваному відбитку, і встановлюють час утворення цієї нової ознаки (визначають також за наявними датами в документах із зразками відбитків) [2, с. 13];

- визначають період нанесення досліджуваного відбитка (у межах появи останньої ознаки тимчасового характеру, яка в наявності в досліджуваному відбитку, і виникнення нової ознаки тимчасового характеру в зразках, яка відсутня в досліджуваному відбитку).

За результатами комплексної оцінки виявлених ознак формулюють висновок про час нанесення досліджуваного відбитка або про неможливість вирішення питання про встановлення часу нанесення відбитка печатки (штампа) на документ.

Висновок про початковий час нанесення досліджуваного відбитка печатки формують на підставі виявлених певних збігів ознак тимчасового характеру, а висновок про остаточний період його нанесення – на підставі виявлених певних відмінностей ознак тимчасового характеру.

Список бібліографічних посилань: 1. Ковальов К. М., Давидова Є. О., Коваленко В. В., Тимофеева Т. В. Методика технічної експертизи документів (загальна частина). Київ : ДНДЕКЦ МВС, 2007. 34 с. 2. Ковальов К. М., Коваленко В. В. Методика технічної експертизи відбитків печаток і штампів. Київ : ДНДЕКЦ МВС, 2009. 19 с. 3. Павленко С. Д., Золотар Н. С., Попов Ю. П., Мороз Т. І. Криміналістичне дослідження документів. Зразки експертних висновків. Київ : РІО МВС РСР, 1989. 202 с.

Одержано 12.10.2019

УДК 343.98

Ксенія Вячеславівна РЯБОШАПКА,
*курсант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ;*

Микола Миколайович ЄФІМОВ,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ

Злочини, вчинені через необережність є проблемою як сучасної України, так і майбутньої. Слідчі сьогодення роблять все можливе для розслідування вказаних суспільно небезпечних діянь. Кожне правопорушення по-своєму унікальне та має певні особливості механізму вчинення. Крім того, Євроінтеграційні процеси вимагають від нашої держави створення дієвих засобів та методів боротьби зі злочинністю, зокрема – і через необережність. Важливе місце серед кримінально-караних діянь займають злочини проти життя та здоров'я людини. Тому, ми вирішили розглянути деякі питання розслідування вбивств через необережність, а саме особливості огляду місця події.

Відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК України з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів. А у ч. 3 ст. 214 КПК України зазначається, що огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду [3].

Суть огляду полягає в безпосередньому сприйманні слідчим обстановки місця події, вивченні та дослідженні матеріальних джерел доказової інформації. Слідчий повинен особисто переконатися в наявності матеріальних джерел, в ознаках та властивостях, зафіксованих в протоколі огляду [1, с. 8].

На думку окремих науковців, огляд є поширеною слідчою (розшуковою) дією під час проведення досудового розслідування, що підтверджується вивченням кримінальних проваджень. У свою чергу, проанкетовані працівники різних підрозділів поліції визначили огляд як найбільш ефективну слідчу (розшукову) дію при

розслідуванні злочинів, кваліфікованих у відповідності до ст. 119 КК України, у 63 % випадків. Одним з основних видів оглядів, що посідають особливе місце серед усіх слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання інформації зі слідів-відображень, є огляд місця події [2, с. 67].

Так, 4 липня 2018 року 01.11.2017 року, близько 20:05 год. гр. Б., за місцем свого мешкання, а саме на території двору домоволодіння, побачив раніше незнайомого гр. Ж., який намагався викрасти належний його дружині велосипед. У той же час гр. Б. з метою припинення зазначених протиправних дій гр. Ж. підійшов до останнього та вирвав з його рук велосипед. У відповідь гр. Ж. намагався нанести гр. Б. удар рукою по тілу. У свою чергу гр. Б. під час раптово виниклих неприємних відносин до гр. Ж. не бажаючи настання смерті останньому, не переслідуючи мету умисно позбавити життя іншу особу, наніс один удар кулаком правої руки по обличчю гр. Ж., чим спричинив йому тілесні ушкодження у виді саден та синців в лобній та скроневій областях з права на спинці носу, навколо очей по типу окулярів, які за ступенем тяжкості відносяться до легких тілесних ушкоджень. Після того, як останній присів, а потім піднявся, гр. Б. наніс 2 удари правою ногою в ділянку розташування печінки та правої нирки, чим спричинив останньому тілесні ушкодження у виді розриву правої долі печінки, розриву верхнього полюсу правої нирки, які в поєднанні з забоем з крововиливами у м'які покриви голови, в лобно-тім'яній області, масивного крововиливу, що за своїм характером відноситься до тяжких тілесних ушкоджень, від яких настала смерть гр. Ж. Під час проведення огляду місця події була зібрана значна кількість доказової інформації, яка підтверджувала показання гр. Б. [5].

Тому обов'язковим моментом для якісного розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 119 КК України, є швидке та повне проведення огляду місця події. В зв'язку з цим, СОГ, що виїжджає на місце події повинна складатися з усіх обов'язкових учасників. Відповідно до Наказу МВС України № 575 від 07.07.2017 р. СОГ утворюється при чергових частинах органів та підрозділів поліції. Склад цих груп формується з числа працівників поліції відповідно до графіка чергування. До складу СОГ включаються слідчий (старший СОГ), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також за необхідності кінолог із службовим собакою [4].

Крім того, згідно ч. 1 ст. 238 КПК України огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта [3].

Підводячи підсумок, зазначимо, що розслідування вбивства через необережність вимагає від працівників правоохоронних органів чіткої організації та ефективності проведення процесуальних дій. На початковому етапі розслідування важливе значення має огляд місця події. Тому для його проведення слід використовувати всіх обов'язкових учасників СОГ та інших осіб.

Список бібліографічних посилань: 1. Біленчук П. Д., Кованов А. В., Кобилянський О. Л., Сільська Л. Д. Документування результатів огляду місця події: правові і криміналістичні основи фіксації доказової інформації : монографія. Київ : ННПСК КНУВС, 2009. 88 с. 2. Іваниця А. В., Єфімов М. М. Розслідування вбивств через необережність : навч. посіб. Дніпро : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 143 с. 3. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 16.10.2019). 4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України а запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 16.10.2019). 5. Архів Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області, 2018. Справа № 185/119/18.

Одержано 18.10.2019

УДК 343.98

Тетяна Іванівна САВЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший викладач кафедри криміналістики

та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0001-8024-5136>

ЩОДО ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Корупційні злочини є одними із найлатентніших видів злочинів. Це пояснюється недосконалістю законодавства, зростанням «професіоналізму» злочинців, тісними контактами осіб, які володіють значними грошовими сумами із державними службовцями вищого рівня, корумпованістю правоохоронних органів тощо. Крім

того, вказаний вид злочинності характеризується високим рівнем протидії кримінальних елементів правоохоронним органам, спрямованої на зменшення, а в деяких випадках і взагалі усунення можливості їх виявлення та розслідування з метою уникнення кримінальної відповідальності.

Р. Л. Степанюк під протидією викриттю і розслідуванню злочинів пропонує розуміти умисні діяння, які вчиняються до виявлення злочину і початку кримінально-процесуальної діяльності (протидія викриттю злочину), а також умисні діяння, котрі вчиняються після початку кримінально-процесуальної діяльності (протидія розслідуванню) [1, с. 111]. Н. С. Карпов, В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов розділяють протидію розслідуванню за спрямованістю, характером і способом здійснення: 1) виконувана в процесі підготовки і вчинення злочинів, основне завдання якої полягає в усуненні (прихованні) або суттєвому обмеженні слідової інформації про подію злочину та причетних до нього осіб, що може потрапити до рук правосуддя (знищення слідів, «не залишення» свідків вчинення злочину, заходи спрямування слідства помилковим шляхом і т. д.); 2) здійснювана в процесі розслідування вчинюваних злочинів (втручання в розслідування злочину з метою примушення працівників органу дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду до прийняття рішень і провадження слідчих дій, що не відповідають процесуальним вимогам) [2, с. 163–164; 3, с. 58].

На нашу думку, можна говорити про широке та вузьке розуміння протидії розслідуванню, спрямованої на перешкоджання його виявленню та розслідуванню. Коли мова йде про протидію у широкому розумінні (протидію виявленню та розслідуванню), то можна включати будь які дії спрямовані на приховання злочину та уникнення або зменшення відповідальності за вчинений злочин, які можуть здійснюватися як до початку виявлення злочину (під час підготовки, безпосереднього вчинення та приховання злочину), так і на будь якій стадії його розслідування. Тобто, широке розуміння охоплює приховання злочину (протидію виявленню злочину) та безпосередню протидію розслідуванню.

У вузькому розумінні протидія розслідуванню включає лише діяльність злочинного середовища під час розслідування злочину, спрямовану на уникнення відповідальності взагалі, або зменшення її міри. Тобто, обсяг розуміння даного поняття визначається поперше, метою вчинення, по-друге, формами такої протидії.

Метою протидії виявленню є приховання факту вчинення корупційного злочину та надання йому видимості законної операції тощо, а протидії розслідуванню – уникнення відповідальності

конкретною особою, зменшення покарання за вчинений злочин, перекладання вини за вчинений злочин на іншу особу, закриття кримінального провадження тощо.

Криміналістична наука не має єдиної позиції щодо форм протидії розслідуванню. Вказана категорія є досить дискусійною. Так, становить певний інтерес поділ форм протидії розслідуванню на внутрішні, тобто ті, які вчиняються особами, що мають безпосереднє відношення до розслідування (підозрюваний, свідки, потерпілі, спеціалісти, експерти) та зовнішні, які здійснюються особами, що не пов'язані безпосередньо із розслідуваною подією та особою, яка проводить розслідування (корумповані службові особи установ, організацій, правоохоронних органів, політичні діячі, рідні та близькі злочинця тощо) [4, с. 692–698].

Вказана класифікація є актуальною для протидії розслідуванню корупційних злочинів. Саме під час розслідування вказаного виду злочинів широко використовуються не лише форми внутрішньої протидії, але й широко задіюються зовнішні форми протидії.

Крім того, уявляється цікавою класифікація форм та способів протидії розслідуванню злочинів залежно від етапу на якому вони здійснюються: 1) ті, що виникають у латентній стадії злочинної діяльності; 2) ті, що пов'язані з оперативно-розшуковими заходами та попередньою перевіркою матеріалів; 3) ті, що виникають у період досудового розслідування кримінальної справи; 4) ті, що проявляються на інших стадіях кримінального судочинства [5, с. 196].

Деякі вчені виділяють більш конкретизовані форми протидії. Так, наприклад, В. Г. Щур виділяє шість основних форм протидії, характерних для ОЗГ: 1) приховування злочинів; 2) корумпування посадових осіб правоохоронних органів; 3) неправдиві свідчення; 4) фальсифікація доказів; 5) використання засобів масової інформації; 6) застосування погроз та фізичного насильства [6, с. 104]. Однак, на нашу думку, вказані форми можуть бути використані як для протидії виявленню так і для протидії розслідуванню, в залежності від того, якої мети намагаються досягти злочинці. З цього приводу М. С. Чесакова пропонує розділити форми протидії розслідування злочинів за критерієм спрямованості досягнутого результату, а саме на дії, що полягають у створенні обставин, які унеможливають притягнення до відповідальності або ж ухилення від останньої шляхом імітування відсутності складу злочину та дії спрямовані на зменшення рівня відповідальності шляхом удаваного зменшення ступеня суспільної небезпеки [7, с. 143].

Таким чином, по суті протидія виявленню та розслідуванню є складовою злочинної діяльності, яка може здійснюватися як на

етапі підготовки до вчинення злочину, його безпосереднього вчинення та приховання, так і на будь якому етапі його розслідування або судового розгляду. Форми та способи протидії розслідуванню корупційних злочинів доцільно поділяти в залежності від мети, на яку вони спрямовані.

Список бібліографічних посилань: 1. Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням бюджетного законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 261 с. 2. Карпов Н. С. Протидія розслідуванню. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 3. С. 161–169. 3. Лисиченко В. К. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : монографія. Луганськ : РВВ Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ, 2009. 304 с. 4. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика : учеб. М. : Норма – Инфра-М, 1999. 990 с. 5. Лубин А. Ф., Журавлев С. Ю. Криминалистика. Расследование преступлений в сфере экономики. Н. Новгород, 1995. 350 с. 6. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами. Харків : Гриф, 2005. 176 с. 7. Чесакова М. С. Форми і способи протидії розслідування злочинів: підходи до їх класифікації. *Право.иа*. 2015. № 1. С. 139–145.

Одержано 20.10.2019

УДК 343.9

Ольга Федорівна САМОЙЛОВА,

*судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень,
технічного дослідження документів та обліку
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ЩО ПІДДАЛИСЯ ВПЛИВУ ВИСОКИХ ТЕМПЕРАТУР

Коли ми маємо справу з пожежами з точки зору криміналістики, ми, фахівці, намагаємось, як можна, повно та всебічно провести за цими резонансними кримінальними провадженнями розслідування. Ще на етапі огляду місця події фахівці стикаються з документами, які піддалися дії високих температур, але слідчі та працівники слідчих органів майже не беруть до уваги ці документи, як речові докази, і як наслідок, не призначають за ними дослідження, тому що ці документи дуже проблематично вилучати при

огляді місця події. Потрібно знати, як це робити (треба мати спеціальні приладдя, розчини), як упаковувати, як зберігати до призначення експертизи, як транспортувати до місця дослідження. Є гостра необхідність навчити, як працювати з цими документами експертних працівників та слідчих.

Експертизи спалених або частково спалених документів, є, як правило, трудомісткими та складними, оскільки високі температури можуть призвести не тільки до руйнування барвників, а й до пошкодження паперу документів (аж до переходу її до стану золи).

Основним завданням судово-технічної експертизи спалених, або частково спалених документів, є встановлення змісту документа. Питання, які ставлять слідчі перед судовими експертами, є:

- виявлення змісту реквізитів спалених документів;
- встановлення виду спаленого матеріалу (папір, картон тощо);
- встановлення виду спаленого документа.

До останнього відносяться питання: чи маються серед спалених документів паспорти, трудові книжки, військові квитки, посвідчення; чи є спалені документи цінними паперами (облігації, акредитиви, розрахункові чеки, лотерейні квитки тощо); чи містить зола залишки грошових купюр (їх номінал та кількість)?

При роботі зі спаленими, або частково спаленими документами, треба знати, що відновлення тексту у документі у великій мірі залежить від впливу температури, якій піддався досліджуваний документ. Документ знищується разом з наявним текстом. При горінні папір послідовно набуває спочатку темно-коричневого, а потім чорного кольору.

Розрізняють наступні стадії змінення стану паперу під дією високих температур: висушування, обвуглення, спопеління, озолення.

При згорянні документу піддаються зміні як, папір, так і барвник штрихів тексту. Однак в залежності від складу паперу і барвника зберігається більш-менш значна різниця в кольорі, відтінку, ступінь відбиття світла і т. п., що дозволяє виявити штрихи тексту. Успішність відновлення тексту спаленого документу в значній мірі залежить від того, в якому стані спалений документ був вилучений і наданий на дослідження.

Найчастіше об'єктами криміналістичного дослідження стають документи, що знаходяться в стадії обвуглення, потім у вигляді попелу, і рідше – золи. Іноді досліджуваними об'єктами стають згорілі документи всіх перерахованих груп.

Підвищена обережність необхідна при вилученні документів, що знаходяться в стадіях обвуглення і спопеління. Легке торкання, найменший механічний вплив, призводить до того, що обвуглений папір ламається, а спопелений кришиться. Якщо документи горіли у невеликих закритих ємностях (наприклад, у металевих ящиках), останні разом з розташованими в них спаленими документами, по можливості, необхідно доставити до експертної установи, перекласти стінки зачиненої ємності та пакувальної тари вату, папером або іншими пакувальними матеріалами. Для транспортування спалені документи можна переміщувати в інші ємності (наприклад, коробки, обкладені ватою та зверху прикрити цигарковим папером) за допомогою тонких металевих або паперових аркушів, згорнутих у «совочки», скляної трубочки, з'єднаної з гумовою грушею, або наелектризованого шляхом тертя об хутро (вовняну тканину) листа целулоїду, який може притягувати на нетривалий час легкі предмети, в тому числі і клаптики спалених документів. Великі аркуші, або клаптики обвугленого паперу, краще обережно переносити руками. Кожну в'язку (пачку) обгорілих документів слід переміщати окремо.

Всі дії фахівця при огляді місця скоєння злочину освітлюються у протоколі слідчим. Коли фахівець доклав зусилля, необхідне для збереження спалених документів, треба зафіксувати їх загальний вигляд, описати у протоколі огляду місця події, сфотографувати та упакувати. Специфіка об'єктів дослідження вимагає від фахівця знання прийомів вилучення згорілих документів і поводження з ними, а також своєрідності методик виявлення невидимого тексту.

Різні стадії змінення стану паперу документів під дією високих температур (висушування, обвуглення, спопеління, озолення) потребують і різних способів поводження з цими документами.

Таким чином, робота з документами, які були знищені під дією високих температур, є складним процесом та потребує суворого дотримання правил і певних навичок при їх вилученні. Тому на місце злочину є потреба залучати фахівця для безпосереднього вилучення спалених матеріалів, особливо, якщо вбачається, що згоріли цінні папери.

Одержано 15.10.2019

УДК 621.317.18

Віталій Анатолійович СВІТЛИЧНИЙ,

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри інформаційних технологій

та кібербезпеки факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ

 <https://orcid.org/0000-0003-3381-3350>

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ НОМЕРІВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ВИХРОСТРУМОВИХ ПРИСТРОЇВ

До найбільш поширених видів експертиз при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 290 КК України, належить експертиза з ідентифікації номерів транспортного засобу. Вона передбачає дослідження: місць з'єднання (кріплення) маркованої панелі з іншими панелями кузова (або рамної конструкції з кузовом автомобіля); маркованої панелі на предмет заміни її фрагмента (частини) шляхом демонтажу; знаків ідентифікаційного маркування, нанесених на марковану панель; заводських маркувальних табличок з ідентифікаційним маркуванням; ідентифікаційного маркування, записаного в електронних носіях; маркованої панелі в разі встановлення факту зміни або знищення первинного (заводського) ідентифікаційного маркування; виробничого (внутрізаводського) номера автомобіля; індивідуального маркування коробки передач та інших елементів комплектації, номери яких зафіксовані в інформаційній базі даних підприємства-виготовлювача; номера двигуна, а також оцінку результатів експертного дослідження маркувальних позначень транспортного засобу.

Важливішим практичним моментом у проведенні судових експертиз є застосування методів і пристроїв, що мають неруйнуючий характер, та спрямовані на максимальне збереження об'єктів дослідження. За таких обставин фахівці науково-дослідних установ пристосовують до потреб практики різні універсальні та вузькоспеціалізовані технічні пристрої, що допомагають точно і правильно вирішувати поставлені перед експертом питання. Наразі в області неруйнуючого контролю все більшого поширення отримує вихрострумний метод. Принцип дії вихрострумних приборів заснований на аналізі взаємодії зовнішнього електромагнітного поля з електромагнітним полем вихрових струмів, що наводяться індуктивною котушкою у металевому об'єкті. Щільність вихрових

струмів в залежить від геометричних, електромагнітних параметрів об'єкта, а також від взаємного положення пристрою та об'єкта. У якості перетворювача переважно використовуються індуктивні котушки. Синусоїдальний або імпульсний струм, створює електромагнітне поле, яке збуджує вихрові струми в металевому об'єкті. Електромагнітне поле вихрових струмів впливає на індуктивні котушки пристрою, створювачі в них електрорушійну силу або змінюючи їхній імпеданс [1]. Таким чином головна перевага вихрострумowego методу виявлення знижень, підробок або замін ідентифікаційного номера, номерів двигуна, шасі або кузова транспортного засобу полягає в тому, що його можна проводити без механічного пошкодження корпусу, лакофарбового покриття або двигуна транспортного засобу. Вихрострумові дефектоскопи, структуроміри, товщиноміри можуть бути достатньо успішно використані для встановлення дефектів кузовів автомобілів і визначення фактів заміни маркувальних позначень кузова [2]. Наприклад, вихрострумові дефектоскопи дозволяють виявляти: напайку, наклейку або вварювання металевих фрагментів з маркувальними позначеннями, зміну товщини й однорідності листового металу, а також сховані відхилення (дефекти) у металевому матеріалі транспортного засобу. Використання дефектоскопів дозволяє встановити місця можливої локалізації дефектів, неоднорідностей металу або зварених з'єднань без порушення цілісності лакофарбового покриття кузова. Пристрої дозволяють без видалення лакофарбового покриття ефективно діагностувати можливу наявність зварених швів (у тому числі й кустарних), слідів заводського походження (сліди штампування у згинах номерних панелей, сліди підпору нумератора) й інші неоднорідності [3].

Застосування вихрострумових дефектоскопів найбільш ефективно при дослідженні заміни первинного номера на інший номер, який реалізується шляхом заміни панелі (фрагмента панелі, ділянки металу) з номером кузова або заміни номерних панелей разом із суміжними елементами кузова. Методика експертного дослідження з використанням вихрострумових дефектоскопів визначається способом зміни маркування кузова.

До недоліків вихрострумових дефектоскопів варто віднести окремі помилкові спрацьовування сигналізації приладу за наявності на металі плям з неоднорідними магнітними властивостями, наприклад, плями від ударів на сталі, зони металу поблизу зварених швів та на вигнутих поверхнях, але використання вихрострумових дефектоскопів цілком виправдано під час виявлення певних видів підробки, що дозволяє значно прискорити процес

дослідження й мінімізувати ушкодження зовнішнього вигляду транспортного засобу.

Список бібліографічних посилань: 1. Неразрушающий контроль : справочник : в 7 т. Т. 2 / под общ. ред. В. В. Клюева. М. : Машиностроение, 2003. 688 с. 2. Світличний В. А., Князев І. О. Застосування вихрострумових дефектоскопів в експертній практиці. *Криміналістичний вісник*. 2012. № 2 (18). С. 131–137. 3. Светличный В. А., Хорошайло Ю. Е. Применение вихретоковых дефектоскопов при проведении судебно-экспертных исследований // Застосування інформаційних технологій у підготовці та діяльності сил охорони правопорядку : зб. тез доп. наук.-практ. конф. Харків : Акад. внутр. військ МВС України, 2013. С. 82–84.

Одержано 14.10.2019

УДК 343.1

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
начальник ГУНП в Харківській області;*

 <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Зміни кримінального процесуального законодавства, викликані нагальною необхідністю у реформуванні кримінального процесу, неухильно впливають на трансформацію та розвиток криміналістичних положень. Удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства вимагає від науковців розробки та вдосконалення ефективних тактичних рекомендацій у галузі криміналістичної тактики й техніки.

Життя постійно кидає виклики як кожному з нас, так і правоохоронній системі взагалі. Злочинна діяльність розвивається значними темпами. Як удосконалюються старі прийоми вчинення злочинів, так і використовуються нові, витончені способи їх приховування. Це зумовлює необхідність застосування нових засобів і методів розслідування злочинів.

Так, на сьогодні одним із гострих питань є розробка тактичних прийомів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що є актуальним і перспективним напрямом розвитку криміналістичної тактики, адже вказані засоби мають виключно важливе значення у розслідуванні та протидії тяжким та особливо тяжким злочинам, кількість яких, на жаль, збільшується.

Актуальності набувають теоретичні та практичні питання впровадження новітніх досягнень у галузі криміналістичної техніки в діяльність із розслідування злочинів. Зокрема, це розвиток криміналістичних обліків генетичних ознак людини, впровадження технологій відеокомп'ютерного розпізнавання людини за зображенням і рентгенограми тулуба. Такі сучасні технології дозволяють сьогодні ставити на облік злочинців за широким колом ознак. Крім того, вказані технології можуть використовувати й у системах контролю аеропортів, вокзалів і стадіонів під час забезпечення їх безпеки.

Перспектива розкриття й розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів зараз значною мірою залежить від ефективної роботи з виявлення, фіксації та вилучення слідів біологічного походження, залишених злочинцем на місці події. Тому вказані питання повинні розроблятися як теорією, так і практикою, адже сучасні можливості молекулярно-генетичних експертних досліджень просто вражають.

Підготовка всіх працівників Національної поліції, а особливо слідчих, повинна охоплювати не лише засвоєння теоретичних положень щодо прийомів і правил роботи зі слідами – джерелами ДНК, а й вироблення практичних навичок у цьому напрямі. Поліцейський, прибуваючи на місце злочину, має чітко розуміти, як саме він може забезпечити збереження таких слідів, як не забруднити обстановку своєю ДНК. Програми навчання та підвищення кваліфікації повинні постійно вдосконалюватися відповідно до сучасних досягнень науки й техніки. Тому набуває особливого значення проведення науково-практичних заходів у зв'язку з тим, що є можливість не лише дізнатися про новітні досягнення технології ДНК-аналізу від представників Експертної служби, а й обговорити проблемні питання використання результатів цих досліджень під час доказування у кримінальних провадженнях.

Важливим напрямом розвитку криміналістики є розробка криміналістичних рекомендацій із розслідування окремих видів злочинів. Вивчення сучасної злочинності вказує на те, що вона характеризується виникненням нових видів злочинів, зростанням професіоналізму сучасних злочинців, їх високою технічною осначеністю, формуванням організованої та транснаціональної злочинності тощо. Так, зараз нагальною проблемою є підвищення ефективності протидії кіберзлочинам, кількість яких стрімко зростає. Крім того, потребують подальших наукових досліджень криміналістичні засоби та методи протидії корупційним злочинам і злочинам у сфері інтелектуальної власності.

Зазначені проблеми повинні досліджуватися та вирішуватися комплексно, із залученням як науковців, так і практиків. Найкращий результат забезпечить обговорення їх з участю представників усіх сторін процесу доказування: суду, прокуратури, адвокатури, слідчих та експертів. І це дуже важливий аспект, оскільки він надасть можливість виробити єдине бачення та єдину стратегію використання сучасних експертних технологій у боротьбі зі злочинністю.

Одержано 20.10.2019

УДК 343.98

Тетяна Андріївна СТАРОВА,

*студентка Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ;*

Микола Миколайович ЄФІМОВ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ДО ПИТАННЯ ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Аналіз типових слідчих ситуацій відіграє дуже важливу роль у методиці розслідування злочину не тільки на початковому, а й на подальших етапах, сприяє розробці слідчих (розшукових) дій, висуненню слідчих версій, є важливим для порушення кримінального провадження у разі наявності достатніх доказів про справі.

Не дивлячись на різноманітність поглядів стосовно визначення поняття слідчої ситуації, найбільш доцільною ми вважаємо точку зору В. К. Лисиченка та О. В. Батюка, які визначили її як сукупність умов, що об'єктивно складаються в процесі розслідування злочинів, утворюють своєрідну обстановку на його певний момент, яка ставить перед слідчим проблему вибору відповідного напрямку подальших дій і прийняття тактичних рішень [2, с. 5].

Типові слідчі ситуації, які виникають на початкових етапах розслідування торгівлі людьми, про що наголошують окремі науковці, необхідно визначати за першим критерієм, тобто відповідно до обсягу наявних даних, за якими порушується кримінальне провадження, та відомостей про злочинця. В даному випадку доцільно виділити 3 групи слідчих ситуацій: 1) наявні ознаки торгівлі

людьми і відома особа (особи), яка її вчинила; 2) наявні ознаки торгівлі людьми, особа (особи), яка її вчинила, невідома; 3) наявні ознаки торгівлі людьми і є відомості про злочинця, але місцезнаходження останнього невідоме [1, с. 59].

Основні напрямки розслідування в даній ситуації повинні бути орієнтовані на виявлення, збір і фіксацію доказової інформації про подію злочину та особу злочинця, який переховується. У цій ситуації дії слідчого мають бути спрямовані на негайний розшук злочинця по «гарячим слідам», а також на збір даних, що характеризують особу злочинця, встановлення його зв'язків, найбільш імовірного місцезнаходження або появи, вжиття заходів для затримання злочинця та доставляння його до місця проведення розслідування [4, с. 38].

Тому початковим пунктом для пошуку та встановлення особи, яка вчинила торгівлю людьми виступають типові відомості про злочинця. До них належать: деякі установочні дані (ім'я, місце народження, місце проживання, місце роботи названі злочинцем при свідках-очевидцях або відомі з інших джерел); відомості про риси зовнішності; дані, що дозволяють зробити висновки про його фактичні навички, фізичну силу, стать, вік, захоплення і вміння; відомості про речі, що належали злочинцю (одяг, транспортні засоби); сліди залишені злочинцем (сліди рук, ніг, взуття, транспортних засобів, документи, слина, кров); дані, що характеризують дії особи на стадії готування до злочину, безпосереднього вчинення торгівлі людьми і прихованню цього злочину [3, с. 248].

Як бачимо, виникає необхідність в підготовці та проведенні тактичних операцій в тих випадках, коли всебічно і повно вирішити конкретну задачу під час розслідування торгівлі людьми неможливо завдяки проведенню лише однієї слідчої (розшукової) дії. А реалізація тактичної операції завжди розпочинається з планування системи слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів, спрямованих на розв'язання конкретного завдання розслідування.

Узагальнюючи вищевикладене, слід відзначити, що типові слідчі ситуації є дуже важливим елементом розслідування торгівлі людьми не тільки на початковому етапі, а й на подальших стадіях досудового розслідування. Саме на початку під час проведення оперативно-розшукових та інших заходів органи досудового розслідування мають змогу встановити найбільш типові слідчі версії вчинення торгівлі людьми, встановити особу злочинця, а у разі його переховування вжити необхідні оперативні заходи для його негайного пошуку, зібрати показання потерпілих та свідків.

Список бібліографічних посилань: 1. Горбунова О. Г. Законодавчі механізми вирішення проблеми торгівлі людьми в Україні. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 2001. № 14. С. 59. 2. Лисиченко В. К., Батюк О. В. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1988. Вып. 36. С. 4–9. 3. Лавров В. П. Установление по горячим следам лица, совершившего преступление // *Криминалистика : учеб.* Волгоград : ВСШ МВД России, 1994. 560 с. 4. Салтевский М. В. Раскрытие преступления «по горячим следам». *Криминалистическая и судебная экспертиза*. 1989. Вып. 38. С. 37–42.

Одержано 18.10.2019

УДК 343.98

Руслан Леонтійович СТЕПАНЮК,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
та судової експертології факультету № 1*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>

ДОСЛІДЖЕННЯ ДНК ЯК ГАЛУЗЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ: СТАНОВЛЕННЯ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

У сучасному світі застосування можливостей різних наук у вирішенні завдань з протидії злочинності набуває все більшого значення. Одним із найбільш важливих досягнень ХХ століття в даній сфері є розроблення та впровадження методів аналізу ДНК у діяльність органів правопорядку й установ судової експертизи з метою збирання, оцінки та використання орієнтуючої та доказової інформації у кримінальному судочинстві.

До цього часу у вітчизняній криміналістиці не приділялось належної уваги питанням криміналістичного дослідження ДНК, що має наслідком недостатність наукової та навчально-методичної літератури з даного напрямку. Не вироблено і єдиного підходу щодо визначення місця ДНК-аналізу в судових науках, паралельно розвиваються криміналістичний і судово-медичний аспекти цієї проблематики. Разом з цим у практичній діяльності дослідження ДНК з кожним роком відіграє все більшу роль у протидії передусім тяжким злочинам проти життя та здоров'я особи, проти статевої свободи і статевої недоторканності, проти власності та ін. В умовах військових дій на сході України, збільшення

терористичних загроз вагоме значення має застосування генетичного аналізу з метою встановлення особистості невпізнаних трупів, у тому числі обгорілих, розчленованих тощо. Також слід додати, що методи ДНК-аналізу ефективно використовуються у цивільному судочинстві при вирішенні справ про встановлення батьківства, визначення біологічної спорідненості осіб у випадках виявлення бездомних дітей, осіб, які втратили пам'ять, тощо.

Таким чином, судова молекулярна генетика, по суті, є міждисциплінарною сферою наукових знань, досягнення якої активно використовуються в криміналістиці і судовій медицині. Її криміналістичне значення є особливо важливим, тому що ідентифікація особи за ДНК відноситься до числа найбільш точних методів ототожнення людини. Тому дослідження ДНК як розділ криміналістичної техніки має зайняти гідне місце у структурі криміналістичної науки.

Проблеми використання ДНК-аналізу в криміналістичній і судово-медичній практиці досліджували українські науковці і практики Н. М. Дяченко, М. М. Дідик, І. Ю. Горбатенко, Г. Ф. Кривда, Р. Г. Кривда, О. В. Матарикіна та ін. Проте в їхніх працях увага звертається передусім на теоретичні та методичні засади судово-експертної діяльності в даній сфері, тоді як криміналістичний аспект, зокрема наукові положення і практичні рекомендації щодо засобів і методів виявлення, вилучення, дослідження, оцінки і використання в доказуванні у кримінальному провадженні інформації, одержаної з ДНК, залишається без належного розгляду. Результатом цього є відсутність відповідних положень у вітчизняній навчальній літературі з криміналістики, ігнорування цього напрямку в навчальному процесі закладів вищої освіти юридичного профілю.

У зарубіжній літературі даному аспекту, навпаки, приділено значну увагу. Проблеми використання досягнень судової генетики у кримінальному провадженні активно обговорюються на сторінках авторитетних рецензованих наукових журналів. До змісту європейських і американських підручників і посібників з криміналістики (судових наук) включають розділ, присвячений використанню ДНК-аналізу в розслідуванні злочинів.

Зазначені аспекти зумовлюють актуальність формування цілісного уявлення про зміст криміналістичного дослідження ДНК як окремого розділу криміналістичної техніки, активізацію наукових пошуків у цій сфері та включення відповідних положень до змісту криміналістики як навчальної дисципліни.

Дослідження біологічних слідів із метою вирішення завдань кримінального судочинства досить давно й успішно застосовується

в судовій медицині та криміналістиці. Проте до кінця ХХ століття можливості цього напрямку були обмеженими і полягали у здійсненні цитологічних та імунологічних аналізів з метою відокремлення слідів людини від слідів тварин, інших хімічних речовин, а також встановлення групової та статевої належності залишених слідів. Революційний прорив у даному напрямі був зроблений після розроблення у 1985 році А. Джефферісом та його співавторами В. Уілсоном, С. Тейном, П. Гіллом методів ідентифікації особи за її генетичними ознаками, що містяться в ДНК. Це дозволило розробити техніку виявлення та дослідження ДНК людини з метою її ідентифікації, яка була названа ДНК-дактилоскопія (англ.: «DNA fingerprinting»).

Перше застосування методу ДНК-дактилоскопії в діяльності з протидії злочинності відбулось у 1986 році з метою розкриття двох убивств дівчат-підлітків, поєднаних зі зґвалтуванням, вчинених у графстві Лестершир (Велика Британія). В Україні молекулярно-генетичні експертизи почали проводити у 1992 році. Не дивлячись на це, до сьогодні у вітчизняній криміналістиці відсутні теоретичні положення та практичні рекомендації щодо використання можливостей ДНК-аналізу в діяльності з протидії злочинності. Є всі підстави стверджувати, що відповідний розділ криміналістичної техніки, який за значенням має посідати провідне місце в її системі, залишається не сформованим.

Основними напрямками вирішення теоретичних проблем, що мають першочергове значення для подальшого розвитку криміналістичного ДНК-аналізу в Україні, на наш погляд, є: 1) формування теоретичних засад криміналістичного дослідження ДНК як окремої галузі криміналістичної техніки; 2) обґрунтування на підставі передових європейських підходів обсягу надання правоохоронним органам можливостей відібрання зразків ДНК у населення, наповнення та використання автоматизованих банків даних ДНК-профілів у діяльності з розслідування злочинів за умови дотримання основоположних прав людини; 3) подальший розвиток технологій ДНК-аналізу, зокрема фенотипування, секвенування нового покоління тощо; 4) обґрунтування сутності судової молекулярно-генетичної експертизи, її завдань, можливостей, методології та місця в системі судових експертиз в Україні.

У свою чергу прикладними проблемами, вирішення яких потребує першочергової уваги, видаються: 1) поліпшення рівня правової регламентації питань геномної реєстрації населення України; 2) уніфікація на єдиній методологічній та інструментальній основі діяльності державних лабораторій судової генетики; 3) технічне

забезпечення та практичне впровадження технологій ДНК-скринінгу значної кількості людей для виявлення осіб, що вчинили тяжкі злочини, за залишеними слідами біологічного походження, а також новітніх технологій криміналістичного ДНК-аналізу (родинний пошук, низькорівньовий аналіз, біогеографічне тестування тощо); 4) постійне розширення автоматизованих баз даних ДНК-профілів і можливість їх використання в діяльності з розслідування злочинів; 5) організація системного навчання працівників органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, прокуратури, суду прийомом роботи зі слідами біологічного походження, правилам призначення молекулярно-генетичної експертизи, оцінки та використання в доказуванні її результатів.

Вирішення вказаних проблем сприятиме значному підвищенню рівня використання можливостей криміналістичного дослідження ДНК у діяльності з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень в Україні.

Одержано 15.10.2019

УДК 340.12

Василь Миколайович СТРАТОНОВ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
дійсний член Національної академії вищої освіти України (м. Київ),
професор кафедри галузевого права
Херсонського державного університету*

ПРАВОВІ ЦІННОСТІ В ОСНОВІ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ

Розуміння цінності у сучасній філософії не є одноставним, однак у більшості випадків поняття «цінність» уособлює у собі щось важливе для суб'єкта, належне йому, бажане, таке, що спонукає особу до визначення основоположних цілей буття та виступає основою її діяльності.

Існує достатня кількість напрямків аксіологічних досліджень, однак, з позиції здійснюваного нами наукового пошуку, інтерес представляє саме правова аксіологія, яка виступає вагомою складовою філософії права. Предметною сферою правової аксіології визначаються проблеми розуміння та тлумачення права як цінності (імперативної вимоги) та предметні судження і оцінки про значення права і його змісту з точки зору цінності, а також як умови для формування і закріплення цінностей [1, с. 53]. Більш ширше предмет аксіології, визначає О. Бандура, на його думку аксіологія

права вивчає ціннісний аспект права, юридичної науки і освіти. Автор встановлює, що в аксіології права розрізняються цінності-цілі (для запровадження і збереження яких було створене право) та цінності-засоби (створені для досягнення і забезпечення цінностей-цілей) [2, с. 48].

Слід відзначити, що правова аксіологія історично більше схилялася до визначення ціннісно-сислового дослідження права, тобто визначення правової цінності закону, запровадження ідей свободи та рівності у праві, моральних цінностей взагалі та у праві зокрема. Тобто акцент філософських досліджень знаходився саме на визначенні і обґрунтуванні цінностей-цілей. Але сьогодні нами простежується тенденція щодо зміщення цього акценту на формування цілісного уявлення про правові цінності-засоби, основоположними з яких дослідники вважають правосвідомість, правовий світогляд та правову культуру. На нашу думку, це дає можливість поставити людину в центр аксіологічних досліджень, визнати її не тільки найвищою соціальною цінністю, але й джерелом їх створення та забезпечення. На нашу думку, це також співзвучно з філософією людиноцентризму та людиноцентристською концепцією формування права.

Наразі проводяться дослідження, які стосуються аксіологічних аспектів діяльності суб'єктів, яка пов'язана з виконанням функцій держави, зокрема, державним управлінням (Я. Ф. Радиш, В. М. Козаков), парламентською діяльністю (М. Ю. Твердохлеб), судовою діяльністю (О. В. Дроздов), діяльністю правоохоронних органів (Я. О. Ліховіцький, М. Б. Палій, М. Є. Василенко) тощо. Враховуючи, що діяльність працівників поліції відноситься за своєю сутністю до правоохоронної діяльності звернемося саме до цього напрямку аксіологічних досліджень. На діяльність працівника правоохоронних органів впливає велика кількість внутрішніх та зовнішніх факторів. Вважаємо, що до перших можна віднести індивідуально-особистісну складову (характер, умови виховання, швидкість психічних та розумових процесів тощо) та професійну складову (рівень знань, умінь та навичок). Зовнішні фактори характеризуються умовами роботи (рівнем безпеки, напруженістю графіку роботи, матеріальним забезпеченням тощо) та суб'єктами, з якими відбувається взаємодія під час виконання службових обов'язків (потерпілі, особи, які вчинили злочин або звільнилися з місць позбавлення волі, а також особи схильні до вчинення злочину). Поеднання цих специфічних факторів створює достатньо високий рівень психоемоційного навантаження, що здійснює негативний вплив на працівників правоохоронних органів вкупі з підвищеними вимогами до особистісної і громадської відповідальності.

На підставі означеного важко не погодитися з позицією М. Є. Василенко, за якою умови служби у правоохоронних органах істотно розмивають ціннісні орієнтири, приводячи до професійної деформації працівників [3, с. 73]. Зі свого боку вважаємо, що одним з основних засобів зниження ризику професійної деформації можуть виступати закріплені у праві професійно-ціннісні орієнтації, які мають спрямованість саме на представників правоохоронних структур.

Провівши дослідження аксіологічного виміру функціонування правоохоронної діяльності М. П. Палій, визначає, що для працівників правоохоронних органів важливими є цінності, що характеризують їх ставлення до роботи і підвищують рівень мотивації виконання поставлених перед ними завдань та обов'язків, зокрема, честь, мужність, хоробрість, відвага, гуманізм, справедливість тощо. При цьому наголошується, що цінності для працівника правоохоронних органів повинні виступати не тільки як чинник внутрішнього імперативу, але й виступати мотивацією його діяльності. Відповідно, професійні мотиви та ціннісна суть у своєму поєднанні формують вчинки і внутрішні переконання працівників органів внутрішніх справ [4, с. 8].

Для прикладу візьмемо слідчих як працівників правоохоронних органів, за нашою позицією, дані суб'єкти за своїм правовим статусом найчастіше стикаються у професійній діяльності з можливостями впливу на загально визнані соціальні цінності, такі як життя, честь, гідність, свобода, воля. Саме тому слід говорити про те, що усвідомлення слідчим у ході досудового розслідування сутності соціальних цінностей (як закріплених правом, так і не визначених у ньому) та необхідності діяти у відповідності до їх змісту складає основу аксіології діяльності слідчого на стадії досудового розслідування. Водночас, ціннісно-орієнтаційна складова діяльності слідчого базується також і на гносеологічному аспекті відносно права та його сутності, формуючи особливий тип світогляду, спрямований на врахування під час пізнавальної діяльності слідчого ціннісного виміру права. Пізнання ціннісної сутності кримінального та кримінально-процесуального права дає можливість слідчому виявити ті соціально значимі максими, які підтримуються соціумом та забезпечити у міру сил та можливостей їх охорону на стадії досудового розслідування.

У своїй більшості цінності, охоронювані суспільством, закріплюються у нормах-принципах, які містять основоположні засади кримінально-процесуальної діяльності слідчого, а також визначаються завданням кримінального провадження. Зокрема, відповідно до ст. 2 КПК України до соціально значимих цінностей кримінального процесу слід віднести особу, суспільство та державу у світлі

їх захисту від кримінальних правопорушень, а також права, свободи і законні інтереси учасників кримінального провадження [5]. На нашу думку, визначальною цінністю, яка також закріплюється цією статтею є справедливість, оскільки дії спрямовані на притягнення кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, до відповідальності, а також заборона піддання необґрунтованому процесуальному примусу та засудженню, спрямовані саме на відновлення і забезпечення справедливості. У свою чергу, стаття 7 КПК України, визначаючи засади кримінального провадження, формує наступні ціннісні орієнтири кримінального процесу – верховенство права, законність, рівність, повагу до людської гідності, недоторканність у всіх її проявах, право на захист, гласність і, навіть, мова, що виступає цінністю українського суспільства [5]. При цьому слід звернути увагу на те, що ціннісні орієнтири містяться не тільки у матеріальних нормах, яких переважна більшість у I розділі КПК України, але й безпосередньо у процесуальних нормах, що закріплюють основний порядок реалізації кримінального провадження на стадії досудового розслідування. Прикладом може послужити ч. 1 ст. 40 КПК України [5], яка не тільки закріплює законність дій, які провадяться слідчим, але й несе імперативне забарвлення, попереджуючи слідчого про відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. Сюди ж можна віднести заборону отримання доказів внаслідок катування, нелюдського поводження, або такого поводження, що принижує честь і гідність особи (п. 2 ч. 2 ст. 87 КПК України) тощо.

Таким чином, у кримінальному процесуальному законодавстві України передбачається не тільки закріплення соціальних цінностей, але й їх забезпечення державним примусом. Це пояснюється тим, що тут частіше мова йде не про матеріальне відшкодування, а про ті аксіологічні конструкції, які складають сенс буття будь-якого соціуму – свобода, справедливість, гідність, честь, людське життя та здоров'я. У цьому контексті мета аксіологічних засад кримінально-процесуального законодавства полягає у створенні умов, які не дають можливості слідчому, як особі, наділеній державно-владними функціями, вийти за межі ціннісних соціальних орієнтирів.

Дотримуючись даного положення, ми тем не менш приходимо до висновку, що покладання сподівань тільки на норми права було б вельми хибною гіпотезою для розвитку аксіологічних засад будь-якої діяльності, у тому числі й слідчої. Нами вже визначалася вище роль саме внутрішнього переконання особи, так званої «співзвучності» її цінностей з цінностями визначеними соціумом. При наявності такої гармонії між природними, соціальними і особистими цінностями можна говорити про неухильну відповідність дій слідчого

чинному законодавству, оскільки особа своїми діями навіть не буде виходити за рамки власних ціннісних орієнтирів.

Нажаль, на сьогоднішній день, не дивлячись на проведені реформи, ми спостерігаємо тенденцію збільшення рівня службових злочинів, у тому числі підвищення кількості корупційних правопорушень і появу все нових і нових антикорупційних структур і установ. Проте, з позиції нашого дослідження, вважаємо, що починати процес удосконалення діяльності працівників слідчого корпусу (і інших службовців також) слід саме з усвідомлення, з чітко сформованої і закріпленої у свідомості системи цінностей, яка б відповідала ціннісній системі українського суспільства і вітчизняного права.

Позитивним аспектом у цьому ключі вважаємо оновлення законодавства, яке безпосередньо стосується конкурсного добору осіб на службу до органів поліції, зокрема, законів України «Про державну службу», «Про Національну поліцію», Наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» № 570 від 06.07.2017 року тощо. Однак, ми вважаємо, що робота над формуванням стійкої системи цінностей працівників поліції повинна здійснюватися і у подальшому, під час їх роботи з метою запобігання ціннісної поляризації під тиском негативних явищ, з якими вони стикаються під час служби. Подібна конфронтація особистісних і соціальних цінностей може проявитися через боротьбу мотивів, втрату життєвих цілей (або їх заміну) та привести до духовної маргіналізації.

З метою вирішення цього питання ми пропонуємо низку організаційно-правових заходів, спрямованих на усунення протиріч соціальних і особистісних цінностей у роботі слідчих, зокрема:

- формування та оновлення кримінально-правової політики держави в межах єдиних, чітко виражених соціально-ціннісних орієнтирів, спрямованих на впровадження національних і європейських цінностей;

- формування чітко окреслених ідеологічних засад діяльності працівників правоохоронних органів, їх запровадження у навчальні курси та курси підвищення кваліфікації, формування у студентів та курсантів уявлення про єдність суспільних цінностей та суспільної безпеки;

- запроваджувати у профорієнтаційній роботі використання методу кейсу, аналізуючи випадки діяльності працівників поліції з точки зору ціннісного аспекту, звертати увагу на зміни у законодавстві, тощо;

- забезпечувати підвищення кваліфікації працівників поліції за кордоном з метою обміну досвідом та дослідження міжнародних ціннісних орієнтирів тощо.

Наприкінці хотілося б підкреслити, що цінності, представляючи собою соціально значущі орієнтири діяльності суб'єктів соціальних відносин, виступають рушійною силою забезпечення дієвого правозастосування та каталізатором правової поведінки. Підвищення уваги до аксіологічних засад діяльності працівників поліції сприятиме зниженню рівня конфронтації між правовими та особистими цінностями, дають можливість стримувати прояви нігілізму та професійної деформації.

Список бібліографічних посилань: 1. Нерсесянц В. С. Філософія права : учеб. М. : Инфра-М, 1997. 652 с. 2. Бандура О. О. Аксіологія права як складова філософії права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. № 1–2 (9–10). С. 45–55. 3. Василенко М. Є. Професійно-ціннісні орієнтації як детермінанта службової поведінки співробітників правоохоронних органів. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.) : зб. наук. ст. і тез доп. на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 73–75. 4. Палій М. Б. Аксіологічний вимір правоохоронної діяльності як об'єкт філософсько-правового дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2015. 211 с. 5. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-V // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.10.2019).

Одержано 12.10.2019

УДК 658.562.64

Ганна Володимирівна ТИЩЕНКО,

*судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України;*

Дарина Юріївна СЕРЕДА,

*судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДЖЕМІВ У КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ НАССР В УКРАЇНІ

Масштаби фальсифікації ринку харчових продуктів суттєві. Підроблені товари заподіюють суттєві збитки як споживачам, які витрачають кошти і можуть завдати шкоди здоров'ю, так і виробникам,

оскільки псується їх репутація. За експертними оцінками 10 % усіх продуктів харчування, які реалізуються з комерційною метою, є підробкою [1]. Причин такому явищу декілька: використання виробниками низькоякісної сировини, нехтування санітарними нормами її зберігання та обробки, використання застарілого технічного обладнання, залучення до роботи некваліфікованих працівників, попит споживачів на дешеві товари, зниження контролюючої функції державних органів у боротьбі з фальсифікаторами, відсутність правового захисту базових параметрів ідентифікації товарів, котрі дозволяють виявити підробки та наявні дефекти [2].

Більшість кондитерських виробів характеризується обмеженою біологічною цінністю. Найбільш досконалими серед них є фруктово-ягідні вироби, оскільки виробляються із натуральних фруктів і ягід та зберігають корисні для організму людини властивості, виступаючи як джерело вуглеводів, органічних кислот, мінеральних солей і вітамінів [3, с. 211].

В країнах Європи та США поняття якості сприймається споживачами як рівнозначне поняттю безпечності, що призвело до створення системи НАССР, суть якої полягає у виявленні усіх критичних точок і чинників, які б могли вплинути на безпечність кінцевого продукту, їх усуненні та постійному контролюванні [4]. Активний розвиток ринку джемів формує головне завдання ідентифікації – визначення та підтвердження достовірності конкретного виду і назви продукту, а також відповідність його складу нормативній документації. Як засоби ідентифікації продуктів використовують нормативні, технічні та товаросупровідні документи, а також маркування [5, с. 148]. Головними показниками, які застосовуються як критерії під час ідентифікації товарів, є органолептичні та фізико-хімічні. Показники безпеки непридатні для ідентифікації харчових продуктів, оскільки на них впливають зовнішні чинники та життєдіяльність мікроорганізмів [6, с. 103], проте їх присутність є обов'язковою в контексті системи НАССР.

При ідентифікації для виявлення справжності доцільно використовувати комплекс методів – аналітичних, експертних, експрес-методів і фізико-хімічних. Ідентифікація проводиться за класичною схемою, яка включає роздільне й порівняльне дослідження. При роздільному дослідженні встановлюються властивості двох порівнювальних об'єктів, а при порівнювальному – проводять порівняння показників ідентифікованого і порівнювального об'єкта, з'ясовуючи, які показники співпадають, а які відрізняються.

В Україні фальсифікованим вважається джем, в складі якого містяться недозволені харчові добавки [7, с. 157].

Для ідентифікації джемів як критерії застосовується маркування та органолептичні показники: зовнішній вигляд, консистенція, колір, смак і запах. Маркування відповідно до законодавства України повинне виконуватись українською мовою, для імпортованих товарів – додатково іншими мовами. За органолептикою джем повинен мати однорідну желеподібну консистенцію; масу, що мажеється, але не розтікається; смак та запах, властиві сировині, приємні, солодкі або кислувато-солодкі; колір однорідний, властивий кольору плодів після уварювання.

Таким чином, маркування і органолептичні показники є найбільш доступними, простими, але не можуть бути єдиними критеріями ідентифікації і мають доповнюватись фізико-хімічними показниками, які характеризуються більшим ступенем вірогідності та об'єктивності.

Список бібліографічних посилань: 1. У світі 10 % усіх продуктів харчування, що продаються, є підробкою – ООН // УНІАН : сайт. 12.06.2017. URL: <https://www.unian.ua/health/worldnews/1970411-u-sviti-10-usih-produktiv-harchuvannya-scho-prodayutsya-e-pidrobkoju-oon.html> (дата звернення: 09.10.2019). 2. В Україні зміняться вимоги до виробництва фруктових джемів та подібних продуктів // AgroPolit.com : сайт. 25.04.2019. URL: <https://agropolit.com/news/12041-v-ukrayini-zminyatsya-umovi-do-virobnitstva-fruktovih-djemiv-ta-podibnih-produktiv> (дата звернення: 09.10.2019). 3. Марченко О. О. Аналіз ринку фруктово-ягідних кондитерських виробів та сировини для їх виробництва. *Молодіжний вісник ХТЕІ КНТЕУ*. 2018. Вип. 4, ч. 1. С. 211–217. 4. Колотило Л. А., Майковська В. І. Актуальні питання впровадження системи НАССР в Україні // *Розвиток молодіжної науки в Україні: інновації, проблеми, перспективи* : зб. тез доп. всеукр. студент. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 22–23 берез. 2018 р.). Харків : ХТЕІ КНТЕУ, 2018. С. 194–195. 5. Назаренко Л. О. Ідентифікація та фальсифікація продовольчих товарів : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2014. 248 с. 6. Титаренко Л. Д., Павлова В. А. Ідентифікація та фальсифікація продовольчих товарів. Київ : Центр учб. літ., 2006. 192 с. 7. Линник О. О., Майковська В. І. До питання ідентифікації та фальсифікації джемів в Україні // *Актуальні проблеми теорії і практики експертизи товарів* : матеріали V міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Полтава, 20–22 берез. 2018 р.). Полтава : ПУЕТ, 2018. С. 155–158.

Одержано 12.10.2019

УДК 343.983.25

Тетяна Ігорівна ТІТОЧКА,

*кандидат юридичних наук,
старший судовий експерт сектору досліджень зброї
відділу криміналістичних видів досліджень
Донецького науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України;*

Вікторія Владиславівна РУСАНОВА,

*головний судовий експерт сектору досліджень зброї
відділу криміналістичних видів досліджень
Донецького науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

СУБ'ЄКТИВНИЙ ФАКТОР ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ

Сьогодні в Україні актуальною є проблема зниження рівня злочинності, яка, на жаль, в сучасних умовах, обумовлених професійністю злочинців та появою нових способів вчинення суспільно небезпечних діянь, має тенденцію на зростання. В цьому контексті очевидною є необхідність у вдосконаленні допоміжного інструментарію розслідування та доказування, котрий включає в себе проведення відповідних судових експертиз. Особливо це стосується дослідження об'єктів, які широко застосовуються у якості предмета та знаряддя злочинів. Одним із таких об'єктів є холодна зброя.

Одним із головних питань, які виникають під час проведення досліджень зброї, є встановлення можливості віднесення того чи іншого предмета до холодної зброї, що дозволяє більш комплексно підійти до кваліфікації злочину. Основний алгоритм вирішення зазначеної проблеми викладений в «Методиці криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів», якою передбачено комплекс статичних та динамічних випробувань, диференційованих за способом дії для кожного окремого виду зброї. При цьому статичні випробування можна вважати об'єктивною оцінкою об'єкта дослідження, оскільки їх сутність полягає в застосуванні до об'єкту сталої ваги (наприклад, якщо мова йде про статичні випробування короткоклінкової зброї, то до предмета в різних площинах прикладається зусилля 5 кг та 15 кг [1, с. 13]), що досягається застосуванням такого приладу як динамометр, який систематично проходить перевірку як засіб вимірювальної техніки. У свою ж чергу динамічні випробування полягають у застосуванні предмета типовим для найближчого аналогу

холодної зброї способом. Наприклад, якщо мова йде про металльні ножі, судовий експерт має провести експеримент, який полягає у експериментальному киданні його у мішень. При цьому положеннями даної методики закріплено, що відсутність техніки кидання металльних ножів під час випробувань є суб'єктивним фактором, який не є впливовим при вирішенні питання щодо віднесення металльного ножа до холодної клинкової зброї [1, с. 49]. Ще одним прикладом є випробування клинкової зброї, динамічні випробування якої проводяться шляхом нанесення колючих та рублячих ударів, під час яких експериментатор має прикласти максимальну силу. Оцінка результатів експерименту проводиться шляхом оцінки глибини проникнення уражуючого елементу в матеріал мішені, яка має складати не менш ніж 10 мм [1, с. 14, 16], що напряду залежить від фізичних можливостей експерта. Така ситуація призводить до суб'єктивної оцінки досліджуваного об'єкту, а кваліфікація злочину залежить від майстерності та фізичного стану судового експерта, у провадженні якого знаходиться дана експертиза. В результаті, на практиці сторона кримінального провадження, яка призначила судову експертизу зброї, може отримати два протилежних висновка по одному і тому самому предмету через різні фізичні можливості експертів, які їх проводили, а особа може бути невмотивовано визнана винною у вчиненні суспільно небезпечного діяння.

На нашу думку, вказана проблема може бути вирішена шляхом створення механічного комплексу, який би дозволив проводити експертні експерименти холодної зброї з прикладанням сталого зусилля. Останнє, в свою чергу, можна вираховувати шляхом проведення експериментів та визначення середнього значення зусилля із урахуванням статі, фізичного стану, ваги людини.

Зазначена пропозиція дозволить вдосконалити судово-експертну діяльність, що, у свою чергу, стане запорукою відправлення об'єктивного та справедливого правосуддя. Додатковим, не менш важливим, фактором є забезпечення безпеки експериментатора під час проведення судових експертиз холодної зброї.

Список бібліографічних посилань: 1. Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів. Київ, 2014. 59 с.

Одержано 17.10.2019

УДК 343.982.4

Яна Володимирівна ТКАЧЕНКО,

*завідувач сектору почеркознавчих досліджень,
технічного дослідження документів та обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОШОВИХ ЗНАКІВ

На теперішній час актуальним є питання боротьби з фальшуванням грошей. В умовах Євроінтеграції України, зміни політичних і економічних основ суспільства, проведення операції об'єднаних сил на сході країни, об'єктами злочинних посягань все частіш виступають грошові знаки нашої держави і банкноти іноземних країн. Підроблені грошові знаки призводять до фінансових збитків не тільки окремих осіб, а йносять збитки державним інтересам.

Незважаючи на зусилля державних органів щодо підвищення захисту банкнот і зусилля правоохоронних органів у боротьбі з фальшуванням грошей, розвиток науково-технічного прогресу обумовив зростання кількості якісних підробок грошових знаків. Фальшивомонетництво – злочин, розкриття і розслідування якого відносяться до найбільш складних. Успішне вирішення завдань при проведенні експертиз грошових знаків залежить від правильності зафіксованих і вилучених об'єктів досліджень (банкнот).

Працюючи на місці події з грошовими знаками, які викликають сумніви в їх справжності, у протокол огляду місця події необхідно зафіксувати інформацію про виявлені об'єкти, яка в подальшому буде мати доказове значення. Ця інформація має бути наступного змісту: кількість виявлених банкнот; якій державі належать грошові знаки; їх реквізити; які особливості встановлені в ході огляду (цілісність, наявність ліній згину, пошкоджень, забруднень, надписів, тощо). Якщо слідчий і інспектор-криміналіст не можуть визначити банкноти якої держави виявлені, необхідно зазначити опис основних зображень на купюрах.

При огляді і упакувці грошових знаків необхідно, за можливостю, не торкатися до них руками, для забезпечення можливості призначення в подальшому дактилоскопічних досліджень на предмет виявлення слідів пальців рук осіб, які причетні до фальшивомонетництва і збитку підроблених банкнот. Купюри необхідно брати за допомогою пінцета з гумовими насадками. Звертати увагу

також необхідно і на відходи можливого виробництва грошових знаків. Всі виявлені об'єкти мають бути сфотографовані, упаковані і належним чином оформлені.

Необхідно дотримуватись певних правил поводження з виявленими купюрами і їх пакуванням: забороняється робити будь-які відмітки, записи, пошкодження, перегинати банкноти; пояснювальні надписи на упаковці необхідно виконувати до поміщення об'єктів; прошивати упаковку необхідно так, щоб не пошкодити банкноти; при заклеюванні клапанів конвертів (пакетів) треба запобігти приклеюванню купюр до упаковки; ветхі банкноти поміщуються в упаковку між аркушами чистого картону або щільного паперу; вологі грошові знаки перед пакуванням необхідно просушити без обігрівальних приладів і не під впливом сонячних променів; вологі м'яті банкноти необхідно розрівняти і висушити у розрівняному вигляді; банкноти, які мають специфічний запах, поміщуються у скляний посуд і герметично закриваються (для подальшої можливості проведення одорологічної експертизи); якщо виявлені склеєні банкноти, їх бажано упакувати без роз'єднання; за необхідності роз'єднання, склеєні купюри звожуються паром, обережно відокремлюються і сушаться.

При виявленні обгорілих банкнот, необхідно запобігти їх повному знищенню. Залишки купюр необхідно обережно помістити в коробку з вовною (ватою), на яку поміщується аркуш м'якого чистого паперу.

Успішне розкриття і розслідування фальшивомонетництва вимагає високого професіоналізму слідчих, інспекторів-криміналістів та оперативних служб, активної, наступальної роботи з використанням всього комплексу гласних і негласних оперативно-пошукових заходів і слідчих дій.

В теперішній час відомо багато способів фальшування грошей. До них належать: підробка за допомогою поліграфічного обладнання; за допомогою копіювально-розмножувальної техніки; малювання грошових знаків; склеювання купюр з використанням частин справжніх банкнот і частин підроблених; заміна номіналу банкнот; переробка грошових знаків однієї держави на банкноти іншої країни; тощо.

При необхідності встановлення справжності банкнот, призначається судова технічна експертиза документів, на вирішення якої можуть бути поставлені наступні запитання:

- Чи відповідають надані на експертизу грошові кошти в сумі ... тис. грн (доларів, євро, тощо), а саме банкноти номіналом ... гривень (доларів, євро, тощо) наступних серій та номерів: ..., грошовим

знакам аналогічного номіналу та зразка, які знаходяться в офіційному обігу країни виробника – України (Федеральної Резервної Системи США, Європейського Союзу тощо)?

– Якщо ні, то яким способом вони виготовлені?

В Харківському НДЕКЦ МВС функціонує автоматизована система «Технічне дослідження та облік документів» призначена для вводу, редагування та накопичення інформації (текстової та графічної) про підроблені документи (в тому числі грошові знаки України і іноземних країн), оперативного здійснення перевірок для виявлення аналогів, формування та видачі звітів і довідок встановленої форми. Зазначений програмний комплекс використовується під час розслідування фактів підробки грошових знаків Національного Банку України і іноземної валюти.

Одержано 10.10.2019

УДК 343.98

Анжела Дмитрівна ТУЩЕНКО,

*курсантка Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ;*

Микола Миколайович ЄФІМОВ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ, ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ ЧИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

Розслідування даного кримінального правопорушення, як і інших злочинів, повинно бути організованим і цілеспрямованим, слідчі (розшукові) дії, передбачені Кримінально-процесуальним кодексом України повинні виконуватись у визначеній послідовності, координуватись з оперативними заходами. А саме через аналіз первинної інформації, на підставі слідчих ситуацій, які склалися на певних етапах розслідування, плануються дії для виконання поставлених завдань.

Особливості підготовки і проведення окремих слідчих (розшукових) дій посідають важливе місце в методиці розслідування хуліганства. Тому цілком обґрунтованою є пропозиція А. Ф. Волобуєва

щодо виділення в структурі кожної методики розслідування особливостей тактики проведення окремих слідчих дій як її самостійного структурного елемента [1]. Такий підхід цілком успішно використовується українськими криміналістами, якими підготовлено велику кількість праць з методики розслідування окремих видів злочинів.

Планування здійснюється з такою метою – стрімке та продуктивне проведення слідчих (розшукових) дій, розшукових заходів та встановлення винуватої особи. Слідчий з метою забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування, складає загальний календарний план-графік роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування в кожному кримінальному провадженні.

Слідчий, у свою чергу, використовує даний криміналістичний засіб, про що доречно наголошує Я. Пещак, для перевірки та побудови розслідування злочину на основі зібраної інформації. За обсягом визначення суті розслідування версії бувають загальними та окремими [4, с. 57].

При розслідуванні хуліганства, як доречно визначає М. М. Єфімов, загальними версіями є:

- мало місце вчинення кримінально-караного хуліганства;
- в даному випадку було вчинено дрібне хуліганство;
- вчинено не хуліганство, а інший злочин.

Поряд із загальними версіями висувуються і конкретні версії відповідно до окремих елементів та ознак складу злочину, передбаченого ст. 296 КК України:

- про особу хулігана і можливих місцях його перебування;
- про співучасників, очевидців та ще невстановлених потерпілих від вчиненого хуліганства і можливих місцях їх перебування;
- про місцезнаходження знарядь вчинення хуліганства;
- про причетність осіб, які вчинили хуліганські дії, до інших нерозкритих злочинів;
- про мотиви, мету та умисел хуліганства;
- про осіб, що наставляють неповнолітніх на шлях антисуспільної поведінки [3, с. 19].

На початковому етапі розслідування для вирішення будь-якої слідчої ситуації планується тактична операція: «Встановлення джерел доказів», яка включає: проведення оперативно-розшукових заходів, використання процесуальних засобів – огляд місця події, обшук, а іноді і накладення арешту на кореспонденцію;

встановлення можливих свідків-очевидців та допити їх; витребування інформації із криміналістичних обліків та автоматизованих інформаційно-довідникових систем. Таким чином, як наголошує С. С. Герасимчук, планування тактичної операції як системи слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів завжди визначається характером слідчої ситуації та її задач, що впливають з розслідування хуліганства на початковому етапі, тому здійснення таких процесуальних дій як: огляд місця події, освідування, обшук, допит потерпілих, свідків, слідчий експеримент не є виключним [4, с. 185].

Відсоток вчинення хуліганства із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень становить 28 %.

Підводячи підсумок, зазначимо, що проблем, які можуть виникнути на початковому етапі розслідування зазначеного виду кримінального правопорушення, достатньо. Тому актуальність теми та подальші дослідження в цьому напрямку є досить важливими. Важливе значення має аналіз первинної інформації, на підставі слідчих ситуацій, які склалися на певних етапах розслідування, плануються дії для виконання поставлених завдань.

Список бібліографічних посилань: 1. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с. 2. Герасимчук С. С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3 (9), т. 3. С. 183–187. 3. Єфімов М. М. Окремі організаційні аспекти початкового етапу розслідування хуліганства // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 30 квіт. 2014 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 18–20. 4. Пещак Я. Следственные версии: криминалистическое исследование. М., 1976. 228 с.

Одержано 19.10.2019

УДК [343.98:343.7-053.6](477)

Олена Валеріївна ФЕДОСОВА,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ*

 <https://orcid.org/0000-0002-5577-8333>

ПІДСТАВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Удосконалення методики розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми багато в чому залежить від розробки їх класифікації. Однією з головних ознак, яка характеризує криміналістичну класифікацію злочинів, є її цільове призначення [1, с. 74]. На даний час криміналістична класифікація корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, знаходиться у стадії розробки. Крім об'єкту посягання вона враховує чинники, пов'язані зі специфікою злочинної діяльності неповнолітніх, появою нових способів вчинення та приховування даної категорії злочинів. Криміналістична класифікація злочинів, що вчиняються неповнолітніми, має будуватись із урахуванням найбільш значущих з точки зору дослідження механізму злочинної діяльності елементів, які можуть виступати класифікаційними підставами, до яких вважаємо доцільним віднести: особу злочинця, потерпілого, предмет посягання, обстановку вчинення злочину, елементи діяльності щодо підготовки та приховування злочину, а також його наслідки.

Передусім, доцільно визначити якості, що визначають особу злочинця (стать, вік, фізичні і психічні властивості, місце народження, місце проживання, місце роботи, родинні, дружні та інші зв'язки і т. ін.). За кількістю учасників можуть бути розділені на вчинені одноосібно і групою осіб. За віком учасників можуть бути: вчинені неповнолітніми або групами змішаного складу. За статтю корисливо-насильницькі злочини здійснюються як чоловіками, так і жінками.

За зв'язком злочинця з жертвою, поділяють на такі, що чиняться особами: які давно знали потерпілого, або перебували з ним у родинних, дружніх чи інших тісних стосунках; що знали потерпілого до вчинення злочину, але недостатньо добре, або отримали інформацію про нього зі слів інших осіб; що випадково познайомилися з

потерпілим у день здійснення злочину; що не знали потерпілого і визначили його в якості об'єкта нападу чи вимагання за певними ознаками.

Об'єктом злочину можуть бути окремі особи, при яких безпосередньо знаходяться предмети злочинного посягання (гроші, цінності, одяг, зброя й ін.). Так, корисливо-насильницьких злочини можуть бути вчинені проти окремих осіб і їхнього майна: поза приміщеннями і транспортними засобами; що знаходяться в яких-небудь приміщеннях; що переміщуються на транспорті. За статевої ознаки жертви можуть бути як чоловіками, так і жінками. За віком: неповнолітні, та особи зрілого віку.

Предметами викрадення можуть бути: гроші, іноземна валюта, цінні папери; дорогоцінні і рідкоземельні метали, дорогоцінне і напівкоштовне каміння та ін.; різноманітні товари побутового призначення; автомобілі, мотоцикли і мопеди; наркотичні засоби і психотропні речовини, прекурсори, отрутні, сильнодіючі та радіоактивні речовини; зброя, боєприпаси, вибухові речовини і пристрої.

Корисливо-насильницькі злочини, що вчинюються неповнолітніми в залежності від місця їх здійснення можна розділити на: вчинені в умовах населених пунктів або поза них. За способом проникнення розрізняються корисливо-насильницькі злочини: які не потребують спеціальних прийомів для того, щоб опинитися з потерпілим у відповідному місці, що характерно для грабежів і розбійних нападів на вулицях, у під'їздах, парках і приміщеннях з вільним доступом; які потребують проникнення на об'єкт обманним шляхом, або з використанням довіри потерпілого (родичі, знайомі й ін.); які потребують проникнення на об'єкт за допомогою злому дверей, вікон, відмикання замків; які потребують проникнення усередину відповідного приміщення шляхом застосування чи погрози застосування насильства стосовно потерпілого.

Характер і спосіб насильницьких дій неповнолітніх дозволяють розділити корисливо-насильницькі злочини на вчинені із застосуванням: фізичного насильства; психічного насильства (останнє властиво такому виду корисливо-насильницьких злочинів як вимагання). Дії із застосування насильства можуть здійснюватися за допомогою: вогнепальної зброї; газової чи пневматичної зброї; вибухових речовин; холодної зброї; отруйних речовин; спеціально підготовлених знарядь; випадкових знарядь і предметів побутового призначення. При погрозі застосування насильства можуть використовуватися також макети вогнепальної зброї і вибухових пристроїв.

За характером дій неповнолітніх, пов'язаних із заволодінням майна, корисливо-насильницькі злочини можна розділити на такі, що супроводжуються негайним вилученням самим злочинцем майна, яке ним же знайдено або видано на його вимогу потерпілим, а також на такі, що переносять момент заволодіння конкретним майном чи одержання права на нього на більш віддалений термін, встановлений злочинцем, які він отримує від потерпілого (при вимаганні).

Дії по приховуванню злочинів можна класифікувати в залежності від їхньої спрямованості: на сам факт злочину; своєї участі в злочині; слідів злочинних дій. За характером приховування виділяються злочини, що пов'язані із: застосуванням засобів маскування зовнішності; приведенням жертви в невідомий чи безпомічний стан; з убивством жертви, свідків, очевидців, а також осіб, які намагались припинити злочин чи затримати злочинця (злочинців); інсценуванням іншої події; застосуванням засобів та прийомів, що утруднюють виявлення слідів і доказів [2, с. 496]

За наслідками стосовно потерпілого корисливо-насильницькі злочини поділяються на ті що: не заподіяли шкоди його фізичному здоров'ю і не залишили слідів на тілі потерпілого; заподіяли шкоду фізичному здоров'ю потерпілого й залишили внаслідок цього поверхневі чи проникливі ушкодження тканин чи органів; викликали смерть особи на місці злочину чи за його межами.

Наведена класифікація корисливо-насильницької злочинної діяльності неповнолітніх і різних видів корисливо-насильницьких злочинів сприяє розробці досить повної і разом з тим диференційованої їх криміналістичної характеристики, розумінню генезису кримінальних і слідчих ситуацій, постановці криміналістичних завдань та побудові загальних і окремих слідчих версій, розробці методик вузької спрямованості розкриття злочинів, правильному вибору напрямку їх розслідування.

Список бібліографічних посилань: 1. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с. 2. Аркуша Л. І. Структура методики розслідування організованої злочинної діяльності, яка супроводжується корумпованими зв'язками. *Актуальні проблеми держави і права*. 2001. Вип. 11. С. 496–498.

Одержано 13.10.2019

УДК 658.62.018.2

Євгеній Олександрович ЦАРИННИЙ,

*старший судовий експерт відділу товарознавчих
та гемологічних досліджень*

Харківського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру МВС України;

Павло Павлович КАНІВЕЦЬ,

*головний судовий експерт відділу товарознавчих
та гемологічних досліджень*

Харківського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру МВС України

ПЕРЕВІРКА ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Актуальна проблема ринкової економіки – постійне підвищення вимог до якості продукції на рівні підприємств та на загальному державному рівні. Тому потреба контролювати оцінку якості є важливим етапом в її управлінні, а також науковим та практичним завданням, для цього досліджуються та розробляються методи з оцінювання якості.

У зв'язку з тим, що підприємства на сьогоднішній день мають змогу виготовляти свою продукцію за власними технічними умовами, які не є у відкритому доступі для пересічних споживачів, контролювати якість продукції стало майже неможливо у зв'язку з відсутністю загальних норм та вимог. Необхідно створити державні стандарти якості продукції, яких будуть дотримуватися абсолютно всі підприємства України.

Щоб вирішити проблему підвищеної якості до продукції треба чітко уявляти та розуміти сутність поняття «якість». Стандарт КО 8402-86 розділяє якість «як сукупність властивостей та характеристик продукції або послуги, які надають їй здатність задовольняти обумовлені або передбачувані потреби» [1].

При проведенні судової товарознавчої експертизи перевіряється дотримання правових норм, стандартів, договорів, технічних умов поставок та інших документів. Важливо брати до уваги те, що вищевказані вимоги мають бути зазначені при складанні контракту, нормативна документація вимагає виконання умов збереження навколишнього середовища. Якщо не дотримуватись більшості установлених вимог можливе притягнення до правової чи адміністративної відповідальності. «Передбачувані потреби повинні бути виявлені та визначені (результати маркетингових досліджень, нові

розробки, формування споживчого попиту тощо). Це можуть бути естетичні вимоги, відповідність продукції моді, вподобання споживачів, національні та культурні особливості» [2].

Міжнародний стандарт КО 9000:2000 розглядає якість, як «ступінь, з якою сукупність характеристик продукції, процесу або системи задовольняє потреби або очікування, які є встановленими, передбачуваними чи обов'язковими» [3].

Згідно стандарту ДСТУ КО 9000:2007 якість – «ступінь, до якого сукупність характеристик об'єкту задовольняє вимоги зацікавлених осіб» [3].

Ринкові відносини знаходяться в таких умовах, в яких якість певної продукції повинна задовольняти потреби споживача, котрі постійно досліджуються, займаючи центральне місце, адже неможливо дослідити якість продукції не беручи до уваги існуючі суспільні потреби, бо ці категорії тісно пов'язані одна з одною.

При проведенні судової товарознавчої експертизи необхідно виявити відповідність продукції визначеним нормам та вимогам законодавства України. Властивості продукції можуть характеризуватись різними показниками та поділятись на: показники призначення товару, показники надійності, показники технологічності, показники стандартизації й уніфікації, ергономічні показники, естетичні показники, показники транспортабельності, патентно-правові показники, екологічні показники, показники безпеки.

Вся продукція має володіти певним набором властивостей, які у сукупності визначаються показниками якості. Склавши кількісні характеристики властивостей продукції, отримаємо показники якості.

Будь-яка виготовлена продукція повинна задовольняти потреби споживачів щоб мати успіх та успішно конкурувати на ринку. Щоб це здійснити, розробляючи стандарти якості, з одного боку потрібно на державному рівні врахувати ринкові потреби, а з іншого, – це також й проблема виробника. Виготовлення продукції певної якості та кількості є основною вимогою задоволення потреб. Державне управління якістю продукції повинно взяти за основу перед прийняттям управлінських рішень, що потреби споживачів та вироблену продукцію потрібно розрізняти за рівнем якості.

Виготовлення якісної продукції безпосередньо залежить від потреб сьогодення, але виробник повинен усвідомлювати, що якість – динамічна складова, яка постійно змінюється залежно від часу, бо споживачі змінюють свої потреби, а саме, змінюється якість. Коли споживачі змінюють потреби, те, що колись вважалося якісним товаром, зараз вже не відповідає технічним нововведенням, які здатні ліпше задовольнити потреби.

Проаналізувавши методи та показники з оцінки якості, можемо сказати, що немає чітко вираженої концепції оцінки якості. Кожен виробник повинен самостійно контролювати якість своєї продукції, оскільки недоброякісна продукція обов'язково буде виявлена при проведенні судової експертизи.

Список бібліографічних посилань: 1. ИСО 8402:1994. Управление качеством и обеспечение качества // Библиотека нормативной документации : сайт. URL: <https://files.stroyinf.ru/Data1/5/5812/index.htm#i575683> (дата звернення: 01.10.2019). 2. Шаповал М. І. Менеджмент якості : підручник. Київ : Знання, 2006. 471 с. 3. ДСТУ 9000:2007. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів. Київ, 2008. 28 с.

Одержано 05.10.2019

УДК 343.98:343.326

Геннадій Олексійович ЧОРНИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ

Слідчі ситуації, які виникають при розслідуванні терористичних актів обумовлені тим, що ст. 258 КК України передбачає дві форми терористичного акту: вчинення терористичного акту та погрози його вчинення. Таким чином всі слідчі ситуації можливо поділити на дві основні групи: *вчинення терористичного акту; висловлювання погроз щодо вчинення терористичного акту.*

До першої групи слідчих ситуацій необхідно віднести випадки застосування зброї, вибухів, підпалів, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста).

До другої групи відносять випадки висловлювання погроз вчинення вищезазначених дій з тією ж метою. Залежно від характеру початкової інформації першої групи ситуацій розглядаються наступні слідчі ситуації: 1. *Отримана інформація об існуванні терористичного формування (організації, групи)*; 2. *Отримана інформація про вчинення терористичного акту або погрози його вчинення*. За джерелом інформації класифікація слідчих ситуацій зазначеної групи є наступна: 1. *Отримана інформація від злочинця про вчинення терористичного акту або погрози його вчинення*; 2. *Потерпілі звернулись з інформацією про вчинення терористичного акту*; 3. *Свідки заявили про вчинення терористичного акту*; 4. *Про вчинення терористичного акту стало відомо із засобів масової інформації*.

При наявності інформації про злочинця, його затримання на початковому етапі виділяють наступні типові слідчі ситуації: 1. *Особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою, загинула, особистість її відома*. Найбільш доцільно у таких випадках наступний алгоритм дій: 1. Огляд місця події; 2. Огляд трупа або його частин на місці виявлення; 3. Обшук за місцем проживання злочинця; 4. Допит свідків; 5. Допит потерпілих; 6. Тимчасовий доступ до відеозапису з камер зовнішнього спостереження установ, організацій, розташованих поруч з місцем події; 7. Призначення експертиз (судовомедичних, вибухотехнічної, трасологічних). 2. *Особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою, загинула, особистість її невідома*. 1. Огляд місця події; 2. Огляд трупа або його частин на місці виявлення; 3. Допит свідків; 4. Допит потерпілих; 5. Тимчасовий доступ до відеозапису з камер зовнішнього спостереження установ, організацій, розташованих поруч з місцем події; 6. Призначення експертиз – судовомедичну, вибухотехнічну, трасологічну, молекулярногенетичну; 7. Пред'явлення для впізнання трупа, встановлення кола осіб, які ймовірно його можуть впізнати. Крім того проводяться необхідні заходи, спрямовані на встановлення особи загиблого, кола його знайомих, можливої причетності до певної терористичної групи (організації), а також усіх учасників злочину. 3. *Особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою, не затримана, але наявна інформація, яка дозволяє організувати його пошук*. Найбільш доцільними для такої ситуації є проведення наступних слідчих дій: 1. Огляд місця події; 2. Допит потерпілих; 3. Допит свідків. Особливе значення мають свідчення особою які безпосередньо були на місці події під час вибуху, брали участь у ліквідації та усуненні наслідків вибуху – працівники швидкої невідкладної

медичної допомоги, рятувальники тощо. Одночасно проводяться негласні розшукові слідчі дії щодо виявлення місцезнаходження підозрюваного, встановлення його пособників та співучасників.

Запропоновані слідчі ситуації передбачають висунення і перевірку таких типових версій при розслідуванні терористичного акту, як:

1. Було вчинено терористичний акт із застосуванням зброї, вибуху, підпалу або іншим способом.

2. Має місце вчинення кримінального правопорушення із застосуванням зброї, вибуху, підпалу без мети порушення громадської безпеки, впливу на органи держави, залякування населення тощо. Тобто вчинено умисне вбивство або замах на вбивство- ст. 115 КК України, умисні тяжкі тілесні ушкодження – ст. 121 КК України, умисне знищення або пошкодження майна – ст. 194 КК України.

3. Має місце злочинне порушення встановлених вимог та правил, а саме: – Порушення вимог законодавства про охорону праці – ст. 271 КК України; Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою – ст. 272 КК України; Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах – ст. 273 КК України; Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки – ст. 274 КК України; Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд – ст. 275 КК України.

4. Причиною вибуху, пожеж, руйнувань є непереборна сила (стихійне лихо).

Одержано 07.10.2019

УДК 343.98

Карина Григорівна ШЕЛЕНІНА,
*ад'юнкт Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Питання щодо розгляду такого елементу криміналістичної характеристики як особа злочинця досі залишається актуальним і є об'єктом пильної уваги не тільки психологів, кримінологів, юристів, а ще й криміналістів.

Вивчення особи злочинця є однією з важливих дій працівників правоохоронних органів, що в подальшому забезпечує усунення причин та умов вчинення злочинів, їх рецидивів тощо.

Вчений М. Т. Ведерніков зазначає, що особа злочинця – це конкретна особа, для якої характерні прояви її почуттів і в основних сферах діяльності будь-якої людини, і в специфічній правовій сфері при реалізації спеціального правового статусу і виконання правової соціальної ролі [1, с. 45–49]. Зрозуміло, що особа злочинця – це конкретна людина, яка проявляє певні риси свого характеру щодо себе самої та щодо суспільства. На наш погляд, дане поняття особи злочинця не повністю розкриває свою суть, мова йде про особу засудженого. Дане поняття більш вузьке, до елементу криміналістичної характеристики особи злочинця необхідно застосовувати більш ширше поняття особи злочинця.

У свою чергу, І. М. Даньшин особистість злочинця визначає як сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, які тією чи іншою мірою типово притаманні людям, котрі винні в злочинній діяльності певного типу [2, с. 117–126]. Вчений опирається як на особисті якості людини, так і на соціально-демографічні. На наш погляд, це досить доречно, тому що особа може народитись з певними схильностями, які протягом життя можуть розвинути, так вона їх може здобути протягом життя в силу соціально-побутових ситуацій тощо.

На теперішній час вченими-криміналістами проведено значна кількість досліджень щодо елементу особи злочинця, які пропонували розглядати поняття цього компоненту в різних аспектах, що є, на нашу думку, вірними, але слід зауважити, що особа злочинця завжди конкретна. Але ця риса втілює в собі певні соціальні та індивідуальні якості, котрі притаманні конкретній особі, в яких створилися соціальні відносини, що мають місце в даному суспільстві. Будучи індивідуальною, кожна особа несе на собі відбиток тих суспільних умов, в яких вона живе і діє як свідомо, суспільна істота. Своєрідність особи злочинця засудженого проявляється, насамперед, у її психічному образі: характер, здібності, інтереси, установки, відношеннях, формуються і виявляються в діяльності людини.

При розслідуванні вбивства одним з перших елементів криміналістичної характеристики правоохоронними органами вивчається особа злочинця та її риси поведінки. Саме після дослідження цього компоненту можна зрозуміти що схилило таку особу на вчинення вбивства, за допомогою яких засобів та/або знарядь було вчинено такий злочин, надається можливість повно та всебічно дослідити слідову картину та саму обстановку вчиненого злочину

тощо. Після чого можна скласти більш вірогідний план щодо розслідування цього злочину, версії, обираючи тактичний прийомів для найшвидшого розслідування кримінального правопорушення.

Дослідивши слідчу практику щодо вбивств, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі, ми виділяємо такі критерії класифікації злочинців:

1) залежно від соціально-демографічних ознак:

- чоловіки (54 %), жінки (38 %), неповнолітні (8 %);
- за віковими категоріями: 14 – 25 років (22 %), 25–45 років (48%), 45–60 років (25 %), понад 60 років (5 %);
- від рівня освіти: з початковою (30 %), середньою (25 %), вищою освітою (10 %), без освіти (35 %);

2) соціальне становище і роду занять: робочі (20 %), військово-вслужбовці (2 %), працівники сфери торгівлі (10%), безробітні (65 %), пенсіонери (3 %);

3) за ознаками місця проживання та тривалості проживання: житель міста (68 %), селища міського типу (10 %), села (22 %); міщевий житель (65 %), мігрант (12 %), переселенець (23 %);

4) за інтенсивністю і характером злочинної діяльності: повторність (55 %), рецидив (спеціальний або особливо небезпечний) (45 %), одноособово (38 %), у складі групи (62 %);

5) за даними про стан особи в момент вчинення злочину: під час відбування покарання у виправній установі (100 %), у стані алкогольного сп'яніння (20 %).

Наведені класифікації не є вичерпними, оскільки злочинців можна класифікувати й на інших підставах.

Слід враховувати специфіку розслідування вбивств, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі, що виражає специфічні чинники при формуванні оперативної обстановки у виправних колоніях, психологічний стан злочинця, демонстрації волі засуджених тощо. Тобто, крім загальних обставин, що сприяють вчиненню більшості насильницьких злочинів, існують спеціальні, характерні тільки для злочинів в виправних установах.

З урахуванням вищевикладеного, можна констатувати, що особа злочинців – засуджених, які вчинили вбивство в місцях позбавлення волі, – це специфічна категорія осіб, які не мають соціального розвитку, обмежені в інтелектуальному та моральному мисленні, мають в рисі характеру дуже жорстокі вади, не мають жалю до інших людей, це люди, які не цінують взагалі життя ні інших людей ні своє. Особа злочинця є найважливішим елементом кримінальної характеристики при вчиненні вбивства засудженими в місцях позбавлення волі, який повинен обов'язково в повній мірі

розкривати свій зміст, що допоможе визначенню напряму розслідування конкретного кримінального правопорушення, організацію та планування розслідування цього злочину.

Конкретний портрет особи злочинця, який вчиняє вбивство в місцях позбавлення волі, зробити не можливо, тому що особа, яка вже знаходиться в специфічних умовах проживання: добовий режим, постійно перебуває у напрузі, необхідно здобути якийсь статус перед іншими засудженими, постійна нервозність, утримання від сексуального потягу, нав'язування думки інших засуджених тощо, вирішує вчинити нове кримінальне правопорушення, в досить специфічних умовах, де особа злочинця не почуває себе вільно, це впливає і на час, місце, обстановку вчинення цього злочину, і на слідову картину, на знаряддя та засоби вчинення злочину. Можна тільки виділити основні риси особи злочинця, який вчиняє таке кримінальне правопорушення: зухвалість, жорстокість, цинізм, неповагу до суспільства, егоїзм, холоднокровність, відсутність належного самоконтролю, дратівливість, аморальність, схильність до насильства, відсутність жалю до потерпілого, асоціальний спосіб життя тощо.

Список бібліографічних посилань: 1. Андреев И. С., Грамович Г. И., Порубов Н. И. Криминалистика : учеб. пособие. Минск : Вышэйшая шк., 1997. 238 с. 2. Дальшин И. Н. К вопросу о личности преступника. *Проблемы социальной законности*. 1980. Вып. 6. С. 117–126.

Одержано 14.10.2019

УДК 343.98

Максим Павлович ШЕРСТЮК,
*курсант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ;*

Микола Миколайович ЄФІМОВ,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

Ведучи мову про один з різновидів навмисного вбивства, слід зазначити, що вказане кримінально каране діяння є одним з найтяжчих злочинів і має високий ступінь суспільної небезпеки. У всі

часи жінка відігравала провідну роль у формуванні щастя в родині, в більшій мірі від неї залежить нормальний психічний і фізичний розвиток дітей, а вчинення нею вбивства своєї новонародженої дитини підриває моральні та духовні устої, авторитет «матері» в суспільстві. За ст. 117 КК України суб'єктом злочину є матір новонародженої дитини.

Допит є найпоширенішим способом одержання інформації про подію, що трапилася, в нашому випадку умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини. Ми підтримуємо позицію науковців, які визначають допит як процесуальну дію, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі [2, с. 252].

Проведення допиту підозрюваного по даній справі вимагає ретельної підготовки, використання спеціальних знань у різних галузях науки та техніки, зокрема використання тактичних прийомів. Обираючи тактичні прийоми допиту й оцінюючи отримані показання, необхідно з'ясувати: умови, в яких підозрюваний спостерігав предмети і явища (вдень, уночі, близько, далеко, тобто об'єктивні чинники); психічний стан допитуваного на момент сприйняття чи після нього (був зляканий, вражений, хвилювався, сп'яніні тощо); загальний стан органів почуттів людини (стан зору, органів слуху, нюху та ін.); загальну здатність до конкретного сприймання й запам'ятовування (зі слів допитуваного потрібно уточнити, що він краще сприймає й запам'ятовує – колір, номери, прізвища тощо) [3, с. 9].

Проаналізовані нами матеріали кримінальних проваджень дозволяють вказати, що найбільш розповсюдженими тактичними прийомами, що використовуються у вказаній категорії справ є: психологічний контакт; вільна розповідь; постановка запитань; пред'явлення доказів; збільшення (зменшення) темпу допиту.

З метою встановлення контакту з підозрюваною особою може бути використаний час заповнення анкетної частини протоколу допиту. На думку психологів під час бесіди на перший план необхідно поставити питання, що стосуються особистості підозрюваного: його віку; взаємин із членами родини; чим допитуваний цікавиться, його хобі. Якщо в якій-небудь сфері інтересів у допитуваного є досягнення, то доцільно його похвалити за ці досягнення. Такий початок допиту покаже суб'єктові, що слідчий зацікавлений у його долі й у інформації, яку він може повідомити. Це допоможе

вивести допитуваного з ситуаційно обумовленого стану пригніченості. У той же час розмова на теми, які недотичні злочину, розслаблює його [1, с. 140].

Так, під час допиту гр. Б. були встановлені такі обставини. 25.11.2015 року о 07 годині 00 хвилин вона повернулася зі зміни додому та о 07 годині 10 хвилин вийшла на вулицю з метою погуляти із собакою. Обходячи вказаний будинок, собака побігла вперед та знайшла начебто ляльку, білого кольору, вона почала відганяти собаку та побачила, що голівонька колихнулася, зрозумівши що це дитина одразу зупинила перехожого чоловіка та попросила зателефонувати до поліції та у швидку. Після чого гр. Б. забрала дитину та направилася до себе додому, укутавши дитину вона повернулася на місце, де вже знаходилася поліція та швидка допомога, якій вона передала цю дитину. Обвинувачену не бачила, до квартири не заходила [4].

Одним з ефективних тактичних прийомів, що може використовуватися під час допиту є збільшення (зменшення) темпу допиту. Даний прийом заснований на тому, що при інтенсивному темі допитуваній не може ретельно обміркувати варіанти відповідей і концентрувати увагу на деталях, що викривають неправдивість свідчень [5, с. 112].

Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що допит – це певне спілкування сторін, метою якого є встановлення істини в кримінальному провадженні. Для досягнення цієї цілі важливо використовувати тактичні прийоми, які сприяють одержанню детальної та повної інформації. Майстерність слідчого визначається вмінням правильного застосування того чи іншого тактичного прийому, урахувавши всі фактори вчинення події.

Список бібліографічних посилань: 1. Георгадзе З. О., Царгасова Э. Б. Судебная психиатрия : учеб. пособие. М. : Юнити-Дана ; Закон и право, 2003. 239 с. 2. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 684 с. 3. Коновалова В. Е. Тактика допроса свидетелей и обвиняемых. Харьков : Изд-во ХГУ, 1956. 36 с. 4. Архів Кіровського районного суду м. Дніпро, 2016 р. Справа № 203/143/16-к. 5. Александров Д. О., Андросюк В. Г., Казміренко Л. І. Юридична психологія : підручник. Вид. 2-ге, доопр. та допов. Київ : КНТ, 2008. 352 с.

Одержано 19.10.2019

УДК 343.9

Олександр Валерійович ШКЛЯРУК,

курсант Університету державної фіскальної служби України;

Максим Богданович ХОМ'ЯК,

курсант Університету державної фіскальної служби України;

Анна Сергіївна АМЕЛІНА,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри фінансових розслідувань

Університету державної фіскальної служби України

ПРОФІЛАКТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Актуальність обраної теми полягає у тому, що організація ефективної системи попередження злочинності у сфері економіки є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності, вирішення якої для України є невідкладною, важливою і складною справою. Економіка є базою існування та розвитку будь-якої сучасної держави. Тому формування ефективної системи економічних відносин, стійкої до негативних зовнішніх впливів та водночас інтегрованої до міжнародного економічного простору, а також запобігання та профілактика економічним злочинам є одним із найважливіших завдань національної політики держави.

Питанням протидії економічній злочинності присвятили свої роботи велика кількість науковців. Значний внесок зробили М. І. Бажанов, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. Т. Білоус, В. І. Борисов, В. В. Голіна, Н. О. Гуторова, І. М. Даньшин, В. М. Дрьоміна, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, М. І. Камлик, О. Г. Кальмана, М. Й. Коржанський, Я. М. Кураш, В. М. Поповича, І. В. Маслія, П. І. Орлова, Є. Л. Стрельцова, І. К. Туркевич, В. П. Філонов, В. І. Шакур та ін.

Профілактика відіграє важливу роль у діяльності органів, які забезпечують безпеку держави від злочинних посягань у економічній сфері. Слід наголосити, що у разі запровадження профілактичних заходів у державі підвищується ефективність правозастосування та зміцнюється дотримання вимог чинного законодавства. Адже, як зазначив Ю. Д. Блувштейн, профілактика – найбільш гуманний засіб підтримання правопорядку, забезпечення безпеки цінностей, які перебувають під охороною. Здійснення профілактики не лише захищає суспільство від злочинних посягань, але й забезпечує його захист [1, с. 9–10].

А ось О. В. Старков профілактику злочинів називає «діяльність, спрямовану на виявлення, знешкодження та нейтралізацію причин та умов злочинів на всіх рівнях, а також на їх компенсацію причинами та умовами нормативної, принаймні, правомірної поведінки, та в цілому на рівень нормативності у суспільстві» [2, с. 12].

Ми вважаємо, що профілактика економічним злочинам – це цілеспрямована діяльність уповноважених органів на всебічне виявлення причин злочинів, кола злочинців та аналітична робота з подальшим прогнозуванням злочинів.

Залежно від сфери охоплення заходів попередження кримінологами виділяється :

- Загальне попередження злочинності. Сюди відноситься і створення прозорості для громадського контролю системи державного управління, що перешкоджає виникненню та дії корупційних схем. У цілому загальна профілактика злочинності спрямована на забезпечення гідного існування людини в суспільстві, створення умов для досягнення нормальних потреб (в житло, матеріальному достатку, роботу, дозвілля і відпочинку) законними засобами. Розробку та реалізацію заходів загального попередження ведуть всі органи держави із залученням фахівців різних областей: економістів, соціологів, політиків, управлінців, психологів тощо. Кримінологи також беруть участь в цьому процесі, надаючи аналітичні огляди статистичних даних, прогнозуючи результативність запропонованих заходів з точки зору їх впливу на злочинність і здійснюючи кримінологічну експертизу нормативних актів і соціально-економічних програм.

- Спеціальне попередження злочинності. Яке здійснюється шляхом впливу на соціальні групи, окремих осіб і організації або сфери діяльності, щодо яких є підстави вважати, що вони мають підвищену криміногенність;

- індивідуального попередження злочинності. Що може розглядатися як один з видів спеціального попередження, однак адресатом є конкретна людина, особисті характеристики якого об'єктивно говорять про можливість здійснення їм у майбутньому злочинного діяння. Об'єктом індивідуального попередження може ставати як безпосередньо людина, її негативні соціальні якості, так і соціальна мікросередовище, його навколишнє (сім'я, побут, трудовий колектив) [3, с. 45].

Коріння злочинності зазвичай сховане в негативних суспільних явищах, соціальних, політичних, економічних і духовних проблемах. Люди не задоволені своїм становищем у суспільстві, хочуть кращих умов життя. Тому найефективнішими в плані зменшення

злочинності у довгостроковій перспективі є заходи, спрямовані на зміцнення економіки. Насамперед туди можна віднести : забезпечення населення робочими місцями, соціальні програми підвищення життєвого рівня, формування в суспільстві позитивного морального клімату, встановлення рівності і справедливості у державі, придушення таких явищ, як пияцтво, наркоманія, бродяжництво, бідність, нелегальна міграція, запобігати і вирішувати міжнаціональні та інші конфлікти.

Розуміємо, що про повне зникнення і вирішення перерахованих вище проблем (наприклад, безробіття і зловживання спиртним) не може йти і мови. Але потрібно діяти, цілеспрямовані заходи, проведені державою і суспільством значно скоротять їх негативний вплив.

Потрібно усвідомлювати наслідки своїх дій, і думати про майбутнє. Наприклад, хороша організація та фінансування служб зайнятості дозволить зменшити безробіття і поліпшити життєвий рівень вимушено безробітних, тобто утримати їх від моральної деградації й звернення до незаконних засобів отримання доходу. Особливу увагу потрібно звернути на молодь, стимулювати їх і підтримувати, направляти на вірну дорогу, бо вони наше майбутнє. Так, грамотна організація антиалкогольної пропаганди та забезпечення доступу молоді до не пов'язаних з випивкою форм дозвілля (спорт, творчість, політична діяльність) може призвести до значного зменшення споживання алкоголю та скоєння злочинів неповнолітніми та молодими особами.

На нашу думку потрібно розвивати чотири основних напрямки для підвищення ефективності профілактичної діяльності під час забезпечення економічної безпеки держави :

- запровадження активної просвітницької діяльності, спрямованої на формування негативного ставлення до протиправних дій, які вчинюються, зокрема, у фінансовій сфері держави;
- активізація участі людей, громадськості у дотриманні законодавства, яке регулює фінансову діяльність у державі;
- забезпечення запровадження та подальшого розвитку міжнародного співробітництва у сфері профілактики економічних правопорушень з використанням міжнародного досвіду;
- удосконалення інформаційного забезпечення органів, які відповідають за профілактику правопорушень та захист громадян від протиправних посягань на їхні права у сфері формування та обігу фінансів за допомогою засобів масової інформації.

Отже, можна стверджувати, що профілактика відіграє суттєву роль у боротьбі з економічною злочинністю. І на це потрібно звертати

увагу. Адже краще попередити злочин і уникнути матеріальних або людських втрат. Але на даний момент стан профілактики економічних злочинів є не задовільним.

Список бібліографічних посилань: 1. Блувштейн Ю. Д., Зырин М. И., Романов В. В. Профилактика преступлений. М., 1986. 286 с. 2. Старков О. В. Предупреждение преступлений : учеб. пособие. М. : Юристъ, 2005. 284 с. 3. Кримінологія. Загальні проблеми попередження злочинності, 2013. 375 с. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/2272> (дата звернення: 15.10.2019).

Одержано 17.10.2019

УДК 343.98.065

Михайло Григорович ЩЕРБАКОВСЬКИЙ,

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінального процесу,

криміналістики та експертології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-8413-9311>

ПРОБЛЕМИ ФОРМУЛЮВАННЯ ВИСНОВКІВ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Молекулярно-генетична експертиза знаходить все більше застосування в слідчій практиці оскільки має високу ефективність ідентифікації злочинця. Одним з найбільш складних і відповідальних видів досліджень молекулярно-генетичної експертизи є порівняльний аналіз біологічних слідів (кров, сперма, слина, частинки шкіри та ін.), виявлених на місці події або потерпілого, і відповідних зразків, які відібрані від підозрюваної особи. Позитивне вирішення питання про походження слідів від конкретного суб'єкта має істотне доказове значення в розслідуванні злочину. За своїм змістом дослідження об'єктів біологічної природи з метою встановлення конкретної людини, від яких вони відокремилися, відноситься до ідентифікації цілого об'єкта за розділеними частинами. Цілим об'єктом в даному випадку є тіло людини, яка перевіряється.

Згідно методичних рекомендацій позитивний висновок про збіг порівнюваних біологічних об'єктів за генетичними ознаками (ДНК-профілями) виноситься у формі ймовірності із з розрахованою математичною величиною. Як свідчить експертна, слідча і судова практика найчастіше, отриманий експертом результат ДНК аналізу без будь-якої інтерпретації експерта-біолога представляється

ініціатору проведення експертизи. Експертом за результатами порівняльного дослідження дається висновок тільки про ймовірність збігу порівнюваних об'єктів, залишаючи вирішення питання про джерело ДНК на розсуд суду. Висновок у зазначеній формі викликає суттєві труднощі в оцінці встановлених фактів професійними учасниками процесу, які не володіють відповідними експертними знаннями. У більшості випадків висновок про ймовірність збігу переноситься без зміни в судові документи (вирок). Слово «збіг» приймається непрофесіоналами синонімом «ідентифікації». Проблема полягає в тому, що ні судові експерти, ні судді не володіють критеріями для оцінки значень ймовірності з метою ідентифікації. Тому в судовій практиці поширена суб'єктивна оцінка результатів аналізу ДНК.

На нашу думку сформульовані в такій формі умовиводи експерта не відповідають вимогам, які пред'являються до експертних висновків, вироблених практикою і теорією судових експертиз. Одним з основних принципів, які пред'являються до висновків будь-якої експертизи, є визначеність і доступність інформації [1, с. 129]. Згідно з принципом визначеності неприпустимі неясні, двозначні висновки, що дозволяють різне тлумачення, наприклад, висновки про «збіг» або «однаковості» об'єктів, які порівнюються. Відповідно до принципу доступності в процесі доказування можуть бути використані тільки такі висновки експерта, які не вимагають для своєї інтерпретації спеціальних знань, тобто є доступними для слідчих, суддів та інших осіб.

Вказаним принципам не відповідають висновки про збіг генетичних ознак порівнюваних об'єктів з певною ймовірністю, оскільки слідчий і суд, не володіючи відповідними спеціальними знаннями і не знаючи міри поширеності перерахованих експертом генетичних ознак не в змозі оцінити доказове значення такого висновку. Само по собі вказівка на певну можливість збігу генетичних ознак ніякої корисної інформації не несе слідчому і суду. Отже, використання таких висновків в якості доказів практично неможливо. Очевидно, що будь-якому неспеціалісту такий висновок про ймовірність збігу неможливо ні зрозуміти, ні оцінити.

Одним з варіантів вирішення даної проблеми є розробка критерію оцінки генетичної ідентичності або стандарту ідентифікації ДНК, запропонований І. О. Перепечиною [2, с. 290–293; 3]. Розробка такого критерію (стандарту) дозволить уникнути суб'єктивності при прийнятті рішення про ідентифікацію за результатами аналізу ДНК. Досягнення в конкретній експертизі цієї величини буде підставою для формулювання експертом категоричного висновку

про джерело походження об'єкта. Стандарт повинен забезпечувати можливість вирішення питання про тотожність незалежно від обставин справи. Вибір критерію індивідуалізації на основі науково обґрунтованого підходу і його регламентація, на наш погляд, дозволить забезпечити найбільш правильне вирішення питання про тотожність й формулювання висновків, доступних до суб'єктів доказування.

Список бібліографічних посилань: 1. Орлов Ю. К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном судопроизводстве. М. : Ин-т повышения квалификации Рос. федерал. центра судеб. экспертизы, 2005. 264 с. 2. Перепечина И. О. Проблема категорического экспертного вывода в судебной ДНК-идентификации и разработка подходов к ее решению. *Черные дыры в российском законодательстве*. 2003. Вып. 2. С. 287–296. 3. Perepechina I. On the standard of genetic identity assessment (based on the consensual predetermined level of the reliability). *Forensic Science International: Genetics Supplement. Series 6*. 2017. e526–e528.

Одержано 15.10.2019

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

УДК [343.1:343.98](477+100)

Олександр Маркович БАНДУРКА,

доктор юридичних наук, професор,

академік Національної академії правових наук України,

заслужений юрист України;

 <https://orcid.org/0000-0002-0240-5517>

ЗАКОНОДАВЧІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОДАЛЬШОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Кримінальний процесуальний кодекс України, який діє вже сім років, викликає низку нарікань і має окремі неузгодженості, на які вказують як учені, так і практичні працівники правоохоронних органів. Свідченням цьому є понад 575 змін і доповнень, унесених до нього за цей період. Однак деякі проблемні питання все одно залишаються не вирішеними до сьогодні, що потребує уваги з боку вчених і законодавця. На сьогоднішній науково-практичній конференції є нагода окреслити, розглянути та подискутувати про сучасні проблемні питання кримінального процесу та криміналістики, визначити, чого вимагає від нас подальший розвиток науки і правозастосовної діяльності, та надати певні пропозиції щодо вдосконалення положень КПК України, доктрин кримінального процесу і криміналістики.

Наш навчальний заклад бере активну участь у законотворчому процесі ще з часів опрацювання проекту чинного КПК України. У Комітеті Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності розглядаються системні зміни до Кримінального процесуального кодексу України. За рекомендацією ректорату та Вченої ради університету ми спільно із завідувачем кафедри кримінального процесу Олександром Олександровичем Юхном і професором цієї ж кафедри Геннадієм Івановичем Глобенком беремо в цій роботі активну участь. Так, одним із

напрямів нашої роботи було усунення окремих поспішно ухвалених положень до чинного КПК України. У результаті наших пропозицій та пропозицій інших учених і практиків відмінено частину положень з питань отримання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій і призначення експертиз підрозділами поліції та іншими правоохоронними органами тільки в тому єдиному територіальному суді, де зареєстровано відповідне Головне управління Національної поліції як юридичну особу. Ще одне питання, яке нам вдалося вирішити у Верховній Раді України, що підкріплюється ухваленням змін до КПК України 17.10.2019, – це повернення права слідчому та прокурору призначати експертизи, яке до цього було надано лише слідчим суддям. Про вказані проблеми ми вели мову на попередніх науково-практичних конференціях і семінарах, і наші намагання та пропозиції щодо вдосконалення окремих положень КПК України були марними – є певні позитивні результати та зрушення, що закріплено на законодавчому рівні. Сьогодні ми працюємо також над іншими проблемними питаннями кримінального процесу та криміналістики.

Іншим із першочергових завдань стало запровадження інституту кримінальних проступків, в чому ми взяли активну і безпосередню участь. Це при тому, що такий законопроект двічі розглядався у Верховній Раді України і є перспективним для правозастосування. Відповідний закон набере чинності 1 січня 2020 року, однак є перспективи його відтермінування, оскільки насамперед доцільно внести суттєві зміни до чинного закону про кримінальну відповідальність (КК України). Введення інституту кримінальних проступків значно розвантажить органи досудового розслідування (в середньому на одного слідчого в державі припадає від 250 до 370 кримінальних проваджень) від дріб'язкових кримінальних правопорушень і націлить слідчих на розслідування та розкриття тяжких, особливо тяжких і резонансних злочинів. Університет може готувати дізнавачів на рівні бакалаврів. Однак сьогодні поки проблемним є питання видання нормативного акта Національної поліції України щодо визначення службових осіб, яким буде надано право розслідувати кримінальні проступки. Його слід очікувати найближчим часом.

Зауважимо, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не лише несе демократичні перетворення, а й вимагає усунення недоліків поспішного реформування правоохоронної діяльності та вдосконалення окремих інститутів кримінального процесу. Так, одним із його нововведень став інститут угод у кримінальному процесі, який є втіленням концепції відновного правосуддя.

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає можливість укладення двох видів угод – угоди про примирення між потерпілим та обвинуваченим чи підозрюваним та угоди про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим чи підозрюваним. На перший погляд такі компромісні процедури ведуть до скорочення термінів розгляду кримінальних проваджень, значно зменшують навантаження на суди всіх інстанцій, економлять фінансові та процесуальні ресурси держави і сприяють правосуддю. Однак вони не рятують від ризику судової помилки, зокрема, коли обвинувачений визнає себе винним у менш тяжкому злочині, ніж той, що він фактично вчинив. Враховуючи це, можна стверджувати, що з метою запобігання можливим зловживанням усі процесуальні процедури мають бути чітко прописаними і зрозумілими для всіх учасників процесу. Цього сьогодні не вистачає в КПК України.

Удосконалення потребують також процесуальні норми, що визначають процедуру отримання зразків для порівняльного дослідження. Незважаючи на те, що КПК України закріпив положення, що сторона захисту здійснює збирання доказів, існує низка експертиз, які можуть проводитися лише з використанням зразків-оригіналів, але їх не може витребувати й отримати захисник. Це питання можна вирішити, закріпивши процедуру «спільної експертизи», яку повинні проводити комісійно експерт, залучений стороною захисту, й експерт, залучений стороною обвинувачення.

Удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства вимагає від науковців також розробки ефективних тактичних прийомів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що є актуальним і перспективним напрямом розвитку слідчої та криміналістичної тактики. Для вирішення цього питання потрібно переглянути нормативно-правову базу Національної поліції України, що регулює оперативно-розшукову діяльність. До цього процесу також залучені фахівці нашого університету. Вказаний напрям можна вдосконалити паралельним унесенням змін як до КПК України, так і до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» з такою метою: 1) концептуально змінити діяльність оперативних підрозділів; 2) законодавчо закріпити та підвищити їх ініціативність у питаннях початку і подальшого проведення оперативно-розшукових заходів із виявлення, розкриття та розробки осіб, які вчиняють тяжкі, особливо тяжкі злочини і, зокрема, злочини з ознаками організованості.

Існують також інші проблемні процесуальні питання, вирішення яких потребує уточнення та вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства України.

Підсумовуючи викладене, зазначу, що наука кримінального процесу і криміналістики повинна своєчасно реагувати на потреби слідчої та судової практики, постійно вдосконалювати засоби й методики задля забезпечення вирішення завдань кримінального процесу. Крім того, професійна підготовка та підвищення кваліфікації працівників органів правопорядку, в тому числі слідчих, детективів та оперативних працівників, сьогодні не можливі без урахування сучасних досягнень як кримінального процесу, так і криміналістики. Таким чином, не викликає сумніву, що наукове обговорення порушених проблем сприятиме напрацюванню нових наукових концепцій, а також слугуватиме теоретичним підґрунтям для подальшого розвитку кримінального процесу та криміналістики.

Одержано 19.10.2019

УДК 343.1(477)

Сергій Євгенович АБЛАМСЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-4716-3985>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Сучасний стан нормативно-правового забезпечення взаємодії органів досудового розслідування Національної поліції України з іншими органами та підрозділами вимагає свого узгодження й вдосконалення. Свідченням цього є наявна суперечливість і неадекватність нормативно-правових актів, які прийняті після введення в дію чинного КПК України 2012 року та Закону України «Про Національну поліцію». Необхідність й доцільність прийняття відповідних відомчих нормативних документів, які безпосередньо стосуються унормування різних питань організації взаємодії органів досудового розслідування Національної поліції, зумовлена тим, що ані в КПК України, ані в згаданому законі не приділено окремої уваги даному аспекту. При цьому організація взаємодії розслідуванні кримінальних правопорушень являє собою досить

складну і комплексну форму, яка передбачає реалізацію цілої низки послідовних і взаємопов'язаних процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на максимальне досягнення завдань кримінального провадження. Водночас на процес такої діяльності негативно впливають не завжди обґрунтовані зміни і доповнення, що вносяться до чинного законодавства. Наприклад, із прийняттям наказу МВС України № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» скасовано наказ МВС України від 20.10.2014 р. № 1107 «Про затвердження Інструкції про порядок створення та організації діяльності слідчих груп і слідчо-оперативних груп». Останній як раз і регулював питання щодо порядку створення та організації діяльності слідчих груп і слідчо-оперативних груп, а також здійснення належного контролю за їх роботою. Що ж стосувалося організації взаємодії, то це питання раніше було врегульованого в наказі МВС від 14.09.2012 р. № 700. Тож, вводячи в дію наказ МВС № 575 слід було скасувати наказ МВС № 700, а не № 1107. При цьому наказ МВС України № 700 був скасований лише 29.09.2017 р. на підставі наказу МВС України № 734, тобто питання щодо організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами ті підрозділами Національної поліції в запобіганні кримінальних правопорушень, їх виявленні та розслідуванні більше двох місяців паралельно регламентувалося одночасно двома наказами МВС України.

Наразі питання щодо створення СОГ для проведення досудового розслідування врегульовані наказом МВС України від 07.07.2017 № 575, а окремі аспекти стосовно порядку організації дій працівників слідчо-оперативної групи щодо реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні або події унормовані в наказі МВС України від 16.02.2018 № 111 (розділ X). Тим часом на законодавчому рівні залишилися не врегульовані низка питань, зокрема, щодо складу СГ і СОГ; яким чином залучаються працівники до цих груп; який має бути стаж роботи таких працівників; яким чином має здійснюватися підбір кандидатур тощо.

Крім того, із введенням у практичну діяльність інституту кримінальних проступків відкритим залишається питання щодо правового забезпечення взаємодії між органами досудового розслідування, дізнавачем і співробітниками інших підрозділів органів Національної поліції, уповноважених законом здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків. Наразі цей напрям діяльності правоохоронних органів потребує свого нагального

детального опрацювання з подальшим розробленням відповідних нормативно-правових актів.

У підсумку можна констатувати, що нажалі, відсутність належної взаємодії між правоохоронними органами призводить до того, що переважна більшість тяжких і особливо тяжких злочинів, виявляється не на стадії готування, а після їх вчинення, що наносить істотної матеріальної шкоди особі, суспільству та державі. Тож, в сучасних умовах зміцнення законності та правопорядку в державі, підвищення ефективності протидії злочинності питання щодо правового забезпечення належної взаємодії органів досудового розслідування Національної поліції при розслідуванні кримінальних правопорушень залишаються пріоритетними для Уряду нашої країни.

Одержано 12.10.2019

УДК 343.12

Раїса Михайлівна БАЛАЦ,

*ад'юнкт Харківського національного
університету внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0002-5871-8344>

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ОСОБИ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Побудова демократичної, правової держави, відповідно до вимог положення ст. 1 Конституції України [1], сьогодні проходить нелегкий шлях та наштовхується на певні проблеми, що потребують своєчасного вирішення, до яких також відносяться проблеми здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми. Стан злочинності неповнолітніх багато в чому залежить від якості протидії їй усіх суб'єктів профілактики кримінальних правопорушень. Запобігання злочинам неповнолітніх – одна з центральних проблем протидії злочинності загалом. Ріст злочинності неповнолітніх відбиває певною мірою ситуацію в суспільстві не тільки сьогодні, а й на майбутнє. В процесі змін соціального та економічного розвитку держави вчинення злочинів неповнолітніми набирає обертів у різних сферах суспільного життя. Широке розповсюдження отримали різні види неправної поведінки серед неповнолітніх, зокрема при вчиненні крадіжок, пограбувань, угонів автотранспорту та ін. Стан і

тенденції злочинності неповнолітніх обумовлюють необхідність вдосконалення одного із найважливіших завдань запобігання їй, зокрема слідчим в межах кримінального провадження.

Слід зазначити, що механізм запобігання злочинам взагалі в Україні, і зокрема при проведенні досудового розслідування на теперішній час є недосконалим та не дослідженим. Зокрема, на сьогодні гостро постає питання щодо запобігання злочинам вчиненим неповнолітніми, як проблемний фактор у суспільстві.

Положення ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України закріплює ряд обставин, які підлягають доказуванню по кожному кримінальному провадженню, а щодо вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім законодавцем встановлено додаткові обставини, які закріплено в положенні ст. 485 КПК України [2]. Так під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми також необхідно з'ясувати: 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними; 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умови життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Звернення до змісту положень ст. 485 КПК України свідчить, що в ній здійснено акцент саме на додатковому та більш ретельному вивченні слідчим, прокурором обставин, що характеризують особу неповнолітнього правопорушника, а також на виявленні причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Законодавець вважає, що особливості особистості підлітка, який вчинив кримінальне правопорушення, повинні стати визначальним фактором, що впливає на хід розслідування кримінального провадження, зокрема, на встановлення обставин, що підлягають доказуванню у даній категорії кримінальних проваджень.

Ми підтримуємо наукову позицію О. О. Андреева, який зазначає, що з'ясування умов життя і виховання неповнолітнього має велике значення для вирішення низки процесуальних, організаційних, тактичних питань: а) про заходи виправлення неповнолітнього; б) встановлення психічного ставлення особи до вчиненого діяння; в) виявлення всієї сукупності обставин, що сприяли вчиненню

кримінального правопорушення, г) вжиття заходів щодо попередження вчинення кримінальних правопорушень іншими підлітками; г) про відповідальність вихователів неповнолітнього; д) для розробки тактики проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього підозрюваного [3, с. 13].

На даному рівні, що слідчому, прокурору належить встановлювати ряд обставин, простежується взаємозв'язок, що об'єктивно є наявним між умовами виховання неповнолітнього і обставиною, що сприяла вчиненню кримінальному правопорушенню, як недолік у виховній роботі в сім'ї, навчальних чи трудових колективах. При цьому підліток залишався сам на сам зі своїми внутрішніми проблемами та з байдужим ставленням до себе з боку адміністрації, громадської організації, небажанням або невмінням довідатися про його внутрішній світ, прищепити йому інтерес до праці, залучити до громадського життя колективу, вчасно і різко засудити його негативну поведінку. Додатковими джерелами питань, що підлягають вивченню слідчим, прокурором в ході розслідування кримінального провадження на нашу думку можуть бути:

- 1) характеристики з місця роботи та навчання;
- 2) інформація отримана в ході допиту батьків, усиновлювачів, підлітків, викладачів та керівників навчальних закладів або колег з місця роботи та керівництва;
- 3) осіб, з якими неповнолітній підтримує товариські або дружні повсякденні стосунки;
- 4) осіб, які проживають сумісно з неповнолітнім та сусідів;
- 5) працівників житлово-комунальних підприємств.

Втім підняті питання не є остаточними та підлягають окремому науковому дослідженню або науковому вивченню. Пропонуємо учасникам науково-практичної конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.) станом на 15 січня 2019 року. Харків : Право. 2019. 76 с. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (дата звернення: 11.10.2019). 3. Андреев О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :12.00.09. Харків, 2007. 20 с.

Одержано 13.10.2019

УДК 343.1

Антоніна Сергіївна ВЕЛЬМОЖНА-СИДОРОВА,

*судовий експерт відділу дослідження матеріалів, речовин і виробів
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УКЛАДЕННЯ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

Концепція угоди про визнання винуватості спрямована на спрощення та пришвидшення досудового розслідування та судового розгляду, зменшення навантаження на правоохоронні органи. Крім того, положення ч. 1 ст. 472 КПК України дозволяють зробити висновок, що інститут укладення угод про визнання винуватості також спрямований на розширення можливостей використання норм кримінально-процесуального законодавства при вирішенні проблем виявлення та розслідування злочинів, вчинених групою осіб.

Інститут угод про співпрацю на стадії досудового розслідування реалізується також і в інших країнах. Наприклад, у кримінальному процесі США залежно від змісту є два типи угод: у формі визнання провини в обмін на пом'якшення звинувачення та/чи зменшення покарання; та у вигляді співпраці зі слідством у формі показань проти співучасників, співпраці в рамках угоди про визнання провини, коли договір про допомогу у розслідуванні інших справ або кримінального переслідування інших осіб може бути укладений також після засудження особи (в обмін на зменшення строку відбування покарання) [1, с. 199–200].

Оскільки угода про визнання винуватості може бути укладена, у тому числі у випадку особливо тяжких злочинів, має велике значення виправдати взаємозв'язок між суспільним інтересом та особистим інтересом підозрюваного. У цьому випадку зацікавленість держави у покаранні винного може бути підпорядкована інтересу щодо підвищення ефективності досудового розслідування. В обмін на узгоджений захід покарання, підозрюваний сприяє викриттю співучасників злочину, повідомляє про схему злочинної діяльності тощо. Однак, невелика кількість угод про визнання винуватості, в яких обвинувачений чи підозрюваний погодився на певні умови, вказує на те, що передбачені законом механізми не працюють [2]. Слід зазначити, що угода між прокурором та підозрюваним про визнання винуватості не може передбачати умови обов'язкової співпраці підозрюваного з правоохоронними органами

у кримінальному злочині, що був вчинений іншою особою. Оскільки така умова законодавством не вимагається (ст. 472 КПК України), практика показує, що більша частина договорів про визнання винуватості з прокурорами укладено лише однією умовою підозрюваного – безумовно визнати свою вину в суді [3].

В даний час у наукових дослідженнях немає єдиної думки щодо обов'язкової співпраці підозрюваного у злочині, вчиненим іншою особою. Так, А. М. Волощук [4] вважає, що укладення угоди про визнання провини є фактично досудовою угодою про співпрацю. С. І. Паславський [5] стверджує, що доцільно виокремити обов'язок співпрацювати в окрему процедуру кримінального провадження, яку слід назвати «кримінальне провадження за угодою про співробітництво». Обґрунтовуючи таку позицію, вчений зазначає, що так званий договір про співробітництво може бути укладений лише під час досудового розслідування.

Отже, можна констатувати, що навіть якщо кримінальне провадження відокремлено на основі угод про співпрацю, підозрюваний (обвинувачений) все-таки зобов'язаний визнати свою провину (оскільки в іншому випадку він не зможе співпрацювати зі слідством), і уклавши угоду про визнання винуватості, підозрюваний (обвинувачений) вже співпрацює з розслідуванням, оскільки визнаючи свою вину, особливо при вчиненні злочину групою осіб, він дає показання проти інших осіб (співучасників), злочинні дії яких нерозривно пов'язані з діями підозрюваного. Тому не має значення, який термін використовує законодавець для визначення конкретного виду угоди (співпраця чи компроміс), оскільки в будь-якому випадку сторони угоди погоджуються на компроміс, вимагаючи обміну певними актами (наприклад, підозрюваний – зменшити покарання, сторона обвинувачення – процесуальну економію).

Отже, мова йде не про факт співпраці, а про його межі, які мають бути показником розміру та виду покарання, через що зобов'язання надавати інформацію про інших осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, мають залишатися допоміжними. Цю позицію підтримують деякі науковці, наприклад, Ю. М. Дьомін [3], який підкреслює, що угода про визнання винуватості по суті є угодою про співпрацю, і вважає, що у неї є подвійне завдання: розширити доказову базу того чи іншого звинувачення й обґрунтувати притягнення до відповідальності всіх винних у вчиненні кримінального правопорушення.

Список бібліографічних посилань: 1. Кувалдина Ю. В. Компромисс как способ разрешения уголовно-правовых конфликтов в России : моногр. М. : Русайнс, 2014. 252 с. 2. Городовенко В. Актуальні

питання кримінального провадження на підставі угод : матеріали наради при голові Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цивіл. і кримін. справ 26 верес. 2013 р. Київ : Архів ВССУ, 2013. 59 с. 3. Дьомін Ю. М. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 11–19. 4. Волощук А. М. Досудова угода про співпрацю – дієвий засіб протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (на основі вивчення світового досвіду). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 11. С. 71–79. 5. Паславський С. І. Угода про визнання винуватості: беззастережне визнання чи обов'язок про співпрацю? *Право і суспільство*. 2014. № 4. С. 262–267.

Одержано 12.10.2019

УДК 343.131

Геннадій Іванович ГЛОБЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-1533-9213>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ НЕДОПУСТИМОСТІ РОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

В останні десятиліття ХХ ст. в Україні суттєво змінилися економічні та соціально-політичні умови життя. Вказаний чинник призвів до ескалації організованої і транснаціональної злочинності, а вчинювані злочини стали супроводжуватися особливою жорстокістю та цинізмом. До учасників кримінального провадження все частіше стали застосовуватися витончені, ретельно сплановані і вміло реалізовані злочинцями прийоми фізичного та психологічного впливу. Захист прав та забезпечення безпеки громадян, залучених до сфери кримінального судочинства, а також ефективність та об'єктивність розслідування передбачає застосування стороною обвинувачення різних заходів, до яких слід віднести і недопущення розголошення відомостей досудового розслідування. Необхідність збереження таємниці розслідування, перш за все, обумовлюється тим, що громадяни, які надали відповідну інформацію можуть постраждати від передчасного розголосу повідомлених ними даних.

На жаль, численні дослідження та статистичні дані вказують на непоодинокі випадки відмови громадян у кримінальному

провадженні від активної співпраці з судовими та правоохоронними органами. Безумовно, існує безліч причин даної поведінки і одна з них це розголошення інформації отриманої під час розслідування. Так, зокрема, зацікавлені особи, отримавши відповідну цікаву для них інформацію, можуть чинити тиск на потерпілих, свідків та інших учасників процесу, в результаті чого вони змінюють свідчення або чинять інші дії, які від них вимагають. Певною гарантією належної поведінки учасників досудового розслідування виступають положення, передбачені ст. 222 КПК України (Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування», що мають місце в главі 19 (Загальні положення досудового розслідування), а також ст. 387 КК України (Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування), яка передбачає кримінальну відповідальність за порушення вищевказаного припису.

Деякі питання щодо недопустимості розголошення даних досудового розслідування також регламентуються в положеннях нормативно-правових актів, що регулюють діяльність того чи іншого органу досудового розслідування, вичерпний перелік яких міститься у ст. 38 КПК України. Так, наприклад, щодо слідчих підрозділів органів Національної поліції це Закон України «Про Національну поліцію», ч. 1 ст. 9 якого до засад її діяльності відносить відкритість та прозорість. Так, діяльність поліції є відкритою для суспільства в тій мірі, в якій це не суперечить вимогам законодавства України, що регулює кримінальну процесуальну та оперативно-розшукову діяльність, про захист державної та іншої захищеної законом таємниці, а також не порушує прав громадян, громадських об'єднань і організацій. Окремі аспекти досліджуваного питання також мають місце у наказі МВС України № 570 «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України».

Разом з тим, правило про неприпустимість розголошення даних досудового розслідування не носить безумовного характеру. З дозволу слідчого вони можуть бути розголошені з різних причин. Так, розголошення матеріалів відповідного провадження може мати профілактичне значення. У деяких випадках такі дані попереджають громадян про можливість вчинення щодо них злочину певними способами, наприклад, інформація про факти шахрайства. Інколи це відбувається з метою залучити громадськість до надання допомоги у встановленні або розшуку особи, яка вчинила злочин, пошуку свідків, а також доказів. Окремі відомості про розслідування навіть можуть бути передані до засобів масової інформації.

Зазначимо, що відомості досудового розслідування, які не підлягають розголошенню законодавчо не визначені, а отже їх перелік у кожному конкретному випадку буде залежати від розсуду слідчого, прокурора. Визначити інформацію, що не підлягає розголошенню, досить складно, оскільки зайва таємність може привести до порушення прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства як з боку обвинувачення, так і з боку захисту, а зайва відкритість може негативно відбитися на розслідуванні провадження в цілому. На наш погляд, під відомостями досудового розслідування, що не підлягають розголошенню, слід розуміти, охоронювану кримінальним та кримінальним процесуальним законом інформацію, обсяг якої визначається слідчим, прокурором і захищається з метою усунення реальної або потенційної небезпеки заподіяння шкоди як інтересам розслідування, так і учасникам кримінального провадження.

Окремого розгляду потребують питання, що пов'язані з обсягом інформації у кримінальному провадженні, яка може перебувати під забороною розголошення. На нашу думку, абсолютно вся інформація, що отримана в рамках досудового розслідування і відноситься до розслідування окремого кримінального провадження не може представляти таємницю слідства. Так, наприклад, факт проведення обшуку за місцем проживання підозрюваного, як правило, відразу стає відомим мешканцям житлового будинку, або сусідніх будинків, а отже не представляє таємниці. У свою чергу до такої інформації, на наш погляд, слід віднести: а) докази та їх зміст, що отримані в ході досудового розслідування як безпосередньо слідчим, так і в результаті надання ним відповідних доручень; б) відомості про учасників кримінального провадження, зокрема їх місце проживання; в) які саме слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії збирається проводити слідчий; г) місце і час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій тощо.

До теперішнього часу у теорії залишається дискусійним питання щодо включення до кола суб'єктів злочину, передбаченого ст. 387 КК України підозрюваних та обвинувачених. З цього питання повністю підтримуємо думку науковців які вважають, що вказані учасники мають право захищати себе будь-якими засобами та способами, а тому будь-які обмеження щодо них є неприпустимими.

На підставі вищевикладеного вбачається, що питання недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування є вельми актуальними і злободенними, а отже вимагають до себе пильної уваги та подальшої розробки з боку як науковців, так і

практиків. Будь-які заходи, що вживаються для обмеження розголошення даних досудового розслідування, не можуть ніяким чином обмежувати можливість реалізації прав учасників кримінального судочинства. У зв'язку з тим, будь-який учасник процесу в разі попередження про нерозголошення даних досудового розслідування має право вимагати від слідчого, прокурора конкретизації тієї інформації, яку він не має права розголошувати.

Одержано 16.10.2019

УДК 343.1

Олександра Володимирівна ГОРЛОВА,

*курсантка Харківського національного
університету внутрішніх справ;*

Олена Петрівна ЗАВОРИНА,

*викладач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0002-7477-3570>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ТРУПА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ЕКСГУМАЦІЄЮ

Процесуальна діяльність з розслідування кримінальних правопорушень, насамперед, пов'язана з проведенням слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, які є найбільш ефективними засобами збирання доказів відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України. Однією з найрозповсюджених слідчих (розшукових) дій є огляд. Залежно від об'єкта можна виділити такі види огляду: 1) огляд місця події; 2) огляд місцевості; 3) огляд приміщень; 4) огляд житла чи іншого володіння особи; 5) огляд речей; 6) огляд документів; 7) огляд трупа; 8) огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією.

Зупинимось докладніше на процесуальному порядку проведення доволі специфічної слідчої (розшукової) дії – огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією (ст. 239 КПК України). Якщо під час досудового розслідування виникла необхідність проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, слідчий може звернутися до прокурора з відповідним клопотанням. Прокурор зобов'язаний розглянути це клопотання та у разі, якщо це необхідно, винести постанову про проведення ексгумації трупа. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування.

Слід пам'ятати, що огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, організаційно та технічно належить до складних заходів, який може завдати моральної травми близьким покійного, тому приймати процесуальне рішення про її проведення можна тільки при наявності достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети цієї слідчої (розшукової) дії. Слідчий, прокурор повинні вживати належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (ч. 3 ст. 223 КПК України), перед проведенням ексгумації слідчий, прокурор зобов'язані повідомити згідно із ст. 11 КПК України про проведення огляду, пов'язаного з ексгумацією, близьких родичів та членів сім'ї померлого. Крім того, підготовчий етап повинен включати в себе наступні елементи: чітке усвідомлення слідчим необхідності проведення саме ексгумації трупа для вирішення завдань кримінального провадження та наявності фактичних підстав для проведення цієї процесуальної дії; вирішення питання про місце проведення ексгумації; визначення дати проведення ексгумації, яка повинна бути узгодженою з адміністрацією місця поховання, з родичами померлого, а також з бюро судово-медичних експертиз; вирішення питання про коло осіб, які можуть прийняти участь у проведенні ексгумації трупа; підбір технічних засобів, за допомогою яких буде здійснюватися розкопка могили та виймання трупа з місця поховання, а також підготовка засобів транспортування трупа і предметів, виявлених при ньому; підготовка засобів фіксації ходу та результатів ексгумації трупа; узгодження з бюро судово-медичних експертиз питань, що стосуються проведення підготовчих робіт перед дослідженням трупа, судово-медичного дослідження у визначену годину в день ексгумації, одержання необхідних консультацій; розробка плану проведення ексгумації трупа; попередній загальний інструктаж присутніх учасників, роз'яснення їм прав та обов'язків, проведення необхідних консультацій для уникнення несподіваних питань безпосередньо на цвинтарі у місці поховання.

Відповідно до Закону України "Про поховання та похоронну справу" місцем поховання є кладовище, тобто відведена в установленому законом порядку земельна ділянка з облаштованими могилами чи іншими будівлями та спорудами, призначеними для організації поховання померлих та утримання місць поховань. Отже, не є ексгумацією виймання тіла особи з інших місць поховання, зокрема із землі, якщо тіло було закопано з метою приховування злочину, знайдено під час проведення будівельних робіт, пошуково-рятувальних операцій тощо.

Підставами для проведення ексгумації трупа є:

- 1) заяви, скарги родичів померлого, які викликають підозру про вбивство;
- 2) впізнання похованої особи, як невідомої;
- 3) підозра про насильницьку смерть особи, яка загинула раптово та розтин щодо якої не проводився;
- 4) сумніви в дійсній причині смерті особи (за нововиявленими обставинами);
- 5) різні за змістом результати проведених експертиз в даному кримінальному провадженні;
- 6) з'ясування нових обставин справи;
- 7) зв'язок причин смерті з отриманою незадовго травмою;
- 8) виявлення трупа чи його останків, захороненого з метою приховання злочину;
- 9) неправильне лікування, догляд за померлим та ін.

Труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта. Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканин і органів або частин трупа, необхідні для проведення експертних досліджень, також можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Крім того, слідчий, прокурор зобов'язаний також запросити не менше двох понятих для проведення цього виду огляду трупа та скласти протокол про проведену С(Р)Д, в якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення С(Р)Д. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення цієї С(Р)Д. Серед інших відомостей, які мають міститися в описовій частині протоколу, повинні бути зафіксовані також: місце розташування могили, її зовнішній вигляд і стан, характер поверхні ґрунту і рослинного покриву; наявність або відсутність огорожі, земляного пагорба і надмогильної споруди (хреста, надгробної плити, пам'ятника, обеліска, стели тощо); надписи на надгробку або реєстраційному знаку; особливості ґрунту нарівні труни (колір, вологість, зернистість тощо); глибина захоронення; стан труни; спосіб кріплення кришки (положення фіксаторів); детально описується труп, що знаходиться в труні.

Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан. Особливістю огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією,

порівняно з іншими слідчими (розшуковими) діями, є те, що перш за все він забезпечує подальший порядок отримання доказової бази для кримінального провадження, тобто дана дія є нормою, що передує проведенню експертизи.

Отже, підсумовуючи все вищенаведене, зазначимо, що огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, у кримінальній процесуальній діяльності з розслідування злочинів являє собою процесуальну дію, яка проводиться відповідно до статті 239 КПК України з дотриманням правил статті 238 КПК України. З огляду на зазначене, ексгумація трупа є не лише процесуальною, а й тактично складною дією. Тому від вдалого вибору тактичних прийомів повною мірою залежать якісна підготовка та чітке її проведення з оптимальними затратами сил та часу. Правильна організація проведення ексгумації передбачає не лише використання прийомів раціонального і оптимального виконання цієї процесуальної дії, але й прийомів, які мають яскраво виражений тактичний характер.

Одержано 12.10.2019

УДК 343.1

Людмила Миколаївна ГУРТІЄВА,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДО ПИТАННЯ ПРО УЧАСТЬ ЗАКОННОГО ПРЕДСТАВНИКА НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО

Кореспондуючи з нормами закону про кримінальну відповідальність, КПК України [1] унормовує різні процедури (види) кримінального провадження щодо неповнолітніх у залежності від їх віку. Однією з таких процедур є провадження щодо неповнолітньої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, досягнувши віку, з якого можлива кримінальна відповідальність. Даний вид кримінального провадження здійснюється за загальними правилами КПК з урахуванням норм § 1 глави 38 КПК України. Зокрема, у цьому виді кримінального провадження КПК України встановлює обов'язкову участь захисника (п. 1 ч. 2 ст. 52 КПК), законного представника неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (ст. 44, 488 КПК). Участь законного представника слід розглядати як додаткову гарантію забезпечення прав і законних інтересів неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого).

Певне практичне значення має питання щодо участі на стадії досудового розслідування законного представника особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці до 18 років, але на момент повідомлення про підозру (або після повідомлення про підозру) досягла повноліття.

Автори науково-практичного коментаря до КПК України під загальною редакцією В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова зазначають, що «після досягнення підозрюваним ... вісімнадцятирічного віку участь законного представника у кримінальному провадженні припиняється» [2, с. 384].

З даною точкою зору ми погодитись не можемо. Вважаємо, що у випадку, коли особа вчинила кримінальне правопорушення у віці до 18 років, але на момент повідомлення про підозру досягла повноліття, слідчий, прокурор, слідчий суддя зобов'язані забезпечити участь законного представника підозрюваного, який приймає участь в процесуальних діях разом з ним (з підозрюваним).

Для обґрунтування даної позиції наведемо наступні аргументи.

По-перше, вихідним, на наш погляд, слід вважати положення ч. 3 ст. 484 КПК України відносно того, що загальні правила провадження щодо неповнолітніх застосовуються у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, вчинених особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку. Отже, вирішуючи питання про залучення до участі у досудовому розслідуванні законного представника підозрюваного, необхідно встановити його вік на момент вчинення кримінального правопорушення. Якщо особа на цей момент не досягла повноліття, треба забезпечити участь у провадженні її законного представника.

По-друге, усунення законного представника в подальшому в зв'язку з тим, що підозрюваний досяг повноліття, чинним КПК України не передбачено.

Звернемо увагу, що в інформаційних листах ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18.07.2013 р. № 223-1134/0/4-13 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» [3] та від 16.01.2017 р. № 223-66/0/4-17 «Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх» [4] рекомендовано враховувати, «що регламентований процесуальним законом особливий порядок здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх *поширюється і на осіб, які досягли повноліття під час здійснення кримінального провадження, а також на випадки, коли особа в одному кримінальному провадженні обвинувачується у вчиненні кримінальних правопорушень, частину з яких нею вчинено до, а решту – після досягнення 18 років*» (абз. 4 п. 2; абз. 5 п. 2).

Що стосується неузгодженості положень окремих статей КПК України, які регламентують участь законного представника неповнолітнього підозрюваного, то ми вже звертали на це увагу в юридичній літературі [5, с. 134–138].

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 11.10.2019). 2. Кримінальний процесуальний кодекс : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. 664 с. 3. Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх : інформ. лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18.07.2013 № 223-1134/0/4-13 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1134740-13> (дата звернення: 11.10.2019). 4. Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх : інформ. лист Вищ. Спеціаліз. суду України з розгляду цивіл. і кримін. справ від 16.01.2017 № 223-66/0/4-17 // Ліга-Закон : сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/VRR00215> (дата звернення: 11.10.2019). 5. Лукашкіна Т. В., Гуртієва Л. М. Деякі проблемні питання законодавчого регулювання кримінального провадження щодо неповнолітніх (в світлі дії принципу правової визначеності). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного інституту. Серія «Юриспруденція»*. 2019. № 37. С. 134–138. URL: <http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc37/35.pdf> (дата звернення: 11.10.2019).

Одержано 14.10.2019

УДК 393.14

Микола Володимирович ДЕМЕНТЬЄВ,

*аспірант Харківського науково-дослідного
інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса*

ПРИНЦИПИ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Оцінка доказів – найважливіша складова процесу доказування у кримінальному судочинстві. Завдання оцінки представлених доказів має місце поряд із завданням збирання необхідних відомостей щодо обставин кримінального правопорушення. Оцінка доказів необхідна для дотримання законності, прийняття обґрунтованих дій

у кримінальному провадженні, в якості основи винесення остаточного процесуального рішення – вироку.

Оцінка доказів – це завершальний елемент процесу доказування. Вона тісно пов'язана з збиранням і перевіркою доказів. Оцінка доказів має місце протягом усього процесу доказування, але особливу роль вона відіграє при прийнятті підсумкових рішень на стадіях кримінального судочинства. Оцінка доказів, на відміну від інших складових процесу доказування, є логічним, розумовим процесом, але має і правовий аспект. При цьому слід зазначити, що оцінка доказів проводиться як в відношенні кожного з представлених доказів, так і щодо всієї сукупності зібраних доказів.

Оцінка доказів, як елемент процесу доказування, є розумовою, логічною діяльністю, має на меті визначення допустимості, належності, достовірності, достатності кожного доказу для встановлення обставин, що входять до предмету доказування. Оцінка полягає у визначенні: 1) чи відносяться докази до даної справи (належність); 2) отримані вони способом, встановленим законом та із зазначених в законі джерел (допустимість); 3) чи достатня сукупність доказів для правильного процесуального рішення; 4) чи є вони достовірними, тобто правильно, адекватно відображають матеріальні і нематеріальні сліди злочину.

Особливе значення оцінка доказів має в стадії судового розгляду. Ця стадія практично не характеризується збиранням доказів. В ході судового розгляду процес доказування здійснюється в основному в формі перевірки та оцінки поданих доказів. При цьому суддя має особливий статус серед суб'єктів доказування. Саме його діяльність, перш за все, пов'язана з оцінкою представлених сторонами доказів у кримінальній провадженні. Ця оцінка здійснюється на основі досліджених в судовому засіданні доказів. Вона дає можливість зробити головний висновок про доведеність чи недоведеність фактів, що відносяться до обставин, які встановлюються.

Для практичного втілення у правозастосовну діяльність способів оцінки доказів важливе значення має визначення принципів цієї оцінки. У кримінальному процесуальному законі немає визначення поняття принципів оцінки доказів. В юридичній літературі система і зміст принципів оцінки доказів, які запропоновані різними авторами, не збігаються й трактуються по-різному. Зазначимо, що принципи оцінки доказів тісно пов'язані з принципами кримінального процесу в цілому. Тому можна прийти до висновку, що принципи оцінки доказів – є це теоретично обґрунтовані і законодавчо закріплені керівні (основоположні) засади, які виражають сутність оцінки доказів і визначають конкретність, внутрішню узгодженість і доброякісність наявних достовірних відомостей

про факти злочинної події, їх допустимість та належність до провадження, достатність усієї сукупності встановлених фактичних даних для досягнення істини під час розслідування.

Аналіз чинного кримінального процесуального закону (ст. 9 та ст. 94 КПК України) дозволяє визначити систему принципів оцінки доказів, яка включає наступні положення:

- 1) при оцінці доказів необхідно керуватися законом;
- 2) ніякі докази для суду, прокурора, слідчого не мають наперед встановленої сили. Свобода в оцінці доказів гарантується законом;
- 3) суддя, прокурор, слідчий оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням. Суд в оцінці доказів не пов'язаний з висновками, зробленими під час досудового розслідування;
- 4) внутрішнє переконання ґрунтується на оцінці сукупності розглянутих доказів. Внутрішнє переконання – не безконтрольне, це не довільна думка тих чи інших осіб, його обґрунтованість повинна і може бути перевірена за матеріалами кримінального провадження;
- 5) кожний доказ підлягає оцінці з точки зору належності, допустимості, достовірності, а всі зібрані докази в їх сукупності – достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Оцінка доказів повинна бути заснована на розгляді всіх фактичних даних в їх сукупності і викладена у формі мотивованого висновку про те, чому одні докази покладені в основу рішення, а інші відкинуті;
- 6) оцінка доказів суддею, прокурором, слідчим повинна бути всебічною, повною та неупередженою.

Можна стверджувати, що тільки дана система принципів оцінки доказів найбільш повно і всебічно відображає її основні риси та зміст.

Одержано 16.10.2019

УДК 343.13:[347/965:347.2](477)

Ольга Василівна ДУДКО,

*аспірант наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ*

ЗАХИСТ АДВОКАТОМ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА АРЕШТОВАНЕ МАЙНО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Арешт майна (глава 17 КПК), як захід забезпечення кримінального провадження, має певні особливості, обумовлені, насамперед, з'ясуванням доцільності обмеження окремих майнових прав

підозрюваного, або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану ним. У зв'язку із цим діяльність адвоката, залученого до кримінального провадження, важко переоцінити, адже право кожної особи володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю проголошено на конституційному рівні. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права приватної власності. Право приватної власності є непорушним (див. ст. 41 Конституції України) [1]. У кримінальному процесуальному законодавстві питання захисту права власності виникає у зв'язку із винесенням ухвали про накладення арешту на майно.

Під час звернення з клопотанням про арешт майна у слідчого та прокурора можуть виникати проблеми щодо виконання вимог п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК (у своєму клопотанні про арешт майна слідчий, прокурор має назвати документи, які підтверджують право власності на майно, що підлягає арешту). Адже на момент звернення до суду з таким клопотанням (що має бути зроблено не пізніше наступного дня після вилучення – ч. 5 ст. 171 КПК) не завжди є можливість встановити власників цих речей [2]. У разі, коли ця вимога недотримується, адвокат, будучи захисником підозрюваного, або представником особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, чи юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зобов'язаний вказати на це під час розгляду клопотання про арешт майна. Крім того, адвокат може скористатись можливістю клопотати перед слідчим суддею заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про арешт майна (ч. 4 ст. 171 КПК) [3].

Доводиться констатувати наявність низки законодавчих прогалин у регламентації КПК процесуального порядку розгляду клопотання про арешт майна (відсутність строку, протягом якого слідчий суддя повинен постановити ухвалу про повернення клопотання прокурору, а також строку, протягом якого прокурор повинен отримати та передати у разі необхідності повернуте клопотання слідчому), що створюють підґрунтя для процесуальних зловживань слідчого, прокурора, і, як наслідок, – для **тривалого і безпідставного порушення майнових прав осіб, чие майно було тимчасово вилучено**. Відсутність чіткої позиції законодавця у регулюванні означеної процедури ставить у нерівне становище власників майна. Тим не менш, як слушно зазначає М. Задорожний, своєчасне звернення до фахівця-правника, який може надати необхідну правову допомогу як на стратегічному, так і на тактичному рівні відповідно до фактичних обставин справи, збільшує шанси власників на те, що їхні права не будуть порушені, або будуть

ефективно відновлені в разі порушення, а це, в свою чергу, сприятиме формуванню позитивної практики відстоювання законних інтересів власників і, зрештою, – зміцненню правопорядку в державі [4].

Відповідно до ч. 1 ст. 172 КПК визначено, що повідомлення про участь розгляді клопотання про арешт майна направляється підозрюваному, іншому власнику майна, і за наявності – також захиснику, законному представнику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Виклик указаних осіб дає слідчому судді можливість отримати протилежні докази та процесуальну позицію, що сприяє всебічному розгляду клопотання про арешт майна. Неприбуття цих осіб у судові засідання не перешкоджає розгляду клопотання. Однак, як видається, під час даної процедури адвокат, який може виконувати функцію як захисника, так і представника, повинен бути присутнім з метою позитивно для свого клієнта вплинути на вирішення питання щодо відповідного майна.

Варто також зазначити, що клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, може розглядатися без повідомлення підозрюваного, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна (ч. 2 ст. 172 КПК) [3]. Така необхідність може обумовлюватися наявністю обґрунтованої підозри вважати, що в разі повідомлення підозрюваного, іншого власника майна про наміри накладити арешт на їхнє майно вони можуть його сховати, знищити, пошкодити тощо [4, с. 444]. Якщо ж повідомити підозрюваного, іншого власника майна про те, що буде розглядатися питання про арешт їхнього майна, то ними будуть негайно вжиті заходи щодо його реалізації [5, с. 158].

Науковцями та практиками відмічаються непоодинокі випадки, коли власника арештованого майна не визнано підозрюваним або особою, яка несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного або неосудної особи. Розглядаються такі клопотання частіше без повідомлення власника майна та зацікавлених осіб [6]. Неврахування слідчими суддями того, хто саме є власником майна, на яке накладається арешт є порушенням права на вільне володіння майном, визначене ст. 41 Конституції України та ст. 1 Протоколу до ЄКПЛ від 20 березня 1952 року щодо вільного володіння своїм майном [1; 7]. У разі незгоди з ухвалою слідчого судді про арешт майна адвокат, як захисник підозрюваного, або як

представник третьої особи, повинен скористатись можливістю оскаржити судове рішення щодо арешту майна (ч. 7 ст. 173 КПК).

Крім того, гарантією права власності є право власника майна на звернення до слідчого судді з тим, щоб він скасував арешт майна [8, с. 143]. Зокрема, у ч. 1 ст. 174 КПК зазначено, що підозрюваний, його захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна, мають право заявити клопотання про скасування арешту майна повністю або частково. Арешт майна також може бути скасовано повністю чи частково ухвалою слідчого судді за клопотанням підозрюваного, його захисника, законного представника, іншого власника або володільца майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано [3].

Адвокатам слід обговорювати із своїми довірителями доцільність користуватись вказаним правом у кожному конкретному випадку. Як свідчить слідча практика, у кримінальних провадженнях, у яких було накладено арешт на майно, часто саме підзахисні у розмові зі своїм захисником вказували на доцільність вжиття заходів для скасування відповідного рішення слідчого судді, що, на нашу думку, свідчить про недостатню ініціативність адвокатів у відстоюванні майнових прав клієнтів.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 13.10.2019). 2. Ухвала Северодонецького міського суду Луганської обл. від 10.01.2018 : справа № 428/13646/17, провадження № 6/428/108/2017 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71546928> (дата звернення: 13.10.2019). 3. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 13.10.2019). 4. Задорожний М. Як запобігти зловживанням під час тимчасового вилучення майна // Протокол : сайт. 23.01.2019. URL: https://protocol.ua/ru/mikita_zadorogniy_yak_zapobigti_zlovgivannuyam_pid_chas_timchasovogo_viluchennya_mayna/ (дата звернення: 13.10.2019). 5. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. Харків : Право, 2012. Т. 1. 693 с. 6. Беляєва К. Слідчі судді вказали на помилки захисників, які унеможливають розгляд клопотань //

Протокол : сайт. 08.01.2017. URL: https://protocol.ua/ua/slidchi_suddi_vkazali_na_pomilki_zahisnikiv_yaki_unemoglivlyuyut_rozglyad_klorotan (дата звернення: 13.10.2019). 7. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : від 20.03.1952 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535 (дата звернення: 13.10.2019). 8. Симоненко З. В. Гарантії захисту права власності при накладенні арешту на майно у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 140–145.

Одержано 16.10.2019

УДК 343.122(477)

Олена Олександрівна ЖУРАВЕЛЬ,

аспірант Харківського національного

університету внутрішніх справ,

суддя Первомайського міськрайсуду Харківської області

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ЗАСАДИ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАНЬ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Перед слідчим суддею стоїть завдання щодо реалізації засади законності при розгляді клопотання слідчого про отримання дозволу на проведення обшуку. Відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий суддя здійснює судовий контроль за дотриманням прав учасників кримінального провадження, зокрема й засади законності при розгляді клопотань слідчого, прокурора, що тимчасово обмежують права громадян. Згідно ст. 30 Конституції України та ст. 13 КПК України не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше, як за вмотивованим рішенням суду. Відповідно до ч. 2 ст. 234 КПК України слідчий, за погодженням з прокурором звертається до слідчого судді з клопотанням про отримання такого дозволу. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законодавцем порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи (ч. 3 ст. 30 Конституції України, ч. 3 ст. 233, 234 КПК України). Слідчий суддя розглядає таке клопотання відповідно до положень ст. 234 КПК України, перевіряючи, чи дійсно були наявні та обґрунтовані підстави для такого проникнення. Законодавець у ст. 237

КПК України закріпив порядок проведення огляду місцевості, приміщення, речей та документів, зазначаючи, що така слідча дія здійснюється за правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи згідно з вимогами ч. 2 ст. 234 КПК України на підставі ухвали слідчого судді. Водночас, у ч. 1 ст. 233 КПК України встановлюється можливість проникнення до житла чи іншого володіння особи за добровільною згодою особи, яка ними володіє але чітко не регламентується процесуальний порядок такого проникнення. Законодавець закріплює дві правові підстави проникнення до житла чи до іншого володіння особи: 1) на підставі ухвали слідчого судді 2) за добровільною згодою особи, яка ними володіє. Мета проникнення до житла чи до іншого володіння особи залежно від обставин вчинення злочину може різнитись. Слід розмежувати правові підстави для проникнення до житла чи іншого володіння житла, а також підставу для реалізації мети проникнення (обшук чи огляд) – проведення відповідної процесуальної дії (за умови, що така правова підстава, передбачена КПК України). На практиці допускаються непоодинокі факти, коли під виглядом огляду житла чи іншого володіння особи, поліцією фактично проводиться його обшук, що надалі при судовому розгляді кримінального провадження призводить до визнання недопустимими доказами, зокрема, як протоколу огляду місяця події, так і інших доказів, які були отримані під час його проведення. При цьому, суди посилаються на практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо застосування доктрини «плодів отруєного дерева», викладеної, зокрема у рішенні «Яременко проти України (№ 2)» від 30 квітня 2015 року [3, п. 66], відповідно до якої визнаються недопустимими не лише докази, які безпосередньо отримані внаслідок порушення, а також і ті докази, які не були б отримані, якби не були отримані перші. Так, ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 8 серпня 2018 року (235/1299/16-к) був залишений без змін виправдувальний вирок Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 5 жовтня 2017 року. Обґрунтовуючи це рішення, апеляційний суд зазначив, що КПК України встановлено як загальні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи (з будь-якою метою), так і спеціальні підстави для такого проникнення (з метою проведення обшуку або огляду в житлі чи іншому володінні особи). За матеріалами кримінального провадження, 15 січня 2016 року поліцією за добровільною згодою володільця був проведений огляд території домоволодіння, під час якого виявлено та вилучено наркотичний засіб. Проведення зазначеної слідчої дії мало на меті виявлення та вилучення

предметів злочину, передбаченого ч. 1 ст. 309 КК України, хоча такі дії поліцейських відповідають фактичним підставам проведення саме обшуку, про що сформульовано у ст. 234 КПК України. Отже, в домоволодінні, де тимчасово проживала ОСОБА_1, був проведений не огляд, а фактично обшук його житла без попереднього отримання дозволу (ухвали) слідчого судді про проведення такої дії, що й призвело до винесення виправдувального вироку судом. При цьому суд констатував, що обґрунтування прокурора при підтриманні державного обвинувачення про «правомірну заміну» обшуку на огляд місця події за дозволом власника житла є недопустимим доказом, оскільки цей доказ отриманий в порушення вимог закону, внаслідок істотного порушення прав людини відповідно до положень ст. 87 КПК України [4]. На практиці мають місце й інші недоліки при огляді, наприклад транспортного засобу. Під виглядом зовнішнього огляду автомобілю під час його зупинки, поліцейські фактично проводили в ньому ретельний обшук, зі зняттям обшивки багажника, отримавши надалі після його проведення дозвіл слідчого судді на тимчасовий доступ до автомобіля. Так, ухвалою Апеляційного суду Харківської області від 12 січня 2017 р. справа № 623/4131/15-к) вирок Ізюмського міськрайонного суду Харківської області від 10 травня 2016 року щодо ОСОБА_5 скасовано, а кримінальне провадження закрито, у зв'язку з невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості обвинуваченого в суді й вичерпанням можливості їх отримання. При цьому апеляційний суд констатував, що огляд автомобілю з розборкою обшивки багажного відсіку салону, не зважаючи на виявлену вогнепальну зброю, мали явні ознаки фактичного обшуку автомобілю, що було грубо порушено положення ч. 2 ст. 237 КПК України. У цьому ж кримінальному провадженні також було допущено й інше процесуальне порушення, зокрема після проведення «огляду за добровільною згодою», органом досудового розслідування було подано клопотання про тимчасовий доступ до автомобіля ОСОБА_5, при якому фактично проводився обшук. Ухвалою слідчого судді від 14 січня 2015 року слідчому було надано ухвалу про «тимчасовий доступ до автомобіля, що на нашу думку також є перекручуванням положень чинного КПК України [5]. 25 вересня 2018 року Колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду ухвала апеляційного суду Харківської області від 12 січня 2017 року по цій справі була залишена без змін (справа № 623/4131/15-к). При цьому цим судом була висловлена позиція, що оскільки ухвали слідчого судді про надання дозволу на обшук автомобіля отримано не було, апеляційний

суд дійшов правильного висновку про здійснення вказаної слідчої дії з порушенням вимог кримінального процесуального закону, передбачених ч. 2 ст. 237, ч. 2 ст. 233 КПК України [6]. обвинувачені оскаржують дії поліції щодо огляду місць події, посилаючись на те, що його проведено без дозволу володільця (обвинуваченого) та без ухвали слідчого судді. Такі питання доцільно розглядати з урахуванням позиції Колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду в постанові від 1 лютого 2018 року (справа № 51-230 км 18), у якій суд констатував, що, оскільки проводився огляд місця події, а не огляд житла і ця слідча дія проведена відповідно до вимог закону, а тому доводи касаційної скарги засудженого про те, що для цього повинна бути отримана ухвала слідчого судді, є неспроможними [7]. КПК України не містить такого поняття як «огляд місця вчинення злочину», тому ми вважаємо за доцільне ввести таке поняття в КПК України. Отже, одним із дискусійних питань залишається відсутність єдиного підходу до розмежування підстав для проведення обшуку та огляду, що, по-перше, пов'язано з браком нечіткості використання значення терміна «обшук» у порівнянні з терміном «огляд», по друге із відсутністю чіткої регламентації дій поліції під час проведення зазначених слідчих (розшукових) дій, оскільки на практиці слідчі складають протокол огляду не лише під час огляду місця вчинення злочину, а також під час огляду (обшуку) житла за добровільною згодою особи (власника). КПК України містить положення щодо можливості проникнення до житла чи іншого володіння особи за її добровільною згодою. Разом з цим, на нашу думку, відповідним положенням КПК України не вистачає чіткості у врегулюванні порядку проникнення до житла за добровільною згодою, зокрема щодо процесуального порядку оформлення такої згоди. Чи повинна така згода бути письмово оформлена? ЄСПЛ у справі «Кучера проти Словаччини» (Kucera v. Slovakia) (п. 122, від 17 травня 2007 року), констатував, що держава повинна застосовувати гарантії для забезпечення ефективного захисту прав людини відповідно до статті 8 Конвенції і вони можуть включати в себе отримання чіткої, письмової згоди власника як передумови для входу в його приміщення [9]. Деякі слідчі, підстраховуючись від негативної оцінки їх діяльності як незаконної, оформлюють таку добровільну згоду письмово, яка приєднується до матеріалів кримінального провадження, що захищають здатність володільця висловлювати свою справжню думку про такий дозвіл. Положення закону не визначають чітко межі повноважень з огляду житла на підставі добровільної згоди особи, що фактично призводить до

окремих зловживань з боку працівників поліції. Проникнення до житла чи до іншого володіння особи, мають нечітку термінологічну визначеність понять «огляд» та «обшук». Для вирішення цих питань доцільно внести зміни в положення статей ч. 3 ст. 87, ст. 233, ст. 234 та ст. 237 КПК України, а також удосконалити інші положення зокрема: 1) частину третю статті 87 КПК України; 2) частину першу статті 233 КПК України; 3) частину першу статті 234 КПК України та ст. 237 КПК України. Втім підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню. Пропоную учасникам конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 16 квіт. 2018 р. Харків : Право, 2018. 365 с. 3. Рішення Європейського суду з прав людини від 30.04.2015 року у справі «Яременко проти України (№ 2)» // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a75 (дата звернення: 15.10.2019). 4. Ухвала Апеляційного суду Донецької обл. від 08.08.2018 : справа № 235/1299/16-к, провадження № 11-кп/775/183/2018 // Єдиний державний реєстр судових рішень (ЄДРСР). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75833411> (дата звернення: 15.10.2019). 5. Ухвала Апеляційного суду Харківської обл. від 12.01.2017 : справа № 623/4131/15-к, провадження № 11-кп/790/97/17 // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64189851> (дата звернення: 15.10.2019). 6. Постанова Верховного Суду України від 25.09.2018 : справа № 752//17016/16-к, провадження № 51-230км18 // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72044311> (дата звернення: 15.10.2019). 7. Постанова Верховного Суду від 01.02.2018 : справа № 725/17016/16-к // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72044311> (дата звернення: 15.10.2019). 8. Рішення Європейського суду з прав людини від 07.11.2013 у справі «Белоусов проти України» (заява № 4494/07) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_989 (дата звернення: 15.10.2019). 9. Рішення Європейського суду з прав людини від 17 липня 2007 року у справі «Кучера проти Словаччини» (Kucera v. Slovakia). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-191342&filename=CASE%20OF%20KU%C4%8CERA%20v.%20SLOVAKIA%20-%20\[Russian%20translation\]%20summary%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co.pdf](https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-191342&filename=CASE%20OF%20KU%C4%8CERA%20v.%20SLOVAKIA%20-%20[Russian%20translation]%20summary%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co.pdf) (дата звернення: 15.10.2019).

Одержано 17.10.2019

УДК 343.137.5

Олена Петрівна ЗАВОРИНА,

викладач кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-7477-3570>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Відповідно до положень ч. 2 ст. 484 КПК України гарантією прав неповнолітньої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення є особливий порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх. В тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою [1].

При цьому, під час судового розгляду, судам слід з'ясувати наявність документів (копій наказів, розпоряджень тощо), які підтверджують факт здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх спеціально уповноваженим на це слідчим. Водночас необхідно враховувати, що спеціальних вимог до слідчого, прокурора чи слідчого судді, який здійснює кримінальне провадження щодо неповнолітнього, процесуальним законом не передбачено. Докази, отримані внаслідок проведення досудового розслідування щодо неповнолітнього не уповноваженим на це суб'єктом, в силу п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК є недопустимими [2].

Згідно вимог п. 8 ч. 1 ст. 3 та ч. 2 ст. 284 КПК України керівник органу досудового розслідування – начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України та його заступники, які діють у межах своїх повноважень, повинний при встановленні віку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, призначити слідчого, що буде проводити таке досудове розслідування. Так, відповідно до постанови ВСУ від 29.11.2018 року у справі 725/3021/16-к апеляційний суд встановив, що наказ про надання повноважень на здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх всупереч положенням, передбаченим статтями 3, 484 КПК України, був виданий не начальником слідчого відділення, а

начальником Чернівецького відділу поліції ГУНП в Чернівецькій області. Таким чином, досудове розслідування провадження було проведено без дотримання умов надання повноваження на розслідування кримінального провадження щодо неповнолітньої особи. За таких обставин, оскільки досудове розслідування здійснено слідчим, який не мав процесуального права на такі дії, апеляційний суд обґрунтовано дійшов висновку, що достатні та допустимі докази доведеності винуватості ОСОБА_2 відсутні та судом вичерпані можливості для їх здобуття [3, с. 569–570].

Крім того, слід зазначити, що регламентований чинним кримінальним процесуальним законодавством України особливий порядок здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх поширюється і на осіб, які досягли повноліття під час здійснення кримінального провадження, а також на випадки, коли особа в одному кримінальному провадженні обвинувачується у вчиненні кримінальних правопорушень, частину з яких нею вчинено до, а решту – після досягнення 18 років.

Таким чином, вважаємо, що доцільно закріпити вимоги професійного характеру до слідчих хоча б на рівні внесення змін до розділу IV п. 14 наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» від 06.07.2017 р. № 570 [4] та викласти наступним чином: «Слідчий, який спеціально уповноважений на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх повинен бути з достатнім рівнем психологічної або педагогічної освіти, а у разі відсутності вказаної освітньої підготовки зобов'язаний пройти курси підвищення кваліфікації, під час якої обов'язково охопити галузі знань вікової педагогіки та психології». Крім того, зазначені фахівці, повинні вміти ефективно застосовувати комп'ютерні технології, в тому числі моніторинг та аналізу соціальних мереж, які користуються популярністю серед неповнолітніх (Instagram, Twitter, Вконтакте), месенджерів (Telegram, WhatsApp, Viber), відеохостингу YouTube та іншу специфіку інформаційного середовища мережі Інтернет. Тобто, спеціальна підготовка та набуття відповідних професійних навичок забезпечить слідчим необхідну фахову компетенцію у роботі з неповнолітніми, дозволить підтримувати на належному рівні відповідну кваліфікацію так званого «ювенального слідчого» і максимально враховувати особливості цієї категорії осіб під час здійснення досудового розслідування та здійснення превентивних заходів відносно неповнолітніх осіб з метою недопущення вчинення кримінальних правопорушень та відмови від готування та вчинення злочинів.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 16.10.2019). 2. Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх : інформ. лист Вищ. Спеціаліз. суду України з розгляду цивіл. і кримін. справ від 16.01.2017 № 223-66/0/4-17 // Закон і Бізнес : сайт. URL: https://zib.com.ua/ua/print/127476-list_vssu_vid_16012017_223-6604-17_pro_praktiku_zdiysnennya_html (дата звернення: 16.10.2019). 3. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейним коментарем, висновками Верховного Суду України. Харків : Право, 2019. 696 с. 4. Про затвердження Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 06.07.2017 № 570 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17> (дата звернення: 16.10.2019).

Одержано 18.10.2019

УДК 343.98

Ольга Вячеславівна ІВАНОВА,

головний судовий експерт відділу економічних досліджень

Харківського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру МВС України

НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄС

Сучасна українська податкова система є досі одна з найскладніших і найменш сприятливих для ведення бізнесу не тільки серед європейських країн, але й у глобальному порівнянні, що значно знижує конкурентоспроможність економіки нашої держави. Це регулярно підтверджують міжнародні звіти й рейтинги, дослідження вітчизняних економістів, а також оцінки інвесторів, які працюють в Україні.

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі, рівень тіньової економіки у 2018 році склав 30 % від обсягу офіційного ВВП [1]. Така ситуація змушує системно переформатувати державну економічну політику та провести реформування податкової системи, яка здатна забезпечити баланс потреб держави у фінансових ресурсах. А успішне реформування позитивно позначиться на

рівні зайнятості населення, інвестиційній, інноваційній та підприємницькій активності і сприятиме зростанню добробуту населення взагалі. Тому вкрай важливим є з'ясування пріоритетних напрямів під час удосконалення податкової системи.

Одним із основних питань, що залишається актуальним протягом усього періоду реалізації сучасних податкових реформ в Україні, є визначення оптимального рівня податкового навантаження та структури національної податкової системи [2, с. 11]. Утримання органів публічної влади та фінансування функцій держави вимагають постійного поповнення бюджетів, а з іншого боку, надмірне навантаження на платників податків не стимулює розвитку економіки у державі та її регіонах. Тому цілком логічно Уряду України визначити модель податкової політики, виходячи з її поділу на фіскальну, помірно-фіскальну та фіскально-регулятивну політику. Якщо під час реалізації фіскальної політики за мету ставиться виключно наповнення бюджету країни, то під час проведення помірно-фіскальної політики структурні перетворення у податковій системі досягаються за рахунок застосування податкових стимулів у вигляді надання податкових пільг, диференціації ставок податків тощо. Найбільш актуальною, з нашої точки зору, вважаємо фіскально-регулятивну політику, яка «... дозволяє досягти зростання ВВП випереджувальними темпами порівняно з податковими доходами ...» [3, с. 77]. Отже, фіскально-регулятивна політика України повинна бути наближена до стандартів ЄС, а також «... з урахуванням того, що сучасному розвитку притаманне взаємопроникнення та переплетіння різних концепцій та теорій фіскальної політики, і кожна держава на шляху досягнення поставлених цілей має самостійно обирати найбільш прийнятну з них» [4, с. 333].

Інструментом реалізації податкової політики України є нормативно-законодавче забезпечення як сукупність нормативно-правових актів, які містять правові норми, об'єднані спільним предметом регулювання. Податкове законодавство України є одним із найскладніших та наймінливіших складників правової системи держави. На сьогодні Податковий кодекс України є базовим законодавчим актом у сфері оподаткування. Він регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків та зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їхнього адміністрування [5]. На його основі прийнято і введено в дію сотні нормативно-правових актів, що потребують певної адаптації до законодавства ЄС.

Нині податкова реформа України націлена на перехід від контролюючої функції фіскальних органів до обслуговуючої ролі, зменшення кількості податків, їх розміру та спрощення порядку розрахунку і сплати, впровадження електронних сервісів для платників податків) [6]. Для більшості країн ЄС характерно встановлення прогресивної шкали оподаткування доходів громадян, коли до більших за обсягами доходів застосовуються вищі ставки податків. Пропорційна шкала, за якої розмір ставки не залежить від величини бази оподаткування, діє лише у деяких східноєвропейських країнах (Болгарії, Чехії, Естонії, Латвії, Литві, Угорщині та Румунії).

Т. Голядова визначила, що прагнення України ввійти до Європейського Союзу вимагає узгодженості вітчизняного податкового законодавства до законодавчих вимог у сфері оподаткування, що існують у ЄС, тому необхідна поступова лібералізація податкової політики в напрямі зменшення податкових ставок і надання податкових пільг за основними податками в Україні, створення умов для реалізації принципу соціальної справедливості в оподаткуванні та стабільне податкове законодавство в Україні. Для реалізації пріоритетів розвитку податкової політики України необхідно здійснювати комплекс стимулюючих заходів, які передбачають: зниження податкового тиску, стимулювання інноваційної діяльності, сприяння розвитку малого підприємництва, підвищення фіскальної ефективності податків за рахунок розширення податкової бази, поліпшення адміністрування, зменшення масштабів ухилення від сплати податків та розробка ефективних механізмів податкового адміністрування [7, с. 362]. Така точка зору заслуговує на увагу і під час завершення послідовної податкової реформи й оптимізації національної податкової системи слід враховано і науково обґрунтовано приймати управлінські рішення, уникаючи безсистемних хаотичних змін ставки того чи іншого податку або окремої процедури адміністрування, яка не узгоджена з концепцією адміністрування.

Інструменти, здатні забезпечити позитивний вплив податкової політики на підвищення конкурентоспроможності українського бізнесу та розвиток економіки України в цілому: 1) зниження податкового навантаження на фізичних осіб; 2) раціональний розподіл податкового навантаження на юридичних осіб; 3) удосконалення механізму адміністрування податків, що унеможливорює ухилення від сплати податків і зборів; 4) запобігання корупційним проявам у сфері оподаткування; 5) впровадження фіскально-

регулятивної моделі податкової політики, стимулювання добровільності сплати податків; 6) адаптація Податкового кодексу України та базових податкових законів України до законодавства ЄС.

Податкова політика має забезпечувати: лібералізацію податкових відносин; спрощення податкової системи через оптимізацію кількості податків та зборів та через максимальну інформатизацію процесу адміністрування податків та зборів тощо.

Базові напрями адаптації законодавства України про податки та збори до законодавства ЄС: 1) оптимізація податкового навантаження; 2) удосконалення методики та технології адміністрування податків і зборів, а також податкового контролю; 3) легалізація раніше прихованих доходів (завдяки впровадженню широкомасштабної комбінованої податкової амністії).

Список бібліографічних посилань: 1. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2018 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.03.2018 № 244-р. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 78. **2.** Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 № 275-р. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 85. **3.** Алексеева Л. О., Дулік Т. О., Тристан В. Р. Окремі питання реформування податкової системи України // Сучасні механізми забезпечення соціально-економічної безпеки на мікро- та макрорівнях : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро : Ун-т мит. справи та фінансів, 2017. 495 с. **4.** Слатвінська М. Фіскальна політика як інструмент державного регулювання. *European Journal of Economics and Management*. 2019. Vol. 5, Iss. 1. P. 327–333. **5.** Податковий кодекс України : закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 92, т. 1. Ст. 3248. **6.** Ослунд А. Україні потрібна радикальна, але розумна податкова реформа // Українська правда : сайт. 04.09.2015. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/09/4/7080176/> (дата звернення: 15.10.2019). **7.** Голоядова Т. О. Податкова політика України: сучасний стан та зміни. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 359–363.

Одержано 20.10.2019

УДК 343.122

Олександра Олександрівна КОЧУРА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики

та експертології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-0638-2911>;

Анастасія Володимирівна ДАНИЛЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-7721-2955>

**ПРО ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ
ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ
НЕПОВНОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

Сучасною тенденцією у напрямку посилення гарантій прав осіб – учасників кримінального провадження, є підвищення уваги до існуючих міжнародних стандартів у сфері прав людини, які акумулюють у собі передові концепції, що визначають певний правовий стан людини. Саме від ставлення держави до особи, її честі та гідності, інтересів, прав залежить механізм побудови кримінального процесу. Дослідження змісту міжнародних документів дає можливість сформулювати поняття «міжнародні стандарти забезпечення прав людини у кримінальному провадженні» як звід основних принципів забезпечення прав людини, встановлений міжнародними нормативно-правовими актами, які є обов'язковими для використання всіма національними органами у кримінальному провадженні у разі їх ратифікації Верховною Радою України.

Так, в Декларації основних принципів відправлення правосуддя у відношенні жертв злочинів і зловживання владою, прийнятій ООН 29 листопада 1985 року (і хоча дана Декларація не ратифікована Україною, для національного законодавства вона носить рекомендаційний характер), застосовуються положення відповідно до всіх осіб без яких-небудь відмінностей незалежно від раси, кольору шкіри, роду, віку та інше. У відповідності з названою Декларацією неповнолітній може вважатися жертвою злочину незалежно від того, чи був встановлений, заарештований, переданий суду чи

засуджений правопорушник, а також незалежно від родинних правовідносин між правопорушником і неповнолітнім потерпілим. Відповідно до першого розділу Декларації («Доступ до правосуддя й справедливе ставлення»): до неповнолітніх потерпілих варто ставитися з жалем і поважати їхню гідність. Вони мають право на доступ до механізмів правосуддя і якнайшвидшу компенсацію за нанесений їм збиток відповідно до чинного національного законодавства [1]. Міжнародний захист прав дитини це порівнюючи нове в історичному плані явище. Якщо хоча би згадати, що Конвенція про права дитини, яка інакше зветься Конституцією прав дитини, була прийнята лише 20 листопада 1989 року та ратифікована Постановою ВР України № 789-XII лише 27.02.1991 [2]. Більш того класичний приклад, який неодноразово згадувався у юридичній літературі, про початок руху по захисту прав дітей, а саме це випадок восьмирічної Марі Єлен Уильсон з Балтимору, якій систематично наносила побої її мати, тоді на захист цієї дівчинки встали члени місцевого відділення Товариства боротьби з жорстоким погодженням з тваринами, саме це свідчить про те, що громадські об'єднання по захисту тварин з'явилися раніш ніж неурядові організації по захисту прав дітей. Перша в світі організація по захисту дітей з'явилася у 1919 році, у 1924 році була прийнята Женевська декларація о правах дитини Ліги Нації, а у 1959 році Декларація прав дитини Генеральної Асамблеї ООН, 1979 рік був оголошений Міжнародним роком дитини, й лише десять років потому була прийнята Конвенція про права дитини [3]. У Конвенції про права дитини підкреслюється, в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (ст. 3). Держави – учасниці Конвенції зобов'язані вжити всіх необхідних законодавчих та інших заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину (ст. 4, 19) [2].

Таким чином, міжнародні стандарти забезпечення прав неповнолітніх потерпілих включають: надання їм інформації про роль і обсяг приналежних неповнолітньому потерпілому прав; створення умов для викладу заяв і клопотань на всіх етапах розслідування; надання неповнолітньому потерпілому правової допомоги,

забезпечення його безпеки і безпеки членів його родини; запобігання невинуватеним затримкам при розслідуванні кримінальних правопорушень у відношенні неповнолітнього; створення умов для компенсації неповнолітньому збитку від злочину. Аналіз міжнародно-правових актів, зарубіжного законодавства та практики правового захисту неповнолітнього потерпілого показує, що чинне національне кримінальне процесуальне законодавство не відповідає міжнародним стандартам і правилам цієї діяльності.

Список бібліографічних посилань: 1. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою : від 29.11.1985 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114 (дата звернення: 10.10.2019). 2. Конвенція про права дитини : від 20.11.1989 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 10.10.2019). 3. Доклад Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан «О соблюдении прав детей в Республике Казахстан». URL : http://www.ombudsman.kz/en/publish/docs/doklad_spec/detail_2.php?ID=1069 (дата звернення 11.10.2019).

Одержано 18.10.2019

УДК 343.132.2

Катерина Сергіївна МАХТУРА,

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Олена Анатоліївна СОЛДАТЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА НЕДОТОРКАНІСТЬ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Реалії сучасності свідчать про зростання рівня злочинності. Тому правоохоронні органи повинні діяти відповідно до вимог КПК України з метою виконання викладених в ст. 2 КПК України завдань [1].

Актуальність даного дослідження полягає у необхідності забезпечення захисту особи, суспільства та держави від злочинів,

охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення процесуальних дій, у тому числі обшуку.

У статті 30 Конституції України закріплено право особи на недоторканність житла та іншого володіння. У конституційній нормі визначені й можливі способи зазіхання на вказане право, це – здійснення проникнення, проведення огляду чи обшуку [2].

Саме незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку визначено окремими формами вчинення такого злочину, як «Порушення недоторканності житла», передбаченого ст. 162 Кримінального кодексу України. Порушення недоторканності житла вчинене службовою особою має кваліфікуватися за ч. 2 ст. 162 КК України.

Таким чином, потенційними суб'єктами вказаного злочину мають бути: слідчі судді, прокурори, керівники органу досудового розслідування, слідчі. Тобто це ті службові особи, які безпосередньо приймали незаконні рішення про огляд чи обшук у житлі або іншому володінні, безпосередньо сприяли прийняттю таких рішень, незаконно проводили відповідні процесуальні дії.

Тож, з огляду на активне реформування процесуального законодавства України, та для більш детального розуміння проблеми, пропонуємо розглянути деякі статистичні дані Державної судової адміністрації України.

Так, за останні 3 роки (2016–2018) за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 162 КК України, було винесено 41 обвинувальний вирок, що від загальної кількості становить лише 0,01 %. При цьому, покарання за ними несли виключно пересічні громадяни, які застосовуючи насильство чи погрожуючи його застосуванням до володільців житла (кваліфікуючі ознаки, передбачені ч. 2 ст. 162 КК України), проникали до оселі та, тим самим, вчиняли відповідний злочин. Тобто за останні 3 роки за вчинення порушення недоторканності житла не було засуджено жодної службової особи [3].

Аналіз судової практики надає змогу зробити висновок, що положення ст. 162 КК України не забезпечують охорону конституційного права особи на недоторканність житла від незаконних зазіхань із боку службових осіб судових та правоохоронних органів, а тому мають скоріше номінальний, ніж реальний характер.

При цьому ЄСПЛ неодноразово враховував зміст ст. 162 КК України між інших юридичних гарантій права на недоторканність житла в Україні [4].

Відсутність обвинувальних вироків за вчинення незаконних проникнень, оглядів та обшуків, скоєних слідчими суддями, прокурорами, керівниками органів досудового розслідування, слідчими надає підстави висунути дві версії, які здатні це логічно пояснити: або відповідними службовими особами взагалі не вчиняється цей злочин, або з боку держави відсутня належна реакція на його вчинення. У сучасних умовах існування нашого суспільства припущення про те, що службовими особами судових та правоохоронних органів не вчиняється злочин, передбачений ч. 2 ст. 162 КК України, не може мати логічного пояснення, хоча б зважаючи на низку звернень до Європейського суду з прав людини.

Таким чином, аналіз сучасного стану забезпечення конституційного права на недоторканність житла надає право стверджувати, що державна політика, яка проводиться у цьому напрямі, все більше стає передбачуваною та малоефективною. Окрім правових норм, інші елементи механізму забезпечення відповідного права особи продовжують залишатися незмінними. Реальному забезпеченню права, передбаченого ст. 30 Конституції України, сприятиме безальтернативне притягнення до кримінальної відповідальності та справедливе покарання слідчих суддів, прокурорів, керівників органів досудового розслідування та слідчих за вчинення ними злочину, передбаченого ч. 2 ст. 162 КК України.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 16.10.2019). 2. Конституція України : закон від 28.06.1996 : станом на 21.02.2019 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 16.10.2019). 3. Державна судова адміністрація України : офіц. сайт. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/> (дата звернення: 16.10.2019). 4. Справа «Барієва проти України» // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b65 (дата звернення: 17.10.2019).

Одержано 20.10.2019

УДК 343.1

Світлана Валеріївна МИХАЙЛЕНКО,
*курсант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ;*

Олена Анатоліївна СОЛДАТЕНКО,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ – ОГЛЯДУ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Відповідно до статті 237 Кримінально-процесуального кодексу України метою слідчої (розшукової) дії огляд є виявлення та фіксація відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення [1]. Для його проведення виникає необхідність в письмовому дозволі особи, яка ним володіє, а у випадку відмови вказаного суб'єкта – ухвала слідчого судді.

Огляд місця події – єдина слідча (розшукова) дія, яка може бути проведена до внесення відомостей до ЄРДР, адже вона належить до невідкладних слідчих (розшукових) дій, які проводяться негайно після повідомлення про вчинене чи таке, що готується, кримінальне правопорушення. Час, який витрачається на утримання ухвали є досить цінним, слідчий за погодженням із прокурором або прокурор можуть звернутися до суду з відповідним клопотанням лише після початку досудового розслідування, але у невідкладних випадках проведення огляду місця події допускається до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань ч. 3 ст. 214 КПК України.

Відповідно до ч. 3 ст. 233 КПК України, слідчий, прокурор має прав увійти до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді лише в невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, яких підозрюють у вчиненні злочину [1]. Однак в статті передбачено лише вхід до житла чи іншого володіння особи, а не можливість проведення в них слідчих (розшукових) дій.

На нашу думку, на законодавчому рівні необхідно закріпити дозвіл на проведення слідчої (розшукової) дії огляд без ухвали слідчого судді та без згоди власника, але у випадках, коли є наявні підстави вважати, що там вчинено тяжкий чи особливо тяжкий

злочин, або в тому місці можуть зберігатися значні докази вчинення вказаних правопорушень.

Задля документального закріплення підстав проникнення до житла чи іншого володіння особи та проведення огляду необхідне складання документів після проведення вказаної слідчої (розшукової) дії. На нашу думку, вказані зміни можуть бути затвердженні, адже це прискорить проведення досудового розслідування та зменшить навантаження на слідчих.

Другим проблемним питанням є залучення понятих до проведення огляду житла чи іншого володіння особи. Відповідно до п. 2 ч. 7 ст. 223 КПК України, обшук або огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється за обов'язкової участі не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії [1].

Ми погоджуємося з думкою О. Л. Булейко, яка зазначає, що цьому суб'єкту приділяється недостатньо уваги на нормативно-правовому рівні: у жодному нормативному документі чітко не визначено ні поняття «понятих», ні його процесуальний статус [2, с. 19].

Така слідча (розшукова) дія як огляд місця події може тривати не одну годину, особливо, якщо це огляд житла чи іншого оволодіння особи, а відповідно до ч. 6 ст. 237 КПК України, слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі (у тому числі й понятим) залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність [1].

Такі учасники кримінального провадження як поняті не завжди відповідально ставляться до своєї ролі, чим підривають процес слідчої (розшукової) дії. Роблячи висновок з положень кримінально-процесуального законодавства можна стверджувати, що поняті зазвичай не володіють достатніми знаннями, щоб правильно оцінити дії правоохоронців щодо їх правомірності та законності, часто перебувають осторонь місця події, а їх увагу слідчі активізують тільки тоді, коли певні об'єкти вже виявлені та вилучені. Неподиноками є випадки залучення так званих «штатних понятих», факти фальсифікацій, що взагалі нівелює ідею громадського контролю за діяльністю органів досудового слідства [3, с. 327–340].

Отже, на законодавчому рівні слід в повній мірі визначити процесуальний статус понятих, їх права та обов'язки, а також установити відповідальність за відмову від участі в слідчій (розшуковій) дії як понятого без поважних на те причин, або ж взагалі відмовитися від ролі понятих у слідчих розшукових діях, адже є відео-запис, за можливості збільшити його кількість. Також необхідним є

внесення доповнень до ч. 7 ст. 233 Кримінального процесуального кодексу України, а саме дозволити проведення огляду житла чи іншого володіння особи без її згоди та без ухвали слідчого судді у невідкладних випадках, а саме для збирання доказів у справах щодо тяжких чи особливо тяжких злочинів.

Вказана проблема є досить актуальною, адже застосування на практиці вказаної слідчої (розшукової) дії є в кожному досудовому розслідуванні. Дані зміни та доповнення до процесуального законодавства пришвидшать роботу слідчих підрозділів та ведення досудового розслідування, не порушуючи вимоги на законодавчому рівні.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 16.10.2019). 2. Булейко О. Л. Участь понятих у кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2009. 19 с. 3. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ, 2005. 360 с.

Одержано 20.10.2019

УДК 343.13

Вадим Сергійович МОГИЛА,

аспірант кафедри кримінального процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ ТА ВИРІШЕННЯ КЛОПОТАНЬ ПРО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ЗМІСТ І КЛАСИФІКАЦІЯ

Систему слідчих (розшукових) дій, які проводяться за ухвалою слідчого судді, за чинним КПК України, становлять: допит у порядку ст. 225 КПК України, обшук, огляд житла чи іншого володіння особи, слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи (ст. 240 КПК України), за відсутності добровільної згоди особи, яка ними володіє, залучення експерта у порядку ст. 244 КПК України. Повноваження слідчого судді при розгляді та вирішенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій мають особливості, що дозволяють за різними критеріями виділити групи таких повноважень.

За предметною спрямованістю вони поділяються залежно від сутності слідчої (розшукової) дії, про проведення якої йдеться у клопотанні.

За характером впливу рішення слідчого судді на проведення слідчої (розшукової) дій повноваження слідчого судді при розгляді та вирішенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій не є однорідними і можуть бути поділені на певні підгрупи. Зокрема, розгляд та вирішення клопотання у порядку ст. 225 КПК України має забезпечувальний характер, адже воно спрямоване на вирішення питання про наявність підстав для депонування доказів слідчим суддею. Специфікою цього повноваження є те, що наслідком його реалізації є самостійне виконання слідчим суддею своєї ж ухвали, що, у свою чергу, призведе до отримання показань, які, на відміну від інших показань, зможуть бути використані як докази у суді. Цей же характер має залучення експерта за клопотанням сторони захисту, зважаючи на неможливість для сторони захисту у силу обставин, передбачених ч. 1 ст. 244 КПК України іншим способом використати спеціальні знання у формі експертизи. Відмітимо при цьому, що у даному випадку слідчу (розшукову) дію частково виконує сам слідчий суддя (залучення експерта) та частково – експерт, який її проводить (проведення експертизи).

Дозвільний характер, пов'язаний із оцінкою наявних підстав для наступного провадження стороною обвинувачення слідчої (розшукової) дії, мають повноваження слідчого судді щодо розгляду та вирішення клопотання про обшук у порядку ст. 234 КПК України; розгляду та вирішення клопотання про огляд житла чи іншого володіння особи (ст. 237 КПК України); розгляду та вирішення клопотання про слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи (ст. 240 КПК України), за відсутності добровільної згоди особи, яка ними володіє.

Легалізуючий характер мають повноваження слідчого судді з розгляду та вирішення клопотання після проникнення до житла або іншого володіння особи у порядку ст. 233 КПК України. Адже у даному випадку слідчий суддя *post factum* перевіряє, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді.

За характером пізнавальної (проспективної або ретроспективної) спрямованості діяльності слід відмежовувати повноваження у аспекті оцінки фактичних підстав для майбутнього проведення слідчих (розшукових) дій, тобто можливості (її реальності) на основі наявних фактичних даних досягти мети слідчої (розшукової) дії – збирання або перевірка доказів, та спеціальної мети окремої

слідчої (розшукової) дії – наприклад, для огляду це виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, у даному випадку характер пізнавальної діяльності має ретроспективно-проспективний характер. Він характерний для повноважень дозвільного та забезпечуючого характеру.

У аспекті, наприклад, доказування у аспекті ч. 3 ст. 233 КПК України, як зазначено у КПК України, слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 234 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. У силу специфіки клопотання про проведення обшуку у порядку ст. 233 КПК України, локальний предмет доказування має бути триелементним [1, с. 375]. У такому випадку пізнавальна спрямованість діяльності слідчого судді є ретроспективною.

За формами реалізації можливо виділити змагальну та незмагальну форми реалізації повноважень слідчого судді. За загальним правилом, форма розгляду є незмагальною, адже інша сторона не знає про подання та розгляд такого клопотання (наприклад, ч. 4 ст. 234 КПК України передбачає, що клопотання про обшук розглядається у суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора). Про те, що можлива змагальна форма розгляду клопотання про залучення експерта, вказують положення ч. 5 ст. 244 КПК України, згідно з якою під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання. Проте, повідомлення іншої сторони не обов'язкове.

За режимом розгляду клопотань повноваження можна поділити на ті, що реалізуються у відкритому судовому засіданні та ті, що реалізуються у закритому судовому засіданні.

Таким чином, повноваження слідчого судді при розгляді та вирішенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій поділяються на групи за такими критеріями: предметною спрямованістю (залежно від сутності слідчої (розшукової) дії); характером впливу рішення слідчого судді на проведення слідчої (розшукової) дії; характером пізнавальної спрямованості діяльності; суб'єктом ініціації; формами реалізації; за режимом розгляду клопотань.

Список бібліографічних посилань: 1. Могила В. С. Проблемні питання визначення локального предмету доказування при розгляді слідчим суддею клопотання про проведення обшуку (ч. 3 ст. 233 КПК України) // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) : у 2 т. Одеса : Гельветика, 2019. Т. 2. С. 373–376.

Одержано 17.10.2019

УДК 343.13

Віталій Олегович НАЙДА,

*курсант Харківського національного університету
внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0003-3072-7326>;

Олена Василівна МАРТОВИЦЬКА,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0002-0766-0752>

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В НІМЕЧЧИНІ

За результатами дослідження встановлено, що удосконалення національного законодавства неможливе лише шляхом повного запозичення позитивного зарубіжного досвіду. Така діяльність має відбуватися з урахуванням власного історичного досвіду застосування того чи іншого правового інституту чи законодавчих норм, які адаптовані часом і виявилися практично дієвими. Оскільки в умовах євроінтеграційного курсу нашої держави урахування позитивного досвіду розвинутих країн є безумовно необхідним.

Поліція Німеччини у цілях розслідування злочину застосовує гласні слідчі дії та негласні оперативно-розшукові заходи, передбачені та регламентовані Кримінально-процесуальним кодексом. Зокрема, у разі необхідності, негласне прослуховування та запис телефонних переговорів (ст. 100 а КПК) можуть бути проведені лише з письмового наказу судді у справах про тяжкі та особливо тяжкі злочини. При цьому всі негласні заходи провадяться за санкцією прокурора, а деякі – виключно з письмового наказу судді.

Метою і завданням прокуратури, яка здійснює розслідування злочинів, «є з'ясування питання про наявність підозри, щоб судити про можливість публічного обвинувачення» [1, с. 419]. На відміну від українського судочинства, де в ході досудового розслідування повинні бути повно, швидко і неупереджено досліджені всі обставини вчиненого діяння, від німецької форми розслідування такої глибини дослідження не вимагається. Таким чином, у досудовому провадженні Німеччини використовуються виключно поняття «підозра», «підозрюваний». Порушення публічного обвинувачення відбувається лише після закінчення розслідування шляхом

складання і направлення до суду прокурором обвинувального акта, який свідчить про наявність достатньої підозри особи, що вказує на можливість її засудження. Щоб наочно з'ясувати ситуацію, звернемося до роз'яснення Верховного суду ФРН «... прокуратура не повинна з'ясовувати питання про вчинення злочину і про винуватість в повному обсязі, в усіх подробицях, а досліджувати тільки достатню підозру у вчиненні злочину і винуватість, яка вказує на імовірність засудження обвинуваченого. Для цього повинні бути доказані лише деякі обвинувальні моменти, але з'ясування протиріч між показаннями обвинуваченого та одержаними результатами дізнання надається суду».

Відповідно, «тягар доказування у цілому та повністю належить суду» [2, с. 39]. Це зумовлює те, що в ході розслідування не передбачені такі слідчі дії, як очна ставка, повторний і додатковий допити. Результати слідчих дій є для суду орієнтуючою інформацією, а не джерелом доказів. При цьому прокурору в ході розслідування надано право клопотатися про проведення слідчих дій безпосередньо перед дільничним суддею.

Порядок процесуального оформлення слідчих дій взагалі не закріплений законом. Складання протоколу обов'язково тільки на слідчих діях, які проводилися суддею, оскільки вони є джерелом доказів. Співробітники прокуратури і поліції не складають протоколи, коли це може викликати суттєву затримку в розслідуванні. Всі опитування громадян і дії, пов'язані зі встановленням фактичних даних, поліція може фіксувати в своїх блокнотах у довільній формі. Ці записи (чернетки) не підписують громадяни, тому що не регламентуються КПК і дії прокуратури з фіксації добытих відомостей. Ці недоліки у законодавстві щодо процесуального оформлення результатів, отриманих поліцією і прокуратурою, пояснюються пересторогою суспільства вплинути на об'єктивне розслідування злочину. Відмова від чіткої письмової форми відбувається, як на це вже вказувалося раніше, з причини того, що під доказуванням мається на увазі діяльність суду, що складається із збирання, перевірки, дослідження та оцінки доказів.

Особливість прокуратури ФРН полягає в тому, що вона є органом досудового розслідування. Прокуратура виступає у ролі гаранта законності. Однак вона не вправі втручатися в хід слідства, у хід того процесу, що здійснюється незалежною особою. У випадку виявлення порушень законності в ході слідства прокурор може звернутися до вищестоящої судової інстанції. Проте скасовувати рішення слідчого органу прокурор не вправі.

ОБСЄ наполегливо рекомендує використовувати зарубіжний досвід у ході реформування правоохоронних органів. У той же час

досвід досудового розслідування Німеччини не може бути застосовано у кримінальному процесі України.

Список бібліографічних посилань: 1. Гуценко К. Ф., Головко Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. М. : Зерцало-М, 2001. С. 232–419. 2. Пешков М. Уголовный процесс Федеральной Республики Германии. *Милиция*. 2003. № 2. С. 39.

Одержано 13.10.2019

УДК 343.1

Анна Олександрівна НАУМОВА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права

і кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСОБИ

У юридичній літературі викладені наступні підстави повної реабілітації: виправдувальний вирок, постанова судді (ухвала) про закриття провадження у справі, постанова органу дізнання, слідчого прокурора про закриття провадження у справі за реабілітуючими підставами.

Повна реабілітація включає в себе виникнення у особи права на реабілітацію без будь-яких умов та обмежень. Так, І. Я. Фойницький зазначав, що питання про винуватість особи у вчиненні злочину, розподіляється на питання: чи відбулася подія злочину, чи здійснено діяння підсудним, чи винувата осудна особа» [5, с. 265]. Процесуальне рішення про невинуватість особи приймається відповідним органом, коли відсутня подія злочину; коли в діянні підозрюваного, обвинуваченого, підсудного відсутній склад злочину; коли не доведена участь обвинуваченого у вчиненні злочину.

Водночас, М. Є. Шумило визначає, що підставами для повної реабілітації є виправдувальний вирок, постанова або ухвала суду про закриття кримінальної справи [6, с. 295].

Аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок про те, що більшість дослідників виокремлюють дві підстави для визнання особи невинуватою. Перша підстава – це визнання невинуватості підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. Це має місце, коли достовірно встановлено, що діяння, яке вчинене підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, не є злочином, або відсутність в діянні складу злочину, або непричетність до вчинення злочину

підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. Друга підстава визнання особи не винуватою має місце у зв'язку із презумпцією невинуватості, відповідно до якої особа вважається не винуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Дана ситуація матиме місце у випадках, коли буде достовірно встановлено факт вчинення злочину, але не буде достовірно встановлено причетність особи до його вчинення. У зазначеному випадку суд зобов'язаний винести виправдувальний вирок на підставі закону. Така ситуація може виникнути тільки у разі вичерпання всіх можливостей щодо збирання доказів. Варто погодитися з точкою зору М. І. Пастухова, який вважає, що невинуватість у кримінальному процесі означає факт невчинення обвинуваченим злочину або результат доказування, коли вичерпано всі можливості інституту доказування і не встановлена винуватість обвинуваченого у вчиненні злочину [2, с. 23]. Доказування в кримінальному процесі зазвичай визначають як різновид процесу пізнання, яке в кримінальному судочинстві підпорядковане загальним гносеологічним закономірностям і як будь-яка сфера пізнавальної діяльності здійснюється за законами матеріалістичної теорії відображення. При розслідуванні злочинів доказування має комунікативний характер, забезпечуючи отримання достовірного знання про подію злочину судом, учасниками процесу та іншими особами [1, с. 9–10]. А. І. Трусов із цього приводу зауважив, що судове доказування обов'язково повинно містити як чуттєве й раціональне пізнання (розумова, логічна діяльність), так і практичну діяльність (безпосередній досвід) та включати провадження комплексу слідчих і судових дій [4, с. 84]. Але при цьому необхідно враховувати, що в кримінально-процесуальному доказуванні важлива роль належить суб'єктивним чинникам, таким як наявність знань і професійного досвіду у слідчого, прокурора і суду, їх вміння оцінювати зібрані по справі докази [1, с. 163]. З огляду на викладене вважаємо, що виправдання обумовлене об'єктивними труднощами процесу і помилками правозастосовників, які здійснюють провадження у кримінальних справах. Воно можливо на будь-якій стадії процесу, де приймається рішення про пред'явлення або підтримання обвинувачення. Отже, виправдання є закономірним результатом кримінально-процесуального доказування. Шляхом виправдання особа визнається невинуватою і отримує юридичне і моральне право на статус чесного, добропорядного громадянина. Сутність виправдання розкриває такі його відмінні ознаки: 1) невстановлення

винуватості особи у вчиненні злочину; 2) засвідчення його невинуватості; 3) відновлення в колишніх правах.

Виправдання включає такі процеси: пізнавальний, який відображає результат кримінально-процесуального доказування; засвідчувальний, який знаходить вираження у відповідному процесуальному рішенні і визнає невинуватість особи; реабілітаційний, який визначає наслідки виправдання.

Доцільно визначити виправдання – один з результатів кримінально-процесуального доказування, що характеризується встановленням невинуватості або не встановленням винуватості обвинуваченого і засвідчує у відповідному процесуальному рішенні не вчинення ним злочину, за звинуваченням у якому він притягається до відповідальності [4, с. 13]. Так, О. О. Подопрігора правильно визначає, що: «...однією із ознак реабілітації є визнання незаконності або необґрунтованості притягнення до кримінальної відповідальності [3, с. 38]. Для повної реабілітації необхідно, передусім повне визнання невинуватості особи, коли пред'явлене раніше обвинувачення або засудження особи відкидається повністю, будь-то остаточне закриття кримінальної справи і кримінального переслідування за реабілітуючими підставами або постановлення виправдувального вироку. Виправдувальні рішення в кримінальному судочинстві, які передбачають повну реабілітацію, можуть прийматися як на стадії досудового провадження, так і при розгляді кримінальної справи і прийнятті рішення судом першої та другої інстанцій. Вважаємо, що повна реабілітація включає прийняття на стадії досудового слідства і в суді виправдувального рішення відносно особи, яка була незаконно і необґрунтовано піддана кримінальному переслідуванню, незаконно засуджена, усунення завданої їй шкоди, поновлення порушених прав і свобод.

Список бібліографічних посилань: 1. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания. М. : Высшая шк. МВД СССР, 1969. 177 с. 2. Пастухов М. И. Оправдание подсудимого. Минск : Университетское, 1985. 112 с. 3. Подопрігора А. А. Реабилитация в уголовном процессе России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ростов н/Д., 2004. 179 с. 4. Трусов А. И. Основы теории судебных доказательств. Краткий очерк. М. : Госюриздат, 1960. 176 с. 5. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 1. СПб. : Альфа, 1996. 607 с. 6. Шумило М. Е. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Арсіс, 2001. 320 с.

Одержано 20.10.2019

УДК 343.263.2(477)

Тетяна Олександрівна НЕЇЗЖАЛА,

*курсантка Харківського національного
університету внутрішніх справ;*

Віталій Володимирович РОМАНЮК,

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

 <https://orcid.org/0000-0001-6077-4591>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним із пріоритетних напрямів державної політики є протидія злочинності. Серед завдань, безпосередньо пов'язаних зі зміцненням правопорядку і подоланням злочинності, значне місце посідають заходи процесуального примусу й особливий їх різновид – запобіжні заходи. Однією з новел Кримінального процесуального кодексу України є введення до переліку запобіжних заходів у 2012 році домашнього арешту.

Встановлено, що домашній арешт як запобіжний захід мав місце у КПК УРСР 1922 р. і полягав у обмеженні волі у вигляді ізоляції за місцем проживання з призначенням варти чи без такої. Цей вид процесуального примусу був досить дієвим. Крім того КПК УРСР увібрав багато положень Статуту кримінального судочинства 1864 р., у тому числі й ті, що регламентували застосування запобіжних заходів, зокрема домашній арешт, який досить широко застосовувався на практиці. Однак застосовувався домашній арешт дедалі рідше і вже до 50-х рр. ХХ ст. став анахронізмом. У КПК України 1960 р. цей запобіжний захід не потрапив до переліку запобіжних заходів. Кримінальне процесуальне законодавство багатьох країн світу передбачає можливість застосування домашнього арешту як запобіжного заходу (Казахстан, Латвія, Литва, Німеччина, РФ, Швеція й ін.). У США домашній арешт – один із видів покарання. Він полягає у встановленні повного електронного контролю за життям засудженого під час його перебування за місцем проживання [1, с. 9–13].

Відповідно до ст. 181 КПК України домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Виходячи з ідеї КПК України та

переліку запобіжних заходів, домашній арешт застосовується в тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим. У ч. 2 ст. 181 КПК України встановлено, що домашній арешт може бути застосований до особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні злочину, відповідальність за який передбачено у вигляді позбавлення волі. Положення ст. 299 КПК України містять певне застереження щодо недопустимості застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту під час досудового розслідування кримінальних проступків.

Домашній арешт щодо підозрюваного (обвинуваченого) може тривати не більше двох місяців, проте, за необхідності його можна продовжити за клопотанням прокурора в межах досудового розслідування. Сукупний строк тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати шести місяців. Одразу після закінчення цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію, і запобіжний захід вважається скасованим.

Мета застосування домашнього арешту та ж сама, як і у інших запобіжних заходів – забезпечення виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-які з речей чи документів, що мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, фахівця або перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; учинити інше кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 177 КПК України).

З цього питання заслуговує на увагу думка О. П. Кучинської про результативність й успішність застосування домашнього арешту щодо неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених), адже їхнє перебування в ізоляторі тимчасового тримання чи у слідчому ізоляторі не тільки не справляє належного виховного впливу, а й навпаки – шкодить дитячій психіці [2, с. 17–19]. Цей запобіжний захід можна було б застосовувати й до цілої групи осіб із особливими потребами, перебування яких під вартою є небажаним, зокрема це особи, які страждають на певні хвороби, що не підлягають лікуванню, мають на утриманні неповнолітніх дітей, особи похилого віку.

На думку В. І. Фаринника домашній арешт сприяє й тому, що більшості підозрюваних вдається «не втратити себе в суспільстві» (ситуація дозволяє таким особам продовжувати працювати, матеріально забезпечувати себе і своїх рідних, підтримувати соціальні

зв'язки тощо). У психологічному плані домашній арешт є безумовно позитивним заходом, оскільки загальновідомий той факт, що особи, які «відвідали» ті самі слідчі ізолятори, певною мірою схильні до повторного вчинення правопорушень [3, с. 23–29]. У нашому ж випадку підозрюваний (обвинувачений) перебуватиме у звичній для себе обстановці: без заборони на спілкування, заняття спортом, користування технікою тощо.

Таким чином, домашній арешт – більш гуманний запобіжний захід порівняно з триманням під вартою, і його запровадження з метою зменшення кількості порушень прав людини, допущених при триманні під вартою, на що Європейський суд з прав людини звертає увагу у своїх рішеннях, є прогресивним для українського кримінального процесуального законодавства.

Список бібліографічних посилань: 1. Вільгушинський М. Й., Лихолетова Ю. А. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу відповідно до Кримінального процесуального кодексу України. *Адвокат*. 2012. № 11 (146). С. 9–13. 2. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві. *Адвокат*. 2010. № 7 (118). С. 17–19. 3. Фаринник В. І. Домашній арешт – альтернатива тримання під вартою. *Юридичний вісник України*. 2012. № 25. С. 23–29.

Одержано 19.10.2019

УДК 343.122(477)

Ірина Олексіївна НЕЧАЄВА,

викладач кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАКОННОГО ПРЕДСТАВНИКА НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Статтею 3 Конституції України зазначено – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Беручи до уваги те, що неповнолітні відносяться до найбільш незахищеної категорії суспільства, в зв'язку з віковими особливостями та психофізіологічною незрілістю тому вони не в змозі самостійно реалізовувати свої процесуальні повноваження в рамках кримінального провадження. В нашій державі, існує система за допомогою якої забезпечується охорона прав і свобод та законних інтересів особи, зокрема неповнолітніх. Однією з найбільш вагомих процесуальних гарантій забезпечення інтересів неповнолітнього у кримінальному процесі є участь його законного представника.

Цій темі присвятили свої наукові роботи багато науковців, а саме: С. Є. Абламський, І. І. Артеменко, О. М. Бандурка, О. Ф. Вакуленко, Ю. М. Грошевой, Г. К. Кожевніков, О. О. Кочура, Д. П. Письменний, В. А. Рибальська, В. В. Романюк, Т. Г. Фоміна та інші. В той же час зазначеними науковцями вивчалися питання захисту у кримінальному провадженні, правових аспектів забезпечення прав і свобод неповнолітніх, однак участь законних представників у кримінальному провадженні досліджувалась ними фрагментарно. На нашу думку ці питання вимагають додаткового дослідження, що буде сприяти подальшому вдосконаленню кримінального процесуального законодавства та правозастосовної діяльності.

Під час проведення кримінального провадження щодо неповнолітніх слідчому, прокурору, необхідно забезпечувати точне й неухильне застосування чинного законодавства, керуватися Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України [2], положеннями інших нормативно-правових актів України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема, Конвенцією ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року [3], Мінімальними стандартними правилами ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року («Пекинські правила») [4], а також враховувати практику Європейського суду з прав людини.

Кримінальні провадження щодо неповнолітніх в нашій державі регулюються тими ж положеннями та основані на тих самих засадах, що й провадження, які здійснюються щодо дорослих. Однак у деяких випадках окремі процесуальні дії та рішення закріплені відповідно до специфіки роботи слідчого, прокурора з неповнолітніми. В даному випадку мається на увазі обов'язкова участь захисника у провадженнях щодо неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого. Крім цього необхідна участь законного представника неповнолітнього у кримінальному провадженні обумовлена

двома обставинами: неповною процесуальною дієздатністю неповнолітнього та відповідальністю за виховання й поведінку неповнолітнього законними представниками [5, с. 86].

Відповідно до положень ч. 2 ст. 44 КПК України, як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний [2]. Окрім цього, в п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України зазначено, що законний представник відноситься до сторони захисту. Участь законного представника у кримінальному провадженні є його правом, а не його процесуальним обов'язком. Хоча, в рамках досудового розслідування кримінального провадження щодо неповнолітнього законний представник зобов'язаний використовувати всі не заборонені законом засоби та способи з метою захисту законних інтересів неповнолітнього, якого вони представляють, а саме: з'являтися за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді, суду (ст. ст. 135, 489 КПК України); брати участь у допиті малолітньої або неповнолітньої особи (ст. ст. 226, 490, 491 КПК України) та в разі проведення слідчих (розшукових) дій за участі малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 227 КПК України). Як і під час допиту, так і під час проведення слідчих (розшукових) дій законному представникові роз'яснюється його обов'язок бути присутнім під час допиту, а також право заперечувати проти запитань і ставити запитання. Крім того, за наявності підстав законні представники негайно сповіщаються про затримання чи тримання під вартою неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (ст. 492 КПК України) [2].

В положеннях ч. 5 ст. 44 КПК України передбачено, що законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим неповнолітнім і не може бути доручена представнику. Слід наголосити, що в КПК України конкретно не вказано, реалізація яких саме процесуальних прав не може бути доручена представникові [2]. У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, суд за його клопотанням, клопотанням прокурора чи за власною ініціативою має право своєю ухвалою обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій, або усунути його від участі у кримінальному

провадженні і залучити замість нього іншого законного представника, що вказано в ч. 3 ст. 488 КПК України [2].

Слідчий повинен пам'ятати про те, що в рамках кримінального провадження законний представник зобов'язаний не тільки займатися законним представництвом інтересів неповнолітнього, а також має право захищати свої права та інтереси, які можуть бути порушені в ході розгляду кримінального провадження.

В деяких випадках інтереси неповнолітнього та власні інтереси його законного представника можуть не співпадати, що в подальшому може завдати шкоди інтересам неповнолітнього. Якщо така ситуація виникла, законодавством передбачена обмежена участь законного представника при виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунення його від участі в кримінальному провадженні і залучення замість нього іншого законного представника. (ч. 3 ст. 488 КПК України) [2]. На нашу думку, при залученні в кримінальному провадженні законного представника неповнолітнього, слід брати до уваги особисте ставлення неповнолітнього до тієї особи яка буде залучена, з метою уникнення в майбутньому проблем при проведенні найбільш важливих процесуальних дій та рішень. З огляду на вище зазначене, впливає, що в чинному кримінально процесуальному кодексі, чітко не визначено коло прав та обов'язків законного представника, у зв'язку з чим необхідно в подальшому законодавчо закріпити і конкретизувати процесуальні обов'язки законного представника як учасника сторони захисту.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 16.10.2019). 2. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 2 верес. 2019 р. Харків : Право, 2019. 411 с. 3. Конвенція ООН про права дитини : від 20.11.1989 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 16.10.2019). 4. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») : від 29.11.1985 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_211 (дата звернення: 16.10.2019). 5. Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция. Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии. М., 2001. 86 с.

Одержано 20.10.2019

УДК 343.135(477)

Вікторія Олегівна НІКОЛАЄНКО,

курсантка Університету державної фіскальної служби України;

Єлизавета Юрївна ТУРЧИНА,

курсантка Університету державної фіскальної служби України;

Анна Сергіївна АМЕЛІНА,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри фінансових розслідувань

Університету державної фіскальної служби України

СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Доказування, що реалізується в стадії законом процесуальній формі під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження, є головним змістом кримінально-процесуальної діяльності. Не спираючись на кримінально-процесуальне доказування останнім часом поповнилося новими знаннями логіки, філософії, статистики, криміналістики, кримінального права і т. д., велика кількість проблемних питань залишається дискусійними та популярним і сьогодні, в тому числі й ті, які безпосередньо стосуються визначення поняття та розподілу суб'єктів доказування в кримінальному провадженні. Кримінально-процесуальне законодавство України визначає, що «учасниками кримінального провадження» є сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання та судовий розпорядник [1].

В літературі велику увагу приділили питанням, що стосуються суб'єктів доказування в кримінальному провадженні, такі вчені-процесуалісти як Ю. П. Аленін, В. Д. Арсеньєв, І. В. Гловлюк, В. П. Мирко, В. Г. Гончаренко, Г. Ф. Горський, Ю. М. Грошевий, Є. Г. Коваленко, Л. Д. Кокорев, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, Ю. К. Орлов, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, О. В. Рибалка, Д. Б. Сергєєва, Н. П. Сиза, С. М. Стахівський, М. С. Строгович, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська та інші.

Досить вмотивованою є позиція М. А. Погорецького, який розглядає доказування у кримінальному процесі в широкому розумінні,

як комплексну об'єктивно-суб'єктивну діяльність, що складається з ряду залежних один від одного елементів та яка полягає в пізнанні обставин злочину, одержаних процесуальних доказів і обґрунтуванні ними рішень у кримінальному процесі [2, с. 498].

Варто зазначити, що вужчим є визначення поняття «учасники судового провадження», під яким законодавець розуміє сторони кримінального провадження, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, а також інших осіб, за клопотанням або скаргюю яких у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, здійснюється судове провадження (п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК України) [1].

Посилаючись на те, що в законі і поняття і перелік кола суб'єктів доказування в кримінальному провадженні відсутні, в юридично-процесуальній літературі почали народжуватись різні погляди з приводу даного питання. Деякі автори під суб'єктами доказування розуміють тих учасників кримінального процесу, на яких покладається обов'язок установлення об'єктивної істини. На думку інших дослідників, такими суб'єктами є органи та особи, що реалізуються діяльність щодо доказування та є відповідальними за нього, а також мають право на активну і тривалу участь в процесі доказування для захисту своїх інтересів або інтересів, які вони представляють. Існує також така думка, що під суб'єктами доказування варто розглядати органи й осіб, які зобов'язані здійснювати доказування (збирають, перевіряють, оцінюють докази) і є відповідальними за нього, або мають право на активну участь у процесі доказування, реалізуючи свої охоронювані законом інтереси.

Під активною участю суб'єкта доказування, слід розглядати його процесуальний обов'язок або право з приводу реалізації процесу доказування в кримінальному провадженні. Наявність такої особливості, як активна роль суб'єкта кримінально-процесуального доказування, дає можливість для розподілу його від інших учасників кримінального провадження [3].

Слід відмітити, що вагомою особливістю суб'єкта доказування в кримінальному провадженні є наявність процесуального інтересу, який залежить від виконуваної суб'єктом функції в кримінальному провадженні – обвинувачення та захисту. Процесуальний інтерес – це виражена в поведінці учасника потреба того, щоб результатом кримінально-процесуальної діяльності став певний результат. Іншими словами, процесуальний інтерес суб'єкта доказування полягає в можливості одержати докази та використати ці

докази для обґрунтування процесуальних рішень в кримінальному провадженні.

Р. Ю. Савонюк ділить суб'єктів кримінально-процесуального [4] доказування на три групи:

1) державні органи та службові особи, на яких законом покладено обов'язок доказування;

2) особи, які мають право приймати участь у доказуванні;

3) особи, що притягуються або залучаються до участі в доказуванні при рішенні органів і службових осіб, що реалізують процесуальну діяльність в зв'язку з розслідуванням матеріалів кримінального провадження.

Необхідно зазначити, що при визначенні поняття «суб'єкт доказування» потрібно відштовхуватися й від поняття «доказування» або «процес доказування». Склад процесу доказування складається із збирання (закріплення), перевірки та оцінки доказів. Всі ці елементи є взаємопов'язаними між собою, так як збирання та перевірку неможливо відділити від оцінки доказів.

В свою чергу оцінка доказів не завжди тягне за собою припинення процесу доказування, а іноді навіть навпаки може призвести до необхідності збирання та перевірки нових доказів. Доказування у кримінальному провадженні пояснюється тим, що воно реалізується відповідно до законодавчої регламентації, тобто відповідно до кримінальної процесуальної форми визначеними в законі суб'єктами.

Елементи збирання доказів дуже складна комплексна діяльність суб'єктів доказування по виявленню, витребуванню, отриманню та закріпленню а також збереженню у встановленому порядку доказів.

Кримінальне провадження провадиться на базі змагальності, що передбачає незалежне, самостійне відстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів методами, передбаченими КПК України. Сторони кримінального провадження знаходяться в положенні рівних прав на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань і т. д. Якщо виходити із змагальних принципів кримінального судочинства та широкого трактування поняття доказування то варто вказати, що лише сторони кримінального провадження є суб'єктами доказування, що мають процесуальні повноваження з приводу отримання доказів та використання цих доказів для мотивування своїх рішень в кримінальному провадженні. Досить спірним залишається серед вчених-процесуалістів питання з приводу ролі суду у процесі доказування. Деякі автори зазначають,

що суд не варто відносити до суб'єктів доказування, так як він перебуває над сторонами обвинувачення і захисту. Суд досліджує докази, подані сторонами, і здійснює правосуддя. Однак суд не є суб'єктом доказування, оскільки не збирає докази [5, с. 26].

Отже, підсумувавши варто сказати, що суб'єктами доказування в кримінальному провадженні є органи і особи, які в передбаченому порядку КПК України, мають певні обов'язки з приводу реалізації процесу доказування в кримінальному провадженні (отримання доказів та використання цих доказів для обґрунтування процесуальних рішень), а також мають право на активну участь у процесі доказування, здійснюючи свої процесуальні інтереси.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 474. 2. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс ЛТД, 2011. 576 с. 3. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. Київ : КНТ, 2006. 272 с. 4. Савонюк Р. Ю. Слідчий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 230 с. 5. Белкин А. Р. Теория доказывания : науч.-метод. пособие. М. : Норма, 2009. 429 с.

Одержано 19.10.2019

УДК 343.1

Ірина Олександрівна ПУГАЧ,

курсантка Університету державної фіскальної служби України;

Максим Юрійович ФЕДОРЯКА,

курсант Університету державної фіскальної служби України;

Анна Сергіївна АМЕЛІНА,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри фінансових розслідувань

Університету державної фіскальної служби України

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ЗНИЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

У статті 1 Закону України «Про поліцію» зазначено, що поліція в Україні – це державний збройний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність,

природне середовище, інтереси суспільства і держави від антиправних посягань [1, с. 379]. Однак деякі ситуації та їх наслідки з листопада 2013 – лютого 2014 рр. дуже чітко показали, що правоохоронні органи в Україні за власним призначенням не стали захисниками порушених прав суб'єктів правовідносин – громадян та юридичних осіб. Все відбулось навпаки, правоохоронну систему багато громадян сприймають як інструмент репресій та тиску держави та її окремих представників на економічних конкурентів, а також політичних опонентів.

Актуальність даної теми насамперед обумовлена сьогоднішніми реаліями життєдіяльності суспільства а саме такими проблемами як фанатичне прагнення до Євросоюзу без гарантування власної безпеки та без здійснення політики забезпечення добробуту для населення.

За період незалежності країни правоохоронні органи стали посідати досить важливе місце в житті громадян. Проте за весь цей час майже не було проведено реформ, котрі повинні були б підтримати правоохоронні органи на шляху перемін а також перетворень самого суспільства. Деякі проблеми правоохоронної діяльності і функціонування правоохоронних органів були досліджені у роботах авторів: І. В. Арістової, О. М. Бандурки, О. С. Бодрука, С. В. Венедіктова, І. В. Зозулі, Г. Канєвського, А. Т. Комзюка, В. В. Конопльова, Н. П. Матюхіної, М. І. Мельника, А. Подоляка, Н. В. Сибільова, Т. О. Пікулі, М. І. Хавронюка, А. Хальоти, О. Шевченко, Ю. С. Шемшученка, В. К. Шкарупи.

Сьогодні в Україні відсутнє точне законодавчо закріплені перелік правоохоронних органів. У статті 2 Закону України від 23.12.1993 р. «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» є загальний їх перелік: органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних силах України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [2, с. 28]. Досить правильним буде приписати до правоохоронних органів саме ті, які у своїй діяльності і за змістом своїх завдань здійснюють функції охорони порушених прав і правозастосування з приводу їх відновлення. Проте і дане закріплення на перший погляд є перебільшеним. За такою ознакою до числа правоохоронних можна зарахувати всі органи, в роботі яких закріплені дані функції.

Варто зазначити, що звичайний громадянин під правоохоронними органами розуміє саме ті, які мають реалізувати функції

повсякденного захисту його власних прав, свобод та інтересів від різних злочинних посягань, і з працівниками яких йому частіше доводиться співпрацювати у повсякденному житті. Найчастіше для громадян – це органи міліції, прокуратури, СБУ, органи доходів і зборів, прикордонна служба. Дана складова найбільше потребує правоохоронної системи вимагає корінного реформування, і саме воно має стати одним із пріоритетних напрямків влади.

Слід відмітити що законодавство яке діє на сьогоднішній день суттєво перешкоджає проведенню фактичного реформування правоохоронної системи і кожного органу окремо, як суб'єкта цієї системи. Удосконалюючи кожний орган, створюючи нові правоохоронні органи та органи, що здійснюють поліцейські послуги (Національна поліція України відповідно до закону не є правоохоронним органом, проте здійснює правоохоронні функції), ми ніколи не досягнемо головної поставленої мети реформування правоохоронної системи України, бо не маємо уявлень, що ми хочемо отримати [3, с. 13–26].

За 25 років незалежності в Україні постійно проводиться реформування правоохоронних органів. Кожний новий Міністр МВС України, Генеральний Прокурор України, Голова Служби безпеки України говорять про реформування очолюваного правоохоронного органу, однак як свідчить сучасна практика та історія, якість діяльності правоохоронних органів знижується, а рівень їх корумпованості зростає.

Необхідно врахувати, що серед причин, які вказують на необхідність докорінного реформування правоохоронних органів, слід виділити найбільш актуальні: високий рівень корумпованості, перевищення окремими співробітниками міліції службових повноважень, використання посади для здійснення своїх бізнес-проектів, пріоритет захисту заможних прошарків суспільства, перевага формальних показників у роботі, неякісна освітня, фізична та психологічна підготовка кандидатів на службу, маніпуляції відомчими прес-службами.

Дані проблеми сьогодні не вирішуються. Як наслідок збільшується управлінський апарат, який породжує нові звітні показники. Збільшується паперова робота. Діяльність підрозділів все менше стає прозорою та чистою для керівництва і суспільства. Діяльність «на показники» призводить до фальсифікації, направляє на незаконні методи роботи. В сучасній державі повинен бути створений надзвичайно сильний організаційно-інтелектуальний потенціал із залученням молодих науковців та практиків для проведення системної реформи правоохоронних органів.

На думку деяких науковців, дані органи мають ставити перед собою такі стратегічні запитання:

- Які проблеми має вирішити реформа правоохоронних органів?
- Якою має бути загальна концепція реформування правоохоронних органів держави?
- Якою має бути загальна мета реформування та які її функціональні складові?
- Що потрібно зробити для здійснення необхідних змін?
- Які наслідки проведення передбачуваних реформ? [4, с. 15–25]

Слід зазначити, що зараз існує дефіцит ресурсів та перші потреби у реформі. Таким чином, держава має розподілити, що є нагальним, що необхідним і що бажаним. Те що є бажане, можна виконати протягом деякого проміжку часу, що необхідне – у середньостроковій перспективі, і що нагальне – терміново. Потрібно встановити часові пріоритети реформи.

Окрім цього проблемні питання які мало обговорюються в Україні, але були визначенні закордонними експертами: це проблема української законодавчої культури пострадянського типу. Дана проблема визначається у надмірному нормативному закріпленні діяльності всіх без виключення органів і посадових осіб державної влади. Основною метою у будь-якому процесі реформування є прийняття єдиного нормативно-правового акта, який би на папері врегулював проблеми які існують сьогодні, а як ці норми функціонуватимуть у практичній діяльності – це питання не прогнозується і не обговорюється.

Особливе місце серед даних проблем посідає система оцінки та контролю діяльності правоохоронних органів. Кількість припинених кримінальних проваджень у ході слідства з ініціативи слідчого чи прокурора та виправдувальний вирок у суді не повинні сприйматися керівництвом як негативні показники для поліції, слідчого чи прокурора. Негативним показником має бути наявність обґрунтованих скарг на незаконні дії правоохоронних органів. Потрібно з часом розвантажити прокуратуру від завдань загального нагляду, для того щоб збільшити якість нагляду за роботою поліції та підтримку державного обвинувачення в суді. Привести до мінімуму бюрократичне навантаження через перелік звітів для статистики і керівництва. Заборонити будь-які додаткові звіти. Правоохоронці мають брати до уваги результати їх діяльності правозахисними організаціями та соціологічними службами. Громадська думка теж має стати складовою ефективності роботи. Керівництво правоохоронних органів має залучати до відкритих дискусій громадських експертів та спеціалістів [5, с. 190].

Отже, варто зазначити, що порушення прав людини, які збільшувались, закріплювались впродовж багатьох років та утворили цілий ряд правозахисників, які з радістю долучаються до перевантаження правоохоронних органів. Нагляд і контроль місцевих громад над поліцією створить умови для хорошої співпраці між правоохоронцями та громадянами. Проте, почавши реформування, варто не забувати про те, що неможливо провести реформу МВС, не зачепивши прокуратуру чи СБУ. Паралельно мають розпочатися реформи судів, державної служби та фіскальних органів.

Список бібліографічних посилань: 1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. 2. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : закон України від 23.12.1993 № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50. 3. Блистів Т. І., Колесник В. Т., Пригунов П. Я., Карпова К. В. Концептуальні підходи до визначення методологічної функції законодавчого забезпечення національної безпеки України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 4 (81). С. 13–26. 4. Концепція реформування правоохоронних органів України (система кримінальної юстиції) (проект) // Тюремний портал : сайт. URL: <http://ukrprison.org.ua/index.php?id=1285058160> (дата звернення: 15.10.2019). 5. Реформування системи правоохоронних органів України та міжнародний досвід трансформації поліції в країнах Центральної та Східної Європи : матеріали Міжнар. круглого столу (м. Київ, 14 жовт. 2005 р.) / Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. Київ, 2006. 190 с.

Одержано 17.10.2019

УДК 343.123.12(477)

Валерій Дмитрович ПЧОЛКІН,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального процесу,

криміналістики та експертології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-3379-5036>

СУТНІСТЬ І ЗАВДАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Сучасні погляди науковців і практиків на проблему отримання й оцінки доказів в ході кримінального провадження ґрунтуються на можливості використання матеріалів оперативно-розшукової

діяльності в кримінальному процесі, шляхом надання процесуального статусу оперативно-розшуковим заходам. У зв'язку з цим, у наукових роботах більше уваги стало приділятися питанням дослідження сутності та завдань оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження.

Аналіз сучасних поглядів науковців дозволяє сформувати узагальнене визначення оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження як системи оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, що спрямовані на створення оптимальних умов для виявлення злочинів та здійснення повного і об'єктивного процесу доказування; подолання протидії розслідуванню; виконання функції захисту (безпеки) учасників кримінального процесу; гарантування реалізації принципу невідворотності відповідальності винних за скоєне.

Сприймаючи зміст наведеного поняття як методологічну основу з досліджуваного питання, вважаємо доцільним визначити ряд завдань оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження.

Перше завдання стосується виявлення злочинів та кримінального процесуального доказування злочинної діяльності і винуватості осіб, що вчинили кримінальне правопорушення. Воно постає на ранніх стадіях виявлення ознак злочинів і осіб, які їх учинили. На етапі виявлення злочинів оперативно-розшукове забезпечення реалізується шляхом здійснення комплексу оперативно-розшукових заходів з документування дій розроблюваних осіб в межах оперативно-розшукових справ у відповідності зі ст. 8 і 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», тобто шляхом виявлення і документування матеріальних та індивідуальних слідів, носіїв інформації, на яких залишились сліди злочину [1]. Оперативно-розшукове документування за своїм цільовим призначенням і змістом вирішує завдання, що збігаються з інститутом кримінального процесуального доказування. Після відкриття кримінального провадження сили і засоби оперативно-розшукової діяльності застосовуються вже шляхом організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій у відповідності з Кримінальним процесуальним кодексом України [2].

Друге завдання пов'язане з питаннями подолання протидії злочинного середовища розслідуванню і судовому розгляду кримінальних правопорушень. Необхідність вирішення цього завдання може впливати як з матеріалів оперативно-розшукової діяльності, так і з отриманих в ході проведення слідчих (розшукових) дій. Заходи з подолання протидії злочинного середовища розслідуванню

кримінального провадження реалізуються відповідно до п. 1 ст. 41 КПК шляхом виконання доручень слідчого, прокурора щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У КПК України в якості негласних слідчих (розшукових) дій передбачено здійснення вже апробованих практикою оперативно-розшукових заходів, серед яких: аудіо-, відео контроль особи (ст. 260 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК), аудіо-, відео контроль місця (ст. 270 КПК), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК) у таких формах, як контрольована поставка; контрольована та оперативна закупка; спеціальний слідчий експеримент; імітування обстановки злочину.

Третє завдання стосується забезпечення безпеки учасників кримінального процесу заходами та засобами оперативно-розшукової діяльності. До недавнього часу це завдання вирішувалося в основному підрозділами правоохоронних органів на відомчому рівні, без достатньої організаційної та матеріальної основи. З прийняттям законів України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», КПК України цей елемент оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства розглядається як функціональний обов'язок оперативних підрозділів правоохоронних органів [3; 4; 2]. Це завдання впливає також із п. 6 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», яка зобов'язує забезпечити із залученням інших підрозділів безпеку працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб.

Логічним завершенням оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження є завдання, що пов'язане з гарантуванням принципу невідворотності відповідальності винних за скоєне. Згідно КПК України та інших нормативно-правових актів, в межах кримінального провадження щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, працівники поліції мають право застосовувати весь арсенал сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності, зокрема, щодо припинення протидії кримінальному судочинству [5]. Гарантування принципу невідворотності відповідальності винних за скоєне здійснюється також шляхом розшуку особи, яка переховується

від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляється від відбування кримінального покарання або безвісти зникла. За дорученням слідчого чи прокурора працівники оперативних підрозділів мають право здійснювати заходи, передбачені оперативним (ініціативним) пошуком; виконувати доручення щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Список бібліографічних посилань: 1. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 18.10.2019). 2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 18.10.2019). 3. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : закон України від 23.12.1993 № 3781-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення: 18.10.2019). 4. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : закон України від 23.12.1993 № 3782-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12> (дата звернення: 18.10.2019). 5. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Ген. прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації Держ. прикордон. служби України, М-ва фінансів України, М-ва юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення: 18.10.2019).

Одержано 20.10.2019

УДК 343.13

Олександр Сергійович РОЗУМОВСЬКИЙ,
*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО СУДОВОГО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Обравши шлях незалежного розвитку й закріпивши це у Конституції України, Україна створила умови будувати демократичну, соціальну і правову державу, змістом і спрямованістю діяльності якої, визначено права і свободи людини та їх гарантії. Наступним

кроком на цьому шляху стало приєднання України до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року (надалі за текстом – Конвенції). З моменту ратифікації конвенції Верховною Радою України Конвенція стала частиною національного законодавства України і нагальним стало завдання розуміння змісту цього міжнародного договору й основних механізмів реалізації його норм. Конвенція сьогодні на повних підставах оцінюється, як одне з найбільших досягнень Ради Європи. Конвенція являє собою фундаментальну основу всього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав і свобод людини, її законних інтересів та потреб.

З огляду на необхідність приведення українського законодавства у відповідність із нормами і принципами міжнародного права, важливою подією у справі утвердження верховенства права та європейських підходів до розуміння прав людини в діяльності вітчизняних судів стало прийняття Верховною Радою України Закону України № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року. Практику Європейського суду можна вважати офіційною формою інтерпретації основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, яка є частиною національного законодавства, та у зв'язку з цим – джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні.

Отже, практику Європейського суду можна вважати офіційною формою інтерпретації основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, яка є частиною національного законодавства, та у зв'язку з цим – джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні. Тому заслуговує на увагу позиція О. В. Колісника про те, що під час здійснення судочинства національні суди повинні посилатися на висновки Європейського суду, як на безпосереднє джерело права. Вони мають не тільки виходити з формального тлумачення норм права, а й додержуватися притаманної рішенням Європейського суду ідеї справедливості й гуманності і втілювати її у своїх рішеннях [1, с. 46–51].

Обов'язкове виконання рішень Європейського суду з прав людини – не невід'ємна гарантія та один з головних принципів внутрішньої та зовнішньої діяльності держави в сфері захисту прав людини в Європі.

Відповідно до ч. 3 та 4 ст. 55 Конституції України «кожному гарантується право звернутися із конституційною скаргою до Конституційного Суду України» та «кожен має право після використання

всіх національних засобів юридичного захисту звернутися за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом чи учасником яких є Україна» [2].

Система захисту прав і свобод людини в Україні визначає два рівні такого захисту: національний і міжнародний. Тут важливо з'ясувати два компоненти, що складають зміст ч. 4 ст. 55: 1) право після використання всіх національних засобів правового захисту, 2) звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Норма вичерпання всіх національних засобів правового захисту визначає: рамки, в яких держава погодилась нести відповідальність перед міжнародним органом чи установою; момент, з якого може наступити відповідальність держави перед такими органами та установами; вичерпання лише ефективних засобів, які здатні надати достатнє відшкодування, виправити становище, що склалося, попередити та виправити порушення прав; використання лише доступних особі засобів правового захисту чи тих, які давали їй шанс добитися розгляду всієї її заяви по суті; необхідність звернення у відповідний національний суд згідно з формальними вимогами і термінами, визначеними законодавством; мету вичерпання – надати можливість державі попередити й вирішити заявлене проти неї до передачі справи в міжнародний орган чи установу; використання лише тих засобів захисту, які мають відношення до порушення, що складає предмет скарги, та інше [3, с. 131–134].

Щороку збільшується кількість прикладів застосування національними судами практики Європейського суду під час вирішення справ чи прийняття процесуальних рішень, як має вчинити національний суд, якщо, розглядаючи справу, він установлює наявність конфлікту між положеннями закону та положеннями Конвенції чи практики суду. Крім того, національним судам найважливіше ознайомитися безпосередньо з текстами рішень Європейського суду, оскільки, вирішуючи питання про виправданість втручання органів виконавчої влади в певні права людини, гарантовані Конвенцією [4], суди мають знати, як саме після них це питання, можливо, розглядатиме Європейський суд. Проте ще потрібно працювати в даному напрямі з метою вирішення питання належної обізнаності суддів для вирішення такої болючої проблеми, як застосування практики Європейського суду. Адже, як бачимо, ця проблема досі не вирішена, а в контексті останніх тенденцій судової реформи питання належного використання практики Суду також є

досить критичним. Отже, підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що вироблення Європейським Судом з прав людини нових правоположень у результаті роз'яснення конкретних правових принципів, закріплених Конвенцією, дає змогу використання цих правових позицій у процесі подолання прогалин у національному законодавстві.

Список бібліографічних посилань: 1. Колісник О. В. Удосконалення здійснення судочинства в Україні в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2008. Вип. 474. С. 46–51. 2. Конституція України : чинне законодавство зі зміни та допов. станом на 30 верес. 2016 р. Київ : Паливода А. В., 2016. 64 с. 3. Кононенко В. П. Рішення Європейського суду з прав людини як прецедент тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Право України*. 2008. № 3. С. 131–134. 4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 1998. № 32.

Одержано 10.10.2019

УДК 343.98

Єгор Сергійович РОМАНЕНКО,

*слідчий слідчого відділу Братського відділу поліції
ГУНП в Миколаївській області*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

У відповідності до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України завданням сторони кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування [1, с. 6].

Виходячи з вищезазначеного слід зробити висновок, що при виявленні кримінального правопорушення та після внесення відомостей до ЄРДР, слідчий органу досудового розслідування повинен не зволікаючи, провести всі необхідні слідчі дії аби зібрати докази, які будуть необхідними для доведення винуватості особи в суді. Але органи досудового розслідування не рідко стикаються з проблемою, коли потерпіла особа вважає, що слідчий затягує розслідування. Але дана проблема щодо швидкого направлення в суд матеріалів кримінального провадження виникала через те, що довго

доводилося очікувати на увалу слідчого судді, щодо дозволу на проведення експертизи, а особливо коли клопотання ще розглядається апеляційним судом, щодо визначення підсудності, коли судді в місці проведення досудового розслідування немає. До змін, які відбулися в середині жовтня 2019 року у відповідності до ч. 2 ст. 242 КПК України сторона кримінального провадження зобов'язана була звернутися з клопотанням для проведення експертизи щодо [1, с. 152] (розглянемо найчастіші експертизи з якими стикається слідчий):

- ✓ Встановлення причин смерті;
- ✓ Встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- ✓ Визначення розміру матеріальних збитків.

Щодо першого пункту часто виникали конфліктні ситуації, в зв'язку з тим, що при проведенні СМЕ трупа, експерт не може провезти розтин до отримання ухвали слідчого судді, тому часто родичі загиблого звертаються зі скаргами на бездіяльність слідчого, так як родичі вважають, що в даному випадку провина слідчого, що вони не можуть поховати загиблого.

При розгляді другого пункту ми стикалися з двома проблемами отримання ухвали, перша – отримання ухвали про тимчасовий доступ до речей та документів, а друга – отримання ухвали про призначення судово-медичної експертизи. Так як, проводиться судово-медична експертиза з наданням експерту оригіналів медичної документації, тому слідчого необхідно отримати дані документи, аби в подальшому направити їх до бюро СМЕ. В зв'язку з тим, що дані документи містять в собі охоронювану законом таємницю згідно п. 2 ч. 1 ст. 162 КПК України, слідчому необхідно отримати ухвалу суду аби витребувати дані документи і в подальшому вийти з клопотанням про призначення СМЕ.

В третьому пункті проблема в проведенні експертизи виникала тільки, знов таки, в призначенні експертизи, а також в подальшому, при отриманні ухвали, швидкій доставці об'єктів для проведення експертизи до НДЕКЦ.

Взагалі, проведення експертизи – це не швидкий процес, що, хотілося б, щоб розуміли люди, тому що кожна експертиза має різну складність. А також кожна установа має різну завантаженість. Наприклад, проведення комісійної експертизи може тривати декілька місяців. А проведення повторної комісійної експертизи, десь у головному бюро СМЕ в м. Києві, може тривати взагалі декілька років.

Але завдяки змінам, які відбулися, співробітник органу досудового розслідування може швидше направляти постановами речі

та необхідні документи на експертизу, не зволікаючи, не очікуючи розгляду слідчого судді.

В деякій мірі це покаже, що слідчий і справді самостійний у своїй процесуальній діяльності і може своєчасно проводити, хоч якісь процесуальні дії і приймати процесуальні рішення.

Хоча в зв'язку зі змінами виникає одне питання стосовно 6 пункту, а саме: визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням. Якщо особа здійснила умисне, таємне викрадення чужого майна, наприклад телефону, який був у використанні потерпілого. Потерпілий може надати документи та чеки на вищевказане майно, але на момент придбання, тобто, коли майно було новим. Але на момент крадіжки, майно вважається те, що було у використанні (б\в), то як потерпілий може визначити майнову шкоду, і це один із багатьох прикладів. Є доцільним проводити експертизу по визначенню майнової шкоди у всіх випадках скоєння злочинів проти власності, так як експерти дають кваліфікований та аргументований висновок, щодо вартості завданих збитків.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 16 квіт. 2018 р. Харків : Право, 2018. 201 с.

Одержано 15.10.2019

УДК 343.137.5

Віталій Володимирович РОМАНЮК,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0001-6077-4591>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБИ НЕПОВНОЛІТНЬОГО УЧАСНИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Досягнення мети та завдань кримінального провадження щодо неповнолітніх неможливі без з'ясування фактів та обставин, які підлягають встановленню у будь-якому кримінальному провадженні. Це стосується питання доказування як одного з центральних та найбільш значущих елементів кримінальної процесуальної

діяльності, що є серцевиною цієї діяльності. Як відомо, зміст кримінального процесуального доказування розкривається через його елементи, до яких відносять збирання (закріплення) доказів, їх перевірку, оцінку, та, як підсумок, прийняття процесуальних рішень.

Оскільки кожне кримінальне правопорушення характеризується певними особливостями, загальний предмет доказування, закріплений у ст. 91 КПК України, у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх та осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність може розширюватися, а точніше – деталізуватися й уточнюватися.

Враховуючи, що процедури ювенальної кримінальної юстиції передбачають залучення до участі у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх широкого кола осіб, а також максимальну індивідуалізацію судочинства, предмет доказування повинен бути зорієнтований на більш детальне дослідження обставин, що характеризують особу неповнолітнього.

За результатами вивчення понад 80 кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, досудове слідство у яких здійснювалось слідчими Національної поліції у 2018–2019 рр. отримано висновки щодо недостатності приділення уваги органів досудового слідства з'ясуванню можливості у неповнолітнього повністю усвідомлювати значення своїх дій та можливості керувати ними в конкретній ситуації. Такі відомості відповідно ст. 486 КПК України можуть бути отримані шляхом проведення комплексної психолого-психіатричної або психологічної експертизи.

Проте, в переважній більшості слідчі обмежуються приєднанням до матеріалів кримінального провадження за участю неповнолітнього копії свідчення про народження, характеристики з місця навчання та довідки про перебування на обліку у психіатра. При цьому комплексна психолого-психіатрична експертиза призначається останніми як правило тільки за наявності точних медичних даних, що свідчать про наявність психічних розладів у підозрюваного. Але так звані психопатичні розлади проявляються саме в підлітковому віці, що пояснюється перехідним віком, педагогічною занедбаністю, а зовсім не проблемами психічного здоров'я підлітка і тому не обстежують неповнолітнього.

В той же час за даними галузевої статистичної звітності доля комплексних судово-психіатричних експертиз складає близько 15 %, а серед судово-психіатричних експертиз неповнолітніх їх питома вага є втричі більшою. Серед експертів у галузі дитячої та юнацької психіатрії та психології виникає питання: чи є така кількість психолого-психіатричних експертиз дійсно необхідною, і чи завжди призначення комплексної психолого-психіатричної чи

психологічної експертизи обумовлюється реальною необхідністю встановлення юридично значимих обставин психіатричного та психологічного характеру? Свою позицію останні пояснюють тим, що у жодному рішенні про призначення експертизи їм не вдалося знайти аргументу для обґрунтування необхідності спільного (сукупного) вирішення експертами питань психіатричного та психологічного характеру. Призначаючи таку експертизу, органи досудового слідства також ніколи не наводили мотивів економії часу та процесуальних строків.

Ми не поділяємо таку думку експертів та вважаємо, що питання призначення експертного дослідження повинно вирішуватись щоразу за наявності обставин, визначених у КПК України. Проте, задля уникнення необґрунтовано призначених досліджень, зважаючи, що слідчий не володіє необхідними знаннями в області психіатрії та психології, останній потребує допомоги фахових спеціалістів на етапі підготовки матеріалів для призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи.

Отже, кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів як виховного так і медичного характеру слід розглядати як диференціацію процесуальної форми, що спрямована на ускладнення процедури досудового розслідування та судового провадження з метою створення системи додаткових гарантій прав і законних інтересів особи, яка внаслідок свого віку та психічних вад не може належним чином реалізувати свої права.

Одержано 18.10.2019

УДК 343.131

Анна Василівна РОСЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-7021-3672>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ГЛАСНОСТІ Й ВІДКРИТОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ЙОГО ПОВНОГО ФІКСУВАННЯ ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

Гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами відноситься до загальних засад кримінального провадження (п. 20 ч. 1 ст. 7 КПК України). Зміст

цієї засади розкривається в ст. 27 КПК України. Зокрема, відповідно до ч. 5 ст. 27 КПК України під час судового розгляду забезпечується повне фіксування судового засідання за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів; офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, передбаченому КПК України. Також в ч. 4 ст. 107 КПК України вказується на обов'язковість фіксування кримінального провадження в суді під час судового провадження за допомогою технічних засобів. При цьому зазначається, що у разі неприбуття в судове засідання всіх осіб, які беруть участь у судовому провадженні, чи в разі, якщо відповідно до положень КПК України судове провадження здійснюється судом за відсутності осіб, фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження в суді не здійснюється, тобто встановлюються винятки із загального правила.

Відсутність у матеріалах провадження журналу судового засідання або технічного носія інформації, на якому зафіксоване судове провадження в суді першої інстанції, відповідно до п. 7 ч. 2 ст. 412 КПК України є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та, з огляду на положення п. 1 ч. 1 ст. 415 КПК України, є підставою для скасування судом апеляційної інстанції судового рішення із призначенням нового розгляду в суді першої інстанції.

При цьому результати аналізу судової практики свідчать про те, що абсолютна більшість вироків та ухвал суду першої інстанції з підстави, передбаченої п. 7 ч. 2 ст. 412 КПК України, скасовується саме через порушення судами принципу повного фіксування судового провадження, хоча в законі чітко прописані вимоги щодо ведення журналів судових засідань та здійснення фіксування процесу за допомогою технічних засобів, крім випадків, передбачених ч. 4 ст. 107 КПК України. До того ж, як зазначається в Узагальненні Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про практику здійснення апеляційним судом процесуального повноваження щодо призначення нового розгляду в суді першої інстанції (лист ВССУ від 01.01.2017 р.), у практиці судів апеляційної інстанції зазначена підстава тлумачиться широко, що призводить до скасування судового рішення не лише при фізичній відсутності журналу та технічного носія, а й у випадках їх наявності, однак неповноти, що може виявитись у частковій відсутності запису судового засідання, неможливості його відтворення тощо. Це підтверджується й **Узагальненням судової практики причин скасування та зміни Апеляційним судом Харківської області вироків, ухвалених судами першої інстанції за 2017 рік**. Так, наприклад, ухвалою Апеляційного суду Харківської області від

26.10.2017 р. було скасовано вирок Дзержинського районного суду м. Харкова у зв'язку з тим, що на технічний носій інформації в суді першої інстанції належно зафіксовано лише частину судових засідань, натомість технічні записи окремих судових засідань *відсутні, також* відсутній журнал одного судового засідання. За таких обставин колегія суддів вважає, що судом першої інстанції допущено порушення вимог ч. 4 ст. 107, ст. 108 КПК України щодо обов'язкового фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження в суді під час судового провадження та ведення журналу судового засідання, відтак вирок підлягає скасуванню з призначенням нового судового розгляду у суді першої інстанції.

Разом із тим необхідно враховувати, що відповідно до Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання), затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 20.09.2012 р., після закінчення судового засідання секретар або інший працівник апарату суду має створити резервні копії технічного носія інформації (архівну та робочу копії фонограми), які долучаються до судової справи (п. 3.4 Інструкції). При цьому, зауважується у згаданому вже Узагальненні судової практики ВССУ, з огляду на положення ст. 28 КПК України, яка регламентує розумність строків як засаду кримінального провадження, суддям суду апеляційної інстанції, перш ніж скасовувати судові рішення з підстав відсутності технічного носія, доцільно витребувати резервну копію технічного носія інформації і скасовувати судові рішення, якщо резервна копія такого носія не містить відповідного запису. Попри це, результати аналізу судової практики свідчать про випадки скасування судового рішення без витребування резервної копії. Для прикладу, ухвалою апеляційного суду Чернівецької області від 08.04.2015 р. скасовано вирок Садгірського районного суду м. Чернівці та призначено новий розгляд у суді першої інстанції, у зв'язку з тим, що технічний носій – компакт-диск неможливо відтворити, оскільки він був пошкоджений при формуванні кримінальної справи секретарем суду першої інстанції, а саме прошитий наскрізь разом із конвертом через спеціально зроблений в ньому отвір.

Таку практику скасування судового рішення без витребування резервної копії технічного носія інформації звичайно слід визнати негативною, а її вирішенню може сприяти, зокрема, внесення змін до КПК України щодо зобов'язання суду апеляційної інстанції витребувати резервну копію технічного запису судового провадження в суді першої інстанції, що, за умови її справності, унеможливило б повторний судовий розгляд у суді першої інстанції.

Одержано 20.10.2019

УДК 347.9

Олексій Валерійович САЛМАНОВ,

викладач кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0001-9421-5085>

ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В ЖИТЛІ ЧИ ІНШОМУ ВОЛОДІННІ ОСОБИ

Слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, яка може проводитися слідчим або прокурором яка полягає в тому, що слідчий та/або прокурор у присутності понятих, а в необхідних випадках за участю спеціаліста, підозрюваного, потерпілого, свідка, захисника, представника, з метою перевірки та уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, проводить відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проводить інші необхідні дослідження чи випробування (ст. 240 Кримінального процесуального кодексу України).

Слідчий експеримент в житлі чи іншому володінні особи може бути проведений для перевірки припущень будь яких версій слідчого або прокурора з метою перевірки фактичних даних які були отримані під час допиту підозрюваного, свідка, потерпілого, виконання інших слідчих розшукових дій (огляду, пред'явлення для впізнання тощо).

Розглянемо розповсюджені (типові) підстави для проведення слідчого експерименту:

1) слідчий експеримент для перевірки можливості бачити у зазначених умовах. Завдання такого експерименту іноді полягає у встановленні можливості не тільки бачити, а й розрізнати деталі та особливості об'єктів у певних умовах;

2) слідчий експеримент для перевірки можливості чути в конкретних умовах. У деяких випадках під час виконання слідчого експерименту на відкритій місцевості важливо встановити силу та напрямок вітру в момент події злочину, а також наскільки суттєво ці чинники впливають на можливість почути;

3) слідчий експеримент для перевірки можливості проникнути крізь певний отвір та вийняти через нього ті чи інші предмети. Таким експериментом повинна бути встановлена і об'єктивна можливість учинення дій (проникнення, витягування), і суб'єктивна здатність на це певної особи або осіб. Важливо з'ясувати, чи може

предмет певної конфігурації та обсягу влізти у цей отвір, а також чи може вказана особа проникнути через виявлений пролом;

4) слідчий експеримент для перевірки можливості вчинення якоїсь дії за певним проміжком часу. Під час здійснення такого експерименту головним чинником є час, оскільки викликає сумнів не факт можливості вчинення певних дій, а час, упродовж якого вони були вчинені;

5) слідчий експеримент для перевірки можливості настання певних наслідків дій (розгоряння, поломки та ін.). Такі експерименти слід виконувати у випадках, коли ці питання не вимагають експертного дослідження і застосування спеціальних знань;

6) слідчий експеримент для встановлення спеціальних і професійних навичок особи. Такі експерименти рекомендують проводити тоді, коли обвинувачений або свідок стверджує, що володіє можливістю виконати ту чи іншу роботу. У разі заперечення ним цього проводити слідчий експеримент не рекомендується.

Слідчий експеримент – являє собою складну (системну) слідчу дію, у провадженні якої використовуються два простих джерела інформації: люди і речі (вербальні і невербальні).

Слідчий експеримент в житлі чи іншому володінні особи – це динамічна дія, сутність якої полягає у проведенні дослідів. Перш ніж проводити дослідні дії в житлі чи іншому володінні особи, необхідно попередньо підготуватися, що включає:

- 1) прийняття рішення про проведення слідчого експерименту;
- 2) визначення його мети, тобто які обставини можуть бути встановлені слідчим експериментом;
- 3) визначення часу і місця проведення експерименту;
- 4) забезпечення умов, максимально наближених до обстановки, що перевіряється;
- 5) підбір учасників слідчого експерименту;
- 6) підготовка об'єктів, необхідних для постановки дослідів;
- 7) складання плану експерименту і забезпечення охорони місця його проведення.

В слідчому експерименті можуть бути задіяні як підозрювані так і потерпілий, свідок, захисник, представник. Також слід врахувати, що Конституція України (ст. 63) і КПК надають підозрюваному право не свідчити проти самого себе і своїх близьких родичів. Таким чином, згода на участь у слідчому експерименті, а також надання показань під час його проведення є правом підозрюваного, а не обов'язком. Його відмова брати участь у проведенні слідчого експерименту, давати які-небудь пояснення, пов'язані з проведенням слідчого експерименту, виключає можливість проведення цієї слідчої дії.

Слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, яке розглядається в порядку, передбаченому КПК України, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

При проведенні слідчого експерименту або після його закінчення з урахуванням вимог статей 104–107 КПК України складається протокол, який повинен бути підписаний всіма особами, що брали в ньому участь, а також понятими і слідчим та/або прокурором. У протоколі, крім звичайних відомостей, потрібно вказати: з чиєю участю і в чий присутності проводився слідчий експеримент; його мету; відомості про особу, показання якої перевірятимуться; відомості, що перевіряються; умови провадження слідчої дії (стан погоди, освітлення і т. ін.); хід експерименту, тобто дії, виконані його учасниками при підготовці і відтворенні обставин події, що перевіряється; при вчиненні дослідницьких дій особливо докладно описуються одержані результати; фіксується маршрут руху учасників слідчої дії, вказується початкова точка, звідки почалося просування учасників, порядок їх розташування.

В тактиці організації, проведення і управління слідчою дією реалізуються його принципи, що визначають прийоми і засоби діяльності як предметно-перетворюючої сутності.

Слідчий експеримент у цьому плані становить одну з найбільш програмованих дій, обмежених тактико-організаційними та управлінськими засадами.

Слідчий експеримент в житлі чи в іншому володінні особи на встановлення механізму утворення слідів найбільш близький до судової експертизи, але не тотожний з нею. Він найчастіше проводиться для визначення взаєморозташування слідоутворюючих об'єктів у момент події, наприклад, потерпілого і транспортного засобу; знаряддя в руці злочинця і положення жертви; способу проникнення, механізму злому перешкоди або замикаючого пристрою; настання конкретних подій при певних обставинах.

Отже, слідчий експеримент має складну структуру. Це обумовлено поєднанням дослідження та відтворення двох моделей: обстановки кримінального правопорушення і моделі дії, яка, за припущенням, могла бути вчинена. Також, для виконання слідчого експерименту в житлі чи в іншому володінні особи необхідно мати чіткий план, наявність відповідних підстав та умов, кола осіб і дотримуватись процесуального порядку його проведення. Слідчий експеримент в житлі чи в іншому володінні особи входить до слідчих

розшукових дій, які мають лише перевірочний характер наявних у провадженні фактичних даних шляхом проведення дослідів і випробувань в умовах, максимально наближених до розслідуваної події. Результати цих дослідів є тими фактичними даними, які дозволяють дійти висновку про обставини, що мають значення для розкриття злочину.

Одержано 30.09.2019

УДК 343.13(477)

Ігор Ігорович САПЕЙКО,

*курсант Харківського національного
університету внутрішніх справ;*

Геннадій Іванович ГЛОБЕНКО,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0002-1533-9213>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ ІНШИХ ОСІБ ДО ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

З набранням чинності КПК України 2012 р. під час кримінального провадження передбачається можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які є різновидом слідчих (розшукових) дій. Як відомо, дані дії проводяться за випадків, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати у інший спосіб. З метою отримання максимальних результатів від їх реалізації та унеможливлення визнання отриманих доказів недопустимими, законодавець не безпідставно у ч. 6 ст. 246 КПК України, передбачив можливість за рішенням слідчого чи прокурора до участі у них залучати інших осіб. Разом з тим, положення кримінального процесуального законодавства не надають належного тлумачення терміну «інші особи».

На наше переконання це можуть бути особи, які безпосередньо сприяють органам досудового розслідування у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Детальний аналіз положень глави 21 КПК України та практичних аспектів її застосування вказує на те, що в якості інших осіб можуть залучатися: а) співробітники оперативних підрозділів; б) поняті; в) спеціалісти; г) перекладачі; ґ) особи,

залучені до конфіденційного співробітництва; д) особи, які відповідно до закону виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації тощо. У контексті розгляду даного питання окрему увагу слід акцентувати з приводу того, що КПК України з вищевказаних осіб до учасників кримінального провадження прямо відносить лише оперативні підрозділи (ст. 41 КПК України), перекладача (ст. 68 КПК України), спеціаліста (ст. 71, 72 КПК України). На великий жаль процесуальний статус інших, з вищевказаних осіб в положеннях КПК України окремою нормою не регламентується, що у свою чергу не може не позначитися на діяльності правозастосовних органів. Разом з тим, п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України опосередковано до учасників кримінального провадження також відносить понятого, а його процесуальні обов'язки в деякій мірі можна розглянути через положення ч. 3 ст. 66 КПК України, відповідно до якої, понятий зобов'язаний на вимогу слідчого або прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної за його участі відповідної процесуальної дії. Окреслений обов'язок також можна віднести і до інших учасників, які залучаються до проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Складність досліджуваного питання також полягає у різниці між: а) процесуальними повноваженнями осіб, які можуть бути залучені до проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії; б) регламентації їх діяльності як взагалі, так і безпосередньо під час залучення у досліджуваному нами аспекті. Так, зокрема, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій співробітник оперативного підрозділу згідно положень, передбачених ч. 2 ст. 41 КПК України користуються правами та обов'язками слідчого. У свою чергу, ст. 275 КПК України, передбачає лише питання використання конфіденційного співробітництва під час кримінального провадження. Отже, на осіб які залучаються до конфіденційного співробітництва повноваження слідчого не розповсюджуються, а специфіка діяльності повністю визначається відомчими нормативними актами.

Враховуючи викладене, вважаємо за необхідне наголосити на важливості внесення законодавцем відповідних змін та доповнень до положень КПК України в частині, що безпосередньо стосуються процесуального статусу інших осіб, які можуть бути залучені до проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Одержано 14.10.2019

УДК 343.135(477)

Сергій Олександрович СИЧОВ,
ад'юнкт Харківського національного
університету внутрішніх справ;
 <https://orcid.org/0000-0002-1452-5815>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СЛІДЧОГО

На сьогодні побудова належної правової держави і розвитку громадянського суспільства в Україні супроводжується низкою негативних явищ соціального характеру, одне з яких полягає у значному зростанні злочинності. Важливу роль у протидії злочинам відіграють органи досудового розслідування, ефективній діяльності яких суттєво заважають непристосовані до потреб сьогодення правові і організаційні засади їх функціонування. Практика правозастосування Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) виявила застосування більш дієвих гарантій з точки зору забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, зокрема, підозрюваного, обвинуваченого, ніж попередній КПК України 1960 року, що однозначно є позитивним напрямом розвитку національного законодавства. З іншого боку, це призводить до ускладнення процесуальної форми кримінального процесу в цілому. Ключовим учасником (суб'єктом) досудового розслідування є саме слідчий, від ефективної діяльності якого залежить досягнення не тільки спеціальних завдань окремої стадії, а й загальних завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Слідчий покликаний забезпечити швидко, повне та неупереджене розслідування кримінального правопорушення та виконання інших завдань кримінального провадження, що є неможливим без забезпечення його реальною, а не номінальною процесуальною самостійністю. Саме недосконалість правових гарантій процесуальної самостійності слідчого, які раніше майже не зазнавали наукового дослідження, створює не лише суттєві перепони на шляху реалізації кожним слідчим своїх процесуальних повноважень у розслідуванні злочинів, а й призводить до існування в досудових стадіях кримінального судочинства певних переконачень щодо розуміння основного призначення слідчого, його місця й ролі в системі правоохоронних органів. Поняття удосконалення процесуальної самостійності слідчого відоме у кримінальному судочинстві вже більше століття, але й досі, серед науковців і практичних працівників сфери кримінальної юстиції не існує однастайності у розумінні його сутності. Такому

стану дослідження сприяє й відсутність чіткого визначення цього поняття у КПК України. Найчастіше процесуальну самостійність слідчого розуміють як важливий елемент його статусу, який полягає у праві слідчого при провадженні розслідування самостійно приймати всі рішення про його спрямування і про провадження слідчих дій при повній відповідальності за їх законне і своєчасне проведення [1, с. 85]. Досліджуючи комплекс правових норм, що регламентують повноваження слідчого, прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого судді, процесуальні відносини між ними, а також практику застосування зазначених норм, можна зазначити, що майже всі повноваження слідчого обмежені тим чи іншим впливом з боку інших службових осіб, що беруть участь у досудовому розслідуванні. Але якщо повноваження слідчого судді з прийняття рішень, що обмежують права та законні інтереси фізичних і юридичних осіб не викликають сумнівів, то попереднє погодження відповідних клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій прокурором (п. 10 ч. 2 ст. 36 КПК України), а також погодження проведення слідчих (розшукових) дій з керівником органу досудового розслідування, на думку законодавця є «зайвим». Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 40: слідчий уповноважений: 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК; 2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених КПК; 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; 8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 КПК; 9) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК. Це лише ті випадки, які прямо встановлюють здійснення дій слідчим без дозволу прокурора та інших уповноважених осіб, усі інші права передбачають попереднє погодження з прокурором.

Процесуальна самостійність слідчого є гарантією швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування. Однак, наразі законодавство побудовано таким чином, що слідчий, на нашу думку, перебуває майже у цілковитій залежності від прокурора. Чинна редакція КПК про самостійність слідчого є декларативною, зокрема, що він, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Таким чином, йому залишається обмаль можливостей для прийняття і здійснення процесуальних рішень дійсно самостійно. У контексті розгляду еволюції повноважень слідчого

слід звернути увагу на положення ст. 114 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, у якому зазначено, що при провадженні досудового слідства всі рішення про спрямування слідства і про провадження слідчих дій слідчий приймає самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди від суду (судді) або прокурора, і несе повну відповідальність за їх законне і своєчасне проведення [2]. Таким чином, співвідношення повноважень слідчого дозволяє зробити висновок про обмеження його процесуальної самостійності у порівнянні з попереднім КПК. Враховуючи той факт, що ч. 5 ст. 40 КПК України закріплює його процесуальну самостійність, все ж неможливо це однозначно стверджувати, адже ч. 4 ст. 40 КПК України передбачає, що слідчий зобов'язаний виконувати письмові доручення та вказівки прокурора. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК, тягне за собою передбачену законом відповідальність. Також ч. 2 ст. 36 КПК України визначає, що прокурор, здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Зазначені норми, на нашу думку, певним чином суперечать положенню про процесуальну самостійність слідчого. Це ще раз підтверджує обмеження незалежності слідчого. Є право слідчого щодо оскарження дій прокурора. Так ч. 3 ст. 40 чинного КПК України встановлює, що у випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування, наприклад заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні. Якщо проаналізувати цю норму, то можна дійти до висновку, що є тільки два випадки для оскарження слідчим дій прокурора, коли останній відмовляється від погодження клопотання слідчого до слідчого судді про: 1) застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових). Для порівняння наведемо положення ч. 2 ст. 114 КПК 1960 року, яка встановлювала гарантії, що забезпечують слідчому право на оскарження рішень прокурора. В разі незгоди слідчого з вказівками прокурора про притягнення як обвинуваченого, про кваліфікацію злочину і обсяг обвинувачення, про направлення справи для віддання обвинуваченого до суду або про закриття справи слідчий був вправі

подати справу вищестоящому прокуророві з письмовим викладенням своїх заперечень. У цьому разі прокурор або скасовував вказівки нижчестоящого прокурора, або доручав провадження слідства в цій справі іншому слідчому [2]. Таким чином положення попереднього КПК України 1960 року в цій частині були більшими. У цьому контексті доречно висвітлити і повноваження керівника органу досудового розслідування (ст. 39 КПК України), повноваження якого до певної міри перехрещується з компетенцією прокурора. Так, керівник органу досудового розслідування уповноважений: 1) визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих; 2) відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування; 3) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора; 4) вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим; 5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених КПК; 6) здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого; 7) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК. Передача суду повноважень, які раніше належали прокурору, не призвела до обмеження прокурорського нагляду за досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень. Навпаки, відбулось звуження повноважень слідчого. Залежність слідчого від прокурора стала виходити за межі отримання тільки санкцій на відповідні кримінальні процесуальні дії. Отже, порівняльно-правовий аналіз норм чинного КПК України та КПК 1960 року, які встановлюють процесуальну самостійність слідчого, дають підстави стверджувати, що існуюча форма реалізації функції нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування призвела до зменшення процесуальної самостійності слідчого. Фактично, діяльність слідчого знаходиться під потрійним контролем: 1) керівника органу досудового розслідування, 2) прокурора і 3) слідчого судді. В результаті виявляється, що самостійність слідчого носить, на нашу думку, декларативний характер і воно сприяє зменшенню ефективності та оперативності проведення досудового розслідування у цілому.

Список бібліографічних посилань: 1. Казлаускас М. О процесуальній незалежності слідователя // Развитие гражданского, уголовного и процессуального законодательства в Советских республиках Прибалтики (1940–1975). Рига, 1975. С. 85. 2. Кримінально-процесуальний кодекс України : від 28.12.1960 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (дата звернення: 18.10.2019).

Одержано 20.10.2019

УДК 347.9

Олександр Павлович СЛОБОДЯНИК,

курсант Харківського національного
університету внутрішніх справ;

Олексій Валерійович САЛМАНОВ,

викладач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0001-9421-5085>

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ІНОЗЕМЦІВ

Правова наука України приділяє особливу увагу правовому статусу іноземних громадян в кримінальному судочинстві. Кримінально-процесуальне законодавство України має ряд недоліків з питань, пов'язаних із правовою регламентацією участі іноземних громадян у кримінальному судочинстві України.

Після введення до КПК України правової норми, яка звільняє особу, що має процесуальний статус свідка, від обов'язку давати свідчення щодо членів власної сім'ї та близьких родичів, почали з'являтися дисертаційні дослідження, присвячені даній проблематиці.

До сьогоднішніх питань правового статусу іноземців, розслідуванням злочинів, вчинених іноземцями, та висвітленню їх аспектів були присвячені окремі праці О. І. Бастрікіна, Р. С. Белкіна, П. Н. Бірюкова, Н. О. Жукової, О. А. Калганової, І. М. Князева, І. І. Когутича, А. Г. Крамарева, В. П. Лаврова, П. Г. Назаренка, О. І. Олександрової, К. Є. Остроги та інших.

Розглянемо сутність офіційного визначення дефініції «іноземець» У статті 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства від 4 лютого 1994 року, іноземець – це

визнаються особи, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав.

Тобто слід зазначити, що виклик на допит іноземців, які прибули до країни у складі делегацій, туристичних груп, морських круїзів тощо повинен відбуватись через керівників цих груп, делегацій. Іноземці-студенти, а також інші іноземні громадяни, що проходять навчання в Україні, можуть бути викликані через адміністрацію навчальних закладів, земляцтва та інші організації, до яких вони входять. У таких випадках слідчий повинен продумати, як іноземець, що не знає мови і відповідного населеного пункту (міста), зможе відшукати місце допиту. Незнання іноземним громадянином правил українського судочинства може привести до протидії з його боку у формі уявної помилковості щодо незаконності рішень і дій слідчого. Тому слідчому в подібних випадках необхідно роз'яснити іноземцеві його права та особливості українського судочинства та в разі потреби пояснити незрозумілі допитуваному аспекти. Йому може сприяти в цьому і захисник, що бере участь у кримінальному провадженні. Іноземець може бути упереджений із приводу існуючого в нашій країні режиму влади, мати перекохані уявлення про права та обов'язки українських громадян, процесуального порядку їх обмеження і т. ін.

З метою встановлення психологічного контакту слідчий повинен створити необхідну дружню атмосферу допиту, аби допитувана особа почувалась зручно та захищено. Варто мати на увазі ще одну важливу в психологічному плані обставину: багато громадян країн СНД, перебуваючи в Україні, ще не відчувають себе повною мірою іноземцями, внутрішньо вони ще «свої», що часом відображається на їхніх поведінці та вчинках. Цей феномен «свого» може проявитись і в діях працівників правоохоронних органів: в ігноруванні необхідних правил спілкування з іноземцями у процесі дізнання чи досудового слідства.

Перед допитом слідчий повинен мати хоча б загальну уяву про політичний лад, правові принципи і звички, історію та географію країни допитуваного. Необхідно уникати постановки перед іноземцем запитань, які є дотичними до його політичних уподобань або національних почуттів, а отже, можуть перетворити допит на дискусію з питань політики, ідеології чи національних відносин. Необхідно також особливо готувати мову запитань, тобто вивіряти їхні лексичні і стилі.

Якщо іноземець не володіє державною мовою слідчий повинен залучити перекладача. При допиті іноземних громадян перекладачу відведена «особлива» роль. Дуже важливо, щоб перекладач

під час допиту був помічником слідчого, залишаючись при цьому самостійним та неупередженим учасником процесу. Перед початком допиту слід провести бесіду з перекладачем. Якщо перекладач виконував функцію гіда, головного туристичної групи, він може доповісти слідчому важливі відомості про особу іноземця. У той же час, іноземний громадянин у присутності знайомого йому перекладача буде почувати себе вільно і відносини зі слідчим будуть довірливими. Іноземці, які знаходяться на допиті в органах внутрішніх справ, частіше ведуть себе замкнуто. Кожним своїм словом, манерою поведінки і слідчий і перекладач повинні спростовувати існуючі у іноземців уявлення про відсутність законності та етики у діяльності українських органів розслідування. Безуспішний допит іноземця може забезпечити одне невдале за конкретної ситуації слово. Тим паче, що значення одного і того ж слова може бути сприйняте людьми різної соціальної, національної та державної належності в абсолютно інший, інколи протилежний спосіб.

Таким чином, у цьому і полягає складність допиту іноземця. Вважаємо, щоб запобігти неправильному трактуванню юридичних термінів, появі ускладнень у процесі допиту, що пов'язано з автентичним розумінням специфіки кримінального судочинства, необхідно вирішити питання щодо підготовки перекладачів у системі навчальних закладів МВС України.

Одержано 30.09.2019

УДК 343.1

Олена Анатоліївна СОЛДАТЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Ольга Василівна БОЙКО,

курсант Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Держава визнає людину, її права, свободи та законні інтереси найбільшою соціальною цінністю та спрямовує свою діяльність на забезпечення та захист цих цінностей [1]. До таких прав належать право на життя, право на свободу та особисту недоторканність,

право на приватне та сімейне життя, свободу кореспонденції а також багато інших прав, визначених як Конституцією України, так і міжнародними нормативно-правовими актами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Своє відображення ці права знаходять також і в кримінальному процесуальному законодавстві, зокрема в главі 2 Кримінального процесуального кодексу України, який закріплює засади кримінального провадження.

У випадку коли особа вчиняє злочин, то логічно та справедливо те, що вона має понести відповідальність за це. Діяльність щодо обвинувачення особи покладається на правоохоронні органи, які мають повністю визначити всі обставини справи, виявити та дослідити наявні докази. З метою збільшення ефективності розслідування злочинів, а також попередження порушень прав та свобод людини органами досудового розслідування держава вводить особливу форму контролю за діяльністю цих органів. Зокрема, введено посаду слідчого судді, визначення якого наведено в КПК. Так, слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому КПК, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК, голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду [2]. Також у п. 3.2 Рішення Конституційного Суду України № 16-рп/2009 у справі № 1-17/200930 зазначено, що до повноважень судів загальної юрисдикції відноситься судовий контроль за забезпеченням дотримання законності в діяльності правоохоронних органів в період досудового слідства. Метою судового контролю є своєчасне забезпечення захисту та охорони прав та свобод людини та громадянина.

Разом з тим, стаття 206 КПК визначає загальні обов'язки слідчого судді щодо захисту прав людини, відповідно до якої слідчий суддя може за власною ініціативою здійснити контроль щодо фактів порушення прав людини.

Науковці Л. Д. Удалова і В. Я. Корсун у своїй праці зазначають, що паралельно зі суддівським контролем за діяльністю правоохоронних органів, існує ще прокурорський нагляд за діяльністю слідчого. Також вони відмітили те, що це два різні поняття, які доповнюють один одного, так під контролем слід розуміти перевірку відповідності наявним правилам, вимогам, а під наглядом розуміється постійна діяльність прокурора щодо пильнування за діяльністю слідчого, забезпечення порядку [3, с. 65–66].

Кримінальним процесуальним законодавством судовому контролю приділяється дуже значна роль у процесі, зокрема це виражається і в тому, що слідчий залежить від позиції суду в питаннях обрання запобіжних засобів, проведення ряду слідчих (розшукових) дій, адже наприклад обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді, а в окремих випадках без неї, але після проведення обшуку все рівно слідчий має звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді.

Так, аналізуючи все вищевикладене можна зробити висновок, що судовий контроль під час досудового розслідування – це дуже важливий елемент правосуддя, адже відповідно до ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» здійснення правосуддя здійснюється виключно судами [4]. Також треба зазначити те, що судовий контроль необхідний в сучасному демократичному суспільстві, оскільки він впливає на якість захисту прав і свобод кожної людини, навіть злочинця. Але разом з позитивними аспектами судового контролю виникають і деякі негативні. Зокрема до таких можна віднести те, що наявність судового контролю дає можливість слідчому судді зловживати своїми повноваженнями, що може впливати на об'єктивність розслідування. Також ч. 5 ст. 40 КПК зазначає, що слідчий є самостійним у своїй процесуальній діяльності, але фактично через наявність прокурорського нагляду і судового контролю слідчий стає процесуально залежним.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, 11–12, 13. 3. Удалова Л. Д., Корсун В. Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ : Скіф, 2012. 168 с. 4. Про судоустрій і статус суддів : закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17> (дата звернення: 16.10.2019).

Одержано 20.10.2019

УДК 343.135(477)

Олена Євгенівна СОЛОВЙОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу,

криміналістики та експертології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-5625-2122>

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ ПРО ДОПИТ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Допит є однією з найпоширеніших слідчих та судових дій, він займає особливе місце серед передбачених законом засобів доказування і має велике значення для повного, об'єктивного і всебічного розслідування кримінального провадження. В науці допит розглядається з кримінально-процесуальної, криміналістичної і психологічної точок зору.

Успішне розслідування кримінального провадження багато в чому залежить від правильного провадження саме слідчих (розшукових) дій, у тому числі і допитів. Значна кількість вчених-процесуалістів відносить допит експерта до слідчих дій. Разом з тим, як вбачається зі змісту КПК України, метою проведення допиту експерта є одержання роз'яснення або доповнення висновку, підготовленого експертом. Так, в КПК 2012 року відсутня окрема норма, яка б регламентувала допит експерта на етапі досудового розслідування. Відповідно до ст. ст. 69, 356 КПК України експерт може бути допитаний у ході досудового і судового слідства. Про можливість його допиту згадується лише в частині 5 статті 69 чинного КПК України: «Експерт зобов'язаний: прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту». На судових стадіях допит експерта регламентується ст. 356 КПК України [1].

Існує декілька визначень допиту, які відображають різні його сторони та підкреслюють деякі з них. Більшість авторів визначає допит як слідчу та судову дію, яка полягає в отриманні та фіксації у встановленому процесуальному порядку показань свідків, потерпілих, підозрюваних та обвинувачених про відомі їм факти, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. Деякі підкреслюють інформаційний характер цієї слідчої дії, визначають допит як спілкування між особою, яка допитує, та особою, що допитується, та розглядають окремі стадії цього

спілкування: встановлення психологічного контакту та обмін інформацією. Поняття «показання експерта» в КПК України немає, у зв'язку з чим воно не може бути джерелом доказів. В той же час протокол допиту експерта не передбачений законом як самостійне джерело доказів серед протоколів слідчих та судових дій та інших носіїв інформації щодо цих дій [2, с. 46].

Поширеною є точка зору, згідно з якою результати допиту експерта є частиною експертного висновку. Обґрунтовується ця позиція тим, що допит експерта не є самостійною слідчою дією, а може проводитися лише після експертизи. Однак, експертиза та допит експерта – це зовсім різні слідчі дії. Нагадаємо, що кримінально-процесуальний закон не розглядає показання експерта як окреме джерело доказів. Існує думка, що вони є додатком, продовженням висновку, виступають як його складова частина. Як вірно зазначає М. Г. Щербаковський, що під роз'ясненнями та доповненнями до висновку експерта необхідно розуміти його показання, в яких розкривається зміст та значення відповідних положень висновку, а саме обраної методики дослідження, причин відмови від інших методик або методів дослідження об'єкта, використання в експертизі науково-технічних засобів; особливості підготовки об'єктів до дослідження, умов відбору експериментальних зразків, порівняння, кількісних та якісних змін після проведення досліджень; виявлені ідентифікаційні та діагностичні ознаки; критерії оцінки ознак, яких експерт дотримувався при винесенні проміжних та остаточних висновків; окремих термінів та визначень, які є у висновку тощо [3, с. 371].

Тому, допит експерта здійснюється в іншій процесуальній формі і не може бути продовженням експертизи, подібно до того, наприклад, як допит понятого не є продовженням відповідної слідчої дії, навіть коли їм роз'яснюються ті самі факти, які викладені в протоколі слідчої дії.

Крім того, допит експерта повинен проводитися тоді, коли для роз'яснення і доповнення його висновку не вимагається додаткових досліджень. Якщо необхідність в їх вирішенні виникає, повинна призначатися додаткова експертиза.

При допиті експерта, як і під час призначення експертизи, недопустимою є постановка запитань, які не належать до його компетенції. Не можуть ставитися запитання, які не пов'язані з висновком, стосовно якого проводиться допит. Якщо ж виникає необхідність в їх вирішенні, має призначатися нова експертиза. Звісно, показання експерта не можуть замінити собою висновок експерта, оскільки він може бути допитаний лише після складання та надання

висновку слідчому, прокурору, захиснику, суду, а також після його попереднього аналізу і оцінки.

Як висновок, зазначимо, – якщо порядок допиту експерта не регламентований законом, то на нашу думку, варто передбачити окрему норму в КПК України (наприклад, ст. 225¹ «Допит експерта під час досудового розслідування»), яка б містила в собі порядок допиту експерта та межі його проведення з метою одержання роз'яснень і доповнень до висновку. Така процедура, хоча і нагадує кримінальне процесуальне законодавство 1960 року, однак, на нашу думку, буде встановлювати показання експерта як повідомлення ним нових даних про обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а самі показання експерта виокремити у ст. 84 КПК як самостійне процесуальне джерело доказів тощо.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17> (дата звернення: 19.10.2019). 2. Тертышник В. М., Слинко С. В. Теория доказательств : учеб. изд. Харьков, 1998. 256 с. 3. Щербаковський М. Г. Призначення та провадження судових експертиз. Харків, 2011. 400 с.

Одержано 20.10.2019

УДК 343.13(477)

Тетяна Григорівна ФОМІНА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу та

організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-9513-1673>

CUSTODY RECORDS: НОВА СИСТЕМА ОБЛІКУ ВСІХ ДІЙ СТОСОВНО ЗАТРИМАНИХ ОСІБ

У грудні 2017 року в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України (далі – ІТТ) було розпочато пілотний проєкт із впровадження нової системи обліку всіх дій щодо затриманих осіб – системи «Custody Records». Даний проєкт запроваджено представниками Національної поліції України, фахівцями Експертного центру з прав людини, Міжнародного фонду «Відродження» та Української фундації правової допомоги. Станом на вересень 2019 року вказану систему запроваджено в 4 ІТТ – в містах Дніпро,

Кропивницький, Сарни і Херсон. До кінця 2019 року планується введення в дію даної системи ще в трьох ІТТ – в містах Харків, Севеодонецьк та Пустомити.

Однією з передумов для введення «Custody Records» стало не-ефективне функціонування інституту службових осіб, відповідальних за перебування затриманих. Наразі в органах Національної поліції України (далі – НП) існують різні службові особи, на яких різними нормативно-правовими актами покладено обов'язки із забезпеченню прав та свобод затриманих осіб. *По-перше*, це особи, відповідальні за перебування затриманих в органах досудового розслідування (ст. 212 КПК України). Втім, нормативне закріплення в нормах КПК України процесуального статусу особи, відповідальної за перебування затриманих, свідчить лише про декларативний характер даних положень. Пояснюється це тим, що такі особи підпорядковані та підзвітні керівнику органу досудового розслідування, що автоматично призводить до наявності конфлікту інтересів та не забезпечує гарантій захисту прав і свобод людини, які перебувають під контролем працівників поліції. *По-друге*, це оперативний черговий чергової частини органів НП (п. 19 розділу VI наказу МВС України № 440 від 23.05.2017 «Про організацію діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань»). *По-третє*, це службова особа, відповідальна за перебування затриманих в ІТТ (розділ X Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України, затвердженого наказом МВС України № 570 від 06.07.2017 р.). Втім, проведене дослідження показало, що покладення обов'язків із забезпеченню прав затриманих у системі органів поліції на трьох різних службових осіб призводить до значної плутанини, формального виконання обов'язків із забезпеченню прав та свобод затриманих та ведення подвійного, а іноді й потрійного обліку затриманих осіб у територіальних органах та спеціальних установах поліції [1].

Неефективність наразі діючого інституту службових осіб, відповідальних за перебування затриманих, та інші передумови (зокрема, недосконалість нормативно-правової бази щодо функціонування даного інституту; неналежне забезпечення прав затриманих) зумовили запровадження електронної форми обліку всіх дій щодо особи, починаючи з моменту її фактичного затримання. Custody Records – система забезпечення безпеки як затриманих, так і представників правоохоронних органів, яка уможливилує фіксацію усіх дій, що відбуваються із затриманими особами, в такий

проміжок часу: з моменту фактичного затримання до застосування судом запобіжного заходу і направлення особи до слідчого ізолятора або до звільнення особи з під варти.

Система Custody Records включає такі основні елементи:

- інститут службових осіб, відповідальних за затриманих (інспекторів з дотримання прав людини);
- єдина електронна база всіх дій із затриманими;
- система зовнішнього контролю [2].

Для роботи з електронною базою в ІТТ введено нові посади – інспекторів з дотримання прав людини. Місія службової особи, відповідальної за затриманих, – забезпечувати дотримання прав людини, законність тримання під вартою, гарантувати безпечне середовище, а також виявляти порушення процесуальних прав та гарантій затриманої особи до її поміщення в ІТТ. До основних обов'язків інспекторів входить: а) проведення персонального інтерв'ю з кожною особою, яка прибула до ІТТ; б) фіксація даних інтерв'ю та всіх обставин перебування особи в ІТТ в електронному дос'є. Слід звернути увагу, що одним з нововведень системи Custody Records є проведення процесуального інтерв'ю із затриманою особою інспектором з дотримання прав людини. Інтерв'ю проводиться з метою ознайомити затриманого з його правами та дізнатися детальну інформацію про обставини затримання, стан здоров'я, зафіксувати скарги. Серед питань інтерв'ю є, зокрема, запитання про самопочуття затриманої особи; про точні дату, місце та час фактичного затримання; про застосування фізичної сили, зброї чи спеціальних засобів до особи; повідомлення про права у зрозумілій особі спосіб.

Можливості електронної бази дозволяють суттєво змінити систему обліку затриманих осіб та управлінські процеси: зменшити навантаження на працівників ІТТ, які ведуть облік. Фактично, інспектор замість 11 журналів, які він наразі заповнює під час реєстрації затриманого, заповнює єдину електронну систему. Крім того, система дозволяє швидко мати доступ до даних, що дозволяють планувати діяльність та ресурси ІТТ.

За допомогою системи зовнішнього спостереження працівники УЗПЛ можуть онлайн контролювати стан дотримання прав затриманих в ІТТ як через електронну підсистему по даним, занесеним до реєстру, так і через систему відеоспостереження.

Слід акцентувати увагу, що електронна система Custody Records, перш за все, дозволяє підвищити гарантії безпеки для утримуваних в ІТТ осіб. Особлива увага в межах системи приділяється питанням, що стосуються здоров'я затриманих осіб. Для

цього розроблено інструментарій, який дозволяє: зафіксувати ви-клик та приїзд бригади швидкої медичної допомоги, а окрім того, завантажити в електронну систему довідки, рецепти та рекомендації, які надають лікарі швидкої допомоги; у випадку, коли особу доставляють в ІТТ з тілесними ушкодженнями – описати їх, а також сфотографувати й завантажити до електронної системи. За даними Управління забезпечення прав людини Національної поліції за перший квартал 2019 року із 404 внесених до електронних карток осіб, затриманих за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, підданих адміністративному арешту та затриманих з метою приводу, 101 анкета осіб містить невідповідності інформації, зазначеної в матеріалах на особу доставлену до ІТТ та повідомленої нею під час проведення інтерв'ювання, а, саме: невідповідність часу фактичного затримання – 69 випадків; порушення права на захист – 132 випадки; застосування фізичної сили, зброї або спеціальних засобів – 13 випадків; тілесних ушкоджень доставлених до ІТТ осіб – 14 випадків; неповідомлення родичів про затримання особи – 28 випадків.

Втім, слід наголосити, що дана система є корисною не лише для затриманих осіб, а й для працівників структурних підрозділів поліції. За доволі короткий період функціонування системи вже було зафіксовано декілька випадків, коли завдяки належній фіксації в системі інформації щодо затриманої особи, у тому числі й за допомогою відеофіксації, працівникам правоохоронних органів вдалося запобігти обвинуваченню у незаконному поведженні із затриманим. Наприклад, на початку 2019 року прокурором було здійснено розгляд скарги затриманого на дії працівників ІТТ щодо нанесення тілесних ушкоджень. Належна фіксація тілесних ушкоджень при поміщенні затриманої особи до ізолятора засвідчила той факт, що вони були нанесені ще до прибуття до ІТТ. В ході моніторингу системи Custody Records були виявлені й випадки, коли завдяки наявності відеофіксації допиту, що проводився в ІТТ, вдалося спростувати підозру стосовно слідчого щодо незаконного застосування сили до підозрюваного.

Отже, впровадження пілотного проекту щодо функціонування системи Custody Records в ІТТ показало доволі такі позитивні зміни у різних напрямках, зокрема направлених на забезпечення прав затриманої особи. Наразі планується введення даної системи не лише в ІТТ, а й в територіальних відділах НП. У межах цього завдання передбачається розширити можливості наявної електронної підсистеми з метою забезпечення належної фіксації всього періоду перебування затриманої особи під контролем поліції, починаючи з

моменту її фактичного затримання. Першим пілотним відділом по запровадженню даної системи стане Шевченківський ВП ДВП у Дніпропетровській області. А найближчим часом дана система працює у 20 територіальних відділах НП з 9 областей України.

Список бібліографічних посилань: 1. Оцінка ефективності функціонування інституту службових осіб, відповідальних за перебування затриманих, як механізму попередження неналежного поведіння в діяльності поліції : аналіт. звіт / авт. кол.: Ю. Белоусов, С. Швець, В. Чупров, З. Швець, О. Бондаренко. Київ : Фенікс, 2017. 64 с. URL: <http://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/07/Sluzhbovi-osoby-vidpovidalni-za-zatrymanyh-1.pdf> (дата звернення: 25.09.2019). 2. Custody Records: система, яка змінює обличчя кримінальної юстиції // Експертний центр з прав людини : сайт. 04.09.2019. URL: <http://ecpl.com.ua/news/15460/> (дата звернення: 25.09.2019).

Одержано 27.09.2019

УДК 343.1(477)

Сергій Анатолійович ЧИЖ,

*заступник начальника – начальник слідчого управління
ГУНП в Харківській області*

ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЧИННОГО КПК УКРАЇНИ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Я хочу привітати учасників науково-практичної конференції, оскільки мені приємно, що вона проходить в навчальному закладі, який я закінчив та й на сьогодні підтримую постійний зв'язок.

У цьому році виповнилось сім років з дня вступу в чинну дію КПК України, який було прийнято в 2012 році. Я хочу підтримати наукові думки вчених ХНУВС про те, що при розгляді питань щодо його актуальності мають місце різновекторні погляди на новели чинного КПК України. Однак все ж таки з об'єктивної сторони слід розцінювати їх як позитив як в теоретичному, так і в практичному значенні в цілому. Слід наголосити, що окремі позитивні пропозиції щодо вдосконалення КПК України 1960 року не находили на той історичний час своєї належної реалізації та підтримки результатів багатьох досліджень і наукових вивчень та великої кількості пропозицій учених, а також практиків з підрозділів досудового розслідування. Однак, за визначенням вченого Г. І. Сисоєка, прийняття чинного КПК України в 2012 році не в повній мірі виправдало всі ті сподівання, що було покладено на нього. Окремі його

положення потребують більш чіткого визначення. В ході досліджень встановлено суперечності, а деякі з них взагалі не відповідають вимогам сьогодення [1, с. 144]. Вказану тезу я повністю підтримую, оскільки вона відповідає реаліям правозастосовної діяльності на сьогодні. Слід наголосити, про те що неузгодженість та неврегульованість окремих положень КПК України призводить у практичній діяльності до порушень слідчими та іншими посадовими особами певних його норм, що обмежує або не забезпечує ефективного захисту прав свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. З цього приводу слід навести наукову позицію С. С. Безрукова про те, що недостатня визначеність окремих та оціночних термінів, багатозначність, неконкретизованість їх змісту, і, як правило, відсутність в КПК України вказівок на те, як їх слід розуміти, змушують правозастосовця розшифровувати зміст таких приписів на власний розсуд, при цьому вкладати в нього певний сенс, відповідний особистим уявленням [2, с. 4]. З цим не можна погодитись, оскільки на практиці окремі кримінальні провадження «ламаються» у судових інстанціях. Щодо приведення до однакості розуміння та удосконалення понять у КПК України слід навести позицію також І. А. Тітко, про те, що значний масив кримінальних процесуальних понять оцінного характеру міститься в імплементованих Україною міжнародних актах загальносвітового і європейського значення [3, с. 22], що слід підтримати, однак законодавцем ще не усунуті наявні розбіжності. Зокрема це стосується забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи, які навіть після підписання низки міжнародно-правових договорів і прийняття КПК України у 2012 році, не знайшли свого пропорційного закріплення і знову таки зорієнтовані в своїй більшості на захист насамперед підозрюваного, обвинуваченого, оминаючи порушені права насамперед потерпілого. У зв'язку з цим, Так, існуюча система протидії злочинності і чинного КПК України, практично позбавлена засобів, які б були спрямовані на мінімізацію шкоди, яка завдається потерпілому в ході вчинення злочину. Так, побудовано законодавство, що на першому плані залишається питання забезпечення прав особі, якій оголошено про підозру, або щодо якої складено обвинувальний акт. Таким чином, потерпілий за існуючих об'єктивних чи суб'єктивних причин, в певних випадках, наприклад, не має можливості в достатній мірі користуватися правовою допомогою, зокрема безоплатною, та швидко і ефективно відновити порушені свої права та законні інтереси [4, с. 154]. Вказане слід підтримати, оскільки такі недоліки не дають змогу в повному обсязі та справедливо реалізувати на

практиці таку засаду кримінального процесу, як змагальність, незважаючи на те, що реалізація права на правничу допомогу заснована на дотриманні засад рівності всіх перед законом. Дане положення є нормою прямої дії, тому, що закріплено в ст. 59 Конституції України та в ст. 10 КПК України. З цих питань я хочу навести наукову позицію В. І. Лафитського про те, що, що конституційні права і свободи є одним із факторів, що стримує нас від деспотизму, а на сучасному етапі розвитку дане питання є надзвичайно актуальним, так само як і необхідність підвищення рівня гарантованості правового положення особи [5, с. 79–85], оскільки ми повинні не допускати у кримінальному провадженні репресивних нахилів з недоліків історичного минулого.

Не зважаючи на наявність певних проблемних і неузгоджених питань, чинний КПК України все ж таки діє, але вимагає переосмислення його положень, як в теоретичному, так і в прикладному значенні, врахування різних наукових позицій вчених і пропозицій працівників практичних підрозділів які я особисто підтримую та напрацювання необхідних рекомендацій щодо його удосконалення, зокрема: 1) удосконалити понятійний апарат окремих положень КПК України щодо уточнення, розширення і конкретизації визначень суттєвих для кримінального провадження і судочинства та на законодавчому рівні закріпити їх; 2) провести наукові дослідження, розробки, удосконалення і узгодження з понятійним апаратом чинного КПК України визначень та положень які ще не знайшли свого законодавчого в інших галузях права: у законодавстві про кримінальну відповідальність, криміналістиці, оперативно-розшуковій діяльності, судовій медицині і психіатрії та інших; 3) концептуально законодавчо закріпити, усунути прогалини і неузгодженості між положеннями чинного КПК України та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», міжвідомчими і відомчими нормативно-правовими актами, що стосуються організації і проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій та координації і взаємодії із вказаних та інших питань з підрозділами досудового розслідування та іншими, як в межах Національної поліції, так і з іншими відомствами, що на сьогодні не дає ефективно і в повному обсязі та ефективно використовувати можливості оперативно-розшукових підрозділів у питаннях протидії кримінальним правопорушенням та на досудовому розслідуванні; 4) привести норми Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII до положень чинного КПК України та внесення відповідних змін і доповнень до них; 5) прийняти нормативно-правові акти Національної

поліції України з питань запровадження органів дізнання, визначити такого учасника кримінального провадження як дізнавач, керівника органу дізнання, їх підпорядкованість та інших питань; 6) прийняти доповнення до чинного КПК України в частині організації і процесуальної регламентації діяльності слідчих та слідчо-оперативних груп, у тому числі міжвідомчих та нормативно-правових актів із вказаних питань; 7) внести зміни і доповнення у чинний КПК України щодо пропорційності положень захисту прав, свобод і законних інтересів як сторони захисту, так і сторони обвинувачення, зокрема потерпілого, свідка, інших учасників кримінального провадження і підозрюваного, обвинуваченого та привести у відповідність з цим інші закони і нормативно-правові акти, що буде відповідати реалізації у повному обсязі засади змагальності та вимогам міжнародно-правових актів, підписаних і імplementованих в Україні; 8) у зв'язку з реформою адміністративно-територіального устрою в країні і Національної поліції та системи правоохоронних органів України привести у відповідність до цього їх структуру і внести відповідні зміни до чинного КПК України та у інші закони і нормативно-правові акти питання щодо територіальної юрисдикції органів досудового розслідування, прокуратури і судів, зокрема поновити структуру і діяльність підрозділів транспортної поліції; 9) внести доповнення в чинний КПК України щодо більш чіткого визначення статусу понятого у кримінальному судочинстві, а також питання щодо встановлення слідчим у кримінальному провадженні причин і умов, що сприяли вчиненню злочину (останні завдання в наказах Національної поліції і Генеральної прокуратури України нормативно закріплено); 10) на законодавчому рівні розширити статус і повноваження слідчого, зокрема надавши йому повноваження: при прийнятті рішень (узгодивши з прокурором) щодо застосування запобіжних заходів «особистого зобов'язання» і «особистої поруки», здійснення приводу, тимчасового доступу до речей і документів, вилучення речей і документів, що можуть бути визнані речовими доказами у кримінальному провадженні та ін.; 11) привести до відповідності положення чинного КПК України, іншого законодавства і нормативно-правових актів України між собою та з підписаними і узгодженими міжнародно-правовими актами.

Вказане, на мою думку, буде сприяти удосконаленню чинного КПК України і вимогам Європейського Союзу, міжнародно-правовим актам, удосконаленню та підвищенню ефективності діяльності підрозділів досудового розслідування та Національної поліції України в цілому, органів прокуратури і суду України і надасть

можливість забезпечити і реалізувати рівність прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному судочинстві на теренах України від кримінальних правопорушень. Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань: 1. Сисоєнко Г. І. Затримання особи у кримінальному провадженні. *Вісник академії адвокатури України*. 2015. Т. 12, ч. 1 (32). С. 144–150. 2. Безруков С. С. Оценочные понятия и термины в уголовно-процессуальном законодательстве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Омск, 2001. 220 с. 3. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : монографія. Харків : Право, 2010. 216 с. 4. Панькевич В. М. Заходи попередження правопорушень як механізм формування надійної особистості. *Вісник академії адвокатури України*. 2015. Т. 12, ч. 1 (32). С. 151–161. 5. Лафитский В. И. Сумерки права: семь грехов правотворчества. *Адвокат*. 2006. № 2. С. 70–86.

Одержано 19.10.2019

УДК 343.132

Руслан Павлович ЧИЧА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-3267-2840>

ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ: ОСТАННІ ЗМІНИ ДО КПК УКРАЇНИ

Процедура призначення та проведення експертиз у кримінальному судочинстві України за останні роки неодноразово зазнавала суттєвих змін.

Так, з 16.03.2018 року діяли зміни до Кримінального процесуального кодексу України, щодо порядку залучення експерта на стадії досудового розслідування, у редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 року, які передбачали, що експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають

значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Вказані вище норми, та майже дворічна практика їх застосування, привели до ускладнення процедури призначення експертизи, унеможливлення ефективної роботи слідчого і прокурора під час здійснення досудового розслідування, збільшили навантаження на слідчого суддю, який отримав додатковий обсяг клопотань, що потребують швидкого розгляду.

Основна мета змін, через очевидні недоліки, не була досягнута, і слідчий суддя фактично не отримав повноважень для перевірки факту можливості проведення судової експертизи, про яку клопочеться одна з сторін процесу та можливості бути способом зловживання процесуальними правами для затягування строків досудового розслідування. Окрім того, контроль слідчого судді розповсюджувався тільки на перелік питань, заявлений стороною клопотання, також без спеціальних знань з галузі судової експертизи, слідчому судді практично неможливо було оцінити правильність постановки перед експертом того чи іншого запитання.

Законом № 187-IX від 04.10.2019 року було внесено низку змін до КПК України, які почали діяти з 17.10.2019 року, та в черговий раз змінили норми що стосуються призначення та проведення експертиз. Так відповідно до нової редакції, експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Тобто фактично повернулися до практики яка застосовувалася в початковій редакції КПК, коли призначення експертизи ініціювалася однією з сторін в рамках реалізації засади змагальності. Крім того слідчому та прокурору надано право на самостійне, без звернення до слідчого судді, залучення експерта для проведення психіатричної експертизи, з метою підтвердження неосудності чи обмеженої осудності особи.

Такі зміни дозволять прискорити призначення експертиз стороною обвинувачення, зменшать кількість документів що готуються слідчим і прокурором.

За внесеними змінами, слідчий суддя зможе призначити експертизу тільки за клопотанням сторони захисту, у передбачених законом випадках. Зокрема, мова йде про вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, де необхідне

залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок. Крім того, підставою для призначення експертизи слідчим суддею є неможливість залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин стороною захисту. В цьому випадку для уникнення зловживання з боку сторони захисту доцільно було б уточнити, що звернення за п. 2 ч. 1 ст. 244 КПК України можливе тільки тоді, коли сторона обвинувачення не призначала аналогічну експертизу, що автоматично примусить захисника звертатися за вищенаведеним п. 1 ч. 1 ст. 244 КПК України, та надавати відповідне обґрунтування такому зверненню.

Крім того, порядок залучення експерта, передбачений ст. 243 КПК України, доповнено положенням про право сторони захисту самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Що додатково розширює можливості сторони захисту під час збирання доказів за допомогою експертних досліджень. На теперішній час виникають питання щодо механізму такого залучення та щодо інформування сторони обвинувачення про призначення таких експертиз. Також можуть виникнути питання щодо надання стороною обвинувачення матеріалів для проведення експертного дослідження та відкриття матеріалів іншій стороні.

На нашу думку, зазначений процесуальний порядок призначення експертиз має бути обговорений та доопрацьований, з огляду на практику та зауваження які будуть виникати при застосуванні змінених норм.

Одержано 20.10.2019

УДК 343.1

Володимир Іванович ШЕСТАКОВ,
*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ АБО ПРОКУРОРА В ПІДГОТОВЧОМУ СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Право на оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності у кримінальному провадженні має бути гарантоване у будь-якій демократичній державі. Оскільки Україна відноситься саме до таких країн, зазначена проблематика повинна постійно залишатись у полі зору науковців і практиків.

Однією з важливих проблем в цьому сенсі є наявність у КПК України суттєвої прогалини, що полягає у відсутності діючого механізму оскарження рішень, дій чи бездіяльності органу досудового розслідування або прокурора, що були винесені на стадії досудового розслідування, проте не могли бути оскаржені відповідно до ч. 2 ст. 303 КПК України.

На нашу думку, законодавча конструкція, закріплена у вищезгаданій нормі КПК України про те, що скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність можуть бути предметом розгляду за правилами ст. 314–316 КПК України, не вирішує наведену проблему. Це пов'язано з тим, що вказані статті КПК України взагалі не передбачають реальних можливостей суду відреагувати належним чином на можливі порушення прав чи законних інтересів осіб, які були допущені на стадії досудового розслідування. Отже, поновлення порушеного права може виявитись взагалі неможливим.

Так, ч. 3 ст. 314 КПК України містить права суду щодо рішень, які він може прийняти у підготовчому судовому засіданні. Проте, ні в цій, ні в жодній іншій статті КПК не визначено правових наслідків після подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, здійснені на досудовому розслідуванні. Отже, під час підготовчого судового провадження неможливо якісно захистити права чи інтереси скаржника внаслідок відсутності механізмів зупинення чи скасування оскаржуваних актів поведінки органу досудового розслідування.

Очевидним є те, що роль, призначення та необхідність існування процедури оскарження такого рішення під час підготовчого

судового засідання обґрунтовується можливістю отримання певних правових наслідків (починаючи з моменту звернення зі скаргою, чи після її вирішення по суті та її задоволення). Наприклад, є припинення дії незаконного рішення; відновлення, набуття, зміну правового становища, що існувало до порушення прав через рішення, дії чи бездіяльність; тощо.

Крім того, в чинному законодавстві не визначено вимоги до скарги, строк її подання, процедуру надання процесуальних рішень, та/або письмових доказів на підтвердження певних дій чи бездіяльності, їх дослідження та оцінки судом. Також є проблема щодо подання скарги особою, яка бажає звернутись з такою скаргою, проте не має жодного процесуального статусу у конкретному кримінальному провадженні, але бажає бути такого процесуального статусу (наприклад, коли особі під час досудового розслідування було відмовлено у визнанні потерпілим).

Існують також суттєві проблеми щодо оформлення судового рішення за наслідками розгляду скарг, поданих під час підготовчого судового провадження. Не зрозуміло, чи здійснюється оформлення ухвалою з видаленням до нарадчої кімнати чи без цього шляхом занесення до журналу підготовчого судового засідання. Не визначено як саме здійснюється розгляд всіх скарг: одночасно чи кожної окремо (як у разі подання декілька скарг одним учасником процесу, так і у разі подання скарг різними учасниками процесу не пов'язаними між собою).

У практичній діяльності мають місце і проблеми щодо процесуального оскарження ухвали судді за наслідками розгляду скарг під час підготовчого судового провадження. Такого механізму у КПК України прямо не передбачено. Крім того, через сталу практику судів оформлення наслідків розгляду таких скарг в ухвалі про призначення кримінального провадження до судового розгляду, оскарження якої законодавчо не передбачено, виникає ситуація відсутності можливостей реалізації гарантій, закріплених у ст. 129 Конституції України, якою передбачено основні засади судочинства, зокрема, забезпечення обвинуваченому права на захист, забезпечення права на апеляційний перегляд та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення.

Викладені проблеми викликають нагальну потребу у вдосконаленні чинного кримінального процесуального законодавства України в частині правового регулювання питань оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності під час підготовчого судового провадження шляхом запровадження дієвого механізму, який дозволить забезпечувати належним чином дотримання

прав людини в кримінальному процесі. Зокрема потребують розроблення та впровадження: 1) процесуальний порядок реалізації та правові наслідки оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час підготовчого судового провадження; 2) вимоги щодо оформлення судових рішень судді за наслідками розгляду скарг під час підготовчого судового провадження; 3) процедури оскарження судових рішень за наслідками розгляду скарг під час підготовчого судового провадження.

Одержано 19.10.2019

УДК 343.122(477)

Максим Олександрович ЮХНО,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ЗАХИСТ У МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Захист особи від суспільно небезпечних посягань займає важливе місце у системі правових гарантій держави щодо забезпечення механізму і гарантій захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина. Як зазначає К. С. Тищенко, в сучасних умовах права людини стали об'єктом не лише окремої держави, а й міжнародного співтовариства [1, с. 328].

Законодавче регулювання права особи на захист представлені у кримінальних кодексах (законах) країн усіх правових систем сучасності й описується через індивідуальну для кожної країни систему кримінально-правових та кримінально процесуальних категорій. Національний і зарубіжний законодавець при закріпленні інституту захисту не завжди здатен у повному обсязі розкрити його зміст або ж охарактеризувати його законодавчі особливості. Через проведення компаративістського аналізу категорій цього інституту можна сформулювати закономірності та особливості його правової географії. XXI сторіччя ознаменувалося демократичними перетвореннями: сформувалися нові ринкові відносини, удосконалюється духовна сфера, розширюються права людини і це потребувало якісного законодавства та ефективного правосуддя, здатних забезпечувати надійний захист прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, виключати свавілля і беззаконня [2, с. 47].

Міжнародне регулювання права на захист особи сприяло поширенню наукових дискусій. Так, О. І. Коровайко зазначив, що існує необхідність законодавчого уточнення понятійно-категоріального апарату кримінального судочинства, що матиме значення для створення умов по якісному регулюванню судового провадження на ґрунті міжнародних стандартів кримінального судочинства, а отже, і забезпечення доступу до його справедливості як гарантії прав та свобод особи [3, с. 16].

29.06.2004 р. було прийнято Закон України «Про міжнародні договори України», в якому втілено норми Віденської конвенції. У ст. 2 цього закону закріплено, що під міжнародними договорами необхідно розуміти договір, угоду, конвенцію, пакт, протокол тощо. У міжнародній практиці посилаються на ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН від 26.06.1945 р., згідно із положенням якого до таких джерел належать: міжнародні договори і звичаї; загальні принципи права, визнані цивілізованими народами; судові рішення й доктрини найбільш кваліфікованих фахівців у сфері публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм [4]. У п. «а» ч. 1 ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року вживання термінів «договір» означає міжнародну угоду, укладену між державами в письмовій формі і регульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування. З 90-х років ХХ століття, за визначенням В. Г. Уварова, значно посилились контакти представників національного права з міжнародною правовою системою, а підписавши цілу низку міжнародних актів, з питань захисту прав і свобод людини, виникла певна залежність від неї в позитивному аспекті. Для науки це стало поштовхом до підвищення активності у сфері теоретичних розробок щодо проблем співвідношення і взаємодії національної з міжнародною правовою системою на універсальному та регіональному рівнях.

Прийняття у 2012 р. КПК України поставило перед кримінальною процесуальною доктриною нові завдання, що пов'язано з переосмисленням ідеології застосування його нових новел і інститутів. Це стосується й застосування міжнародних правових стандартів і практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [5, с. 6–7].

Рішення ЄСПЛ представляє з себе змішення різних юридичних традицій, зокрема при прийнятті рішень вказаним судом відносно ст. 6 «Право на справедливий судовий розгляд» Конвенції. Така

«суміш» традицій, систем, шкіль визнається багатьма раціональною чи єдино можливою. Слід навести приклади, коли учасники Ради Європи змінили своє законодавство, виконуючи рішення ЄСПЛ. Так, Бельгія внесла зміни до законодавства про освіту, Греція про попереднє заключення, Італія доповнила кримінально процесуальне законодавство положенням про обов'язкову присутність захисника, зокрема й в касаційній інстанції, Нідерланди внесли уточнення у військовий кримінальний кодекс і у закони, що регулюють особливості спілкування (відносини) з психічно хворими у кримінальному процесі, Великобританія поклала заборону на тілесні покарання в державних школах та ін. Таким чином вплив рішень ЄСПЛ на різні галузі права і правові інститути національного права має суттєвий вплив. Досліджуючи міжнародну правову базу, слід зазначити, що одним із базових міжнародно-правових актів з питань захисту прав особи стала Загальна декларація прав людини, що прийнята 10.12.1948 року в якій вперше було сформульовано основні права та свободи людини, що прийнято у світі як певні правові стандарти. Її особливістю є те, що людина яка вважає, що по відношенню відносно неї порушені права, які гарантуються Конвенцією, може направити скаргу до ЄСПЛ у разі коли усі можливості захисту їх прав у своїй державі використані. Зокрема у ст. 7 встановлено, що всі люди є вільними і рівними перед законом і мають право на захист, а у ст. 8 закріплено, що кожна людина має право на ефективне відновлення в правах національними судами у випадках порушення її прав, наданих Конституцією чи законом у випадках порушення прав і законних інтересів [6].

Доречно навести позицію О. Ф. Скакун про те, що права людини є гарантована законом міра свободи особи, яка у відповідності з досягнутим рівнем еволюції людства спроможна забезпечити її існування та розвиток і закріплена в якості міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей [7, с. 186]. Сприймаючи важливість цієї Декларації та імплементації в національне законодавство країн Європи і світу, враховуючи недоліки, 04.12.1950 року була прийнята Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [8], яка також ратифікована й Україною. Після прийняття Конвенції, до неї було внесено зміни і доповнення 14 Протоколами, якими розширено перелік гарантованих прав і свобод людини, удосконалено повноваження контролюючих органів і правовий механізм розгляду заяв. За визначенням В. Литвина, вказана Конвенція є міжнародним правовим актом, яку за своєю масштабністю та авторитетністю можна співставити із статутом Організації Об'єднаних Націй і виконання її норм

можна розглядати як наріжний камінь та вимір цивілізованості будь-якого суспільства та демократизму державної влади.

Наступним став Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. де зазначено, що всі люди є рівними перед законом і мають право без дискримінації на рівний захист, а також жодне обмеження чи применшення прав людини, що визнаються або існують у силу закону, конвенцій, правил чи звичаїв у країнах не допускається.

Можна визначити, що зважаючи на специфічність сфери кримінального судочинства кожній особі повинно бути забезпечено право на захист, незалежно від її статусу. Крім цього акту, було прийнято Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (далі – Міжнародний пакт), який визначив механізм розгляду скарг окремих осіб за конкретних обставин [9]. Поряд із ним і Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р., який був ратифікований указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. [10]. У статті 2 цього пакту встановлено, що держава повинна гарантувати кожному, чії права і свободи порушено, ефективний засіб правового захисту, і таке право повинно встановлюватись судовим або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим в державі. Стаття 6 цієї Конвенції передбачає право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або використовувати правову допомогу захисника, обраного ним. Право на захист закріплено й в міжнародних «Основних принципах, що стосуються ролі юристів», де в принципі першому вказано, що кожний має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту і відстоювання своїх прав на всіх стадіях кримінального судочинства. Статтею 59 Конституції закріплено право особи на правничу допомогу, а у випадках, передбачених законодавством, така допомога надається безкоштовно [11].

За визначенням С. М. Смокова в країнах Європи постійно удосконалювалось законодавство і досвід з питань дотримання прав особи, зокрема при застосуванні запобіжних заходів і дотримання збалансування при цьому гарантій як інтересів правосуддя, так і інтересів особи. Так, в Англії приділено увагу дотриманню законності з боку поліцейських при арешті особи шляхом введення в поліції спеціальної посади – «офіцера по нагляду» (custody officers), до якого обов'язково доставляється кожен затриманий і який здійснює контроль за дотриманням строків затримання та його права на захист під час короткострокового арешту. Тут диференційовано підійшли щодо строків короткострокового поліцейського арешту до

24 годин, з можливим його продовженням керівництвом поліції до 36 годин і судовим продовженням до 96 годин. Законодавчо обмежено термін судового наказу про арешт максимум до 8 діб, з можливістю продовження до аналогічного строку тримання під вартою. У Франції регулюється посилення гарантій законності за рахунок введення посади спеціального судді по свободам при вирішенні питання взяття особи під варту. У Італії діє спеціальний суддя по попередньому розслідуванні та законом визнана обов'язкова участь затриманого, обвинуваченого, захисника у судовому розгляді з питань обрання та продовження строків взяття під варту. Кримінальний процесуальний закон Німеччини передбачає широкі гарантії перевірки законності і обґрунтованості арешту [12, с. 96].

Висновки. Ратифікація міжнародно-правових актів є частиною національного законодавства України, зокрема закріплення у Конституції України, чинному КПК України (ч. 1 ст. 7), Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших законах; ратифікація сприяла утвердженню засад верховенства права і законності, підвищенню ефективності захисту прав, свобод і законних інтересів особи у сфері кримінального судочинства; ч. 4 ст. 55 Конституції України закріплено положення міжнародно-правових актів, що особа має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатись за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Список бібліографічних посилань: 1. Тищенко К. С. Міжнародні стандарти прав людини: поняття та класифікація. *Молодий вчений*. 2017. № 12 (52). С. 328. 2. Сопільник Р. Л. Сучасна судово-правова реформа України: концептуальні особливості // Развитие гуманитарных наук. Проблемы и перспективы = Rozwoj nauk humanistycznych. Problemy perspektywy. 28–30.09.2012. Катовице = Katowice, 2012. С. 47. 3. Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. С. 16. 4. Манукян В. И. Международная защита прав человека: право, прецеденты, комментарии : науч.-практ. пособие. Киев : Истина, 2010. 480 с. 5. Про міжнародні договори України : закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540. 6. Уваров В. Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України : монографія. Харків : Ніка Нова, 2014. 416 с. 7. Загальна декларація прав людини : прийн. і проголош. Ген. Асамблеєю ООН 10.12.1948. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103. 8. Скакун О. Ф. Теория государства и

права. Харків, 2000. С. 186. **9.** Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270. **10.** Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : від 16.12.1966 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 17.10.2019). **11.** Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права : указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 № 2148-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-08> (дата звернення: 17.10.2019) ; Основні принципи, що стосуються ролі юристів : від 07.09.1990 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_313 (дата звернення: 17.10.2019) ; Конституція України : зі змін. Харків : Право, 2019. 56 с. **12.** Смоков С. М. Запобіжні заходи та кримінально-процесуальні гарантії їх застосування : навч. посіб. Одеса : Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 134 с.

Одержано 19.10.2019

УДК 343.122(477)

Олександр Олександрович ЮХНО,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального процесу

та організації досудового розслідування факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-4771-0531>

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДІЗНАННЯ ЯК ФОРМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Згідно генезису встановлено, що удосконалення досудового розслідування та впровадження у практичну діяльність правоохоронних органів положень попереднього КПК України 1960 року в кримінально процесуальній доктрині України, поняття «дизнання» використовувалось для визначення системи здійснюваних на основі закону процесуальних, оперативно-розшукових, доказових, а також процесуальних і непроцесуальних дій та відповідних повноважень, якими були наділені органи адміністративної та оперативно-розшукової юрисдикції органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, що були спрямовані на попередження,

запобігання, виявлення та розкриття злочинів, розшук та викриття винних осіб та в цілому на забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства [1, с. 8–9 ; 2, с. 8] Згідно позиції науковців, під традиційним тлумаченням дізнання у кримінальному процесі було поєднання оперативно-розшукової та слідчої функцій і адміністративних повноважень. Фактично у правозастосовній діяльності, зокрема у кримінальному провадженні (на той час у кримінальних справах) використання поняття «дізнання» здійснювалось у двох аспектах : 1) при проведенні дізнання «штатними» підрозділами дізнання, що мались в наявності в органах внутрішніх справ, що процесуально займались початковими слідчими діями по нерозкритих злочинах (якщо вони не розкривались, то призупинялись до їх розкриття, після чого вони передавались через прокурора за підслідністю до відповідних органів попереднього розслідування); 2) щодо оперативно-розшукової діяльності при розкритті злочинів, в ході чого оперативні підрозділи йменувались і представлялись як органи дізнання, що здійснювали свою діяльність при розкритті злочинів або самостійно, чи під керівництвом органів попереднього розслідування.

На сьогодні, при реалізації переходу до європейських правових стандартів щодо удосконалення досудового розслідування пріоритетним завданням повинно бути не виконання правоохоронними органами завдань з розкриття злочину (публічного інтересу), а насамперед забезпечення верховенства права (приватного інтересу), повного, швидкого і неупередженого розслідування, в даному випадку кримінальних проступків.

Процесуальна форма дізнання в чинному КПК України законодавчо закріплена в Главі 25 «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків». Зокрема ст. 298 КПК України передбачає, що досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з урахуванням положень цієї глави [3]. Положення цієї глави визначають наступні особливості дізнання: а) для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України, зокрема й негласних слідчих (розшукових) дій, а згідно й змін також і дослідчу перевірку; б) під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою (ст. 299); в) слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру, подати на затвердження

прокурору один із зазначених процесуальних документів, якими закінчується дізнання. По закінченню розслідування ст. 302 КПК України запроваджується можливість розгляду судом матеріалів дізнання (результатів розслідуванні кримінальних проступків) і обвинувального акта у спрощеному провадженні, що фактично є повторенням положень ст. 349 КПК України, та за визначенням А. В. Сачка може призвести до реанімації принципу – «визнання вини цариця доказів», що ми підтримуємо. Більше того, тут передбачається не просто спрощений порядок судового розгляду без дослідження доказів, а спрощення усугубляється положеннями ч. 1 даної статті про те, що закон надає можливість розгляду судом справи у відсутності самого обвинуваченого, – встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оскаржує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду [4, с. 18]. За такого спрощення процедури судового розгляду і без того уже спрощених матеріалів дізнання, без дослідження і перевірки доказів у суді, без безпосереднього заслуховування показань обвинуваченого і з'ясування його думки щодо усіх обставин справи, гарантії забезпечення верховенства права стають ілюзорними. Така процедура дізнання не може задовольняти ні людину, ні суспільство, ні державу; не забезпечує ні приватних, ні публічних інтересів, а отже, на його думку, потребує скасування. З цим ми не можемо погодитись, оскільки доктринальні і концептуальні зміни у чинному КПК України направлені на економію процесуальних і бюджетних витрат та усунення насамперед тяганини в судових інстанціях, по-друге спричинені незначні збитки відшкодовані (компенсовані), кримінальним проступком не завдано значної суспільної небезпеки, сторони не мають претензій одна до одної та ін. Не зважаючи на вищезазначене, з теоретичних та прикладних чинників, запровадження у чинному КПК України інституту дізнання щодо кримінальних проступків, а також існуючі тенденції щодо його реформування, потребує глибокого доктринального і системного аналізу та переосмислення щодо відповідності принципу верховенства права та засадам правосуддя, а також відповідних досліджень. В той же час існують тенденції щодо відтермінування його застосування і вступлення в дію з 01.01.2020 року. Визначена КПК України процесуальна форма дізнання щодо розслідування кримінальних проступків, свідчить про наявність багатьох процесуальних проблем, що вказує про недоліки

самого закону в частині забезпечення верховенства права і в питаннях формування, організації та усунення наявних недоліків у професійності працівників, наприклад, поліції, (інші уповноважені особи, дізнавачі, керівники органів дізнання), які будуть задіяні при здійсненні проведення дізнання кримінальних проступків.

Дослідження наукових джерел, де здійснюється дискусія піднятих питань, свідчить про значну увагу науковців як до інституту кримінальних проступків, так і до процедур спрощеного провадження, в тому числі, а також процесуального порядку дізнання. Однак, наявні наукові праці не піднімають усіх проблем, а вимагають подальшого наукового вивчення. На фоні міжнародного контролю і внутрішньо державних проблем також набувають теоретичного і прикладного значення проблемні питання з забезпечення верховенства права у кримінальному провадженні при розслідуванні кримінальних проступків. Запровадження у кримінальне право і кримінальний процес кримінальних проступків не стало новелою, оскільки й раніше в науці вказана новація пропонувалася як вченими, так і практиками. Так, ще в 1994 році в одному із проєктів закону про кримінальну відповідальність було запропоновано поділити на наступні види : кримінальні проступки, провинності, кривди, злочини (ст. 16–19 Проєкту). До проступків окремі вчені пропонували віднести найменш малозначні кримінально-карні діяння, за які, не передбачалось покарання у вигляді позбавлення волі. У вказаних пропозиціях поняття мало свою давню семантику та походження, наприклад, поняття «провинність» застосовувалось в контексті застосовуваних матеріальних санкцій – «пеня за провинність», а терміном «кривда» позначали прояви «несправедливості». Згідно наукової позиції А. В. Сачка, доцільно повернутись знову до більш поширеного законодавчого закріплення та запровадження дізнання як однієї із форм досудового розслідування і особливо до його механізму, суб'єктів та інших питань, що підлягає окремому дослідженню, що ми підтримуємо, оскільки потребує концептуального переопрацювання насамперед, доктрина кримінального і адміністративного права, а лише після цього можуть бути внесені відповідні зміни до чинного КПК України з питань запровадження кримінальних проступків. Крім цього, не має офіційної позиції керівництва Національної поліції України та Головного слідчого управління Національної поліції України відносно «інших уповноважених осіб» які будуть виконувати функції дізнавачів та керівників органів дізнання, що стримує подальші наукові дослідження та розробку відповідних методичних рекомендацій. Втім, підняті питання потребують окремого

дослідження або наукового вивчення. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь в обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань: **1.** Дізнання в міліції та митних органах : навч. посіб. / Е. І. Макаренко, Л. М. Лобойко, В. М. Тертишник та ін. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2003. 452 с. **2.** Цимбал П. В., Баулін О. В., Мигрин Г. П. Податкова міліція як орган дізнання : навч. посіб. Ірпінь, 2001. 179 с. **3.** Дмитрук М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2014. 221 с. **4.** Ігнатенко Є. В., Пахомов В. В. Актуальні питання впровадження інституту кримінального проступку в Україні // Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21–22 трав. 2015 р.) / за ред. А. М. Куліша, М. М. Бурбики, О. М. Резніка. Суми : СумДУ, 2015. С. 248–251.

Одержано 19.10.2019

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

**Процесуальне
та техніко-криміналістичне забезпечення
досудового розслідування**

Тези доповідей всеукраїнської
науково-практичної конференції

(м. Харків, 28 листопада 2019 р.)

Українською, російською мовами

Відповідальні за випуск: *В. В. Кікінчук, Т. І. Савчук,*

П. О. Білоус, Н. О. Волошина

Редагування списків бібліографічних посилань: *С. С. Тарасова,*

П. О. Білоус

Комп'ютерне верстання: *А. О. Зозуля*

Дизайн обкладинки: *І. Є. Єсіна*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 18,2. Обл.-вид. арк. 17.49.

Тираж 30 пр. Зам. № 2019-37.

Видавець і виготовлювач –

Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.